

การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทรรศนะ
ของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ซิกมันด์ ฟรอยด์

A COMPARATIVE STUDY OF HUMAN BEHAVIORS
IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY
AND FREUDIAN THOUGHT

พระมหาสุภวัฒน์ ชูติมนุโต (สุขดำ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๘

ISBN ๙๗๔ - ๓๖๔ - ๓๔๑ - ๕

การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในวรรณคดี
ของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ซิกมันด์ ฟรอยด์

พระมหาสุภวัฒน์ ชุตินนุโต (สุขดำ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A COMPARATIVE STUDY OF HUMAN BEHAVIORS
IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY
AND FREUDIAN THOUGHT**

PHRAMAHA SUPAWAT CHUTIMANTO (SUKDAM)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ก็เพราะความช่วยเหลือจากบุคคลหลาย ๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย คือ ท่านอาจารย์ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้คอยชี้แนะแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.จินดา จันทร์แก้ว ผู้ให้คำปรึกษาในการเสนอโครงการวิทยานิพนธ์ อาจารย์สนิท ศรีสำแดง และ ดร.ชัยสิทธิ์ ทองบริสุทธิ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ได้กรุณาเสียสละเวลาให้คำแนะนำและแนวทางในการทำวิจัย และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เจริญพรขอบคุณ รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่เมตตาแก้ไขบท Abstract วิทยานิพนธ์ให้

ขอกราบขอบพระคุณพระเจ้าคุณพระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ผู้ซึ่งเป็นพระอุปถัมภ์ ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้ที่อยู่อาศัย และเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ศึกษาเล่าเรียน ค้นคว้าวิจัยอย่างเต็มความสามารถ

ขอขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสันัน ทयरุกโข บรรณารักษ์ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासูกกรี เจ้าหน้าที่หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดธรรมศาสตร์ รวมถึงท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่ายิ่งทุกท่าน ที่ผู้วิจัยได้นำประกอบอ้างอิงในงานวิจัยฉบับนี้

ขอขอบพระคุณพระครูสถิตวิหารธรรม เจ้าอาวาสวัดมะนาวหวาน จังหวัดนคร-ศรีธรรมราช พระอธิการไพศาล กิตติภุฑฺโท เจ้าอาวาสวัดแก้วฟ้า จังหวัดนนทบุรี คุณพันธุ์ทิพย์ กุฎีรัตน์ และคุณนงลักษณ์ คงสวัสดิ์ ผู้ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์ด้านทุนการศึกษา คณะธิดาหลานของคุณพันธุ์ทิพย์ กุฎีรัตน์ ผู้ช่วยเหลือข้อมูลด้านเอกสารภาษาอังกฤษ และขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมิกทุกท่านที่ได้เอื้อเพื่อช่วยเหลือค้นคว้าด้านข้อมูล และให้คำแนะนำพร้อมทั้งกำลังใจ ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณพระครูโสภณยติกิจ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์สามัคคี จังหวัดบุรีรัมย์ คุณพ่อภู คุณแม่มนต์ สุขคำ และพี่น้องทุกคน คุณโยมพยอม นนทเสน คุณโยมประจวบ กันแดง ผู้คอยให้ความรัก ความอบอุ่น อบรมสั่งสอน และเป็นกำลังใจด้านการเรียนการศึกษา แก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

(๕)

คุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา
และบูชาคุณของบุพพการีคือมารดาบิดาผู้ให้กำเนิด พระคุณของคุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้
ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ ตลอดจนทั้งญาติโยมผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน

พระมหาสุภวัฒน์ ชุตินฺโต (สุขดำ)

๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์
ในทรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ ฟรอยด์

ผู้วิจัย : พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินนุโต (สุขดำ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ป.ธ.๘, พ.ม., M.A., Ph.D.

: ดร. ชัยสิทธิ์ ทองบริสุทธิ์ ป.ธ.๓, พธ.บ., M.A., Ph.D.

: อาจารย์สนิท ศรีสำแดง ป.ธ.๘, พธ.บ., น.บ., M.Ed.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

งานศึกษานี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท และทฤษฎีชิกมันด์ ฟรอยด์ ๒) เพื่อศึกษา เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับชิกมันด์ ฟรอยด์ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต

จากการศึกษาพบว่า

พฤติกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การแสดงออกทางกาย วาจา และสิ่งที่สืบเนื่องมาจากจิตที่อยู่ภายใน การแสดงออกมาทางกายภาพทั้งหมด เรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่าวจีกรรม และทางใจเรียกว่ามโนกรรม

ตามทฤษฎีตะวันตก ตั้งแต่ยุคกรีกซึ่งรุ่งเรืองทางความคิด มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ สังกม จำเป็นต้องมีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งที่สังเกตได้และไม่สามารถสังเกตได้ โดยนักจิตจิตนิยม ถือว่าจิตเป็นผู้คอยกำกับพฤติกรรม กลุ่มสังนิยมเชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย ร่างกายและวิญญาณหรือจิตใจ ซึ่งเป็นกระบวนการทางกายภาพ เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ แต่ มนุษย์มีวิวัฒนาการทางจิตสำนึกที่สูงกว่า ขณะที่กลุ่มอัตถิภาวนิยม เชื่อในอิสรภาพของมนุษย์ใน อันที่จะเลือกแสดงพฤติกรรมได้ นักจิตวิทยามนุษย์นิยม มีความเชื่อว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ เป็นผู้ใฝ่ดี พฤติกรรมที่เป็นปัญหาของบุคคล เกิดมีขึ้นเพราะสังคมและสิ่งแวดล้อมชักนำไป พฤติกรรมนิยม เชื่อว่ามนุษย์แรกเกิดมานั้นไม่ดีไม่ชั่ว ภายหลังจะเป็นไปตามสภาพแวดล้อมและ ทิศทางของการพัฒนาพฤติกรรม ที่ถูกกำหนดโดยการวางเงื่อนไข

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาไม่ว่าจะอยู่ในที่เปิดเผยหรือในที่ลับ ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากบทบาทแห่งการกำหนดวิถีทางของชีวิตทั้งสิ้น ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผลของพฤติกรรมจะมีความทำงานแบบลูกโซ่ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดแยกกันไม่ออก พฤติกรรมในอดีต ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมที่กำลังทำในปัจจุบันและทำในอนาคต ซึ่งจะกลับวนเวียนอยู่เช่นนี้ ตราบใดที่พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเป็นพฤติกรรมที่มีกิเลส และพฤติกรรมที่ชั่วย่อมก่อให้เกิดชีวิตในทางที่เป็นทุกข์ ส่วนพฤติกรรมที่ดีย่อมส่งผลต่อชีวิตในทางที่เป็นความสุขใจทางใจ

พฤติกรรมในทรนนะของซิกมันด์ ฟรอยด์ หมายถึง การแสดงออกทางกายภาพทั้งหมดของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไปและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสิ่งอื่นๆ ซึ่งมีทั้งทางดีและไม่ดี เช่น การเดิน การหัวเราะ การร้องไห้ ดีใจ เสียใจ เป็นต้น ตามทรนนะของฟรอยด์พฤติกรรมเหล่านี้เกิดจากแรงขับสำคัญ ๒ ส่วน คือ

๑. โครงสร้างของจิต ประกอบด้วย

๑) จิตไร้สำนึก (Unconscious Mind)

๒) จิตกึ่งสำนึก (Subconscious Mind)

๓) จิตสำนึก (Conscious Mind)

๒. แรงขับพื้นฐาน (Basic Drive) ประกอบด้วย

๑) แรงขับที่จะดำรงชีวิตอยู่ (Life Instinct)

๒) แรงขับที่จะทำลาย (Death Instinct)

๓) แรงขับทางเพศ (Sexual Instinct)

ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ เชื่อว่าพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออก ทั้งทางบวกและทางลบ ย่อมเกิดขึ้นได้แก่ทุกคนในทุกเวลาและทุกสถานการณ์ ธรรมชาติของการแสดงออกมาทางกาย ทางวาจา มีจิตเป็นผู้คอยกำกับบังคับการให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ทั้งสองแนวคิดเชื่อว่า มนุษย์ที่มีองค์ประกอบของชีวิตคือร่างกายและจิตใจ ย่อมมีการกระทำการแสดงออก การเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงอิริยาบถ เป็นไปตามธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ถ้ามนุษย์ในสังคมมีพฤติกรรมไปในทางที่สร้างสรรค์ ดีงามและเป็นไปตามทำนองคลองธรรม ย่อมได้รับประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของตนเอง และสังคม กล่าวคือ

๑) ความสมบูรณ์หรือความดีงามทางด้านร่างกาย

๒) ความสมบูรณ์หรือความดีงามทางด้านจิตใจ

๓) ความสงบเรียบร้อยดีงามของสังคม

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม แล้ว ย่อมเอื้อต่อการพัฒนาสังคมของมนุษยชาติโดยรวมได้ง่ายยิ่งขึ้น อันเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความดีสูงสุดโดยไม่เอนเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่ง และจะมีมาตรฐานทางจริยธรรม คอยกำกับความเป็นไปให้มีความเที่ยงตรง เมื่อมนุษย์มีพฤติกรรมเช่นนี้ ย่อมทำให้สังคมมนุษย์โดยรวมและปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่เกิดความหว้าหว่และเดี๋ยวดายในการที่จะทำความดี มีกำลังใจและแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ตัวเอง เป็นการส่งเสริมพัฒนาการทางจิตของปัจเจกบุคคล พร้อมกันนั้นก็ส่งเสริมการดำรงชีวิตในส่วนสังคม ได้อย่างมีสันติสุข

Thesis Title : A Comparative Study of Human Behaviors in
Theravada Buddhist Philosophy and Freudian Thought.

Researcher : Phramaha Supawat Chutimanto (Sukdam)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

- : Phramaha Somjin Sammapanyo, Pali IX., B.A., M.A., Ph.D.
- : Dr. Chayasit Thongborisut, Pali III., B.A., M.A., Ph.D.
- : Mr. Sanit Srisamdang, Pali IX., B.A., LL.B., M.ED.

Date of Graduation : August 19, 2005

ABSTRACT

This study is a qualitative research. The aims of this research are : 1) to study the concept of human behavior towards the Theravada Buddhist Philosophy and Sigmund Freud's, 2) to compare the concept of human behaviors towards the Theravada Buddhist philosophy and Sigmund Freud's and 3) to analyse the roles and the importance of the behaviors influential to the way of life.

The results of the study are as follows :

It is found that the behavior in the Theravada Buddhist philosophy means the bodily and verbal expression and what is connected with mentality. All the bodily expressions are called bodily actions, all the verbal expression are called verbal actions, and all the mental expression are called mental actions.

According to the western philosophy beginning from the Greek period which was ideologically developed in the part, there was a belief that the human beings are social beings who necessarily have relationship with

noticeable, but unseen environments. The idealists regard the mind as the controller of each person's activities. On the contrary, the realists believe that the human beings are composed of bodies and minds or consciousness which are the processes of the physics. They are like the other living being. The difference can be found in that the human beings have the highest mental development. At the same time, those who believe in the state of "Being" believe in the human being's freedom that can be selected.

Humanistic psychologist believes that, the human beings by nature are the goodness lovers. They understand that the behaviors that causes some problems come from the society and the environment. In behaviorism, it is believed that the born human beings are not really good or bad. They are so and so according to the environmental condition, and the way to develop the behavior can be determined by setting up the conditions.

The Theravada Buddhist philosophy regards the behavior shown in the open air or in the secret place is entirely the result of the roles in fixing the ways of life, both at present and in the future. The result out of the behavior will work out in the way of connecting links which have close relationship that cannot be separated at all. The past behaviors give results to the present and the future behaviors. This process of behavior is to continue in this way as long as the shown behaviors are composed of defilements. The bad behavior causes the suffering whereas, but the good behavior causes the happy life.

In Sigmunds' view the behavior means all kinds of the bodily expression, no matter whether it is in the interaction with other people, environments and all other things both good and bad. The human beings' behavior such as walking, laughing, crying, being delightfull, being sorrowful and so on take place from the two important energies namely :-

1. The mental structure ;

- 1) Unconscious Mind ,
- 2) Subconscious Mind and
- 3) Conscious Mind

2) Basic Drive ;

- 1) Life Instinct ,
- 2) Death Instinct and
- 3) Sexual Instinct

The behavior both in Theravada Buddhist philosophy and in Sigmund Freud's, both in plus and minus ways, which are expressed by human being can arise to every body at every time and everywhere. This is regarded as the bodily and verbal expression, controlled by the mind in whatever direction the mind needs. Both philosophies are of the beliefs that the human beings have bodies and minds as the compositions of lives. Human being have action, expressions, movements and the changes of the posture. All these activities arise naturally.

At any rate, from the research , it is found that if the human beings in societies have constructive behaviors in good ways, according to the Doctrines, they will get the benefits for their own lives as well as for societies as follows :

- 1) Bodily perfection and goodness,
- 2) Mental perfection and goodness and
- 3) Social peace and goodness.

When people have the good behaviors and the rightness according to the principles of Dhama, they will be helpful to the process of easily driving the human beings' social development. This will be the

way to the highest goodness without a change to other sides. This will also support the standard of virtue hiphe and hyphen which will control the activities of behavior to right standard. When human beings are of such behavior, they can help human societies, especially the private person, to be firm minded in performing good action. They will also be strong in building themselves to be developed more and more. Moreover, each and every person can live happily in the societies with the help of their better controlled behavior.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๔)
กิตติกรรมประกาศ	(๘)
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์	(๑๐)
สารบัญ	(๑๒)
สารบัญตาราง	(๑๖)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	
และชกมันต์ ฝรอยด์	๑๓
๒.๑ ธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม	๑๔
๒.๑.๒ องค์ประกอบของมนุษย์	๑๗
๒.๑.๒.๑ องค์ประกอบของมนุษย์ด้านปรัชญา	๑๗
๒.๑.๒.๒ องค์ประกอบของมนุษย์ด้านศาสนา	๑๘
๒.๑.๒.๓ องค์ประกอบของมนุษย์ด้านสหวิทยาการ	๒๑
๒.๑.๓ ธรรมชาติของมนุษย์	๒๒
๒.๑.๓.๑ ธรรมชาติของมนุษย์ในทรรศนะนักปรัชญา	๒๒

	๒.๑.๓.๒	ธรรมชาติของมนุษย์ในทรศนะของนักจิตวิทยา	๒๕
๒.๑.๔		ปัจจัยพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์	๓๔
	๒.๑.๔.๑	ทางชีววิทยา	๓๔
	๒.๑.๔.๒	ทางสังคมวิทยา	๓๗
	๒.๑.๔.๓	ทางจิตวิทยา	๓๕
	๒.๑.๔.๔	ทางจริยธรรม	๔๓
๒.๒		พฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๖
	๒.๒.๑	บ่อเกิดของพฤติกรรม	๔๗
	๒.๒.๒	ประเภทของพฤติกรรม	๕๑
	๒.๒.๓	ระดับของพฤติกรรม	๕๔
	๒.๒.๔	เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม	๕๗
	๒.๒.๕	เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรม	๖๐
๒.๓		พฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของ ชิกมันด์ ฟรอยด์	๖๕
	๒.๓.๑	บ่อเกิดของพฤติกรรม	๖๗
	๒.๓.๒	ประเภทของพฤติกรรม	๗๒
	๒.๓.๓	ระดับของพฤติกรรม	๘๑
	๒.๓.๔	เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม	๘๗
	๒.๓.๕	เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรม	๙๑
บทที่ ๓		เปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของ	
		พุทธปรัชญาเถรวาท กับชิกมันด์ ฟรอยด์	๙๖
	๓.๑	บ่อเกิดของพฤติกรรม	๙๗
	๓.๑.๑	ประเด็นที่เหมือนกัน	๙๗
	๓.๑.๒	ประเด็นที่แตกต่างกัน	๙๕
	๓.๒	ประเภทของพฤติกรรม	๑๐๐
	๓.๒.๑	ประเด็นที่เหมือนกัน	๑๐๐
	๓.๒.๒	ประเด็นที่แตกต่างกัน	๑๐๗

๓.๓	ระดับของพฤติกรรม	๑๐๘
๓.๓.๑	ประเด็นที่เหมือนกัน	๑๐๘
๓.๓.๒	ประเด็นที่แตกต่างกัน	๑๑๓
๓.๔	เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม	๑๑๔
๓.๔.๑	ประเด็นที่เหมือนกัน	๑๑๔
๓.๔.๒	ประเด็นที่แตกต่างกัน	๑๑๕
๓.๕	เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรม	๑๒๐
๓.๕.๑	ประเด็นที่เหมือนกัน	๑๒๐
๓.๕.๒	ประเด็นที่แตกต่างกัน	๑๒๖
บทที่ ๔	วิเคราะห์ บทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์	๑๒๘
๔.๑	วิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์อันเนื่องมาจากพฤติกรรมที่เป็นอดีต	๑๒๘
๔.๑.๑	ทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๒๘
๔.๑.๒	ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๓๕
๔.๑.๓	ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน	๑๓๕
๔.๒	วิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์อันเนื่องมาจากพฤติกรรมที่เป็นปัจจุบัน	๑๔๒
๔.๒.๑	ทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๔๒
๔.๒.๒	ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๔๖
๔.๒.๓	ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน	๑๕๐
๔.๓	วิเคราะห์แนวโน้มแห่งวิถีชีวิตมนุษย์ในอนาคตอันเนื่องมาจากพฤติกรรมในปัจจุบัน	๑๕๑
๔.๓.๑	ทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๕๒
๔.๓.๒	ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๕๗
๔.๓.๓	ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน	๑๕๕
๔.๔	แนวทางในการปรับพฤติกรรมและพัฒนาพฤติกรรม	๑๖๐
๔.๔.๑	ทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๖๑
๔.๔.๒	ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๖๗
๔.๔.๓	ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน	๑๗๒

บทที่ ๕	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๓๔
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๔
	๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๑
บรรณานุกรม		๑๘๒
ประวัติผู้วิจัย		๑๕๐

สารบัญตาราง

เรื่อง		หน้า
ตารางที่ ๑	เปรียบเทียบระดับพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท และซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๑๓
ตารางที่ ๒	เปรียบเทียบเป้าหมายพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท และซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๑๘
ตารางที่ ๓	เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท และซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๒๕
ตารางที่ ๔	บทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมต่อวิถีชีวิตมนุษย์ตามหลัก พุทธปรัชญาเถรวาท	๑๓๓
ตารางที่ ๕	บทบาทและอิทธิพลพฤติกรรมต่อวิถีชีวิตมนุษย์ตามทฤษฎีของ ซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๓๘
ตารางที่ ๖	ผลกระทบอันเนื่องด้วยพฤติกรรมในปัจจุบันตามทฤษฎีของ พุทธปรัชญาเถรวาท	๑๔๕
ตารางที่ ๗	ผลกระทบอันเนื่องด้วยพฤติกรรมตามสัญชาตญาณในปัจจุบัน ตามทฤษฎีของซิกมันด์ ฟรอยด์	๑๔๘
ตารางที่ ๘	แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๖๖

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลี ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ลั.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
อ.จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
ลั.สพ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ลั.ส.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ลั.ส.	สกถาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ลั.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สกถาวคคปาติ	(ภาษาไทย)
อ.จ.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ปัญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.อฎฐก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
 อภิ.สง. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ฌมฺมสงฺคณฺีปาติ (ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (ไทย) = วิสุทฺธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วินย.ฎีกา (ไทย) = วินยาลังการฎีกา (ภาษาไทย)
 อง.ฎีกา (ไทย) = อังคุตตรนิกาย สारตถปกาสินี สังยุตตฎีกา (ภาษาไทย)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิภาวินี. (ไทย) = อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา (ภาษาไทย)

(๒) การระบุนุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๑๓ ข้อที่ ๑๓ หน้าที่ ๑๓

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์และระบุถึง เล่ม / ข้อ / หน้า ของพระไตรปิฎกเล่มนั้นด้วย เช่น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๒๕/๒๕๗-๒๕๘ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ที่มณีกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๓๒๕ หน้าที่ ๒๕๗-๒๕๘

การอ้างอิงคัมภีร์ชั้นปกรณ์วิเสส ภาษาไทย จะแจ้งเล่ม / หน้า เช่น วิสุทฺธิ (ไทย) ๑ / ๔๐ หมายถึง วิสุทฺธิมรรคปกรณ์ เล่มที่ ๑ หน้าที่ ๔๐

การอ้างอิงคัมภีร์ชั้นฎีกาภาษาไทย จะแจ้งเล่ม / หน้า เช่น วินย.ฎีกา (ไทย) ๑ / ๑๓๘ หมายถึง วินยาลังการฎีกา เล่มที่ ๑ หน้าที่ ๑๓๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมา มนุษย์ได้พยายามที่จะศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยกันเองมาตลอด ความพยายามที่จะศึกษาพฤติกรรมมนุษย์นี้น่าจะเชื่อได้ว่า ต้องการที่จะทำให้นุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมที่อุดมไปด้วยมิตรภาพความเข้าใจกันและกัน พึ่งพาอาศัยกันและกันและอยู่ด้วยกันอย่างสันติ ด้วยเหตุนี้ จึงมีทฤษฎีและหลักการต่าง ๆ มากมายเกิดขึ้นมาจากบรรดาผู้รู้และนักปราชญ์ทั้งหลาย พยายามที่จะหาหลักเกณฑ์คำอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์^๑

พฤติกรรม (Behavior) เป็นผลมาจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่าง ๆ การกระทำของมนุษย์อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การกระทำทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทายและการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ยากต่อความเข้าใจ ต้องติดตามสังเกต วิเคราะห์ ตีความ และประเมินค่า เป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การจำ การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติ ความเมตตาหรือความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม”^๒ พฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง ๓ ลักษณะ มิได้อยู่แยกจากกัน แต่ทำงานผสมผสานเป็นจริงหรือจรรยาตามลักษณะความประพฤติประจำอยู่ในสันดาน พื้นเพจิตหรือลักษณะอุปนิสัย ๖ ประเภท คือ ราคะจิต โทสะจิต โมหะจิต สัทธาจิต พุทธิจิต วิตกจิต^๓ ในทางจิตวิทยาตะวันตกทั่ว ๆ ไป เรียกลักษณะทั่ว ๆ ไปของบุคคลว่าบุคลิกภาพ (Personality) ซึ่งรวมหมายถึงคุณสมบัติภายในและพฤติกรรมเฉพาะบุคคลโดยรวม^๔ ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า

^๑ชวอน พลตรี, *มนุษย์กับสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๔๗.

^๒รศ.ดร. เรียม ศรีทอง, *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเจริญวัฒนา จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^๓พ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๓๐., พ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๕๑/๕๔๕-๕๔๖. ; วิสุทธิ, ๑/๔๐-๖๐.

^๔Gordon Allport, *The Person in Psychology*, (Boston : Beacon Press, 1968), p.568.

พฤติกรรมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดระหว่างกายกับจิต โดยเน้นว่าจิตใจมีอิทธิพลเหนือกาย จนมีข้อสรุปว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” กายกับจิตต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน กายเป็นที่อาศัยของจิต และจิตเป็นผู้ควบคุมภายในสำหรับการรับรู้และการเรียนรู้โดยผ่านกาย การทำงานของจิตส่งผลกระทบต่อสภาพทางกาย ดังนั้น มนุษย์จะทำดีหรือชั่ว จะอยู่อย่างมีความสุขหรืออยู่อย่างเป็นทุกข์ ขึ้นอยู่กับสภาพทางจิตหรือพลังงานทางจิต เพราะภาวะจิตในทางดีหรือไม่ดีนั้นจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดพฤติกรรมดีหรือไม่ดีตาม ดังพุทธพจน์ในคาถาคัมภีร์ธรรมบทว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษ ประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้ลากาเกี่ยวนไปอยู่ ฉะนั้น^๕

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะสุจริต ๓ อย่าง เหมือนเงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น^๖

ตามปกติจิตมนุษย์ปุถุชนทุกคน เมื่อประสบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรืออยู่ในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จิตจะแปลความหมาย ตัดสินสิ่งหรือเหตุการณ์นั้น พร้อมทั้งคิดหมายตั้งเจตจำนงแล้ว แสดงออกซึ่งพฤติกรรมและการกระทำต่าง ๆ ตามความโน้มเอียง หรือตามแรงผลักดันของอาสวะ^๗ ทั้ง ๔ คือ (๑) กามาสวะ (๒) ภวาสวะ (๓) ทิฏฐาสวะ (๔) อวิชชาสวะ^๘ โดยอาสวะต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นที่มาแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนทุกคน เป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์หลงผิดมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นตัวตนอันเป็นอวิชชาขั้นพื้นฐานที่สุดแล้วบังคับบัญชาให้นึกคิดปรุงแต่ง แสดงพฤติกรรม และการกระทำต่าง ๆ ตามอำนาจของมันโดยไม่รู้ตัว เป็นขั้นเริ่มต้นวงจรแห่งปฏิจจำสมุปปาท คือเมื่ออาสวะเกิดขึ้น อวิชชาก็เกิดขึ้น แล้วอวิชชาก็เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ในภาวะที่การแสดงพฤติกรรมด้วยความหลงว่า ตัวตน ทำเช่นนั้นมนุษย์ไม่เป็นตัวของตัวเอง เพราะพฤติกรรมถูกบังคับบัญชาด้วยสังขาร (ความคิดปรุงแต่ง)

^๕ จุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๖ จุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^๗ ศ.สพ.(ไทย) ๑๘/๓๒๑/๓๔๐.; อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๔/๕๓๑.

^๘ ดูรายละเอียดใน พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๒.

ที่เป็นแรงขับไว้สำนึกทั้งสิ้น^๕ คำสอนของพระพุทธเจ้าเกือบทั้งหมด รวมศูนย์อยู่ที่กระบวนการทางจิตของคน พระพุทธองค์ทรงใช้ระเบียบวิธีการวินิจฉัยภายในจิตของพระองค์ และสังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่น แล้วเอาข้อเท็จจริงมาประกอบเป็นพุทธปรัชญา ซึ่งมีลักษณะเป็นจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ที่ใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แม้เวลาจะล่วงเลยมาถึง ๒๖๐๐ ปีเศษแล้วก็ตาม พุทธปรัชญาเริ่มด้วยการวินิจฉัยว่าคนเป็นอินทรีย์พลวัต (Dynamic Organism) ที่คืบรนโลดแล่นไป เพื่อหาวัตถุและ เหตุการณ์มาสนองค้นหา และความอยากต่าง ๆ และความอยากนี้เองที่ผลักดันให้คนปรุงแต่งพฤติกรรมไปนานาชนิด^๖ ค้นหาแสดงอาการออกมาเป็นการคืบรนแสหาถึงสนองความต้องการต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากค้นหา ก็เพราะความทนอยู่ไม่ได้ ความต้องการจะหนีจากสภาพที่เป็นทุกข์ ต้องการจะลดความเครียดทางจิตใจลง และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์นั้นมีทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ทั้งนี้เพราะมาจากแรงผลักดันของจิตส่วนที่เป็นกุศลและอกุศล

ซิกมันด์ ฟรอยด์ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ชาวออสเตรีย (๑๘๕๖-๑๙๓๙) ได้มีสมมติฐานที่สำคัญว่า พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์มีสาเหตุที่แน่นอน (Every Behavior is Caused) และสาเหตุเหล่านั้นอยู่ในระดับจิตไร้สำนึก^๗ ได้รับอิทธิพลแนวคิดเรื่อง พฤติกรรมมนุษย์จากนักปรัชญาตะวันตก ๒ ท่านคือเพลโต (Plato) และ เดส์คาร์ท (Descartes) โดยมีแนวคิดว่าพฤติกรรมมนุษย์นั้นเกิดจากภายในตัวของมนุษย์เองคือใจ (Mind) ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแห่งพฤติกรรม โดยเชื่อว่า ความคิดภายใน (Innate Idea) ซึ่งผูกติดอยู่กับจิตเป็นตัวที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อการแสดงพฤติกรรม^๘ พฤติกรรมของมนุษย์ตามหลักการของซิกมันด์ ฟรอยด์ ประกอบขึ้นด้วยระบบสำคัญ ๓ ระบบ คือ ๑) อิด (Id) ๒) อีโก้ (Ego) ๓) ซุปเปอร์อีโก้ (Super-Ego) แต่ละระบบทั้งสามนี้มีภาระหน้าที่เฉพาะตัว มีคุณสมบัติและองค์ประกอบเฉพาะตัว และทั้งสามระบบกระทำการสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดอยู่ตลอดเวลา จน

^๕เรื่องเดียวกัน , หน้า . ๑๒๓.

^๖วไลพร ภาณุदानนท์ ฅ มหาสารคาม, จิตวิทยาพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕) , หน้า๑๓.

^๗ปราโมทย์ เชาวศิลาปี, คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

^๘รศ.ณรงค์ เต็งประชา, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๗๒.

ยากที่แยกผลการกระทำร่วมกันของระบบทั้งสาม^{๑๓} และระบบทั้งสามนั้นประกอบเข้าเป็น โครงสร้างของจิตซึ่งแบ่งจิตออกเป็น ๓ ระบบ คือ ๑) จิตรู้สำนึก (Conscious Mind) ๒) จิตกึ่งสำนึก (Subconscious Mind) ๓) จิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) ฟรอยด์ ได้ค้นพบว่า จิตไร้สำนึกมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์โดยทางอ้อม เชื่ออย่างมากว่า จิตไร้สำนึกเป็นเหตุจูงใจให้บุคคลมีพฤติกรรมแทบทุกอย่าง จิตรู้สำนึกเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ถ้าเปรียบเทียบ ก้อนน้ำแข็งที่ลอยอยู่ในน้ำ จิตรู้สำนึกก็เป็นเสมือนส่วนที่โผล่พ้นน้ำ และจิตไร้สำนึกก็มีจำนวนมาก ซึ่งถูกกดเอาไว้ เปรียบเสมือนน้ำแข็งที่อยู่ใต้น้ำ^{๑๔} ประเด็นเปรียบเทียบนี้ได้ตรงกับมิติทางพุทธปรัชญาคือ จิตไร้สำนึกตรงกับภวังคจิต และจิตรู้สำนึกตรงกับวิถิจิต ทั้งภวังคจิตและวิถิจิตนี้ทำหน้าที่สัมพันธ์กันตลอด ความคิดหลักของฟรอยด์ก็มีอยู่ว่า จิตมีลักษณะเป็นพลังงาน เรียกว่าพลังจิต (Psychic Energy) พลังงานจิตนี้เป็นผู้ควบคุมการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของร่างกายทั้งหมด^{๑๕} ซึ่งตรงกับหลักปรัชญาสมุปบาทของพุทธปรัชญาเถรวาทว่า “วิญญาณปัจจุยานามรูป นามรูปจะเกิดขึ้นได้เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย”^{๑๖}

จากทรรศนะในเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งของพุทธปรัชญาเถรวาทและ ชิกมันด์ ฟรอยด์ เราจะพบว่าพฤติกรรมของมนุษย์มีสาเหตุที่เกิดขึ้นแน่นอน สาเหตุนั้นมีอิทธิพลทำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ตามมา ผู้วิจัยเห็นว่า ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและ ฟรอยด์ ต่างได้กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านสมุฏฐานหรือบ่อเกิดคือจิตเป็นสำคัญ ฟรอยด์เห็นว่า แรงจูงใจคือสิ่งที่ผลักดันอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทุกประเภท ที่มนุษย์แสดงออกมา แรงจูงใจไร้สำนึกนำสู่พฤติกรรมผิดปกติ เพื่อจัดการกับความเครียดด้วยกลไกทางจิตรูปแบบต่าง ๆ พุทธปรัชญาถือว่าแรงผลักดันของฉันทะ ตัณหาและอาสวะทำให้เกิดพฤติกรรมในระดับต้น และจิตของแต่ละบุคคลก็มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และพฤติกรรมนั้นก็ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ ทั้งสองฝ่ายต่างก็ศึกษา ค้นคว้า สืบสาวหาสาเหตุของพฤติกรรมมนุษย์เหมือนกัน คือการวิเคราะห์หรือแยกจิตออกมาศึกษา จิตวิเคราะห์ใช้วิธีวิเคราะห์จิต เพื่อดึงจิตไร้สำนึกสู่จิตรู้สำนึก โดย

^{๑๓}เดโช สวานานนท์, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

^{๑๔}รศ.ดร. กัญญา สุวรรณแสง, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๖.

^{๑๕}เดโช สวานานนท์, จิตวิทยาสังคม, หน้า ๑๕.

^{๑๖}อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๑๓๔๓/๓๐๑.

อาศัยทฤษฎีโครงสร้างและพัฒนาการทางจิต และวิธีบำบัดอาการผิดปกติทางจิต พุทธปรัชญาใช้กระบวนการศึกษาหรือศึกษา ๓ ศึกษาทั้งกายและจิต แต่เน้นที่จิตหรือการฝึกจิต ควบคุมจิตให้มีความสงบเพื่อบุคคลิกภาพและอารมณ์ที่ดี จิตวิเคราะห์ของ فروยด์มีเป้าหมายเพื่อลดความเครียด ความขัดแย้งทางจิตเพื่อมีชีวิตอย่างปกติในสังคม ขณะที่พุทธปรัชญามีเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน ความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ซึ่งถ้าได้มีการศึกษาให้ละเอียด ลึกซึ้ง และชัดเจนแล้ว ย่อมจะทำให้เรามีความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งของ พุทธปรัชญาเถรวาท และของ فروยด์ ในประเด็นเปรียบเทียบนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดีว่ามีส่วนที่เหมือนกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอย่างไร มีความลับแคบ กว้างขวาง ลึกซึ้งมากกว่ากันอย่างไร ทั้งจะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้และเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เพื่อจะนำไปแก้ปัญหาสังคม เพื่อให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่ได้พัฒนาไปในทางที่ดีต่อไปในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในธรรมชาติของพุทธปรัชญาเถรวาท และในธรรมชาติของ ซิกมันด์ فروยด์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมของมนุษย์ในธรรมชาติของ พุทธปรัชญาเถรวาทกับ ซิกมันด์ فروยด์

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ ในประเด็นบ่อเกิดของพฤติกรรม ประเภทของพฤติกรรม ระดับของพฤติกรรม เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม และเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท เปรียบเทียบกับแนวคิดของซิกมันด์ فروยด์ พร้อมทั้งวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของ พฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ในอดีต ปัจจุบันและอนาคต

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ อะไรคือสาเหตุของการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของ พุทธปรัชญาเถรวาท กับซิกมันด์ ฟรอยด์

๑.๔.๒ พฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท กับซิกมันด์ ฟรอยด์ เหมือนกัน คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔.๓ บทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ อย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

จิต หมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์, สภาพที่นึกคิด, ความคิด, ใจ ตามหลักฝ่ายอภิธรรม จำแนกจิตเป็น ๘๘ (หรือพิศดารเป็น ๑๒๑) แบ่งโดยชาติ เป็นอกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ (พิศดาร เป็น ๓๓) วิปากจิต ๓๖ (๕๒) และกิริยาจิต ๒๐ แบ่งโดยภูมิ เป็นกามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ และโลกุตรจิต ๘ (พิศดารเป็น ๔๐)^{๑๗}

เจตสิก หมายถึง ธรรมที่ประกอบกับจิต, อาการหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มี ๕๒ อย่าง^{๑๘}

จริต หมายถึงความประพฤติ, พื้นนิสัยหรือพื้นเพแห่งจิตใจของคนทั้งหลายที่หนักไป ด้านใดด้านหนึ่งแตกต่างกันไป ^{๑๙} การแสดงพื้นเพของจิตหรือพื้นนิสัยของแต่ละบุคคลที่แสดง ออกเป็นการกระทำทางกายในชีวิตประจำวันจนเกิดความเคยชิน มี ๖ ประเภท

ภวังคจิต หมายถึงจิตที่เป็นองค์แห่งภพ, จิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิและจุติ คือ ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย^{๒๐}

รูป หมายถึงสิ่งที่สลายไปเพราะปัจจัยต่าง ๆ อันขัดแย้ง, สิ่งที่เป็นรูปร่างพร้อมทั้ง ลักษณะอาการของมัน, ส่วนของร่างกาย ^{๒๑}

^{๑๗} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔๓.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓.

วิถีจิต หมายถึง จิตที่ออกมารับอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖^{๒๒} การทำงานของจิตแต่ละขณะ
 สันดาน หมายถึงความสืบทอดแห่งจิต คือกระแสจิตที่เกิดดับต่อเนื่องกันมา, อหังการที่มี
 ติดต่อกันมา^{๒๓}

อาสวะ หมายถึง กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซาบไปย้อมจิตเมื่อ
 ประสบอารมณ์ต่าง ๆ มี ๓ อย่าง อีกอย่างหนึ่งมี ๔^{๒๔}

อุปนิสัย หมายถึง ความประพฤติที่เคยชินเป็นพื้นมาในสันดาน, ความดีที่เป็นทุนหรือ
 เป็นพื้นอยู่ในจิต, ธรรมที่เป็นเครื่องอุดหนุน^{๒๕}

พฤติกรรม คือ การกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิดและ
 ความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า^{๒๖}

อิด (Id) หมายถึง พลังแห่งสัญชาตญาณที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด เป็นระบบดั้งเดิม
 ของบุคลิกภาพ มักเกี่ยวพันกับการตอบสนองความปรารถนาทางกายขั้นพื้นฐาน เป็นพลังดันรน
 เพื่อความอยู่รอด (Life instinct) โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลตามความเป็นจริง หากไม่ได้รับการ
 ตอบสนองก็จะถูกเก็บกดไว้หรือแสดงออกมาในทางก้าวร้าว (Death instinct) หรือกลายเป็นความ
 วิตกกังวล (anxiety) พลังอิดมีในมนุษย์ทุกคนตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยผู้ใหญ่ เพียงแต่ในช่วงวัยเด็ก
 พลังอิดจะมีแรงขับมากกว่าพลังอีโก้และซูเปอร์อีโก้^{๒๗}

อีโก้ (Ego) หมายถึง พลังแห่งการรู้และเข้าใจ หรือพลังรู้ความจริง (Reality
 Principle) การใช้เหตุผล การดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมาย การแสวงหาวิธีการเพื่อตอบสนอง
 พลังอิด หาวิธีลดภาวะความกังวลและความกลัวที่เกิดจากกระบวนการทางกาย ความขัดแย้งและ
 ภาวะบีบคั้นต่าง ๆ เป็นพลังที่คอยยับยั้งพลังอิดและซูเปอร์อีโก้ให้เกิดความสมดุล เป็นผู้บริหาร
 บุคลิกภาพและควบคุมพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนหรือผิดปกติ^{๒๘}

^{๒๒} พระเทพวิสุทธิทศกวี(พิจิตร จิตตวณฺโณ), *จิตวิทยาในพระอภิธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๕.

^{๒๓} พระราชวรมุนี (ประยูรศักดิ์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๓๒๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๕.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
 อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๗), หน้า ๕๘๓-๕๘๔.

^{๒๗} Nandor Fodor, *Freud : Dictionary of Psychoanalysis*, (New York : Philosophical
 library, Inc, 1958), p.90-91.

^{๒๘} Ibid, p.62-64.

ซูเปอร์อีโก้ (Super-ego) หมายถึง พลังที่อยู่ในจิตสำนึกที่ประกอบไปด้วยมโนธรรม และอุดมคติของบุคคล ซูเปอร์อีโก้จะได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่วัยเด็กโดยการขัดเกลาจาก ครอบครัวและ จากสถาบันการศึกษา เพื่อให้บุคคลเป็นผู้ที่รู้จักรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคม เป็นพลังที่เกิดจากการเรียนรู้ พลังแห่งมโนธรรม อุดมคติ เป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับประเพณีและ ศีลธรรมที่มนุษย์รับไว้ในใจ^{๒๕}

จิตรู้สำนึก (Conscious Mind) หมายถึงความสามารถทางสมองที่แสดงออกเป็น พฤติกรรมและความรู้สึกขณะที่บุคคลรู้สึกตัวอยู่ ได้แก่ การที่บุคคลรู้ตัวว่า รู้สึกอย่างไร มีอารมณ์ เช่นใด มีความต้องการอะไร และมีการรับรู้สิ่งใดหรือเรียกว่าการมีสัมปชัญญะ^{๒๖}

จิตกึ่งสำนึก (Subconscious Mind) หมายถึงส่วนของจิตที่อยู่คาบเกี่ยวระหว่างจิตรู้ สำนึกกับจิตไร้สำนึก เป็นส่วนของความขัดแย้ง ความวิตกกังวล ความคิดความรู้สึก หรือความ ยุ่งยากลำบากใจทั้งหลายทั้งปวง^{๒๗} จิตส่วนที่เก็บประสบการณ์หรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ไว้ในความ ทรงจำ โดยที่เราไม่ได้นึกถึงมันอยู่เสมอ แต่สามารถนึกขึ้นได้เมื่อต้องการ ซึ่งสามารถกลายเป็น จิตสำนึกได้^{๒๘}

จิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) หมายถึง กระบวนการทางจิตใจของมนุษย์ที่เกิดขึ้น โดยที่เรา “ไม่รู้ตัว” และกระบวนการนี้จะทำงานตลอดเวลา จิตไร้สำนึกมีผลต่อพฤติกรรมของ มนุษย์มากกว่าส่วนที่เรารู้สึกตัวหลายเท่า จิตไร้สำนึกแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ Preconscious และ Unconscious^{๒๙}

แรงจูงใจ (Motivation) หมายถึงแรงผลักดันที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปสู่ จุดมุ่งหมายที่กำหนดโดยไม่จำเป็นว่าจะจะเป็นแรงผลักดันภายในตัวบุคคลเท่านั้น^{๓๐} สิ่งชักนำหรือ หนุนหลังอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทุกพฤติกรรมที่มนุษย์เราแสดงออกมา^{๓๑}

สัญชาตญาณ (Instinct) หมายถึง สิ่งที่มนุษย์คิดตัวมาแต่กำเนิด และเป็นแรงขับที่จะ กระทำการต่าง ๆ ตามทฤษฎีของฟรอยด์ สัญชาตญาณหนึ่ง ๆ มี (ก) บ่อเกิดทางชีวภาพ (ข)แหล่ง

^{๒๕}Ibid, p.179-180.

^{๒๖}Ibid, p.28-29.

^{๒๗}วิระ ไชยศรีสุข, **สุขภาพจิต**, (กรุงเทพมหานคร : แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๓.), หน้า ๒๘.

^{๒๘}Nandor Fodor, **Freud : Dictionary of Psychoanalysis**, p.178.

^{๒๙}Ibid, p.194.

^{๓๐}วิภาพร มาพบสุข, **มนุษย์สัมพันธ์**, หน้า ๕๑.

^{๓๑}ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ, **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบ : พระพุทธเจ้า : ชิกมันด์ ฟรอยด์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนัก พิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐.

พลังงานที่แจกจ่ายออกไป (ค)จุดหมายที่ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมบางอย่างที่สอดคล้องกับสัญชาตญาณนั้น ๆ นำไปสู่ความพึงพอใจทางสัญชาตญาณและการระบายถ่ายเทพลังงาน (ง)สัญชาตญาณมีตัวรับ (Object) ซึ่งเกี่ยวพันกับจุดหมายที่สามารถบรรลุถึงได้หากไม่สามารถพบตัวรับ และไม่สามารถบรรลุถึงจุดหมายตามสัญชาตญาณจะก่อให้เกิดความคับข้องใจทางสัญชาตญาณและความตึงเครียดหรือความทุกข์ทรมาน^{๓๖}

พลังงานจิต (Energy Mind) คือพลังงานผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวของร่างกาย สิ่ง^{๓๗}ที่ผลักดันให้ร่างกายมนุษย์เกิดการกระทำ หรือเกิดพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ^{๓๘}

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ได้เขียนหนังสือเรื่อง จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบ : พระพุทธเจ้า : ชิกมันด์ ฟรอยด์ สรุปเนื้อหาที่เกี่ยวข้องได้ว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นถูกกำกับด้วยจิตไร้สำนึก แต่จิตไร้สำนึกนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยแรงกระตุ้นผลักดันจากภายในอันได้แก่ จิตไร้สำนึก ซึ่งเป็นที่รวมแห่งความต้องการ ความปรารถนาและความเก็บกดต่าง ๆ และจิตไร้สำนึกนี้เองเป็นที่รวมอยู่แห่งพลังงานอันก่อให้เกิดการแสดงพฤติกรรม มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา โดยมีแรงจูงใจเป็นเครื่องชักจูงและคอยหนุนหลังอยู่เบื้องหลังแห่งพฤติกรรมตรงกับทฤษฎีทางพุทธศาสนาคือตัณหา และพระพุทธศาสนายอมรับเหมือนกันว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเกิดมาจากพลังงานทางจิต (เจตสิก)^{๓๘}

๑.๖.๒ พระชัชวาลย์ ศรีสุข ได้แสดงผลงานการวิจัยเรื่องศาสนากับการพัฒนาบุคลิกภาพ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมไว้ว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นผลมาจากแรงผลักดันของตัณหาเป็นหลักใหญ่ แม้ว่าตัณหาจะมีสาเหตุโดยตรงของพฤติกรรม แต่เป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมในฐานะเป็นเงื่อนไขของการกระทำ โดยใช้ปัญญา(โยนิโสมนสิการ)เป็นตัวแก้ปัญหาพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมที่มีปัญญาเป็นตัวนำทำให้การพัฒนาบุคลิกภาพเป็นไปด้วยดี ต้องอาศัยความเคยชิน(อุปนิสัย) เพราะถ้ามีพฤติกรรมเคยชินอย่างไร คนก็จะดำเนินชีวิตไปด้วยพฤติกรรมอย่างนั้น การพัฒนาบุคลิกภาพในพุทธศาสนาใช้การพัฒนาจิตใจไปที่ละขั้นจนกว่าจะสิ้นกิเลส ด้วยการพัฒนาตนและสังคมตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา และ

^{๓๖}เฉลิมเกียรติ ผิวนวน, จิตวิเคราะห์ของฟรอยด์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล ,๒๕๒๒), หน้า ๑๕๗.

^{๓๗}ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ, จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบ : พระพุทธเจ้า : ชิกมันด์ ฟรอยด์ ,หน้า๔.

^{๓๘}อ้างแล้ว.

อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่ต้องใช้เวลาในการสั่งสมจนกว่าจิตจะพัฒนา เข้าถึง ภาวะที่สมบูรณ์สูงสุดคือนิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนาบุคลิกภาพที่แท้จริง^{๓๕}

๑.๖.๓ โสภณ ศรีกฤษณาพร ได้แสดงทัศนะเรื่องพฤติกรรมไว้ว่า ตัวการที่เป็นผู้ ประกอบกรรมโดยตรงคือ จิต ส่วนกายนั้นไม่ใช่เป็นตัวการที่เป็นผู้ประกอบกรรมโดยตรง แต่กาย เป็นเพียงเครื่องมือให้จิตกระทำกรรม ดังนั้น จิตนอกจากอาศัยกายเป็นแนวทางในการรับรู้โลก ภายนอกแล้ว ยังอาศัยกายเป็นเครื่องมือในการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำต่อโลกด้วย เพราะ เหตุที่จิตแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำต่อโลกโดยอาศัยกายเป็นฐานให้เกิดกายกรรม วิกรรม และมโนกรรมนี้เอง จึงทำให้เกิดข้อปฏิบัติในแง่จริยธรรมในสังคมมนุษย์ คือการกระทำดี กระทำ ชั่ว การกระทำถูกและการกระทำผิด เป็นต้นขึ้น^{๓๖}

๑.๖.๔ พระมหाराเชนทร์ ฐมมกาโม (ธาคูเงิน) โดยสรุปเนื้อความที่เกี่ยวข้องได้ว่า จิตเป็นสภาวะธรรมที่มีองค์ประกอบหลายประการ ธรรมชาติของจิตคือ ผ่องใส แต่ที่กลายเป็นกุศล จิต อกุศลจิต วิปากจิตหรือ โลกุตตรจิต เพราะมีเจตสิกหรือคุณสมบัติของจิต ๕๒ ดวง ประกอบด้วย ตามแต่ว่าเจตสิกนั้นจะเป็นกุศล อกุศลหรือสภาวะกลาง ๆ และเจตสิกนี้เองที่ปรุง แต่งจิตให้บุคคลกระทำกรรมหรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา หากจิตได้รับการพัฒนาจน เข้าถึงความดีแล้ว บุคคลจะสามารถทำลายความชั่วทั้งปวง และจะมีพฤติกรรมเข้าถึงความสูงสุด ตามหลักคำสอนของแต่ละสำนักได้^{๓๗}

๑.๖.๕ พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวังโส (ดอกรัก) โดยสรุปเนื้อความที่เกี่ยวข้องได้ว่า สาเหตุที่ทำให้มนุษย์ที่แสดงออกซึ่งพฤติกรรมนั้น เกิดจากกิเลสหรือตัณหา ซึ่งอยู่ในจิตของมนุษย์ อันจะผลักดันให้มนุษย์เกิดความต้องการ ความปรารถนาจึงกระทำกรรม (แสดงพฤติกรรม) ต่าง ๆ ออกมาตามแรงผลักดันของกุศลเจตสิกและอกุศลเจตสิก เมื่อบุคคลแสดงออกซึ่งพฤติกรรมด้านใด ด้านหนึ่งย่อมมีผลแห่งพฤติกรรมนั้น และผลนั้นย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตบุคคลในชาตินี้(ปัจจุบัน) และชาติหน้า (อนาคต) การกระทำของมนุษย์เป็นมรรคาที่จะนำไปสู่สุคติและทุกคติ การกระทำดี

^{๓๕} พระชัชวาลย์ ศรีสุข, “ศาสนากับการพัฒนาบุคลิกภาพ : ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

^{๓๖} โสภณ ศรีกฤษณาพร, “ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา”, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๐. (รายงานการวิจัย).

^{๓๗} พระมหाराเชนทร์ ฐมมกาโม (ธาคูเงิน), “การศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตใน พระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตในปรัชญาตะวันตก” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

ยอมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตที่เป็นความสุข การกระทำที่เป็นความชั่ว ย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตที่เป็นความทุกข์ พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญต่อการกระทำที่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์โดยดำเนินตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อความไม่เกิดอีกต่อไป^๒

๑.๖.๖ รุ่งทิพย์ กิจทำ, สรุปหัวข้อที่เกี่ยวข้องได้ว่า ในศาสนาทั้งสองนั้น ต่างยอมรับว่า มนุษย์จะเป็นอะไร อย่างไร จะประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างไรขึ้นอยู่กับกรรม (การกระทำ , พฤติกรรม) ที่เขากระทำไว้ในอดีตและที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบัน ส่วนในอนาคตบุคคลจะมีสภาพเป็นอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับกรรมของเขาในอดีตและปัจจุบันรวมกัน ถึงแม้ว่าในศาสนาทั้งสองจะเชื่อเรื่องกรรมเหมือนกัน แต่ก็เน้นเรื่องกรรมต่างกัน คือ ในกรรม ๓ อย่าง ที่แบ่งตามช่องทางแห่งการกระทำ คือ กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรมนั้น พุทธปรัชญาเน้นมโนกรรมว่ามีบทบาทมากที่สุดในเรื่องความหนักเบาของกรรม ส่วนปรัชญาเซนกลับเน้นกายกรรมว่าสำคัญที่สุด และให้ผลรุนแรงกว่ากรรมที่ทำทางวาจาและใจ^๓

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือ พระไตรปิฎก และผลงานของ ชิกมันด์ ฟรอยด์ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่มีผู้แปลเรียบเรียงไว้

๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) มีทั้ง วรรณคดี ฎีกา และอนุฎีกา และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ พร้อมทั้งงานแปลผลงานของชิกมันด์ ฟรอยด์โดยนักวิชาการทั้งหลาย

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูล รวบรวม เรียบเรียง เปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งในส่วนของพุทธปรัชญาเถรวาทและฟรอยด์ พร้อมทั้งวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์

๑.๗.๔ สรุปผลของการศึกษาเปรียบเทียบ และนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัย

^๒ พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส (ดอกรัก), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๔.

^๓ รุ่งทิพย์ กิจทำ, “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีเรื่องกรรมในพุทธปรัชญากับปรัชญาเซน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย), ๒๕๒๑.

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท และ ชิกมันด์ ฟรอยด์

๑.๘.๒ ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน สอดคล้องกันและแตกต่างกันในประเด็นเปรียบเทียบทั้งของพุทธปรัชญาเถรวาทและ ชิกมันด์ ฟรอยด์

๑.๘.๓ ทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในบทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์

การอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์การกระทำที่แสดงต่อกันหรือที่เรียกพฤติกรรมนั้นถือว่าเป็นความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุว่าการดำเนินไปของชีวิตทั้งของปัจเจกชนและสังคมโดยส่วนรวมจะเป็นไปในทิศทางใด คือ สงบสุข หรือเกิดปัญหาต่าง ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของแต่ละคนที่แสดงออกมา ทั้งในแง่พฤติกรรมที่เป็นส่วนตัว และพฤติกรรมที่แสดงออกมาอันเป็นผลกระทบต่อสังคมนอกข้าง ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งที่เป็นส่วนตัวและแสดงออกมาภายนอกตามแนวคิดของ พุทธปรัชญาเถรวาท และตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ ว่าธรรมชาติของพฤติกรรมมนุษย์เป็นอย่างไร มีบ่อเกิดและอิทธิพลด้านใดบ้างที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์แสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ตามลำดับ

๒.๑ ธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์

อริสโตเติล (Aristotle, ๓๘๔-๓๒๒ B.C) นักปรัชญาชาวกรีกผู้ยิ่งใหญ่เคยกล่าวไว้ก่อนคริสต์ศักราชว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม^๑ เพราะมนุษย์ชอบรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม เป็นหมู่ เป็นพวก มีการรวมกลุ่มปะทะสังสรรค์ปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) การกระทำหรือกิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกในแต่ละวัน จึงมีรูปแบบต่าง ๆ และแตกต่างกันออกไป เป็นธรรมชาติของมนุษย์ โดยทั่วไปที่จะแสดงกิริยาอาการหรือการกระทำต่าง ๆ ออกมาทั้งในรูปแบบพฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) ที่สามารถสังเกตได้ และพฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) อันได้แก่ความรู้สึก การรับรู้ การคิด การจำ และอารมณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

กล่าวโดยทั่วไป พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งภายนอกและพฤติกรรมภายใน จะมีความสัมพันธ์กัน โดยพฤติกรรมภายในจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมภายนอกเสียเป็นส่วนใหญ่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งส่วนที่เป็นการกระทำทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็

^๑มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช,มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช,๒๕๓๘), หน้า ๕.

ตามล้วนมีแรงจูงใจมาจากจิต ซึ่งเป็นพฤติกรรมภายใน โดยหลักการนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปทั้งนักปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญาเถรวาท นักปรัชญาตะวันตกกลุ่มจิตนิยม (Idealism) มีเพลโต (Plato, ๔๒๗-๓๔๗ B-C) เป็นต้น ถือว่าจิตเป็นผู้สร้างกายให้ดำเนินไปตามเจตจำนงของมัน ร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกใช้ จิตเป็นผู้ใช้ ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของจิต การกระทำ พฤติกรรมรวมทั้งนิสัยใจคอของมนุษย์ จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่จิตจะสั่งหรือบันดาลให้เป็นไป^๒

จะเห็นได้ว่าจิตกับร่างกาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิต มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ร่างกายมีธรรมชาติไม่รู้อารมณ์ ส่วนจิตมีธรรมชาติรับรู้อารมณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน มีผลเสมอกันตามเหตุปัจจัย^๓

ดังนั้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์เราแสดงออกมา ทั้งที่เป็นพฤติกรรมในทางบวกทั้งในทางลบ ย่อมเกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกเวลาและทุกสถานการณ์ และถือว่าเป็นธรรมชาติของการแสดงออกมาทางกาย ทางวาจาโดยมีจิตเป็นผู้คอยกำกับให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปในทางที่จิตปรารถนา เมื่อมนุษย์มีองค์ประกอบคือร่างกายและจิตใจ ย่อมมีการกระทำ การแสดงออก การเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงอิริยาบถ และอาการเหล่านั้นถือว่าเป็นธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์

เพื่อทำความเข้าใจและการเรียนรู้ ในธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์ให้มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอหลักวิชาการพื้นฐานแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ที่เกี่ยวกับความหมาย องค์ประกอบ ธรรมชาติ และปัจจัยพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์ก่อนที่จะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ตามทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ ต่อไป

๒.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม

ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “พฤติกรรม” ไว้ดังนี้

ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต กล่าวว่า พฤติกรรม (Behavior) หมายถึงสิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนองหรือโต้ตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ ได้ยิน อีกทั้งวัดได้ตรงกัน ด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัย ไม่ว่าจะการแสดงออกหรือการตอบสนองนั้นจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกร่างกายก็ตาม เช่น การร้องไห้ การกิน การวิ่ง

^๒ร.ศ. ดร.สุจิตรา (อ่อนค้อม) ธรรัตน์, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^๓ดูรายละเอียดใน ศ.ดร.วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖ - ๖๓.

การขว้าง การอ่านหนังสือ การเดินของชีพจร การเต้นของหัวใจ การกระตุกของกล้ามเนื้อ เป็นต้น^๔

เดวิดออฟ (Lida L. David off.) ได้ให้ความหมายไว้แบบกว้าง ๆ ว่า พฤติกรรมคือ สิ่งที่มีมนุษย์และสัตว์กระทำกัน^๕

พรรณราย ทรัพย์ะประภา ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม (Behavior) คือ การกระทำใด ๆ ก็ตามซึ่งสามารถสังเกตได้โดยบุคคลอื่น หรือ โดยการใช้เครื่องมือ พฤติกรรมมิได้หมายความว่าเฉพาะแต่เพียงการแสดงออกทางด้านร่างกายภายนอกเท่านั้น ยังรวมไปถึงการกระทำหรือกิจกรรมภายในความรู้สึกของบุคคลด้วย^๖

ประสาน – ทิววรรณ หอมพูล ได้ให้ความหมายของคำว่า “พฤติกรรม” ไว้ดังนี้

๑. หมายถึง การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสิ่งมีชีวิตและบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้จากการกระทำกิจกรรมเหล่านั้น ซึ่งมีทั้งทางดีและทางไม่ดี เช่น การหัวเราะ การร้องไห้ เสียใจ การออกกำลังกาย เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นผลจากระบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่ การสนใจ การเรียนรู้ การจำ การลืม และความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น

๒. หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ของบุคคลที่ปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมของบุคคลเหล่านั้นออกมาในรูปของการกระทำ หรือการแสดงออกของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ภายใต้กลไกของความรู้สึกนึกคิดของตนเอง

มนุษย์ทุกคนจะมีกระบวนการของพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทุกคนจะมีความต้องการและมีสาเหตุใจเป็นของตนเองอยู่ตลอดเวลา และสามารถตัดสินใจที่จะกระทำกรต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกนึกคิดเป็นของตนเอง สิ่งที่ปรากฏออกมานั้นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์^๗

รองศาสตราจารย์ ดร. กัญญา สุวรรณแสง ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม คือ กิริยา อากาธ บทบาท ลีลา ท่าทาง การประพฤติ ปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งใน ๕ ทวาร คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส จิวหาสัมผัส

^๔ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, การปรับพฤติกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^๕Lida L. David off, *Introduction to Psychology*, (New York : McGraw – Hill Book Company, 1987), p.7

^๖พรรณราย ทรัพย์ะประภา, *จิตวิทยาอุตสาหกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^๗ประสาน – ทิววรรณ หอมพูล. *จิตวิทยาทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร : พิษณุการ์พิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๗๔.

มานสัมผัส และทางผิวหนัง หรือมีฉะนั้นก็สามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือ^๔

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง การกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า^๕

สงวน สิทธิเลิศอรุณและคณะ ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า หมายถึง การกระทำหรือกิริยาที่ปรากฏออกมาทางร่างกาย ทางกล้ามเนื้อ ทางสมอง ทางอารมณ์ และทางความรู้สึกนึกคิด ซึ่งโดยปรกติมนุษย์และสัตว์ย่อมแสดงออกมาให้เป็นที่สังเกตเห็นได้ชัด และเห็นไม่ได้ชัด ซึ่งขึ้นอยู่กับ การตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากกระตุ้นเป็นสำคัญ^๖

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ ได้อธิบายความหมายของพฤติกรรมไว้ว่า พฤติกรรม (behavior) นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำหรืออาการที่แสดงออกของบุคคล (Action) ทั้งนี้รวมถึงการงดเว้นการกระทำด้วย (Inaction) นอกจากนั้นการตัดสินใจที่รู้สึกได้ของบุคคล กลุ่มหรือองค์กร หรือการกระทำที่ซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออก อาทิ การมีความคิดริเริ่ม ก็นับเป็นการกระทำเช่นกัน ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” จึงรวมถึงสิ่งที่บุคคล กลุ่มหรือองค์กร ประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย (Overt behavior) และยังรวมถึงพฤติกรรมที่ยังไม่แสดงออกหรือพฤติกรรมซ่อนเร้น (Covert behavior) ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการภายในอื่น ๆ ได้แก่ ความคิด ความรู้สึก ทักษะ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังรวมถึงการงดเว้นการกระทำ หรือการไม่แสดงออกทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจอีกด้วย^๗

สรุปว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรืออากัปกริยาต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาทางทวารทั้ง ๓ อันบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และไม่สามารถสังเกตเห็นได้ โดยการกระทำนั้นมีทั้งดีและไม่ดี อันเป็นผลมาจากการตอบสนองความรู้สึกที่มีต่อสิ่งเร้า

^๔รศ. ดร. กันยา สุวรรณแสง, จิตวิทยาทั่วไป , พิมพ์ครั้งที่ ๔ ,(กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา , ๒๕๔๒), หน้า ๘๒.

^๕ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕,(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๘๐.

^๖สงวน สิทธิเลิศอรุณและคณะ ,จิตวิทยาสังคม,(กรุงเทพมหานคร :ชัยศิริการพิมพ์,๒๕๒๒),หน้า ๑.

^๗สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ,พฤติกรรมองค์กรทฤษฎีและการประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๔๑), หน้า ๑๓-๑๔.

๒.๑.๒ องค์ประกอบของมนุษย์

การศึกษาเรื่องของมนุษย์นั้น จำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจถึงองค์ประกอบของความเป็นมนุษย์ไว้ด้วย เพราะจะทำให้มองเห็นความหมายของชีวิตมนุษย์ดียิ่งขึ้น ในเรื่ององค์ประกอบของมนุษย์นี้ ถ้าจะพิจารณาในแง่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ก็จะไม่มียอะไรมาก นอกจากทางวัตถุ หรือ สสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้น ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าจิตใจ แต่ถ้ามองจากทฤษฎีของมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ก็จะรวมเอาทางกายภาพเข้าไปด้วย แต่เพิ่มเติมส่วนที่เป็นนามธรรมที่ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติไม่สนใจหรือพิสูจน์ไม่ได้เข้าไปด้วย^{๑๒}

หากเรามองเห็นและเข้าใจว่ามนุษย์นั้นมีแต่ร่างกาย ไม่มีอย่างอื่นเป็นเครื่องประกอบกันเข้าเป็นชีวิต เช่น จิต (Mind) หรือ วิญญาณ (Consciousness) แล้ว ก็จะทำให้ความสำคัญแก่ร่างกาย ด้วยการปรนเปรอด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ สาระสำคัญของความเป็นมนุษย์อันได้แก่คุณธรรม จริยธรรมหรือมนุษยธรรม อันเป็นหลักพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อความอยู่ร่วมกันเป็นสังคมมนุษย์ย่อมไม่เกิดขึ้น เมื่อมนุษย์ให้ความสำคัญแก่ร่างกายอย่างเดียว เขาจะไม่คำนึงถึงคุณงามความดี ความซื่อ ไม่ใส่ใจถึงบาปบุญคุณโทษ อันจะเป็นแนวทางนำไปสู่การก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์นั้น ศาสตร์ด้านต่าง ๆ ได้จำแนกองค์ประกอบของมนุษย์ไว้ดังนี้

๒.๑.๒.๑ องค์ประกอบของมนุษย์ด้านปรัชญา

ปรัชญาตะวันตก โดยเฉพาะปรัชญาของพลาโต และอริสโตเติล แบ่งร่างกายมนุษย์ ออกเป็น ๓ ส่วน จากข้างล่างไปถึงข้างบน คือ

๑. กาย ตั้งแต่ทวารหนัก ทวารเบา จนถึงลิ้นปี่ อันประกอบด้วยอวัยวะขับถ่าย สืบพันธุ์ และระบบย่อยอาหาร ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่มีความเป็นสัตว์

๒. ใจ ตั้งแต่ลิ้นปี่ไปจนถึงคออันประกอบด้วยหัวใจและนม อันแสดงถึงคุณธรรมที่สูงสุดของความกล้าหาญ

^{๑๒} ศ.ดร.นิพนธ์ คันธเสวี, มนุษย์สัมพันธ์เพื่อการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๖.

๓. จิต ได้แก่ ศีรษะ ซึ่งแสดงถึงคุณธรรมอันสูงสุดด้านเหตุผลและความคิด^{๑๑}

องค์ประกอบของมนุษย์ หากมองในแง่ของอภิปรัชญา ในทรรศนะของนักปรัชญาตะวันตกแล้ว ประเด็นที่ควรพิจารณาคือทรรศนะของนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยม (Idealism) และ นักปรัชญาฝ่ายสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) มีความเห็นที่แตกต่างกัน โดยนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยมเห็นว่าองค์ประกอบของมนุษย์นั้นแบ่งเป็น ๒ ประการ คือ จิตกับกาย และเชื่อว่าจิตสำคัญกว่า เพราะกายเป็นตัวตนที่เปลี่ยนแปลงได้ ส่วนจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ วิถีชีวิตของแต่ละคนนั้น เป็นไปตามการบังคับบัญชาของจิตของแต่ละบุคคล ร่างกายเป็นเพียงสนองเจตจำนงของจิตเท่านั้น ในขณะที่นักปรัชญาฝ่ายสสารนิยมหรือวัตถุนิยมมีความเห็นตรงกันข้าม คือ องค์ประกอบของมนุษย์ไม่มีจิตหรือวิญญาณ มีแต่เพียงร่างกายเท่านั้น ร่างกายมนุษย์เป็นการรวมตัวของโปรตรอน อิเล็กตรอนเหมือนกับวัตถุอื่น ๆ ต่างกันที่ว่าสลับซับซ้อนกว่า พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ ที่เราเรียกว่าปรากฏการณ์ทางจิตนั้น ที่แท้คือการกระทบกระทั่งของอิเล็กตรอน โปรตรอน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสสารนั่นเอง^{๑๒} นักปรัชญาฝ่ายทวินิยม (Dualism) มีความเห็นว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ ประการ คือสสารและจิต หรือร่างกายและจิต ทั้งกายและจิตมีความสัมพันธ์กัน โดยไม่มีใครสร้างใครหรือใครเกิดก่อนใคร จิตก็มีอยู่ สสารก็มีอยู่ คือมีในความเป็นจริงของมัน นั่นหมายความว่า จิตมีความเป็นจริงในความเป็นอสสาร กายมีความเป็นจริงในความเป็นสสาร แนวโน้มที่น่าเชื่อถือมากที่สุดคือปรัชญาธรรมชาตินิยม ที่ยึดทฤษฎีวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด (Emergent Evolution) ที่ยอมรับว่า จิตเป็นผลของวิวัฒนาการ

ปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะพุทธปรัชญา ถือว่า “คนเกิดมาจากเหตุปัจจัยคือมีองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง รวมกันเป็นเหตุให้เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีรูปร่างลักษณะตามที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน”^{๑๓}

^{๑๑}พศ. กฤษณา สักดิ์ศรี, มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๕.

^{๑๒}ศ.ดร.วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป, หน้า ๕๖-๖๕.

^{๑๓}เสรี พงศ์พิศและคณะ, คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลามและคริสต์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๐.

๒.๑.๒.๒ องค์ประกอบของมนุษย์ด้านศาสนา

เมื่อมองโดยภาพรวมของแต่ละศาสนาแล้ว ส่วนใหญ่เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย องค์ประกอบ ๒ ประการ คือ ร่างกาย (Body) และจิตวิญญาณ (Soul หรือ Spirit) หากมนุษย์ปราศจากจิตหรือวิญญาณอันเป็นส่วนสำคัญของชีวิตแล้ว ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ย่อมแตกสลายไป ในหลักคำสอนที่สำคัญของแต่ละศาสนาเห็นว่า ชีวิตมิได้สิ้นสุดหลังจากตายไปแล้ว แต่ยังมีการเวียนว่ายตายเกิดอีก ร่างแตกสลายไป แต่จิตวิญญาณนั้นยังอยู่ จึงเป็นเหตุให้เกิดเป็นมนุษย์อีก

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่ามนุษย์หรือสัตว์ในโลกนี้มีองค์ประกอบของร่างกายด้วยกัน ๒ ส่วน คือ ๑.ร่างกาย (Body) อันเป็นส่วนสสาร วัตถุธรรม หรือรูปธรรม(Material) และ ๒. จิตใจ หรือวิญญาณ (Mind or Consciousness) อันเป็นส่วนนามธรรม (Form) ระหว่างร่างกายกับจิตใจนี้ จิตสำคัญกว่าร่างกาย เพราะจิตเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมทุกอย่างของร่างกายที่แสดงออกมา หรือเป็นเครื่องมือบังคับบัญชาให้ร่างกายเคลื่อนไหวเปลี่ยนอิริยาบถต่าง ๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น^{๑๖}

ในศาสนาพราหมณ์ถือว่าธรรมชาติทั้งหลายทั้งหมดรวมทั้งมนุษย์ด้วย เกิดจากองค์ประกอบดั้งเดิมอันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานอันมีอยู่คู่กับโลก เรียกว่า พรหม หรือปรมาตมัน องค์ประกอบของมนุษย์ทั้งหมดเกิดจากสิ่งนี้ ปรมาตมันเป็นตัวเหตุแห่งสิ่งทั้งหลาย ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนออกมาจากปรมาตมันทั้งสิ้น^{๑๗}

คติความเชื่อในเรื่ององค์ประกอบของมนุษย์ตามหลักคริสตศาสนาถือว่ามนุษย์มีเกิดจากองค์ประกอบขั้นมูลฐาน ๒ ประการคือ สิ่งที่เป็นวัตถุธรรม(กาย) และสิ่งนามธรรม(จิต) โดยองค์ประกอบทั้งสองอย่างนี้เกิดจากการบันดาลของพระเจ้า พระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งรวมไปถึงการสร้างมนุษย์ด้วย^{๑๘}

ศาสนาอิสลามกล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ว่า พระเจ้า (คือ อัลลอฮ์) เป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งหมายถึงมนุษย์รวมถึงสากลจักรวาลล้วนถูกสร้างขึ้นมาจากเจตนารมณ์หรือความประสงค์ของพระเจ้า โดยวิถีชีวิตหรือ “การดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายตามธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของเจตนารมณ์ของอัลลอฮ์”^{๑๙} พระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมา โดยจะเห็นได้จากโองการในคัมภีร์อัล-

^{๑๖}จิตเตน นียติ โลก. โลกอันจิตข้อมนำไป. ตี. ส.(บาลี) ๑๕/๖๒/๔๔. :ตี.ส.(ไทย) ๑๕/๖๒/๗๓.

^{๑๗}เสฐียร พันธรั้งยี,ศาสนาเปรียบเทียบ,(กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ,๒๕๔๒), หน้า ๕๘.

^{๑๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

^{๑๙}เสรี พงศ์พิศและคณะ, คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลามและคริสตศาสนา,หน้า ๑๒๕.

กูรอน ที่เกี่ยวกับกำเนิดและธรรมชาติบางอย่างของมนุษย์ว่า “ ๒๔ : ๔๕ และอัลลอฮ์ ทรงสร้าง สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดจากน้ำ ดังนั้น ในพวกมันที่เคลื่อนไหวด้วยท้องของมันและในพวกมันที่มีเดินด้วย เท้าทั้งสอง และในพวกมันที่มีไปด้วยเท้าทั้งสี่ อัลลอฮ์ทรงสร้างสิ่งที่พระองค์ประสงค์แท้จริง อัลลอฮ์ทรงอนุภาพเหนือสิ่งทั้งปวง”^{๒๐}

ดังนั้นองค์ประกอบของมนุษย์ในทรรศนะของศาสนาอิสลามเห็นว่า พระเจ้าทรงสร้าง มนุษย์ขึ้นมาจากน้ำและดินตามขั้นตอนของชีวิตแต่ละช่วง ๆ อันเป็นองค์ประกอบด้านกายภาพของ มนุษย์ (รูปธรรม) มนุษย์มีลักษณะเด่นเฉพาะในตัวของมนุษย์เอง(ในส่วนนามธรรม) คือการ ได้รับ "รูฮ์"^{๒๑} จากพระเจ้า คำว่า "รูฮ์" ในภาษาไทยแปลว่า วิญญาณ (soul , spirit) ในประเด็นนี้ องค์ประกอบของมนุษย์ในทรรศนะของศาสนาอิสลาม น่าจะมีองค์ประกอบ ๒ ส่วนด้วยกันคือ ร่างกายและวิญญาณ แต่คำว่า "รูฮ์" คือวิญญาณนี้ “ท่าน อบูต อะฮ์ลา เมาคูดีย์ อธิบายความว่า รูฮ์ ในโองการนี้ (๓๒ : ๕) “พระองค์ทรงทำให้เขาสมบูรณ์และทรงเป่ารูฮ์ของพระองค์เข้าไปใน เขา”ไว้กว้างกินความทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และปัญญา ซึ่งอัลลอฮ์ ทรงกำหนดให้ คนมีเหนือกว่าสัตว์โลกทั้งหลาย”^{๒๒}

สรุปแล้วมนุษย์ในทรรศนะของศาสนาอิสลามมีองค์ประกอบ ๒ ส่วนคือ ด้านร่างกาย กับด้านรูฮ์หรือด้านจิต แต่ละด้านมีความสำคัญพอ ๆ กัน ทำงานประสานกัน รูฮ์จะปรากฏอำนาจ ออกมาทางอวัยวะต่าง ๆ ในลักษณะของการทำหน้าที่ในการรับรู้ เช่น ตาเป็นส่วนร่างกาย รูฮ์จะมี อำนาจทางตาคือการเห็นรูป เป็นต้น

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

^{๒๑} เป็นมูลฐานสำคัญของความเป็นคน มีผู้แปลคำนี้ว่า "วิญญาณ" "soul" "spirit" ซึ่งเป็นที่ตั้ง อนุภาพทางจิตของคน นอกเหนือจากส่วนเนื้อหนัง ร่างกาย หรือส่วนที่เป็นวัตถุ รูฮ์ปรากฏในสภาพการมีชีวิต ความรู้ และความรู้สึกนึกคิดของคน ในทรรศนะของปราชญ์มุสลิมบางท่าน รูฮ์ กินความรวมทั้งจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก ปัญญา และร่างกายด้วย อัล-กูรอนได้กล่าวถึงกำเนิดของคนในลักษณะที่ว่า ความเป็นคนที่มีชีวิต และกิจกรรมทั้งหลายอันบอกถึงชีวิตเกิดจากกายกับรูฮ์ ซึ่งแสดงถึงการแยกความแตกต่างระหว่างกายกับ รูฮ์ พร้อมกับกล่าวถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงการมีชีวิต และการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างองค์ประกอบทั้ง สองของคน เช่น "พระองค์ได้ทรงเริ่มการสร้างมนุษย์จากดิน แล้วทรงทำให้เชื้อสายของเขาออกจากที่ก้นของ น้ำ (อสุจิ) อันไร้ความสำคัญ แล้วพระองค์ทรงทำให้เขาสมบูรณ์ และทรงเป่ารูฮ์เข้าไปในปากเขา และพระองค์ ทรงทำให้สูเจ้ามีการได้ยิน การเห็น และความรู้สึกนึกคิด (๓๒ : ๗-๙) รูฮ์ เป็นสิ่งที่อัลลอฮ์ ทรงประทานให้ เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของคนที่ทำให้คนมีศักยภาพและอำนาจพิเศษ มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับธรรมชาติ ของอัลลอฮ์ และแบ่งออกอย่างชัดเจนจากสิ่งมีชีวิตอื่น : ดูรายละเอียดใน เสรี พงศ์พิศและคณะ , คนใน ทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลามและคริสตศาสนา, หน้า ๑๘๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

๒.๑.๒.๓ องค์ประกอบของมนุษย์ด้านสหวิทยาการ

จากการศึกษาค้นคว้า โดยอาศัยวิชาการต่าง ๆ แบบสหวิทยาการ (Multidisciplinary) ก็พอสรุปได้ว่ามนุษย์มีการอุบัติขึ้นมาอย่างมีวิวัฒนาการ เป็นลำดับ มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และพัฒนาเรื่อยมาจนเข้าสู่ความเป็นมนุษย์สมัยใหม่ (Modern Man) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กฤษณา ศักดิ์ศรี ได้กล่าวไว้ว่า การที่จะเข้าใจความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์นั้น จะมองเฉพาะในส่วนย่อย (Micro) เท่านั้นยังไม่พอ จะต้องศึกษาพิจารณาในแง่ส่วนรวม (Macro) คือในมิติที่กว้างขวาง หรือมิติแห่งเวลาอันยาวนาน ซึ่งอาศัยประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ประวัติศาสตร์โบราณคดี และมานุษยวิทยา^{๒๓} จากการศึกษาเรื่องราวมนุษย์โดยอาศัยวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งในมิติจุลภาคและมหัพภาค อันมีลักษณะเป็นสหวิทยาการแล้ว คงพอสรุปได้ว่า องค์ประกอบของมนุษย์มี ๒ ประการคือ^{๒๔}

๑) องค์ประกอบทางกาย เราใช้ข้อมูลจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยเฉพาะวิชาชีววิทยา เช่น กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา ว่ามนุษย์นั้นเหมือนกันในส่วนรวม ที่แตกต่างกันก็ในความสมบูรณ์และความสมประกอบทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือ มนุษย์ย่อมมี “อาการ ๓๒” เหมือนกัน แต่อาจต่างกันไปตามเชื้อชาติ ในด้านขนาด รูปร่าง สีส้น นอกจากกรณีพิเศษ เช่น คนพิการ แต่เขาก็เป็นมนุษย์ซึ่งอาจเกิดจากการบกพร่องหรืออุบัติเหตุ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบทางกายนี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลายทำลายไปได้ เพราะความเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสื่อมตามอายุขัยซึ่งถูกกำหนดไว้ตาม “ธรรมชาติ”

๒) องค์ประกอบทางจิต อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ปรากฏการณ์หรือหน้าที่ คือ ทางความคิดและทางใจ

(ก) ทางความคิด (Mental) มักจะใช้คำถามว่า อะไรคิด ถูก เหมาะสม รู้หรือไม่ เข้าใจหรือไม่รู้มากหรือรู้น้อย ฯลฯ

(ข) ทางจิตใจ (Moral หรือ Spiritual) แสดงออกในลักษณะของความเชื่อศรัทธาว่า อะไรดีอะไรชั่ว อะไรเป็นบาปบุญคุณโทษ และความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิดแต่จิตวิทยาตะวันตกมักแบ่งจิตออกเป็น ๓ ส่วนคือ การรับรู้ (Cognition) เจตนา (Conation) และความรู้สึก (Affection) แม้จะเป็นการแบ่งที่ไม่ละเอียดนักก็ตาม

^{๒๓} ผศ. กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑, หน้า, ๑๑๖.

^{๒๔} ประสาน เศรษฐนันท์, “ความคิดเห็นทางจิตศาสตร์ระหว่างทฤษฎีวิวัฒนาการและเอ็มบริโอโลยี”, วารสารรามาริบัติ (๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘), หน้า ๒๕.

๒.๑.๓ ธรรมชาติของมนุษย์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้คำนิยามคำว่า “ธรรมชาติ” ว่าหมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ตามธรรมดา^{๒๕} ส่วนคำว่า “มนุษย์” หมายถึง สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล, สัตว์ที่มีใจสูง^{๒๖}

ดังนั้น ธรรมชาติของมนุษย์(Human nature) จึงหมายถึง สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมดาที่เกิดขึ้นในมนุษย์ ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของการกระทำที่มีต่อตนเอง และสภาพแวดล้อมในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่สังเกตเห็นได้ และไม่สามารถสังเกตเห็นได้ รองศาสตราจารย์ สมใจ เจียวสด ได้ให้ความหมายธรรมชาติของมนุษย์ไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดตัวมากับมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ทุกคนมี ทุกคนต้องการ ทุกคนคิดและมีความรู้สึกเหมือน ๆ กัน อันเป็นปกติวิสัยของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์เชื้อชาติใด สัญชาติใดก็ตาม เช่น มนุษย์ทุกคนมีส่วนประกอบร่างกายเหมือนกัน คือ มี แขน ขา จมูก ปาก ตับไต ฯลฯ และมีความคิดตามปกติเหมือนกัน...ลักษณะปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นถ้าพิจารณาถึงส่วนรวม หรือลักษณะส่วนใหญ่ของมนุษย์ดังกล่าว มนุษย์นั้นมีธรรมชาติทั้งร่างกายและจิตใจเหมือนกัน แต่ถ้าพิจารณาถึงรายละเอียดลักษณะส่วนต่าง ๆ ของมนุษย์ จะพบว่า มีความแตกต่างกัน คือ ในความเหมือนกันนั้นก็มีความแตกต่างกัน...อิทธิพลที่ทำให้บุคคลมีความแตกต่างกันนั้นเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ คือ พันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม^{๒๗}

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาธรรมชาติของมนุษย์จะมุ่งศึกษาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประเด็นใดประเด็นหนึ่งในทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งนั้น ย่อมไม่สามารถให้คำตอบในเรื่องธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์ที่ชัดเจนได้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำแนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่ได้มีศาสตร์สาขาต่าง ๆ กล่าวถึงไว้มานำเสนอโดยสังเขปดังนี้

๒.๑.๓.๑ ธรรมชาติของมนุษย์ในทฤษฎีของนักปรัชญา

ประเด็นต่อไปนี้จะได้นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในทฤษฎีของนักปรัชญา โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

^{๒๕}ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, หน้า ๒๖๘.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๑.

^{๒๗}ร.ศ.สมใจ เจียวสด , มนุษย์สัมพันธ์สำหรับผู้บริหาร , (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๗.

กลุ่มจิตนิยม หรือจิตวาทหรือมโนคตินิยม (Idealism)

นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มจิตนิยมนี้ ประกอบด้วย พลาโต (Plato : ค.ศ. ๔๒๗-๓๔๗) , เดสคาร์ตส์ (Descartes : ค.ศ. ๑๕๙๖-๑๖๕๐) , สปิโนซ่า (Baruch Spinoza : ค.ศ. ๑๖๓๒-๑๖๗๗) , ไลบ์นิต (Leibniz : ค.ศ. ๑๖๔๖-๑๗๑๖) , เบิร์กเลย์ (Gorge Berkley : ค.ศ. ๑๖๘๕-๑๗๕๓) , คานท์ (Emmanuel Kant : ค.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๘๐๔) และ เฮเกิล (Hegel : ค.ศ. ๑๖๘๕-๑๗๕๓)

ขอกล่าวแนวคิดเรื่องธรรมชาติมนุษย์ในพรศนะของนักปรัชญาบางท่านพอสังเขปดังนี้

พลาโต (Plato) นักปรัชญาชาวกรีก เห็นว่า ธรรมชาติมนุษย์ ประกอบด้วยจิตกับกาย จิตมีความสำคัญกว่าร่างกาย ถ้าเปรียบกับรถ พลาโตมองว่าจิตคือสารถี ที่ควบคุมตัวรถคือร่างกาย จิตคือผู้ที่ใช้ร่างกายให้เป็นไปตามเจตจำนงของจิต เมื่อร่างกายคือสิ่งที่ถูกใช้ และจิตเป็นผู้ใช้ ดังนั้น จิตจึงมีอยู่ และย่อมมีธรรมชาติที่แตกต่างจากกาย^{๒๔} มนุษย์คือสัตว์ที่รู้จักคิด ในโลกของวิญญาณ ตัวความคิดเป็นสิ่งถาวร ถือว่าวิญญาณคืออมตะ พลาโตแบ่งวิญญาณออกเป็น ๒ ประเภท คือ วิญญาณแห่งเหตุผล (Rational Soul) กับวิญญาณไร้เหตุผล(Irrational Soul) วิญญาณแห่งเหตุผลเป็นวิญญาณที่หลุดจากโลกแห่งมโนคติมาประจำอยู่ในกายเนื้อ พระเจ้าทรงสร้างวิญญาณส่วนนี้ให้เป็นอมตะ ส่วนวิญญาณไร้เหตุผลเป็นวิญญาณที่ประจำอยู่กับร่าง เกิดดับพร้อมกับกาย จึงไม่เป็นอมตะ "มนุษย์มีทั้งร่างกายและวิญญาณ ถ้าพังร่างกายเคลื่อนไหวไม่ได้เหมือนกับก้อนอิฐ วิญญาณเป็นตัวการของชีวิตและการเคลื่อนไหวของมนุษย์"^{๒๕}

ธรรมชาติของมนุษย์จึงต้องหลุดพ้นสู่โลกอุดมคติคือโลกแห่งแบบ(World of Form) มนุษย์จะเข้าถึงความจริงนี้ได้ด้วยเหตุผล ถึงแม้ว่าพลาโตจะมีความเชื่อในเรื่องโลกแห่งแบบ แต่พลาโตก็มีใ้อาศัยพระเจ้าในการเข้าถึงความจริงสูงสุด เขาถือว่า มนุษย์มีวิญญาณที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด นั่นคือ วิญญาณแห่งเหตุผลที่เป็นอมตะ ซึ่งสามารถนำมนุษย์ไปสู่อิสรภาพได้อย่างแน่นอน เมื่อนั้น มนุษย์ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะมีจิตทั้งสามภาคสมดุลกัน ดังที่พลาโตกล่าวว่า

“มนุษย์ที่ประเสริฐ คือผู้ที่รักความจริง รู้สความงาม และมีคุณธรรม คนเราจะมีนิสัยบุคลิกภาพอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่าจิตภาคไหนจะมีอำนาจมากกว่ากัน ทั้งต้นหน้ำใจและ

^{๒๔} นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจันง ,ความเชื่อเรื่องมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ),๒๕๔๐,หน้า ๑๓.

^{๒๕}ดูรายละเอียดใน พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีกโบราณ , (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๒, หน้า ๑๒๓-๑๒๘ .

ปัญญา เป็นองค์ประกอบของจิตที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ มนุษย์ควรประกอบขึ้นด้วยจิตทั้งสามภาค แต่ในสัดส่วนที่ต่างกัน ความพอดีของจิตทั้งสามภาคคือลักษณะของจิตที่ดีที่สุด แต่ทั้งนี้ควรขึ้นอยู่กับภาคปัญญา ที่คอยควบคุมจิตภาคอื่นให้เกิดสมดุล^{๑๐}

นักปรัชญากลุ่มจิตนิยมนี้ ยึดถือเรื่องของจิตใจ (Mind) เป็นสำคัญ โดยเชื่อว่า มนุษย์คือวิญญาณที่เป็นอิสระและมีความรับผิดชอบ ปราชญ์ผู้หนึ่งในกลุ่มนี้เห็นว่า วิญญาณมาจากความคิดและถูกกักขังอยู่ในร่างกายของมนุษย์เพียงชั่วคราวและจะกลับคืนมาอีกหลังจากที่ตายไปแล้ว ส่วนปราชญ์อีกผู้หนึ่งคือ เบิร์กเลย์ (Berkeley) ได้นำความคิดทางศาสนามาพิจารณาและเห็นว่าวิญญาณเป็นสิ่งอมตะ สร้างโดยพระเจ้า แต่คานท์ (Kant) ได้ให้ทรรศนะอีกนัยหนึ่งว่า มนุษย์มีทั้งอิสระภาพและไม่มีอิสระภาพ มีอิสระภาพในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีความเป็นวิญญาณ และไม่มีอิสระภาพในฐานะที่เป็นตัวตนทางกายภาพตามกฎหมายแห่งธรรมชาติ ในทางตรงกันข้าม เฮเกิล (Hegel) กลับมีความเห็นว่า ความสิ้นสุดของคนคือการแตกแยก^{๑๑} เพราะวิญญาณมิได้เป็นสิ่งที่แยกออกจากร่างกาย ส่วนจิต (Consciousness) ก็เป็นเพียงการกำหนดหน้าที่ส่วนหนึ่งของร่างกายทรรศนะทั่วไปของเขาจึงคล้ายกับจิตวิทยาเกสตัลต์

จะเห็นว่านักปรัชญากลุ่มจิตนิยมนี้เชื่อในเรื่องวิญญาณ เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างหรือกำหนด โลกชะตา เป็นโลกของจิตใจ (A world of mind) มีความเชื่อว่าความรู้หรือความจริงต่าง ๆ เป็นเรื่องของความคิด (Truth of ideas) จริยศาสตร์คือเรื่องที่ควรปฏิบัติตามศาสนาแห่งศาสนาต่าง ๆ สุนทรียศาสตร์ควรเป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งอุดมคติหรืออุดมการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เชื่อว่าคนคือสิ่งที่มีวิญญาณและวิญญาณนั้นเชื่อมโยงกับพระเจ้าเชื่อว่าคนมีอะไรหลาย ๆ อย่างมากไปกว่าสัตว์ เชื่อว่าจิตเป็นตัวกำหนดสิ่งต่าง ๆ คนอาศัยอยู่ในโลกที่มีกฎเกณฑ์ มีระเบียบ ซึ่งเป็นโลกของสิ่งมีชีวิตและวิญญาณ

กลุ่มสัจนิยม หรืออรรถนิยม (Realism)

นักปรัชญาสำคัญที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้คือ จอห์น แมคมเมอร์รี (John McMurray), ไวท์ เฮด (White Head), ดี อี ฮอกกิง (D.E. Hocking), อริสโตเติล (Aristotle) และ จอห์น ลอค (John Lock)

^{๑๐} นายแพทย์สุวัฒน์ จันทระจาง, ความเชื่อเรื่องมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, หน้า ๑๔.

^{๑๑} George F. Kneller, *Introduction to Philosophy of Education* (New York : John Wiley and Sons inc., 1964), p. 34.

ขอกล่าวแนวคิดเรื่องธรรมชาติมนุษย์ในทัศนะของนักปรัชญากลุ่มนี้พอสังเขปดังนี้

กลุ่มสัจนิยมแบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ กลุ่มความจริงที่มีเหตุผล (Rational Realists) ถือเอาความมีเหตุผลเป็นคุณสมบัติอันสูงสุดของมนุษย์และไม่ยอมรับว่ามนุษย์ถูกสร้างมาจากสรวงสวรรค์ ชื่นชมในตรรกศาสตร์หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มที่เชื่อว่า สิ่งต่าง ๆ นั้นมีอยู่จริง (Exist) และอาจมีการเปลี่ยนแปลงไป และถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลง ก็จะไปเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ ความคิด มโนภาพ จะเป็นที่ยอมรับว่าถูกต้องก็ต่อเมื่อความคิดนั้นสอดคล้องและเหมาะสมกับสิ่งที่มีอยู่แล้ว เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ กลุ่มนี้เชื่อว่า คนคือชีวอินทรีย์ซึ่งได้รับการพัฒนาทางระบบประสาทมายาวนาน จิตใจและวิญญาณของคนเป็นกระบวนการทางกายภาพที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ซึ่งวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถอธิบายให้เป็นที่พอใจได้ คนแตกต่างจากสัตว์อื่นตรงที่มีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา มีเหตุผล สามารถคิดและติดต่อกับผู้อื่นได้ นักสัจนิยมเชื่อว่า นักวิทยาศาสตร์จะช่วยให้คนพัฒนาต่อไปเรื่อย ๆ และช่วยให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีประสิทธิภาพในโลกแห่งธรรมชาติ นักปรัชญากลุ่มนี้มีความสนใจเกี่ยวกับโลกแห่งวัตถุธรรม (A world of things) มีความเชื่อว่าความจริงหรือความรู้ต่าง ๆ คือสิ่งที่สังเกตเห็นได้ (Truth as observable facts)

จริยศาสตร์คือกฎธรรมชาติที่กำหนดให้มนุษย์ปฏิบัติ สุนทรียศาสตร์ควรจะเป็นเรื่องของ การแสดงความงามตามธรรมชาติออกมาให้ปรากฏ กลุ่มนี้ไม่มีความเชื่อว่าเสรีภาพมีจริง และแย้งว่าตนอยู่ภายใต้อิทธิพลของกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นพันธกรรมที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมา ที่ว่ามีเสรีภาพนั้นก็เพียงภาพมายาปรากฏให้เห็นว่ามีเท่านั้น มนุษย์คิดเองว่าตนเองมีเสรีภาพ ซึ่งความจริงแล้วไม่มี เซนต์โทมัส (St. Thomas) ซึ่งเป็นปราชญ์คนหนึ่งในกลุ่มนี้กล่าวว่า คนคือการหลอมเหลวของวัตถุและวิญญาณ ซึ่งร่างกายและจิตใจของคนก่อตัวเป็นรูปร่างขึ้นมาจากธรรมชาติเดียวกัน คนเป็นอิสระ เป็นอมตะ และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง^{๓๒}

อริสโตเติล (Aristotle) เป็นนักปรัชญาท่านหนึ่งในกลุ่มสัจนิยม หรือ อรรถนิยม มองธรรมชาติมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่ชีวิตประกอบด้วยร่างกายหรือสสาร และวิญญาณคือแบบสสารและแบบเป็นของกลุ่มกันเช่นเดียวกับที่ร่างกายยอมมีวิญญาณแทรกอยู่เป็นเอกภาพ ไม่แยกออกจากกัน วิญญาณของพืชทำหน้าที่ดูดซับอาหาร (Nutritive Soul) วิญญาณของสัตว์นอกจากทำ

^{๓๒} กาญจนานันท์, กุณารักษ์, มนุษย์สัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า

หน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตยังสามารถรับรู้โลกภายนอกได้ด้วยผัสสะ (Sensitive Soul) ส่วนวิญญาณของมนุษย์นอกจากทำหน้าที่สองอย่างนั้นแล้ว ยังสามารถคิดอย่างมีเหตุผลด้วยพุทธิปัญญา (Nous)^{๓๓}

อริสโตเติล เชื่อว่า วิญญาณของมนุษย์ไม่ได้แบ่งเป็นวิญญาณย่อยเหมือนกับของเพลโต ธรรมชาติมนุษย์แต่ละคนนั้น มีเพียงวิญญาณเดียว เป็นวิญญาณที่สามารถในการรับรู้และนึกคิด เขาเห็นว่า โลกแห่งความเป็นจริงคือโลกแห่งการรับรู้แบบ (Form) ซึ่งเป็นภาวะแฝงของสสารแบบอยู่ร่วมกับสิ่งเฉพาะในโลกแห่งผัสสะ แบบเป็นสิ่งที่อยู่ในสิ่งเฉพาะ เป็นสสาร (Substance) ที่แทรกสติด (Subsist) อยู่ภายในสิ่งเฉพาะ มันจึงเป็นสสารัตถะ (Essence) ของสิ่งนั้น ๆ ดังนั้น สสารจึงเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้

ในส่วนคุณธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์นั้น อริสโตเติลเห็นว่า เป้าหมายระหว่างทางของมนุษย์คือความสุข ส่วนเป้าหมายปลายทางคือความดี ความดีคือความสุข และความสุขก็คือความดี ความดีและความสุขเป็นสิ่งเดียวกัน คุณธรรมมิใช่คุณสมบัติที่มนุษย์มีติดตัวมาตั้งแต่เกิด หากแต่เป็นนิสัยที่มนุษย์สร้างขึ้นภายหลังจากการฝึกหัด จากการเรียนรู้และการลงมือทำ คุณธรรมจึงมิใช่ศักยภาพ มิใช่ภาวะแฝง แต่เป็นผลมาจากนิสัย^{๓๔}

ธรรมชาติของมนุษย์ในทรรศนะของนักปรัชญากลุ่มนี้โดยภาพรวมเห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีวิญญาณ ๒ ส่วน คือ วิญญาณที่มีเหตุผล ได้แก่จิตสำนึกอันเป็นส่วนแห่งคุณธรรมอันประกอบด้วยเหตุผล และวิญญาณที่ไม่มีเหตุผล ได้แก่จิตไร้สำนึกอันเป็นส่วนแห่งความเหมือนระหว่างสัตว์กับมนุษย์ มนุษย์มีวิญญาณสูงกว่าสัตว์ สามารถคิดหาเหตุผลได้ มนุษย์จึงเป็นวิวัฒนาการระดับสูงสุดของสิ่งมีชีวิต โดยคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์และทำให้มนุษย์มีธรรมชาติเป็นตัวของตัวเองคือปัญญา อันได้แก่ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง โดยธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์มีความสามารถตามธรรมชาติในอันที่จะแสวงหาคุณธรรม อันได้แก่ความสมบูรณ์ในหน้าที่และความดีที่ไม่มีเงื่อนไข หรือความดีเพื่อความดี

กลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

นักปรัชญาที่อยู่ในกลุ่มปฏิบัตินิยม ได้แก่ ชาลส์ แซนเดอร์ส เพียส(Charles Sanders Peirce) ,วิลเลียม เจมส์ (William James), จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) , บอยด์ เฮนรี โปด

^{๓๓}นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจางง ,ความเชื่อเรื่องมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา,หน้า ๖๑.

^{๓๔}อริสโตเติล เรียกนิสัยฝ่ายดีว่า คุณธรรม (Virtue) เรียกนิสัยฝ่ายเลวว่า ความชั่ว (Vice).

(Boyd Henry Bode), วิลเลียม เฮด คิวแพทริก(William Heard Kiepatrick)และจอห์น ลอเรนซ์ ชายด์ (John Lawrence Childe)

สรุปแนวคิดของนักปรัชญากลุ่มนี้ได้ว่า

ธรรมชาติของมนุษย์ในทรรศนะของนักปรัชญากลุ่มนี้ เชื่อว่า คนคือชีวอินทรีย์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีชีวิตและปัจจัยทางสังคม (Bio- Socio Organism) เมื่อร่างกายเกิดความหิว กระหาย ก็จะแสวงหาอาหารเพื่อตอบสนองความต้องการคือความหิว จัดเป็นความต้องการทางร่างกาย หากเกิดความว้าวหรือความรู้สึกว่าไม่ปลอดภัย ก็จะแสวงหาเพื่อนและสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย เมื่อบุคคลอื่นมีปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคม ก็อยากจะมีบ้างจึงแสวงหาเพื่อให้ได้มาเช่นกับคนอื่น ๆ จัดเป็นความต้องการทางจิตใจ อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีชีวิตและสังคม

นักปรัชญากลุ่มนี้สนใจเกี่ยวกับโลกของประสบการณ์ (A world of Experience) โดยเชื่อว่าความจริงหรือความรู้ คือสิ่งที่นำไปใช้ปฏิบัติแล้วจะเกิดผลดี จริยศาสตร์ควรจะเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติที่ประชาชนทั่วไป พิสูจน์แล้วว่าดีและเห็นชอบด้วย สุนทรียศาสตร์ควรจะเป็นเรื่องของความงาม ที่ตรงกับความต้องการหรือรสนิยมของชนส่วนใหญ่ในสังคม นอกจากนี้ยังเชื่อว่า มนุษย์คือผลิตผลของกระบวนการทางชีวสังคม และการศึกษาช่วยพัฒนาเอกลักษณ์ของบุคคล^{๓๕} ดังปรัชญาการศึกษาที่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) กล่าวไว้ว่า “การศึกษาคือ การเจริญงอกงาม”^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์ในแนวคิดของนักปรัชญากลุ่มปฏิบัตินิยมนี้ มนุษย์คืออินทรีย์ มีความต้องการ มีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการเรียนรู้ มีความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ความต้องการในแนวคิดของนักปรัชญากลุ่มนี้ถือว่าเป็นพฤติกรรมธรรมชาติและเป็นเหตุช่วยสร้างสังคมให้เจริญได้อย่างแท้จริง

^{๓๕}George F. Kneller, **Introduction to Philosophy of Education** ,p. 47.

^{๓๖}John Dewey, **Democracy and Education** , (New York : Macmillan Company, 1966), p.41.

กลุ่มอัตถิภาวนิยม หรือ ภาวะทนิยม (Existentialism)

นักปรัชญาที่อยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ โซเรน เอ. กิ์เรการ์ด (Soren A. Kierkegaard), ซ็อง-ปอล ซาร์ต (Jean Pual Satre), มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) และเฟรดริช นิทซ์เช่ (Fredrich Nietzsche)

โดยภาพรวมของปรัชญาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่า มนุษย์เรามี “Existence” ก่อน คือภาวะของการมีอยู่ที่สามารถกำหนดรู้ได้ และมีอยู่จริงทั้งในกาลและเทศะ ดังนั้นมนุษย์แต่ละคน จึงมีธรรมชาติที่ต้องถูกยอมรับโดยไม่มีเงื่อนไขว่า เขาเป็น “สิ่งที่มีอยู่” นั่นคือความมีอยู่เป็นสิ่งที่กำหนดได้ เพื่อให้ได้สารัตถะที่เป็นส่วนแห่งความหมายของชีวิต มนุษย์จึงจำต้องดิ้นรนแสวงหาสารัตถะแห่งตน เมื่อใดมนุษย์ถูกกำหนดให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง มนุษย์ก็สูญเสียความเป็นมนุษย์เมื่อนั้น ดังนั้น ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงมีทรรศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยเน้นที่ Human Choice หรือ Human Freedom^{๓๓}

นักปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสม์ที่มีผู้รู้จักมากที่สุดและมีอิทธิพลที่สุดคือ ซ็อง-ปอล-ซาร์ต (Jean - Pual - Satre) ซาร์ตมีทรรศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์คือเสรีภาพ... โดยถือว่าเสรีภาพเป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด และมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า นั่นคือธรรมชาติมนุษย์ นักปรัชญาสมัยก่อนซาร์ต เช่น พลาโตถือว่าธรรมชาติมนุษย์ (Human Nature) เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสิ่งสากล^{๓๔} ลักษณะต่าง ๆ เช่นดี หรือชั่ว เป็นลักษณะที่สร้างขึ้นหลังจากมนุษย์เกิดมาแล้ว^{๓๕}

ซาร์ต เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีอิสระ มนุษย์ต้องพัฒนาตนเองและพยายามทำตนเองให้นับถือและเห็นคุณค่าของอิสรภาพ เชื่อว่าความเป็นตัวของตัวเองกับความเป็นอยู่ด้วยตัวเองแตกต่างกัน ความเป็นตัวของตัวเองหมายถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวเอง ส่วนความเป็นอยู่ด้วยตัวเองหมายถึงสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยจิต เป้าหมายของปรัชญาของซาร์ตคือ ความสำนึกในเรื่องอิสระที่จะเลือกกระทำของเราเองเสมอ และรับผิดชอบต่อผลที่จะตามมา คนที่สมบูรณ์คือคนที่เป็นตัวของตัวเอง

^{๓๓} ศศ.อุดม บัวศรี. “เอกซิสเตนเซียลลิสม์กับพุทธปรัชญา”, เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖ (อัคราณา).

^{๓๔} พินิจ รัตนกุล “ซาร์ตและปัญหาเกี่ยวกับเสรีภาพ” รวมบทความปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗) : ๖๓.

^{๓๕} อ่างแก้ว.

ตัวเอง กล้าคิด กล้าตัดสินใจทำด้วยตัวเองแทนการอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งต่าง ๆ เช่น สังคม เป็นต้น

นักปรัชญากลุ่มอรรถิภาวนิยมนี้ถือว่า “มนุษย์มีเสรีภาพที่จะคิดอะไร โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอะไรเลย “นักปรัชญากลุ่มนี้สอนให้มนุษย์ปลดปล่อยวิญญาณของตนออกจากกรอบของพระเจ้า ความคิดและประสบการณ์ของตนและกรอบของสังคม”^{๕๐} ให้ความสนใจเกี่ยวกับโลกแห่งการดำรงชีวิตอยู่ได้ (A World of Existing) เชื่อว่าคนคือความว่างเปล่าไม่แน่นอน ไม่มีแก่นสาร มนุษย์คือเสรีภาพ พระเจ้าเป็นเพียงสมมติฐานอย่างหนึ่ง ไม่มีสิ่งใดมีอำนาจเหนือการยินยอมของมนุษย์ เชื่อว่าทุกคนมีอดีต และอดีตเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ความจริงหรือความรู้ควรจะเป็นเรื่องที่จะช่วยให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้ จริยศาสตร์ควรเป็นเรื่องของการปฏิบัติหรือหนีสังคมและไม่จำเป็นจะต้องตรงกับความพอใจของประชาชนส่วนใหญ่ กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์มีความเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเลือก ในการกระทำ มนุษย์ตัดสินใจด้วยตนเอง เลือกด้วยตนเอง และรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองและสังคมด้วย

ธรรมชาติของมนุษย์คือความมีอิสระเสรีภาพในตัวของมนุษย์เอง ธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเบื้องบนแต่ประการใด มนุษย์มีอิสระในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทุกอย่าง และในการกระทำหรือการแสดงพฤติกรรมนั้น มนุษย์จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนเอง รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นแก่สังคมอันเนื่องมาจากการกระทำของตนด้วย

๒.๑.๓.๒ ธรรมชาติของมนุษย์ในทรรศนะของนักจิตวิทยา

มีนักจิตวิทยามากมายหลายกลุ่มหลายท่าน ได้ให้คำตอบในการศึกษาถึงพฤติกรรมมนุษย์ในประเด็นต่าง ๆ ในทรรศนะของตน ดังนั้น การศึกษากลุ่มทฤษฎีต่าง ๆ ทางจิตวิทยา จะช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจทฤษฎี ความคิด ความเชื่อ และแนวปฏิบัติที่มีต่อพฤติกรรมของมนุษย์^{๕๑} การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ของนักจิตวิทยามีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อ

^{๕๐} ผศ. สุเมธ เมธาวิทยกุล, *ปรัชญาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

^{๕๑} สมใจ ลักษณะ, *พฤติกรรมองค์การ*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์ราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.

ศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมมนุษย์ (๒) เพื่อบรรยาย อธิบาย ทำนายพฤติกรรมมนุษย์ (๓) เพื่อควบคุมพฤติกรรมมนุษย์^{๔๒} แม้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นักจิตวิทยาส่วนใหญ่มีความเห็นในแนวเดียวกันว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้นย่อมมีสาเหตุ หากต้องการควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้เป็นไปตามความประสงค์ของสังคมแล้ว จะต้องแก้ไขและป้องกันที่สาเหตุของพฤติกรรมเป็นประการสำคัญ จึงได้มีการศึกษาค้นคว้าหาสาเหตุที่แท้จริงของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมา โดยมีสมมติฐานที่แตกต่างกัน นอกจากนั้น ยังได้ทำการศึกษาทดลองแล้วนำเสนอผลงานจากการศึกษาค้นคว้า ทดลอง ในรูปแบบทฤษฎีของตนออกเผยแพร่สู่สาธารณชนอย่างกว้างขวาง โดยในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นักจิตวิทยาต่างมีความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์แตกต่างกันออกไป

กลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis)

นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มี ฟรอยด์ (Sigmund Freud, ค.ศ. ๑๘๕๖-๑๙๓๙) เป็นผู้นำกลุ่ม โดยมี فروมม (Fromm) และ อิริกสัน (Erikson) เป็นผู้มีส่วนสำคัญ นักจิตวิทยาในกลุ่มจิตวิเคราะห์นี้เชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วนคือ^{๔๓}

- ๑) จิต : ฟรอยด์เชื่อว่าจิตของมนุษย์แบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วน คือ
 - ๑.๑ จิตไร้สำนึก (Unconscious)
 - ๑.๒ จิตกึ่งสำนึกหรือจิตก่อนสำนึก (Subconscious หรือ Preconscious)
 - ๑.๓ จิตสำนึก (Conscious)
- ๒) แรงขับพื้นฐาน (Basic Drive) มีอยู่ ๓ ชนิด คือ
 - ๒.๑ แรงขับที่จะดำรงชีวิตอยู่ (Life Instinct)
 - ๒.๒ แรงขับที่จะทำลาย (Death Instinct)
 - ๒.๓ แรงขับทางเพศ (Sexual Instinct)

โดยแรงขับพื้นฐานทั้ง ๓ ชนิดนี้จะอยู่ในส่วนของจิตไร้สำนึกของมนุษย์และเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้มนุษย์เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ในการโต้ตอบทางสังคม โดยฟรอยด์เชื่อว่า...ชีวิตของมนุษย์หล่อหลอมมาจากความต้องการทางร่างกาย แรงขับทางเพศ และ สัญชาตญาณของความก้าวร้าว ดังนั้น พฤติกรรมภายในของมนุษย์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติจึงมีลักษณะของความเป็น

^{๔๒}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๔๗.

^{๔๓}ริเอ็องรอง รัตโนวิไลสกุล, มนุษย์สัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕-๒๖.

มนุษย์และสัตว์ผสมผสานอยู่ด้วยกัน โดยมนุษย์จะมีลักษณะเหมือนกันสัตว์อื่น ๆ ในแง่ของความต้องการอาหาร การขับถ่าย และความต้องการทางเพศ และจะแตกต่างจากสัตว์ทั่วไปในแง่ที่ว่า มนุษย์สามารถแยกตนออกจากเรื่องของ สัญชาตญาณ อีกทั้งสามารถพัฒนาเทคนิคการสื่อสารความหมายต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ ในขณะที่สัตว์อื่น ๆ ไม่สามารถทำได้ ฉะนั้นถ้าจะยอมรับความเป็นมนุษย์ของคนก็ไม่ควรปฏิเสธความเป็นสัตว์ของเขาด้วย เพราะพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์เป็นผลมาจากกระบวนการจิตไร้สำนึก ซึ่งเกิดจากแรงจูงใจที่ไม่รู้ตัว (Unconscious Motivation) เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ความปรารถนาอยากได้สิ่งต่าง ๆ ความเกลียด ความกลัว เป็นต้น โดยที่สิ่งเหล่านี้มีส่วนทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมต่าง ๆ นานา ที่แม้แต่ตนเองบางครั้งก็ไม่สามารถจะเข้าใจตนเองได้

กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism)

นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ ผู้นำกลุ่มที่น่าศึกษาแนวคิดในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ คือ มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) และโรเจอร์ (Carl R. Rogers)

มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) นักจิตวิทยาผู้นำกลุ่มมนุษยนิยมอีกท่านหนึ่ง ที่สนใจศึกษาว่า “มนุษย์คืออะไร ?” และ “ธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร” และผลจากการศึกษาในเรื่องนี้อย่างจริงจัง เขาได้ให้อธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ไว้อย่างค่อนข้างละเอียดพิศดาร โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้ ริเรื่องรอง รัตนวิไลสกุล ได้สรุปไว้ในหนังสือ มนุษย์สัมพันธ์ ดังนี้

๑) มนุษย์โดยธรรมชาติมีความใฝ่ดีและมีความกระหายใคร่สร้างสรรค์สิ่งดีงาม มาสโลว์ ซึ่งเป็นชาวมนุษยนิยม เชื่อว่า...จิตใจพื้นฐานของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดก็คือ ความใฝ่ดี อยากเป็นคนดี อยากทำความดี และใคร่ทำกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ให้กับมวลมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์แรกเกิดจึงไม่มีสัญชาตญาณของความก้าวร้าว และความต้องการทำลายล้างผู้อื่น โดยมนุษย์เริ่มสูญเสียธรรมชาติความใฝ่ดี และธรรมชาติสร้างสรรค์เมื่อได้รับอิทธิพลทางสังคม และการศึกษาที่มีรูปแบบเบียดเบียน

๒) มนุษย์มีธรรมชาติแตกต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ มาสโลว์เชื่อว่า...มนุษย์มีคุณสมบัติที่น่าประหลาดที่ไม่เหมือนสัตว์โลกประเภทอื่น อาทิ ความสามารถคิดได้อย่างซับซ้อน ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ความละเอียดรอบคอบ และความมีศิลปวิทยาการต่าง ๆ เป็นต้น

๓) มนุษย์ทุกคนฝึกใฝ่เพื่อสนองความต้องการเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ มาสโลว์เชื่อว่า...มนุษย์ทุกคนต้องการพัฒนาตนไปให้ถึงภาวะความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ เพราะในภาวะนี้มนุษย์สามารถประจักษ์แท้ในศักยภาพของตน และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนได้เต็มที่ เพื่อทำ

ประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น แต่การที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถบรรลุถึงจุดหมายนี้ได้ ก็เพราะความรู้สึกลับบีบคั้นอันเกิดจากความอยุติธรรมของสังคม ทำให้ธรรมชาติที่เป็นเนื้อแท้คือความใฝ่ดีของมนุษย์ถูกบิดเบือนหรือถูกปฏิเสธโดยเจ้าตัวหรือโดยผู้อื่น^{๔๔}

Carl R. Rogers นักจิตวิทยาให้คำปรึกษาที่มีชื่อเสียงซึ่งเป็นผู้นำของกลุ่มนี้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์โดยพื้นฐานแล้วเป็นผู้มีเหตุผล สามารถที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง มนุษย์มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีความดี เชื่อถือและไว้วางใจได้ มนุษย์ยังมีความเฉลียวฉลาดในการปรับตัว และต้องการความเป็นอิสระในการที่จะพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้า ส่วนแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองอย่างสมบูรณ์นั้น Rogers เชื่อว่า ลักษณะธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีแนวโน้มที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของอินทรีย์ที่จะพัฒนาความสามารถและศักยภาพที่มีอยู่ทั้งหมดตามวิถีทางที่จะช่วยให้อินทรีย์คงอยู่ หรือสร้างเสริมให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งอาจกล่าวอย่างกว้าง ๆ หมายถึง การเจริญเติบโต การปรับตัว การขัดเกลา การพัฒนาการ การพึ่งตนเองได้ และการเป็นตัวของตัวเอง เป็นต้น^{๔๕}

สรุปแล้วนักจิตวิทยากลุ่มนี้ มีความเชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นคนดีด้วยตนเอง ทุกคนล้วนดีมาแต่กำเนิด (Every body is good หรือ Human nature is naturally good) มนุษย์มีอิสรภาพและมีความเป็นตัวของตัวเอง การที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมานั้นก็เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนโดยธรรมชาติแล้วเป็นผู้ใฝ่ดี มนุษย์ผู้ใฝ่ดีนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสิ่งแวดล้อมทางสังคมชักนำให้เป็นไป ธรรมชาติดั้งเดิมที่แท้จริงของมนุษย์ จึงถูกบิดเบือนไป มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลและรู้ว่าพฤติกรรมใดควรทำหรือไม่ควรทำ มนุษย์มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง แต่ละคนมีแนวโน้มที่จะรู้จักและเข้าใจตนเอง (Self actualization) พร้อมทั้งจะยอมรับในสมรรถวิสัยและความผิดพลาดของตนเอง มีความคิดเห็นทางโครงสร้างและมีเกียรติที่เชื่อถือได้

กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)

โดยทั่วไปนักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยมเชื่อว่ามนุษย์จะเติบโตขึ้นมาอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และการกำหนดทางพัฒนาการของมนุษย์ สกินเนอร์ (Skinner) ได้กล่าวถึงภาวะเช่นกัน โดยเขาเรียกภาวะหรือความพร้อมที่เกิดขึ้นตามภาวะนี้ว่า “Entering

^{๔๔}ริเอ็องร็อง รัตนวิไลสฤท, มนุษยสัมพันธ์, หน้า ๒๗-๒๘.

^{๔๕}พศ. กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษยสัมพันธ์ เล่ม ๑, หน้า ๑๐๔.

behavior” ฉะนั้น นักจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมจะเชื่อว่า พฤติกรรมนั้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม และทิศทางของพัฒนาการเป็นสิ่งที่กำหนดได้ ที่นักจิตวิทยาทั่วไปเชื่อว่า พฤติกรรมทุกอย่างนั้นมีสาเหตุ นักจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมก็ยิ่งเชื่อว่า พฤติกรรมจะถูกควบคุมไม่ได้ ถ้าหากไม่มี “Entering behavior” ซึ่งหมายถึง แนวโน้มหรือความพร้อมที่มนุษย์จะสามารถเกิดพฤติกรรมนั้น ๆ นั้นได้นั่นเอง เช่น ถ้าเด็กยังไม่พัฒนาถึงวุฒิภาวะที่เดินได้ อันได้แก่ ความพร้อมของกล้ามเนื้อ และความสามารถที่ทรงตัวได้ เด็กก็ยังไม่สามารถที่จะถูกควบคุมพฤติกรรมให้เดินได้ นักจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมยังเชื่อต่อไปว่า พฤติกรรมและพัฒนาการถูกควบคุมและกำหนดได้ตามที่นักปรับพฤติกรรมหรือควบคุมพฤติกรรมต้องการ เพราะเขาเชื่อว่ามนุษย์เป็น “Mechanical man” ดังคมใดก็ตาม ถ้าต้องการมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพดังคมนั้น ก็สามารถกำหนดลักษณะและพฤติกรรมของมนุษย์ได้^{๔๖} นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับการจัดสภาพแวดล้อม และการกำหนดทิศทางในการพัฒนาการให้ เชื่อว่าการเกิดพฤติกรรมทุกชนิดมีสาเหตุมาก่อนเสมอ พฤติกรรมและพัฒนาการนั้นถูกควบคุมและกำหนดได้ ดังนั้น ธรรมชาติของมนุษย์จึงเป็นผลผลิตจากการที่มนุษย์มีปฏิริยาโต้ตอบกับสิ่งแวดล้อมจนเกิดการเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมในที่นี้รวมทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ และสภาพทางสังคมด้วย Skinner เคยกล่าวว่า “ถ้าหากเราสามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ เขาก็สามารถที่จะกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่เขาต้องการได้ทุกประการ”^{๔๗}

ธรรมชาติของมนุษย์โดยสรุปในทรรศนะของนักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า ธรรมชาติมนุษย์นั้นเกิดมาไม่ดีไม่เลว แต่ความคิดความเลวจะเกิดขึ้นกับมนุษย์ก็ต่อเมื่อมีสิ่งแวดล้อมเป็นผู้กำหนด ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็จะกำหนดให้บุคคลนั้นเป็นคนดีต่อไป ในทางตรงกันข้าม ถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดีก็ย่อมทำให้บุคคลนั้นเป็นคนเลวได้ กล่าวคือ ให้ความสำคัญต่ออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นเงื่อนไขในอันที่จะปรับเปลี่ยนมนุษย์ให้มีพฤติกรรมใด ๆ ก็ได้ ดังที่ จอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) กล่าวว่า “นำเด็กทารกที่สุขภาพดีมาให้ฉันสัก ๑๒ คน ฉันจะฝึกคนไหนก็ได้ให้เขาเก่งในสาขาไหนก็ได้ ไม่ว่าจะป็นนายแพทย์ เป็นนักกฎหมาย นักศิลปะ หรือนักการค้า โดยไม่จำเป็นต้องดูว่า เด็กเหล่านั้นมีความถนัด ความสามารถอะไร หรือมีพื้นเพครอบครัวเป็นแบบใดมาก่อน”^{๔๘} ดังนั้น มนุษย์จึงไม่มีอิสรภาพที่จะทำอะไรได้ตามความต้องการ ความสนใจของตนเอง

^{๔๖} พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, *มนุษย์สัมพันธ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

^{๔๗} ผศ. กฤษณา ศักดิ์ศรี, *มนุษย์สัมพันธ์* เล่ม ๑, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๔๘} Lida L. David off, *Introduction to Psychology*, p.11.

ไม่มีอิสระในการเลือกเพราะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์เป็นผู้ไม่มีความรับผิดชอบ แรงจูงใจในการที่จะให้มนุษย์ทำอะไรนั้น เป็นแรงจูงใจภายนอก เช่นการได้รางวัล คำชมและแรงเสริมด้านบวกอื่น ๆ จึงทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ตามเป้าหมาย

๒.๑.๔ ปัจจัยพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมและพฤติกรรมทุกอย่างที่มนุษย์แสดงออกมาย่อมมีสาเหตุ (All Behavior is Caused) ในความเป็นจริง สาเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมนั้นมีตัวแปรที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประการ สาเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเดียวกันและมีตัวแปรอย่างเดียวกันแต่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ก็ย่อมทำให้ประเภทหรือชนิดของพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นแตกต่างกันออกไปได้ ดังนั้นจึงควรศึกษาถึงตัวแปรอันเป็นสิ่งเร้าให้เกิดพฤติกรรมในที่นี้จะได้อีกถึงปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์อันเป็นตัวแปรอันสำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ในประเด็นต่อไปนี้

๒.๑.๔.๑ ทางชีววิทยา

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์อันเนื่องมาจากปัจจัยพื้นฐานทางด้านชีววิทยา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้พัฒนาการไปมาก เริ่มต้นจากการที่ชาร์ล ดาร์วิน (Darwin , ๑๘๕๒) ได้อธิบายถึงพัฒนาการของมนุษย์ โดยได้เสนอทฤษฎีการเลือกสรรตามธรรมชาติ ว่าสิ่งมีชีวิตจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม และทฤษฎีที่มีอิทธิพลต่อวงการศึกษพฤติกรรมของมนุษย์ทางด้านชีววิทยาดังแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือ การค้นพบกฎเบื้องต้นทางพันธุกรรมศาสตร์ของเมนเดล (Mendel) ว่าด้วยการอธิบายการถ่ายทอดลักษณะบุคคลจากบรรพบุรุษไปสู่ลูกหลาน อันได้แก่ ยีนส์ (Genes) และ โครโมโซม (Chromosomes) ต่อมาในศตวรรษที่ ๒๐ ได้มีการทดลองที่เกี่ยวกับมนุษย์เกิดขึ้น โดยใช้สัตว์ทดลองในห้องปฏิบัติการ เพื่อศึกษากรณีตัวอย่าง และการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมในอันที่จะอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์

การศึกษาปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์ทางชีววิทยามุ่งศึกษาที่อินทรีย์(Organism)ใน ส่วนที่เป็นกายภาพ (Physical) ด้วยเหตุผลที่ว่า การที่มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจนั้นอาจวิเคราะห์ส่วนประกอบสำคัญของมนุษย์ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมได้ ๓ ระบบคือ

๑. ระบบประสาท (Nervous System)^{๔๕}

ระบบประสาทเป็นระบบที่สำคัญที่สุดของร่างกายในการรับรู้ และการแสดงพฤติกรรม เช่น บุคคลที่ปกติมีอาการครบ ๑๒ ประการ จะใช้ประสาทในการรับรู้และแสดงพฤติกรรมได้ตามปกติ แต่ในรายที่มีอาการไม่ครบ ๑๒ เช่น หูหนวก ตาบอด หรือเป็นอัมพาตก็ไม่อาจรับรู้หรือแสดงพฤติกรรมได้อย่างสมบูรณ์ เราอาจเปรียบเทียบระบบประสาทของมนุษย์ได้กับระบบชุมสายโทรศัพท์หรือระบบคอมพิวเตอร์ กล่าวคือ ระบบประสาททำหน้าที่เหมือนสถานีศูนย์กลางเครือข่ายที่สามารถที่จะติดต่อรับข่าวสาร และส่งการได้ตลอดเวลาและทุกส่วนของร่างกาย เช่นเดียวกับระบบโทรศัพท์อัตโนมัติ โทรศัพท์ติดต่อได้ทั้งในกรุงเทพฯ และกรุงเทพฯ กับต่างจังหวัด เป็นต้น

ระบบประสาทของมนุษย์ที่สำคัญแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน คือ

- (๑) ระบบประสาทส่วนกลาง (Central Nervous System)
- (๒) ระบบประสาทภายนอก (Peripheral Nervous System)
- (๓) ระบบประสาทอัตโนมัติ (Automatic Nervous System)

๒. ระบบกล้ามเนื้อ (Muscle System)^{๔๖}

ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยกล้ามเนื้อ ๓ ชนิด คือ

ก) กล้ามเนื้อลาย (Striated Muscle) มีลักษณะเป็นลายหรือเป็นเส้น ๆ มีอยู่หลายเส้นรวมกันเป็นมัด อยู่ภายใต้การควบคุมของระบบประสาทส่วนกลาง เช่น กล้ามเนื้อแขนและขา เป็นต้น

ข) กล้ามเนื้อเรียบ (Smooth Muscle) มีลักษณะเป็นผืนเรียบติดต่อกัน อยู่ภายใต้การควบคุมของระบบประสาทอัตโนมัติ เช่น กระเพาะอาหารและลำไส้ เป็นต้น

ค) กล้ามเนื้อหัวใจ (Cardiac Muscle) มีลักษณะแตกต่างไปจากกล้ามเนื้อลายและกล้ามเนื้อเรียบ เป็นกล้ามเนื้อแบบพิเศษ คือกล้ามเนื้อหัวใจ ทั้งนี้ อยู่ในความควบคุมของระบบประสาทอัตโนมัติ

^{๔๕} รศ.สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน ,(กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

๓. ระบบต่อม (Gland System)^{๕๑}

ระบบต่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะต่อมเหล่านี้จะผลิตสารเคมีหรือฮอร์โมนบางชนิด มาควบคุมการเจริญเติบโตของร่างกาย หรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ บุคคลที่มีต่อมเพศสมบูรณ์และทำหน้าที่ได้ตามปกติ ก็จะมีลักษณะพฤติกรรมของความเป็นหนุ่มหรือเป็นสาวสมบูรณ์ด้วย หนุ่มสาววัยรุ่นส่วนใหญ่จะเกิดสิ่วที่บริเวณใบหน้าและส่วนอื่น ๆ ของร่างกาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต่อมไขมันมีการอุดตัน หรืออาจมีเชื้อโรคมเข้าไปในเนื้อเยื่อ ทำให้เกิดสิ่วหรือเกิดอาการอักเสบของสิ่วได้...ระบบต่อมต่าง ๆ แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

ก) ต่อมมีท่อ (Duct gland) เป็นต่อมที่มีท่อ และผลิตสารละลายออกมาตามท่อ เพื่อประโยชน์เฉพาะอย่าง เช่น

(๑) ต่อมเหงื่อ	ขับเหงื่อ
(๒) ต่อมน้ำตา	ขับน้ำตา
(๓) ต่อมน้ำนม	ขับน้ำนม
(๔) ต่อมน้ำลาย	ขับน้ำลาย
(๕) ต่อมบาซิลิน (ในเพศหญิง)	ขับน้ำเมือก
(๖) ต่อมไขมัน	ขับไขมัน

ข) ต่อมไร้ท่อ (Ductless gland) เป็นต่อมที่ไม่มีท่อ ทำหน้าที่ผลิตฮอร์โมน แล้วดูดซึมเข้าไปกับกระแสโลหิตไหลเวียนทั่วร่างกาย ซึ่งจะมีผลกระทบต่อต่อมต่าง ๆ ตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลได้ ระบบต่อมไร้ท่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์มาก โดยทำงานสัมพันธ์กับระบบประสาท ระบบต่อมไร้ท่อเป็นศูนย์รวมของต่อมผลิตสารเคมี คือ ฮอร์โมน (Hormones) เข้าสู่กระแสเลือด จากการทดลองของนักวิจัยในสวีเดน เพื่อศึกษาฮอร์โมนจากกลุ่มอาสาสมัคร เมื่อได้ดูภาพยนตร์ที่กระตุ้นอารมณ์ผู้ชม โดยการวิเคราะห์ปัสสาวะของผู้ชมพบว่า อารมณ์กลัว สนุก เศร้า มีผลต่อการหลั่งฮอร์โมน ระดับของฮอร์โมนมีผลกระทบต่ออารมณ์และความสามารถทางสมอง เช่น การหลั่งฮอร์โมนไทรอยด์จากต่อมไทรอยด์ จะทำให้คนมีอาการทางประสาท หงุดหงิด ผู้หญิง จะมีความเชื่อมั่นในระยะตกไข่ เมื่อระดับฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) และโปรเจสเตอโรน (Progesterone) อยู่ในระดับสูง แต่มีอารมณ์เพิ่มขึ้น ระยะมีโลหิตประจำเดือน (Menstrual Periods) มีการศึกษาพบว่า ประมาณครึ่งหนึ่งของหญิงที่ป่วย

^{๕๑}เรื่องเดียวกัน., หน้า ๒๘-๒๙.

ขณะระดับฮอร์โมนต่ำ และประมาณ ๕๗ % ของผู้ชายที่มาด้วย ผู้ชายก็มีอารมณ์ขึ้น-ลงคล้ายกับหญิงที่มีรอบเดือน^{๕๒}

จากข้อมูลทางวิชาการดังกล่าวมาแล้ว สรุปให้เห็นปัจจัยพื้นฐานทางชีววิทยาว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์เป็นกลไก ขบวนการทำงานของระบบอวัยวะต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา ทั้งระบบประสาท ระบบกล้ามเนื้อ และระบบต่อม ล้วนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในส่วนปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล หากการทำงานของระบบอวัยวะต่าง ๆ ผิดปกติไป ย่อมทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมแตกต่างกันไป ยกตัวอย่างกรณีของระบบประสาท^{๕๓} ระบบประสาทเป็นระบบหนึ่งในการทำหน้าที่ควบคุมความรู้สึก การแสดงออกของมนุษย์ ทั้งในส่วนของความคิด การรับรู้ ความจำ หรือการตัดสินใจปัญหา เช่นในกรณีของระบบประสาทส่วนปลายที่ประกอบด้วยระบบประสาทกล้ามเนื้อกับระบบประสาทอัตโนมัติ และระบบประสาทอัตโนมัติประกอบด้วยระบบประสาทซิมพาเทติก และระบบประสาทพาราซิมพาเทติก ระบบประสาททั้งสอง โดยทั่วไปสร้างอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่อความรู้สึกของบุคคลโดยระบบประสาทระบบแรกคือระบบซิมพาเทติก จะมีอิทธิพลต่อบุคคลในแง่ของการที่จะทำให้ร่างกายของบุคคลสามารถทำงานได้มากขึ้น ขณะที่ระบบประสาทที่สอง คือระบบประสาทพาราซิมพาเทติกจะมีอิทธิพลต่อบุคคลในแง่ของการที่ทำให้ร่างกายของบุคคลมีความสงบอยากจะพักผ่อน ดังนั้น การที่บุคคลบางคนสามารถทำงานได้มากขึ้น ขณะที่บุคคลบางคนไม่สามารถทำงานได้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลของระบบประสาทส่วนที่เรียกว่าระบบซิมพาเทติก...นี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล

๒.๑.๔.๒ ทางสังคมวิทยา

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ด้านสังคมวิทยา เป็นการพิจารณาพฤติกรรมมนุษย์ในแง่การมีชีวิตและการทำหน้าที่ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นการให้ความสำคัญทางกระบวนการปฏิสัมพันธ์ด้านสังคม โดยมองว่าลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับลักษณะความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน การรับรู้ความต้องการของผู้อื่น และการรับรู้ความสำคัญของพฤติกรรม

^{๕๒}รศ.ดร.เรียม ศรีทอง,พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟเอดิเคชัน จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

^{๕๓}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , พฤติกรรมมนุษย์ ,(นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑.

ในบริบททางสังคม มนุษย์ส่วนใหญ่พยายามที่จะศึกษาและเรียนรู้สังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจ สังคมว่า สังคมคืออะไร มีความเป็นมาในอดีต ดำรงอยู่ในปัจจุบันและแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปในอนาคตอย่างไร

คุณฉวี แก้วกำเนิด ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “สังคมกับพฤติกรรมของคนในสังคม” ว่า พื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์ทางสังคมวิทยา มุ่งไปที่สิ่งแวดล้อมของอินทรีย์ สภาพของสังคมแต่ละสังคมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑) กลุ่มคน มนุษย์ที่อยู่รวมกันในพื้นที่เดียวกันมีเผ่าพันธุ์เดียวกัน ต่อมามีการขยายเผ่าพันธุ์ไปสู่ถิ่นอื่นอันเนื่องมาจากการเพิ่มปริมาณของสมาชิกในสังคมนั้น อาจเริ่มมีการผสมผสานระหว่างเผ่าพันธุ์ มีการอพยพออกไปและย้ายเข้า เมื่อมีการผสมผสานกับเผ่าพันธุ์อื่นย่อมเป็นไปได้ว่าพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลเผ่าพันธุ์เดิมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปเพราะอิทธิพลวัฒนธรรมการเป็นอยู่ของชนในเผ่าพันธุ์อื่นเข้ามามีบทบาท

๒) ทรัพยากรและธรรมชาติในพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสภาพสังคมเป็นตัวชักนำให้คนมาอยู่รวมกัน และเกิดพฤติกรรมทางสังคมขึ้น เมื่อทรัพยากรในสังคมนั้นถูกใช้สอยโดยมนุษย์และมีการเปลี่ยนแปลงไป จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ พฤติกรรมของคนในสังคมก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะอิทธิพลของปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

๓) รูปแบบของการดำเนินชีวิตและรูปแบบวิธีการในการอยู่รวมกัน ในการดำรงชีพของคนจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสี่ เมื่อมีการอยู่รวมกันก็มีการขยายเผ่าพันธุ์สืบพันธุ์มีลูกมีหลานความเป็นอยู่จึงเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นในสังคม จากคนในครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลอื่น ๆ ในสังคม จากสังคมที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน กลายเป็นสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น กิจกรรมทางสังคมมีกฎเกณฑ์เพื่อความเอกภาพและความสงบสุขของสังคม จึงส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตและการอยู่รวมกันเปลี่ยนแปลงไป

๔) สถาบันต่าง ๆ ทางสังคม อันได้แก่สถาบันที่คนสร้างขึ้นในสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา เป็นต้น สถาบันเหล่านี้ มีงาน วัตถุประสงค์ กิจกรรม บทบาท หน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิก เครื่องมือเครื่องใช้ หน่วยงาน องค์กรที่ช่วยกันสร้างขึ้นอย่างมีรูปแบบ มีระบบงานที่ชัดเจนและยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมั่นคง เมื่อเป็นดังนี้ สถาบันต่าง ๆ ที่คนในสังคมนั้นเข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีบทบาท อาจเป็นไปได้ว่า พฤติกรรม

ที่บุคคลแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มในสังคมแสดงออก ย่อมมีความแตกต่างกันไป อันเนื่องมาจากอิทธิพลของสถาบันนั้น ๆ^{๔๔}

จากการศึกษาในเบื้องต้นแห่งปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมทางสังคมวิทยาของมนุษย์ ทำให้เราทราบว่า มนุษย์ในสังคมพยายามแยกแยะประเภทพฤติกรรมของมนุษย์ ชนิดของบุคคล และชนิดแห่งปรากฏการณ์ทางสังคม อีกทั้งพยายามค้นหากฎเกณฑ์อันเป็นระเบียบแห่งพฤติกรรมที่ควรประพฤติทางจริยธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นแนวทางในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมอันเหมาะสมในสังคม และสามารถในอันที่จะทำนายพฤติกรรมของมนุษย์ได้

สรุปความว่าปัจจัยพื้นฐานทางสังคมวิทยา ทั้งทางด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ล้วนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาศักยภาพของบุคคล ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไป บุคคลเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นชุมชน และชุมชนนั้นประกอบด้วยคนมีเผ่าพันธุ์ที่แตกต่างกัน ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป เข้าไปมีบทบาทในสถาบันต่างๆ ทางสังคม สิ่งทีบุคคลแต่ละคนแสดงออกมาจึงแตกต่างกันไป การที่จะชี้ชัดลงไปว่า พฤติกรรมของนาย ก. แตกต่างจากพฤติกรรมของนาย ข. เพราะมีปัจจัยพื้นฐานทางสังคมแตกต่างกัน ย่อมเป็นการยาก ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมทีบุคคลแสดงออกมาจากสิ่งเร้าเดียวกัน แต่มีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน จึงสมควรที่จะหาสมมติฐานอื่น ๆ มาประกอบในการอธิบายหรือทำนายพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน โดยประเด็นที่ควรศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของพฤติกรรมทางสังคมวิทยา ได้แก่ กลุ่มหรือการรวมกลุ่ม บรรทัดฐานทางสังคมและค่านิยม สถานภาพบทบาท การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมตลอดทั้งสถาบันทางสังคม ตัวแปรเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานทางสังคมวิทยาที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์เรา พฤติกรรมทีมนุษย์แต่ละคนแสดงออกมาจึงแตกต่างกันออกไป

๒.๑.๔.๓ ทางจิตวิทยา

ปัจจุบันจิตวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์ (Psychology is the study of human's behavior) จิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาถึงพฤติกรรมและประสบการณ์ (Psychology is the science of behavior and experience)^{๔๕} การอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ตามหลักวิชา

^{๔๔} ประสิทธิ์ ทองอ่อน, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : คอมพิวเตอร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๔๕} Norman L. Munn, **Introduction to Psychology**, 4th. Ed, (Boston : Houghton Mifflin Co., 1962), p 3.

จิตวิทยานั้น จึงมีความเป็นทั้งศิลป์และศาสตร์ เนื่องจากนักจิตวิทยาถือว่า พฤติกรรมหรือการกระทำทุกอย่างจะต้องมีสาเหตุ การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ จึงประกอบด้วยกระบวนการขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ มีการตั้งปัญหาที่จะศึกษาสาเหตุนั้นขึ้น มีข้อสมมุติฐานคาดคะเนถึงคำตอบของปัญหา รวบรวมข้อมูลเพื่อสนับสนุนข้อสมมุติฐาน นำข้อมูลที่หามาได้มาทำการทดลองและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจะนำไปสู่การประเมินและสรุปผลที่ได้จากการศึกษานั้น และขั้นตอนสุดท้ายคือนำผลที่ได้จากการศึกษานั้นมาอธิบายพฤติกรรมว่าเกิดจากสาเหตุใด แล้วนำผลนั้นไปประยุกต์ใช้เพื่อจะแก้ปัญหาต่อไป อันเป็นจุดมุ่งหมายของจิตวิทยาคือเพื่อความเข้าใจ (Understanding) การทำนาย (Prediction) และการควบคุม (Control) พฤติกรรมมนุษย์ในสถานการณ์ต่าง ๆ

จิตวิทยาเป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาพฤติกรรม เมื่อวิเคราะห์ดูปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านจิตวิทยาแล้ว จะเห็นว่า นักจิตวิทยาได้มีแนวคิดเกี่ยวกับแก่นแท้ของมนุษย์ในลักษณะที่แตกต่างกันไป เช่น บางพวกเชื่อว่ามนุษย์เลวมาแต่กำเนิด บางพวกเชื่อว่ามนุษย์ดีมาแต่กำเนิด บางพวกเชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้และการฝึกฝนจากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การกระทำหรือพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา เป็นลักษณะการทำงานของจิตเป็นใหญ่ การศึกษาปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์ด้านจิตวิทยาในงานวิจัยนี้ มุ่งไปที่การทำงานของจิตอันเป็นส่วนความคิดและความรู้สึกเป็นสำคัญ เพราะกระบวนการทำงานของจิตย่อมส่งผลให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมทั้งภายในและภายนอก ที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมออกมา สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ในพุทธปรัชญาที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด...ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น...”^{๕๖} และว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด...ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น...”^{๕๗}

สุภา มาลากุล ณ อยุธยา ได้พูดถึงปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมทางจิตวิทยาไว้ว่า มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมออกมา เนื่องมาจากการทำงานของจิตเป็นสำคัญและการทำงานของจิตใจนั้นขึ้นอยู่กับการปัจจัยต่อไปนี้

๑) อวัยวะรับความรู้สึก (Sense Organism) อันได้แก่ประสาทสัมผัส ทั้ง ๗ ด้าน คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกาย การทรงตัว(ประสาทสัมผัสภายนอก) และความรู้สึกภายใน (จิตสัมผัส , ประสาทสัมผัสภายใน) เมื่อประสาทสัมผัสทั้งภายในและภายนอก สัมผัสกันหรือกระทบกัน จุด

^{๕๖} บ.ร.(ไทย) ๒๕/๑/๒๑.

^{๕๗} บ.ร.(ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

รวมประสาทสัมผัสทั้งหมดคือสมอง ก็จะแปลความหมายของการรับรู้แล้วส่งประสาทสัมผัสนั้น ผ่านมาทางเส้นประสาทต่าง ๆ ก็จะเกิดการรับรู้ (Perception) ว่าสิ่งเร้านั้นคืออะไร มีคุณหรือมีโทษ เกิดความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ สมองอันเป็นศูนย์รวมเกี่ยวกับอารมณ์ ได้รับกระแสประสาทกระตุ้นให้มียารมณ์โต้ตอบ ทางบวกหรือทางลบ ศูนย์อารมณ์ส่งกระแสประสาทไปรื้อต่อมใต้สมอง (Pituitary) ให้หลั่งน้ำเพื่อกระตุ้นต่อมหมวกไต (Adrenal) ซึ่งจะหลั่งน้ำขับอะดรีนาลิน (Adrenaline) ลงไปในกระแสโลหิต ระบบประสาทอัตโนมัติก็จะถูกเร้า เพื่อควบคุมอวัยวะภายในให้มีกิจกรรมเพิ่มขึ้นหรือลดลง

๒) สิ่งเร้า (Stimulus) สิ่งเร้านี้อาจเป็นวัตถุหรือนามธรรมก็ได้ เป็นสิ่งเร้าภายนอกหรือภายในร่างกายอินทรีย์เองก็ได้ สิ่งเร้าจากภายในได้แก่ความต้องการอารมณ์ นิสัยหรือความเคยชินและจิตใต้สำนึก

สิ่งเร้าที่มีความรุนแรงและความถี่ต่าง ๆ กัน มีผลให้การแสดงออกของคนแตกต่างกัน รวมทั้งสิ่งเร้าไปกระตุ้นปมในจิตใต้สำนึก ปฏิกริยาโต้ตอบจะรุนแรงกว่าปกติ

๓) ความตั้งใจแน่วแน่ (Attention) คนจะรับรู้รายละเอียดของสิ่งเร้าได้ครบถ้วนถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริงได้ต้องมีความตั้งใจแน่วแน่พอสมควร หากรับรู้สิ่งเร้าน้อยไปหรือขาดไป การแสดงออกโต้ตอบก็จะมีคุณภาพด้อยลงไป เช่น เมื่ออยู่ภายใต้ฤทธิ์ยา มีสิ่งแทรกแซงจากภายนอกจิตใจตกอยู่ในภาวะเร้าร้อน วิตกกังวล หงุดหงิด เมื่อยล้า ฯลฯ มีผลทำให้ความรู้สึกขาดความแม่นยำ มีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานของจิตทั้งหมด และลดคุณภาพของพฤติกรรมโต้ตอบด้วย

๔) การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้มีอิทธิพลต่อการนึกคิดหรือการทำงานของจิตใจมนุษย์ สิ่งที่ได้เรียนรู้จะบันทึกไว้เป็นความจำ เมื่อสิ่งเร้าที่เคยประสบมาในอดีตปรากฏขึ้นอีก คนก็สามารถเรียกชื่อ บอกคุณค่ามียารมณ์และแนวคิดในการโต้ตอบได้ถูกต้องเหมาะสม พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ ฉะนั้นถ้าการเรียนรู้บกพร่องด้วยคุณภาพและโอกาส คนนั้น ๆ ก็จะมีการทำงานของจิตใจบกพร่องไป มีผลให้การแสดงออกไม่เหมาะสมแต่เราก็สามารถสร้างสถานการณ์ (Conditioning) ให้เขาเรียนรู้เสียใหม่ (Relearn) เพื่อให้เกิดพฤติกรรมใหม่มาแทนที่พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้ เป็นการแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นปัญหา

๕) การเกี่ยวโยง (Association) ระหว่างศูนย์ต่าง ๆ ในสมอง ทั้งด้านกายวิภาค (Anatomical) และสรีรวิทยา (Physiological) ทุกขั้นตอนในการทำงานของจิตใจจะต้องมีการเกี่ยวโยงระหว่างศูนย์ต่าง ๆ เช่น การรับรู้สิ่งเร้าคืออะไร มีคุณค่าอย่างไร ต้องมีการเกี่ยวโยงกับเขาวนปัญญาและความจำ จึงจะรับรู้สิ่งเร้านั้นได้ถูกต้อง อีกทั้งจะต้องมีการเกี่ยวโยงจากศูนย์

การรับรู้ ไปสู่ศูนย์เกี่ยวกับอารมณ์ ศูนย์เกี่ยวกับการพูดและการเคลื่อนไหวด้วย จึงจะเกิดพฤติกรรมโต้ตอบต่อสิ่งเราได้

- บ) ระดับความรู้สึกรู้ตัวของบุคคล การรู้สึกตัวของบุคคลมี ๓ ระดับ คือ
- ก) รู้สึกตัวเต็มที่ (Full consciousness) เป็นการรับรู้สิ่งเร้าและตอบโต้ได้ถูกต้อง
- ข) ครึ่งหลับครึ่งตื่น (Semiconsciousness or Semicoma) เป็นการรับรู้สิ่งเร้าแต่ไม่ตอบโต้
- ง) หมดสติหรือไม่รู้สึกรู้ตัวเลย (Unconsciousness or Coma) เป็นสภาพหมดความรู้สึกรู้ตัว การรับรู้และการตอบโต้ที่บกพร่องอาจเนื่องมาจากการที่สมองถูกระงับกระเทือน การตกอยู่ภายใต้ฤทธิ์ยา หรือสิ่งมีพิษ^{๕๘}

เมื่อนักจิตวิทยาทั่วไปได้ศึกษาปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์ทางจิตวิทยาแล้วสรุปว่าอยู่ที่การตอบสนองความต้องการประเภทต่าง ๆ จึงได้มีการวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่มีส่วนเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออกมา เพื่อสร้างเหตุปัจจัยที่ถูกต้องในการควบคุมเปลี่ยนแปลงให้พฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม เป็นที่พึงประสงค์ของสังคม อันเป็นการช่วยให้ความต้องการประเภทต่าง ๆ ของชีวิตมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวมได้รับการตอบสนองอันจะช่วยลดพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมออกไป

เพื่อเป็นการหาคำตอบที่ว่าปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมของมนุษย์ทางจิตวิทยามีอะไรเป็นมูลเหตุให้แสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ออกมา ขอสรุปโดยย่อไว้เป็นประเด็นต่อไปนี้

ก. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference) เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ความแตกต่างกันมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ พันธุกรรม (Heredity) และสิ่งแวดล้อม (Environment) จึงเป็นสาเหตุให้มนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และเพศ ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาต่าง ๆ กัน ยกตัวอย่างความแตกต่างทางเพศ มีผู้สรุปผลของการศึกษาเรื่องนี้ไว้ดังนี้^{๕๙}

- ๑) ความคิดของเพศชายหนักแน่นมากกว่าความคิดของเพศหญิง

^{๕๘}สุภา มาลากุล ณ อยุธยา, ปัจจัยที่สำคัญในการทำงานของจิตใจ, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๗๐-๗๕.

^{๕๙}วงพัทตร์ ภูพันธ์ศรี, ความแตกต่างระหว่างบุคคล : จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘), หน้า ๔๖๒.

๒) เพศชายมักคิดคาดการณ์ล่วงหน้าถึงรางวัลและการลงโทษที่เป็นผลของความเหมาะสมและไม่เหมาะสมที่เกิดขึ้นกับตนเอง ในขณะที่เพศหญิงจะคิดคาดการณ์ล่วงหน้าถึงรางวัลและการลงโทษที่เป็นผลของความเป็นมิตรหรือความเป็นศัตรูมากกว่า

๓) สิ่งที่เพศชายคิด มักจะเกี่ยวข้องกับความต้องการให้เกิดความสำเร็จสมหวังส่วนตัว ขณะที่เพศหญิงมักจะคิดเกี่ยวกับเรื่องของมิตรภาพความรัก

ข. ความต้องการ (Need) ความต้องการเป็นอีกประการหนึ่งที่ทำให้พฤติกรรมแสดงออกของบุคคลแตกต่างกัน ความต้องการมี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความต้องการทางกาย (Physiological needs) และความต้องการทางจิต (Psychological needs) ความต้องการเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญทางจิตวิทยา มีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ เช่น ความต้องการปัจจัย ๔ อันจัดเป็นความต้องการทางกาย บุคคลผู้อยากจะได้รับจะต้องมีความเพียรพยายามขยันขันแข็งประกอบกิจการเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ นั้น

ค. สติปัญญา สติปัญญาจัดเป็นความสามารถของแต่ละบุคคลในการที่จะคิดกระทำ หรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยมีแหล่งที่มาจากอวัยวะรับรู้ความรู้สึก กล้ามเนื้อ สมองและระบบประสาทส่วนกลาง บุคคลผู้มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด ย่อมเป็นผู้มีความคิด ลักษณะของการกระทำและความสามารถในการกระทำแตกต่างจากผู้สติปัญญาดำกว่า

ง. แรงจูงใจ (Motivation) แรงจูงใจเป็นสภาวะหรือกระบวนการ ที่เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมา โดยแรงกระตุ้นนั้นอาจเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกตัวบุคคลก็ได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำให้พฤติกรรมแตกต่างกันออกไป เช่น แรงจูงใจทางสรีรวิทยา อันเป็นความต้องการทางร่างกาย เป็นแรงกระตุ้นภายในเพื่อให้นมนุษย์สามารถดำเนินชีวิตไปได้ หรือความอยากรู้อยากเห็น ความต้องการความรักความสนใจ ความต้องการความสำเร็จในชีวิตอันเป็นแรงจูงใจทางจิตวิทยา ส่วนมีอิทธิพลทำให้พฤติกรรมของมนุษย์แตกต่างกันออกไป

๒.๑.๔.๔ ทางจริยธรรม

ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยร่างกาย (Physical) และจิตใจ (Mental) อันเป็นปัจจัยให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ ส่วนประกอบสำคัญนี้เป็นปัจจัยสำคัญทางชีววิทยาในการส่งผลต่อการเกิดพฤติกรรมในส่วนที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม กล่าวคือ หากมนุษย์มีร่างกายและจิตใจที่ปกติ จะช่วยให้เกิดพฤติกรรมที่ดีตามมา ในส่วนตรงกันข้าม หากมนุษย์มีร่างกายและจิตใจที่ไม่ปกติ พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมไม่เหมาะสม พื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์ที่มาจากทางด้านร่างกาย

ด้านความคิด อารมณ์ การรับรู้ เจตคติ และจิตวิญญาณที่เหมาะสมและสังคมส่วนใหญ่ยอมรับ
 นั้น ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากจริยธรรม ทองฟูล บุญมาลิก กล่าวถึงพฤติกรรมในแง่
 จริยธรรมว่า “กายเป็นช่องทางให้เกิดพฤติกรรมได้ทั้งทางกายกรรมและวจีกรรม และเป็นไปได้
 ทั้งกุศลและอกุศล ส่วนจิตเป็นแกนกลางของจริยธรรม ในแง่พุทธศาสนา มองชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับ
 จิตของมนุษย์ ฉะนั้นการเฝ้าระวังรักษาคือ จึงเป็นหน้าที่หลักของมนุษย์”^{๖๐}

จริยธรรม คือ ความประพฤติ ปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ที่สังคมยอมรับเพื่อให้บรรลุถึง
 สภาพชีวิตที่มีคุณค่าอันพึงประสงค์ของตนและสังคม^{๖๑} อีกประการหนึ่ง คำว่า “จริยธรรม
 (Morality)” เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง หมายถึงลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์
 และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ด้วย ลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้อง
 กับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่ง ในสองประเภทคือ เป็นลักษณะที่สังคม
 ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคมนั้น คือเป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบให้การสนับสนุน
 และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจ การกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภท
 หนึ่งคือลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคม ส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง
 และไม่สมควร ฉะนั้นผู้มีจริยธรรมสูงคือผู้ที่มีลักษณะและ พฤติกรรมประเภทแรกมาก และ
 ประเภทหลังน้อย^{๖๒}

เมื่อว่าโดยส่วนของจริยธรรมแล้ว แบ่งออกได้เป็น ๔ ส่วนใหญ่ ๆ คือ^{๖๓}

๑) ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ไว้ในสังคมของตนนั้นถือการกระทำ
 ชนิดใดคือควรกระทำและการกระทำชนิดใดเลวควรงด ลักษณะและพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสม
 หรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด

๒) ทักษะเชิงจริยธรรม คือ ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิง
 จริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทักษะเชิงจริยธรรมของบุคคล
 ส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น ซึ่งหมายถึง สิ่งซึ่งคนส่วนใหญ่ในสังคมนิยม

^{๖๐}รศ.ดร. เรียม ศรีทอง,พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, หน้า๕๘.

^{๖๑}สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, “การพัฒนาจริยธรรมตามแนวการปรับพฤติกรรม”,วารสารครุศาสตร์,ปีที่
 ๑๑ (เมษายน - มิถุนายน, ๒๕๒๖) : ๑๔.

^{๖๒}ดวงเดือน พันธุมนาวิน. จริยธรรมกับการศึกษา,(กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๓.

^{๖๓}เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก, การส่งเสริมจริยธรรมของวัยรุ่น : พัฒนาการวัยรุ่นและการอบรม,
 (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา),๒๕๓๘ , หน้า ๕๖.

ชมชอบหรือให้การสนับสนุนในสังคมนั้น ทักษคติเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้น มีความหมายกว้างกว่าความรู้เชิงจริยธรรมของบุคคล เพราะทัศนคตินั้นรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน

๓) เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึงการที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้ จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าอะไรเป็นสาเหตุให้บุคคลเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอันใดอันหนึ่ง

๔) พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึงการที่บุคคลมีพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรือ งดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในส่วนที่เป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุน ได้แก่ การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวมและการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมอีกประการหนึ่งได้แก่ พฤติกรรมในสถานการณ์ที่เข้าขวนใจ หรือในลักษณะให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เช่น โกง หรือ กล่าวเท็จ เป็นต้น

พฤติกรรมมนุษย์อันเนื่องมาจากจริยธรรม ตามค่านิยมข้างต้นนั้น จะเห็นว่ามี ความสำคัญมาก ทั้งต่อพฤติกรรมส่วนบุคคลและสังคม เพราะมีส่วนช่วยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือหากสังคมมุ่งเน้นการดำเนินชีวิตด้วยวัตถุนิยมมากเกินไป ชีวิตก็จะพบกับความทุกข์ ย่อมก่อปัญหาด้านจริยธรรมได้ จริยธรรมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์มาก ยกตัวอย่าง สังคมพุทธในประเทศไทย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักจริยธรรมไว้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับบุคคลต่าง ๆ ตามสาขาอาชีพ เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเกิดความสมดุลระหว่างการ พัฒนาด้านร่างกาย ความคิดและจิตวิญญาณ

ประเด็นที่น่านำมาศึกษาวิจัยต่อไปก็คือ จริยธรรมของบุคคลและสังคมเป็นเรื่องของจิตใจและการกระทำ บุคคลผู้มีจริยธรรมในระดับแตกต่างกัน อาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้เสมอ และบุคคลที่มีการกระทำเหมือนกัน อาจมีเหตุเบื้องหลังการกระทำและด้านระดับจริยธรรมที่แตกต่างกันได้ โดยดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้กล่าวสนับสนุนไว้ว่า “คนต่างศาสนา และต่างวัฒนธรรม แต่อายุ สติปัญญา และอารมณ์อยู่ในระดับเดียวกัน อาจยึดหลักที่อยู่ในขั้นจริยธรรมเดียวกัน และคนในวัฒนธรรมเดียวกัน หรือผู้นับถือศาสนาเดียวกัน แต่มีประสบการณ์ทางสังคม สติปัญญา และการรับรู้การคิดต่างระดับกัน อาจยึดหลักการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่ต่างกันได้”^{๖๔}

^{๖๔}ดวงเดือน พันธุมนาวิน. จริยธรรมกับการศึกษา, หน้า ๑๐๗.

ดังนั้น พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาเนื่องมาจากอิทธิพลของจริยธรรมนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ เพราะจิตเป็นแกนกลางของจริยธรรม หากจิตมนุษย์ได้รับการพัฒนาด้านจริยธรรม คุณธรรมให้ดีแล้ว การกระทำของมนุษย์ก็จะแสดงออกมาในส่วนที่ดีงาม ส่วนที่ควรคำนึงถึงในการที่จะทำนายพฤติกรรมมนุษย์ ว่ามีปัจจัยพื้นฐานมาจากจริยธรรมหรือไม่ นั่นก็คือลักษณะสถานการณ์ของผู้กระทำหรือทำชั่วในขณะนั้น เมื่อต้องการทำความดีหรือความชั่วอย่างไรหรือไม่ เพราะมีรายงานการวิจัยกล่าวสรุปไว้ว่า “พฤติกรรมการทำดีทำชั่วของคนไทย ขึ้นอยู่กับลักษณะของสถานการณ์เป็นส่วนใหญ่ คนจะโกงมากถ้าอยู่ในสถานการณ์ยั่วใจมาก และไม่มีตัวแบบที่ทำความดี ส่วนวัยรุ่นตอนปลายและผู้ใหญ่ตอนต้นของไทยที่ศึกษาพบ ส่วนใหญ่มีลักษณะทางจิตใจที่จะมีพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ได้มาก”^{๖๕}

๒.๒ พฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นปรัชญาที่เน้นการกระทำ (กรรมวาท และกิริยาวัต) เป็นปรัชญาว่าด้วยความพากเพียรพยายามของมนุษย์ (วิริยวัต)^{๖๖} ถ้าจำแนกการแสดงออกของพฤติกรรมสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ทาง คือ^{๖๗} ๑) พฤติกรรมทางกาย เรียกว่า กายกรรม ๒) พฤติกรรมทางวาจา เรียกว่าวจีกรรม ๓) พฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากภายในคือจิต เรียกว่ามโนกรรม

นอกจากนี้คำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทยึดถือเอาการกระทำของมนุษย์เป็นเครื่องตัดสินว่า บุคคลนั้นเป็นคนดีหรือคนชั่ว มิได้ยึดถือเอาเรื่องชาติ โคตร ตระกูล ยศ ความรู้ อำนาจ เพศ และวัยเป็นเครื่องวัด หากแต่วัดที่การแสดงออกหรือการกระทำของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “น ชจจา วสโล โหติ น ชจจา โหติ พุราหุมโณ กมมุนา วสโล โหติ กมมุนา โหติ พุราหุมโณ” แปลเป็นใจความว่า “บุคคลไม่เป็นคนถ้อยเพราะชาติ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่เป็นคนถ้อยเพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม”^{๖๘} และว่า

“...บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ได้ แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรมไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นชวานาก็เพราะกรรม เป็นคิลปิน เป็นพ่อค้าเป็นผู้รับใช้ เป็นโจร เป็นนักรบ อาชีพ เป็นปุโรหิต และแม้เป็นพระราชา ก็เพราะกรรม... โลกย่อมเป็นไปเพราะ

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๖๖} อ.จ. ติก.(ไทย) ๒๐/๑๓๘/๑๓๘๖.

^{๖๗} ม.ม.(ไทย)๑๓/๕๗/๕๕-๕๖.

^{๖๘} พ. สุตต. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๓๖๑., พ. สุตต. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

กรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรมสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน ... บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรม”^{๖๕}

เห็นได้ว่า ลักษณะคำสอนในพุทธปรัชญาเป็นกรรมวาทและกิริยาวัต กล่าวคือ ความดี ความชั่ว หรือสิ่งที่ดีหรือไม่ดี ล้วนมีความเกี่ยวข้องกันกับการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น

ดังนั้น คำว่า “กรรม” ก็คือ การแสดงออก ทางกายวาจา รวมไปถึงใจนั่นเอง การกระทำทั้งหมดนี้เรียกว่าพฤติกรรม การแสดงทางกาย วาจา ที่มีใจเป็นผู้บังคับบัญชาให้กระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งดีบ้างชั่วบ้างนี่เองที่เป็นที่มาของพฤติกรรมทั้งหมด

๒.๒.๑ บ่อเกิดของพฤติกรรม

ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นอันเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ว่ามี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้^{๖๖}

- ก) เกิดจากตัณหา ได้แก่ พอใจ ชอบใจยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดี ไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล
- ข) เกิดจากฉันทะ ได้แก่ พอใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ดีงาม สบาย เกื้อกูล เป็นกุศล

ตัณหา แปลได้อีกอย่างว่า ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความเส่นหา ความดิ้นรน ความกระสับกระส่าย กระวนกระวาย ไม่รู้จักอิ่ม ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีวิขาเป็นมูลเหตุ กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวยหรือน่าเกลียด ได้ยินเสียงไพเราะหรือहनวทหู เป็นต้น แล้วเกิดความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉย ๆ ขึ้น ในเวลานั้นตัณหาก็จะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งคือ ถ้ารู้สึกสุข พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไป ติดใจ ใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินร้าย ขัดใจ ชัง อยากเลี่ยงหนี หรืออยากให้อายุสั้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เพลิน ๆ เรื่อยเรื่อยไป พฤติกรรมเหล่านี้มันเป็นไปของมันได้เอง โดยไม่ต้องใช้

^{๖๕} จุ. สุตต.(ไทย) ๒๕/๖๕๖-๖๕๘/๖๕๔.

^{๖๖} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๕๐.

ความคิด ไม่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจอะไรเลย^{๑๑} จึงอาจพูดได้อย่างง่าย ๆ ว่า ตัณหานั่นเองเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

ดังนั้น ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท บทบาทและการทำหน้าที่ของตัณหาเหล่านี้ได้เป็นตัวหนดการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของมนุษย์ ผู้คอยพะเน้าพะนอหล่อเลี้ยงไว้ และเทิดทูนให้มันเป็นผู้บังคับบัญชาที่ตนจงรักภักดีเชื่อฟัง พร้อมกันนั้น มันก็เป็นแหล่งก่อปมปัญหาให้แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์ เป็นที่มาของความหวัง ความหวาดกลัว ความระแวง ความเคียดแค้นชิงชัง ความมัวเมาลุ่มหลง และความทุกข์ความเดือดร้อนต่างๆ ตัณหาที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมมนุษย์แบ่งเป็น ๓ ด้านดังนี้^{๑๒}

๑) กามตัณหา คือความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพเสวยปรนเปรอตนหรือความทะยานอยากในกาม

๒) ภวตัณหา คือ ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคง มีคงอยู่ตลอดไป ความใหญ่โตโดดเด่นของตน หรือความทะยานอยากในภพ

๓) วิภวตัณหา คือ ความกระหายอยากในความดับสิ้นขาดสูญ แห่งตัวตน หรือความทะยานอยากในวิภพ

ตัณหาทั้ง ๓ ด้านนี้ย่อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ดำเนินไปในทิศทางต่างๆ เช่น ได้สิ่งทีชอบใจ พอใจก็เป็นสุข และแสวงหาสิ่งที่ชอบใจใหม่ไปเรื่อยๆ ถ้าได้สิ่งที่ไม่น่าชอบใจก็อยากจะไปให้พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งพฤติกรรมจะเป็นอย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าใครมีตัณหาทั้งสามด้านนี้มากน้อยอย่างไร

ส่วนฉันทะ ซึ่งในที่นี้หมายถึง กุศลธรรมฉันทะ หมายถึงความพึงพอใจ ความชอบ ความอยากได้ในสิ่งที่ดีงาม เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่น หรือแปลอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มีความพอใจในความดีงาม ความต้องการในความจริง ความต้องการเล็งไปถึงความรู้ คือเท่ากับพูดว่าต้องการรู้ความจริงต้องการเข้าถึงตัวธรรม ดังนั้นพฤติกรรมที่เป็นฉันทะนี้ ย่อมมีการแสดงออกมาในทางดีงาม สร้างสรรค์ ใฝ่ดี รักดี เป็นต้น

จากที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมที่ตัณหาเป็นบ่อเกิดและฉันทะเป็นบ่อเกิดได้ดังนี้

^{๑๑} ตรงกันข้าม ถ้ามีความรู้ความเข้าใจหรือใช้ความคิดแทรกเข้ามาในเวลานั้น เช่น รู้ว่ารูปที่น่าเกลียดนั้นเป็นสิ่งมีประโยชน์หรือรู้ว่าเสียงไพเราะนั้น เป็นสัญญาณอันตราย หรือเกิดสำนึกทางจริยธรรมหรือวัฒนธรรมประเพณี ว่าสิ่งนั้นไม่เหมาะสมกับภาวะหรือฐานะของตน เป็นต้น ตัณหาอาจถูกตัดตอน กระบวนการของพฤติกรรมไม่ไหลต่อเนื่องเรื่อยไปอย่างเดิม แต่เกิดพฤติกรรมรูปแบบอื่นรับช่วงไปแทน.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๓.

๑. ตัณหา มุ่งประสงค์เวทนา ดังนั้น จึงต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสวยเวทนา เอาอัตตาเป็นศูนย์กลาง พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปอย่างสับสน กระวนกระวาย เป็นทุกข์

๒. ฉันทะ มุ่งประสงค์ที่ประโยชน์ กล่าวคือ ประโยชน์ที่เป็นคุณค่าแท้จริงแก่ชีวิต หรือคุณภาพชีวิต ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงมุ่งไปที่ความจริง สิ่งที่ดีงาม เพราะฉันทะ ก่อตัวจากโยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิดหรือคิดถูกวิธี คิดตามสภาวะและเหตุผล เป็นภาวะกลางๆ ไม่ผูกพันกับอัตตา และนำไปสู่อุตสาหะ หรือวิริยะ คือทำให้เกิดพฤติกรรมที่จะแสวงหาสิ่งที่เป็นความดีงามนั่นเอง

บ่อเกิดของพฤติกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงมุ่งเน้นที่มโนกรรมที่มีตัณหาและฉันทะเป็นมูลเหตุและเป็นสมุฏฐานในการเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้น มีทั้งดีและไม่ดีและที่เป็นกลางๆ คือไม่ดีไม่ชั่วก็มี ทั้งนี้ เนื่องมาจากเจตสิกที่มาอาศัยจิตเป็นตัวกระตุ้นให้เกิด เจตสิกจึงเป็นพลังที่ควบคุมร่างกายมนุษย์ให้กระทำการต่าง ๆ

ในการแสดงพฤติกรรมทุก ๆ อย่าง ที่ปรากฏออกมาทางกาย วาจา และใจ เมื่อกล่าวตามทรรศนะของพระอภิธรรม พอประมวลความได้ว่า ในขณะที่จิตหนึ่งที่เกิดขึ้นและดับไป ก่อนที่จิตดวงอื่นจะเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปนั้น ต้องอาศัยจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทำกิจหน้าที่ของตน จึงจะทำให้การแสดงพฤติกรรมนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้

ในคัมภีร์อภิธรรมได้แสดงวิถีจิตปกติ ๑๗ ขณะเพื่อชี้ให้เห็นกระบวนการการเกิดพฤติกรรมว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร โดยสังเขปดังนี้^{๒๓}

ขณะจิต ๑๗ ขณะ เรียกตามหน้าที่และบทบาท

ภวังคจิต คือจิตที่ทำหน้าที่รักษาภพชาติ เกิดดับสืบเนื่องอยู่นอกวิถียังไม่ได้ขึ้นสู่วิถียุติ

ขณะจิตที่ ๑ อตีตภวังค์ คือภวังคจิตที่ผ่านไปเมื่ออารมณ์เกิดขึ้นแต่ยังไม่กระทบ

อารมณ์

ขณะจิตที่ ๒ ภวังคจลนะ คือภวังคจิตที่ไหวเมื่ออารมณ์มากระทบ

ขณะจิตที่ ๓ ภวังคุปัจเฉทะ คือภวังคจิตดวงสุดท้ายก่อนการตัดกระแสภวังคขึ้นสู่วิถียุติ

^{๒๓}พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตมาตย์), จิตวิทยาในพระอภิธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑-๕๓.

ขณะจิตที่ ๔ ปัญจทวารวชิระ คือจิตดวงแรกในปัญจทวารวิถี ทำหน้าที่เปิดทวาร ๕ ทวารใด ทวารหนึ่ง เพื่อให้ทวิปัญญาวิญญานจิตรู้อารมณ์ ๕ อันใดอันหนึ่ง

มโนทวารวชิระ คือจิตดวงแรกในปัญจทวารวิถี ทำหน้าที่เปิดมโนทวาร เพื่อให้จิตทำหน้าที่รับอารมณ์ ๖ ชนิดใดชนิดหนึ่ง

ขณะจิตที่ ๕ ทวิปัญญาวิญญาน คือจิต ๕ ดวงที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ทั้ง ๕ ทางใดทางหนึ่งตามสมควรแก่ อารมณ์ที่มากกระทบทวาร ๕ ในขณะนั้น

ขณะจิตที่ ๖ สัมปฏิจฉณะ คือจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากทวิปัญญาวิญญานแล้วส่งต่อ สันตীরณจิต

ขณะจิตที่ ๗ สันตীরณะ คือจิตทำหน้าที่รับอารมณ์ ๕ จากสัมปฏิจฉณะมาพิจารณา ไตร่สวน

ขณะจิตที่ ๘ ไวกุฐัพพะ คือจิตทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์แล้วส่งต่อให้ชวนจิต

ขณะจิตที่ ๙-๑๕ ชวนะ คือจิต ๗ ขณะ ทำหน้าที่เสวยอารมณ์

ขณะจิตที่ ๑๖-๑๗ ตทาลัมพนจิต คือจิตที่เป็นวิปากจิตอันเกิดขึ้นรับอารมณ์ที่เหลือ จากชวนจิต มี ๒ ขณะ เพื่อสนองอารมณ์สู่ภวังค์ต่อไป

จากข้อมูลแห่งวิถีจิตปกคิ ๑๗ ขณะนั้น สรุปให้เห็นว่าพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้น เกิดจากจิตดวงที่รับอารมณ์มาพิจารณาไตร่ตรองว่าอารมณ์นั้นดีหรือเลวประการใด แล้วเป็นผู้ตัดสินอารมณ์ว่าเป็นกุศล อกุศล หรือเป็นอัพยาทุกต^{๑๔}

เมื่อไวกุฐัพพนจิต เป็นจิตดวงที่ตัดสินอารมณ์แล้ว จิตดวงที่เสพเสวยอารมณ์คือชวนจิต ก็จะทำหน้าที่เสพหรือเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน ดังนั้น พฤติกรรมที่เป็นบุญ - บาป ก็จะปรากฏออกมาจากชวนจิตนี้หลังจากที่ไวกุฐัพพนจิตตัดสินอารมณ์นั้นแล้ว โดยไวกุฐัพพนจิตจะกำหนดประเภทของชวนจิต(ทั้ง ๗ ขณะ) เพื่อทำหน้าที่เสพอารมณ์นั้นในอันดับต่อไป โดยมีแนวทางในการตัดสินอารมณ์นั้นว่า หากไวกุฐัพพนจิตนั้น ตัดสินอารมณ์โดยยึดหลักโยนิโสมนสิการ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็จะประกอบด้วยสัมมาทิฐิ เป็นบุญกุศล เป็นความดี แต่หากยึดหลักอโยนิโสมนสิการ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ประกอบด้วยมิจฉาทิฐิ เป็นบาปอกุศล เป็นความชั่ว

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน ระเบียบวิธีปฏิบัติ, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ดอกหญ้า, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๒ - ๑๗๑, ๓๘๐ - ๓๘๒.

ในกรณีที่ถูกคคลคนหนึ่งขโมยสิ่งของของผู้อื่น เป็นเพราะจิตรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย พิจารณาไตร่ตรองแล้ว จิตตัดสินอารมณ์ที่มากกระทบ ในเหตุการณ์ ตัวอย่างนี้ อายตนะภายในคือตา กระทบอายตนะภายนอกคือสิ่งของของผู้อื่น จิตรับรู้อารมณ์ที่มากกระทบ พิจารณาอารมณ์นั้นแล้วตัดสินออกมาโดยโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยมิถิลาทัญญู โวภูฏัพพนจิตกำหนดประเภทของจิตที่จะเสพอารมณ์คือ โลกมุขจิต เกิดความโลภอยากได้ของบุคคลอื่นมาเป็นของตน เมื่อจิตเสพอารมณ์เป็นโลกมุขจิตแล้ว ก็จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทางกายคือการขโมยสิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน

๒.๒.๒ ประเภทของพฤติกรรม

หลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาท ได้จำแนกประเภทแห่งพฤติกรรมไว้หลายลักษณะ ตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น จำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมชาติที่เป็นมูลเหตุให้เกิดพฤติกรรม จำแนกตาม ทวารหรือทางแสดงออกของพฤติกรรม หรือจำแนกตามความสัมพันธ์ของพฤติกรรมกับผลที่เกิด จากการแสดงพฤติกรรม เนื่องจากคำสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์นี้มีปรากฏมากมายใน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้จึงขอนำมา กล่าวถึงโดยสังเขป ดังนี้

พฤติกรรมของมนุษย์จำแนกตามทางหรือทวารที่แสดงพฤติกรรมออกมาได้เป็น ๓ ประเภท คือ^{๑๕}

- ก) กายทวาร พฤติกรรมทางกาย คือการกระทำที่แสดงออกทางกาย หรือกระทำ ด้วยกาย
 - ข) วจีกรรม พฤติกรรมทางวาจา คือการกระทำที่แสดงออกทางวาจาหรือคำพูด
 - ค) มโนกรรม พฤติกรรมทางใจ คือการกระทำที่กระทำทางใจหรือความนึกคิด
- พฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามทวารหรือทางที่แสดงพฤติกรรมออกมาทั้ง ๓ ประเภทนั้น ไม่ได้ ระบุลงไปให้แน่ชัดว่าเป็นการกระทำที่ดี หรือเป็นการกระทำที่ไม่ดี หากมุ่งกล่าวในเชิงวิถี ดำเนินชีวิตหรือจริยธรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจนแล้ว พุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งประเภทพฤติกรรม ออกเป็น ๒ ประการ คือ

^{๑๕} ม.ม (ไทย)๑๓ / ๕๓ / ๕๕., อภ.ตัก.(ไทย) ๒๐/๑๔๓-๑๕๔/๓๕๕-๓๕๘.

๑. กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งพฤติกรรมที่เป็นความดี อันนำไปสู่ความสุขความเจริญ ทางกาย^{๑๖} วาจาและใจ โดยแบ่งออกเป็น

๑) กายกรรม ๓ ได้แก่พฤติกรรมทางกาย ๓ อย่าง คือ

ก. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการฆ่าและการเบียดเบียนสัตว์มีชีวิตและมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่น

ข. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลอื่น

ค. กามสุมิจจาจารา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการประพฤติดีกาม ไม่กล่าวละเมิดประเวณี

๒) วชิกรรม ๔ ได้แก่พฤติกรรมทางวาจา ๔ อย่างคือ

ก. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดเท็จเพราะเหตุแห่งตนหรือบุคคลอื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

ข. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดส่อเสียด อันเป็นการกล่าวร้ายให้คนอื่นแตกความสามัคคีกัน

ค. ผรุสสาย วาจา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดคำหยาบ พูดแต่ถ้อยคำอ่อนหวาน สุภาพ

ง. สัมผัสปลลาปา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล ถูกกาลเทศะ

๓) มโนกรรม ๓ ได้แก่ พฤติกรรมทางใจ ๓ อย่างคือ

ก. อนภิชณา ความไม่มีจิตคิดโลภอยากได้ของผู้อื่น

ข. อัพยาบาท ความไม่มีจิตคิดปองร้ายหรือคิดเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ค. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรม ดีกรรมชั่วมี เป็นต้น

๒. อกุศลกรรมบถ ๑๐^{๑๗} คือ ทางแห่งพฤติกรรมที่เป็นความชั่ว อันนำไปสู่ความเสื่อมความทุกข์ทาง กาย วาจาและใจ มีนัยแห่งอรรถาธิบายตรงกันข้ามกับ กุศลกรรมบถ ๑๐

^{๑๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑-๔๓๒.

^{๑๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑.

อีกอย่างหนึ่ง สามารถจำแนกพฤติกรรมของมนุษย์ตามสภาพความสัมพันธ์กับผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมนั้นๆ ได้ ๔ อย่างคือ^{๗๔}

๑. พฤติกรรมดำ มีผลดำ ได้แก่ กายสังขาร วิจิสังขาร และมโนสังขาร ที่แสดงออกในทางเบียดเบียน ตัวอย่างเช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กามสุมิฉฉาจาร ฯลฯ

๒. พฤติกรรมขาว มีผลขาว ได้แก่ กายสังขาร วิจิสังขาร และมโนสังขาร ที่แสดงออกในทางไม่เบียดเบียน สร้างสรรค์ เช่น การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

๓. พฤติกรรมทั้งขาวและดำ มีผลทั้งขาวและดำ ได้แก่ กายสังขาร วิจิสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการแสดงออกในทางที่เบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง เช่น พฤติกรรมของมนุษย์ทั่วไป

๔. พฤติกรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว พฤติกรรมเช่นนี้เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามดังกล่าวมา หรือกล่าวโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าการแสดงออกของมนุษย์ทุกอย่างถือว่าการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และพฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากใจก็เรียกว่าเป็นกรรมได้ ต่อมาก็มีปัญหาวาจาในบรรดาพฤติกรรมทั้งหลาย ที่มนุษย์แสดงออกไปและยังไม่ได้แสดงออกไปนั้นอะไรมีผลกระทบที่ร้ายแรงที่สุด ที่จะพึงมีต่อความเป็นไปของตนเองและสังคมมากที่สุด

ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ในบรรดาพฤติกรรมทั้งที่เป็นภายนอก(กายกรรม วิจิกรรม) และที่สืบเนื่องอยู่ภายใน(มโนกรรม) นั้น มโนกรรมถือว่ามีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่จะดำเนินไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลายมากที่สุด ดังพุทธพจน์ความว่า

ดูกรตปัสสี บรรดากรรม (การกระทำ) ๓ อย่างเหล่านี้ ที่เราจำแนกไว้แล้วอย่างนี้ แสดง ความแตกต่างกันแล้วอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่าในการทำบาปกรรม ในความเป็นไปแห่งบาปกรรม หาบัญญัติกายกรรม อย่างนั้นไม่ หาบัญญัติ วิจิกรรมอย่างนั้นไม่^{๗๕}

เหตุที่มโนกรรมมีความสำคัญต่อความเป็นไปของพฤติกรรมมนุษย์ที่สุดนั้น ก็เพราะจะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ คือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วิจิกรรม และกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง และที่ว่ามีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ก็เพราะว่า

^{๗๔}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑ , ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๑/๗๕-๘๑.

^{๗๕}ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

มโนกรรมรวมถึง ความเชื่อ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิดและค่านิยมต่างๆ ที่เรียกว่าทฤษฎี ทฤษฎีเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคิของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการ พูจาตั้งสอนชักชวนกัน และทำการต่างๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจชาติทฤษฎี การดำริ พูจาและทำการก็ดำเนินไปในทางผิด เป็นมิจชาติทฤษฎีไปด้วย แต่ถ้าเป็นสัมมาทฤษฎี การดำริ พูจาจากและทำการต่างๆ ก็ดำเนินไปในทางถูกต้องเป็นสัมมาไปโดยอัตโนมัติ^{๕๐} เช่น บุคคลและสังคมที่เห็นว่าความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อมและถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรี เป็นต้น วิถีชีวิตของคน และแนวทางของสังคมรวมไปถึงพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งหมด ก็จะเป็นไปในรูปแบบหนึ่ง (วัตถุนิยม) ส่วนบุคคลและสังคมที่ถือเอาความสงบสุขทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปอีกแบบหนึ่ง (จิตนิยม) ดังพุทธพจน์ที่ตรัสถึงผลเสียของมิจชาติทฤษฎี และผลดีของสัมมาทฤษฎีที่สืบเนื่องมาจากมโนกรรม ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบุลย์ เหมือนอย่างมิจชาติทฤษฎีเลย...

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบุลย์ เหมือนอย่างสัมมาทฤษฎีนี้เลย...^{๕๑}

๒.๒.๓ ระดับของพฤติกรรม

เนื่องจากพุทธปรัชญาถือว่า มนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ ประการด้วยกันคือ กายและจิต เหมือนกันทุกชาติ ทุกศาสนา ทั่วสากลโลก แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันในด้านความประพฤติ นั่นคือจริยธรรมและคุณธรรม กล่าวคือความประพฤติเป็นเครื่องแบ่งระดับบุคคล

^{๕๐} ประเด็นที่ว่ามิจชาติทฤษฎี และสัมมาทฤษฎี เป็นมโนกรรม ดูรายละเอียดใน อ.ทศก.(ไทย) ๒๔/๑๕๔-๕/๓๑๘-๓๒๐.

^{๕๑} อ.เอก.(ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๕๙/๓๘.

พุทธปรัชญาเถรวาทได้แบ่งพฤติกรรมของบุคคลที่มีผลเชิงคุณค่าทางจริยธรรมได้หลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นระดับของการให้ผลของพฤติกรรมนั้นๆ หรือ ระดับที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นไปของวิถีชีวิต ซึ่งขอนำมากล่าวพอสังเขปดังนี้

ก. แบ่งตามระดับการให้ผลของพฤติกรรม^{๕๒}

๑) **ระดับภายในจิตใจ** เนื่องด้วยพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาย่อมสืบเนื่อง มาจากจิตใจนั่นเอง โดยมีการสั่งสมคุณสมบัติต่างๆ เช่น กุศลธรรม(ดี) อกุศลธรรม(ชั่ว) คุณภาพ และสมรรถภาพของจิต จึงมีอิทธิพลต่อการปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด ความโน้มเอียง ความนิยม ชมชอบ และความสุขความทุกข์เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กล่าวคือ เมื่อจิตใจที่สั่งสมความชั่วไว้ พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมมีผลชั่ว พฤติกรรมที่จิตใจสั่งสมความดีไว้พฤติกรรมที่แสดงออกมา ย่อมเป็นไปในทางที่ค้ำจาม สร้างสรรค์ เป็นต้น

๒) **ระดับบุคลิกภาพ** จากการกระทำต่างๆ ที่มนุษย์แสดงออกมามีผลต่อการ สร้างเสริมนิสัย ปรุงแต่งลักษณะพฤติกรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออก ทำที่ การวางตน ปรับตัว ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนอื่นๆ และต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมต่างๆ ไปอย่างไร บ้าง การให้ผลต่อพฤติกรรมระดับนี้ต่อเนื่องมาจากระดับที่หนึ่งนั่นเอง และมีขอบเขตคาบเกี่ยวกัน แต่นำมาแยกพิจารณา เพื่อให้มองเห็นแง่มุมของการให้ผลต่อความเป็นไปของชีวิตชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๓) **ระดับวิถีชีวิตของบุคคล** เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมอย่างไร ย่อมก่อให้เกิดผลต่อความ เป็นไปของชีวิตต่างๆ เช่น ความเสื่อม ความเจริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสูญเสียต่างๆ ซึ่งรวมเรียกว่า โลกธรรมทั้งหลาย

๔) **ระดับสังคม** พฤติกรรมที่บุคคลแสดงมาทั้งหมด ย่อมมีผลต่อความเป็นไปของ สังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ทำให้เกิดความเสื่อมความเจริญของสังคม ความรุ่มเย็นเป็นสุขของ สังคม ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลาย รวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อ สภาพแวดล้อมอื่นๆ แล้วย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์แต่ละคน^{๕๓}

^{๕๒} พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๑๘๗.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน พระ พรหมคุณาภรณ์ (ประยูรย์ ปยุตโต), **เชื้อกรรม ฐูกรรม แก์กรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

ข. แบ่งตามระดับคุณภาพของพฤติกรรมที่แสดงออก มี ๒ อย่าง ดังนี้

๑) ระดับกุศลกรรม คือ พฤติกรรมที่ไม่ดีหรือเป็นไปในทางที่ทำลาย เบียดเบียน ไม่สร้างสรรค์ หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ^{๘๔}

๒) ระดับกุศลกรรม คือ พฤติกรรมที่แสดงออกไปในทางที่ดี เจริญ สร้างสรรค์ เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๘๕}

ค. แบ่งตามระดับของการพัฒนาชีวิต มี ๓ ระดับดังนี้

๑) พฤติกรรมระดับศีล ได้แก่การพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายวาจา ให้ดำเนินไปในทิศทางถูกต้องดีงาม เช่น การปฏิบัติตามศีล ๕ รู้จักเลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ รวมไปถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต เป็นพฤติกรรมที่การดำรงอยู่ของตนด้วยการมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อื้ออำนวยต่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาเป็นต้น^{๘๖}

๒) พฤติกรรมระดับสมาธิ เมื่อการดำรงตนในระดับศีลอยู่ในขอบเขตที่ดีงามแล้ว ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้นไปตามลำดับ ซึ่งพฤติกรรมระดับนี้ย่อมเอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด^{๘๗}

๓) พฤติกรรมระดับปัญญา พฤติกรรมระดับนี้ ถือว่าเป็นพฤติกรรมระดับสูง กล่าวคือ การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างไม่ประมาท รู้จักมองและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิต ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระ และสดชื่นเบิกบาน^{๘๘}

พฤติกรรมระดับนี้ จะแสดงตัวออกมาไม่เฉพาะที่การปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงภารกิจที่มนุษย์จะต้องจัดทำในระดับชุมชนและสังคมด้วย กล่าวคือ การจัดวางระเบียบแบบแผน จัดตั้งสถาบันและกิจการต่าง ๆ จัดแจงกิจกรรมและวิธีการต่างๆ เพื่อให้สาระของพฤติกรรม

^{๘๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๘๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๘๖}อง.ตท. (ไทย) ๒๐/๑๕/๓๑๕-๓๒๐.

^{๘๗}อ้างแล้ว.

^{๘๘}อ้างแล้ว.

ระดับนี้เป็นไปในหมู่มนุษย์ หรือให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสาระของการพัฒนา ตามหลักพุทธปรัชญา-
เถรวาท

๒.๒.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท ได้กล่าวถึงเป้าหมาย คือ “อรรถ” ซึ่งเป็น
จุดมุ่งหมายของพฤติกรรมมนุษย์ไว้หลายลักษณะ โดยขอนำมากล่าวพอสังเขปดังนี้

๑. แบ่งตามอรรถหรือเป้าหมายของพฤติกรรมมนุษย์ ๓ อย่าง

ก) **ทิฐฐัมมิกัตถะ** เป้าหมายปัจจุบัน เป็นจุดหมายขั้นแรกของมนุษย์หรือเป้าหมาย
เฉพาะหน้า ได้แก่ การแสวงหา ลาภ ยศ สุข สรรเสริญหรือทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไมตรี ชีวิตคู่ครอง
เป็นต้น พฤติกรรมที่แสวงหาเหล่านี้จะต้องดำเนินไปอย่างชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ต้อง
เป็นไปอย่างถูกต้อง พฤติกรรมที่แสวงหาสิ่งเหล่านี้จะต้องทำตนและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข
อยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน^{๔๘}

ข) **สัมปรายิกัตถะ** เป้าหมายในอนาคต เกี่ยวกับพฤติกรรมที่จะแสดงออกในด้าน
คุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไปกว่าเป้าหมายระดับแรก เป็นเป้าหมายอันเป็นหลักประกัน
ชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติ
ในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจ
ในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นพฤติกรรมที่อาศัยศรัทธา
ความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ พฤติกรรมที่รู้จักปิดสุขที่
ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิต เป็นเป้าหมายของพฤติกรรมขั้นที่ผ่อน
คลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านามิสสูงเกินไป จนจะต้องมุ่ง
ไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องมีพฤติกรรมไปในทางชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมดี
งาม รู้จักทำการด้วยความใฝ่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของ
จิตใจ^{๔๙}

^{๔๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์ พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๕.

^{๔๙} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๘-๑๒๙/๑๐๓.

ค) **ปรมัตตะ** เป้าหมายขั้นสูงสุด หรือเป้าหมายที่เป็นสาระที่แท้จริงของพฤติกรรมชีวิตมนุษย์ เป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยมของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่ง ผ่องใส ไม่ถูกบีบบังคับข้อจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่น^{๕๑} หวั่นหวาดของตนเอง เป็นพฤติกรรมที่ดำเนินไปเพื่อความปราศจากกิเลสเผลาณ ที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไรทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่าวิมุตติ และนิพพาน^{๕๒}

ในบรรดาเป้าของพฤติกรรม หรือการดำเนินไปของชีวิตทั้ง ๓ ระดับนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทให้การยอมรับและให้ความสำคัญทุกระดับ โดยมีความสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ การครองชีพ สภาพแวดล้อม และความพร้อมหรือความสุกงอมแห่งอินทรีย์ของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้น อย่างน้อยจะต้องเพียรพยายามเข้าให้ถึงเป้าหมายได้ ๒ ระดับ กล่าวคือ เมื่อได้บรรลุอิทธิธรรมมิกัตตะแล้ว ไม่ควรหยุดยั้งแค่นั้น แต่จะต้องปรับปรุงพฤติกรรมของตนเอง ให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายขั้นสัมปรายิกัตตะด้วย บุคคลใดสามารถ ปรับพฤติกรรมของตนเองให้เข้าถึงเป้าหมายถึงสองขั้นนี้แล้ว ถือว่าเป็นบัณฑิตตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นผู้มีพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เป็นผู้มีชีวิตไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้ กล่าวคือ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า การทำเพื่อประโยชน์ตนเองและผู้อื่น ย่อมให้คุณค่า ให้ความดีมากกว่าการทำเพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว^{๕๓}

นอกจากการจัดแบ่งเป้าหมายของพฤติกรรมมนุษย์ดังกล่าวมาแล้ว ยังสามารถจำแนกเป้าหมายของพฤติกรรมได้อีกแนวหนึ่ง คือเป็นการจัดแบ่งเป้าหมายของพฤติกรรมตามความรับผิดชอบ หรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยแบ่งเป็น ๓ เหมือนกัน ดังพุทธพจน์ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนห้วงน้ำใส กระจ่าง ไม่ขุ่นมัว คนตาดียืน อยู่บนฝั่ง ฟังเห็นได้ แม้ซึ่งหอยโข่ง หอยกาบ แม้ซึ่งก้อนหินก้อนกรวด แม้ซึ่งฝูงปลาที่กำลังแหวกว่ายอยู่ข้างกำลังหยุดอยู่ข้าง ในห้วงน้ำนั้น นั้น เพราะเหตุไร ก็เพราะน้ำไม่ขุ่น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น

^{๕๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, หน้า ๑๑๑.

^{๕๒} อัง.ฎีกา.๑/๑๓๐/๑๕๐

^{๕๓} อัง.อภฺรฺก.(ไทย) ๒๒/๖๘/๕๔

ด้วยจิตที่ไม่ขุ่นมัว ก็จักรู้ได้ซึ่งประโยชน์ตน รู้จักประโยชน์ผู้อื่น จักรู้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้งสอง ฝ่าย จักประจักษ์แจ้งได้ซึ่งคุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญคือญาณทัศนะ ที่ สามารถทำให้เป็น อริยชน ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะเป็นไปได้ นั้นเพราะเหตุไร ก็เพราะจิตไม่ขุ่นมัว^{๕๔}

๒. แบ่งเป้าหมายตามพฤติกรรมที่สัมพันธ์กันระหว่างบุคคลแต่ละคน

ก) **อัตตัตถะ** หมายถึง พฤติกรรมอันเป้าหมายเฉพาะตน คือ การบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตของตน ได้แก่ประโยชน์ ๓ อย่างตามที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น เท่าที่เกี่ยวข้องกับตน ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นแก่ตนโดยเฉพาะ เน้นพฤติกรรมที่พึงตนได้ในทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือเป็นพฤติกรรมถ่วงหมุ่คณะ และเพื่อความเป็นผู้มีพฤติกรรมที่พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่น บำเพ็ญกิจต่าง ๆ อย่างได้ผลดี ในกรณีที่ทำประโยชน์ตนสมบูรณ์แล้ว^{๕๕} คุณธรรมที่เป็นแกนนำเพื่อการบรรลุประโยชน์ตนนี้ คือ พฤติกรรมที่พึงพาปัญญาเป็นตัวนำหลัก^{๕๖}

ข) **ปรัตถะ** เป้าหมายหรือประโยชน์เพื่อผู้อื่น คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่น ให้บรรลุประโยชน์หรือเป้าหมายชีวิตด้วย หรือเป็นพฤติกรรมที่มุ่งเน้นให้รู้จักเกื้อกูลผู้อื่นให้เข้าถึงเป้าหมายของชีวิตเขาในระดับต่างๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ หมายถึงเป้าหมายของพฤติกรรม ๓ อย่างตามที่ได้กล่าวมาเท่าที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าเมื่อทรงบรรลุประโยชน์ส่วนพระองค์แล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจด้วยการโปรดหมู่สัตว์ให้พ้นจากทุกข์^{๕๗} เป็นผลเกิดขึ้นแก่คนอื่น นอกจากตัวเรา คุณธรรมที่เป็นแกนนำที่จะให้บรรลุผลข้อนี้คือ กรุณา อันเป็นพฤติกรรมของการทำหน้าที่ของกัลยาณมิตร

ค) **อุภยัตถะ** เป้าหมายหรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เป้าหมายของพฤติกรรมระดับนี้ มุ่งเน้นให้การแสดงออกของพฤติกรรมเป็นประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ประโยชน์สามอย่างตามที่กล่าวแล้ว ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ๆ หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม เช่น ประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจส่วนรวม เป็นต้น โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุอัตตัตถะ และการบำเพ็ญปรัตถะ ของทุกๆ คน คุณธรรมที่เป็นแกนนำให้เกิดพฤติกรรมเพื่อบรรลุไปสู่เป้าหมายนี้ คือ วินัย และสามัคคี ตลอดจนจนพฤติกรรม

^{๕๔} ๑.เอก.(ไทย) ๒๐/๔๕/๘.

^{๕๕} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๒๒/๒๕.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน วินย.ฎีกา. ๑ (สมันตปสาทิกา) (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕),

^{๕๗} วินย.ฎีกา. ๑ (สมันตปสาทิกา) (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖๖.

ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่พึงประสงค์ ที่สังคมพึงต้องการ ตลอดถึงหลักธรรมที่ขัดแย้งหัวใจผู้อื่นเอาไว้ได้^{๕๔}

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีปรับปรุงพฤติกรรมของบุคคล เพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายแต่ละระดับนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนไว้ครบถ้วนทุกระดับ เช่น บางแห่งตรัสหลักการที่เป็นไปเพื่อ ทิฏฐธัมมิกัตถะ ๔ ประการ คือ ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดดำเนินการ เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินและผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย เรียกว่า อารักขสัมปทา รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกี่ยวข้องแก่การทำงาน ความดีงามและความก้าวหน้าของชีวิต เรียกว่า กัลยาณมิตรตา รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้ โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้ เรียกว่า สมชีวิตา และตรัสถึงการปรับพฤติกรรมของบุคคลให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายระดับสัมปรายิกัตถะ ๔ ประการ คือ มีความเชื่อ ประกอบด้วย เหตุผล ถูกหลักพระศาสนาทราบซึ่งในคุณพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ เรียกว่า ศรัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีลมีพฤติกรรมดีงามเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต มีระเบียบวินัย สมควรแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน เรียกว่า ศีลสัมปทา ประกอบด้วย ความเสียสละ รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน พร้อมที่จะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือ เรียกว่า จาคสัมปทา ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักคิดรู้จักพิจารณา ใช้วิจารณ์ญาณ รู้เท่าทัน โลกและชีวิต สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ตามโอกาส เรียกว่า ปัญญาสัมปทา^{๕๕} ส่วนปรมัตถะนั้น เนื่องจากเป็นจุดหมายสูงสุด และยากที่สุดทั้งโดยการปรับพฤติกรรมให้เข้าถึงและการเข้าใจ อีกทั้งเป็นส่วนความแตกต่างหรือข้อพิเศษของพุทธปรัชญาเถรวาทที่แปลกออกไปจากลัทธิคำสอนเท่าที่มีอยู่ก่อนนั่นเอง

๒.๓.๕ เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรม

โดยทั่วไป พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา ไม่ว่าจะ เป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วตาม ความหมายทั่วไปนั้น สามารถตัดสินได้ง่าย เช่น นายแดงชอบลักขโมยของคนอื่น นายดำเป็น นักเลงสุรา เป็นต้น ตัวอย่างเหล่านี้เราสามารถตัดสินได้ทันทีว่าดีหรือชั่วอย่างไร แต่เมื่อจะต้อง ตัดสินพฤติกรรมที่มีผลสืบเนื่องไปถึงอนาคต ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “กรรม” อันเป็น พฤติกรรมที่จะต้องใช้เกณฑ์ทางจริยธรรมมาตัดสินนั้น คนทั่วไปมักมีความสับสนไขว้เขว อยู่เป็น อันมาก โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมที่เรียกว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ว่าเป็นจริงอย่าง

^{๕๔} วจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๓๒/๓๖.

^{๕๕} วจ.อุฎฐก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๓๘๕-๓๘๖.

นั้นหรือไม่ บางคนพยายามหาหลักฐานมาแสดงให้เห็นว่า ในโลกแห่งความเป็นจริง บุคคลที่มี
พฤติกรรมไปในทางที่ชั่วแต่มีผลดี หรือบางคนมีพฤติกรรมดี แต่กลับได้รับผลชั่วมีอยู่มากมาย

จุดสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมนี้ คือ ความสับสนเกี่ยวกับ
ขอบเขตที่แยกต่างหากจากกัน และที่สัมพันธ์กันระหว่างกรรมนิยามกับสังคมนิยม^{๑๑๑} เมื่อกล่าว
โดยสรุปตามหลักพุทธศาสนา ถือว่าพฤติกรรมใดจะดีหรือชั่วให้ถือเอาเจตนาเป็นหลักตัดสิน

คำว่าเจตนาในทางพระพุทธศาสนามีความหมายละเอียดอ่อนกว่าที่เข้าใจกันทั่วไปใน
ภาษาไทย กล่าวคือ ภาษาไทยมักใช้เจตนาต่อเมื่อต้องการเชื่อมโยงความคิดที่อยู่ภายใน กับ
พฤติกรรมที่แสดงออกมาในภายนอก เช่น พุดพลังไปไม่ได้เจตนา หรือเขากระทำโดยเจตนา
 เป็นต้น แต่เจตนาที่ใช้ในทางพระพุทธศาสนาจริง ๆ มีความหมายถึง พฤติกรรมการพุดที่
แสดงออกมาภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่าง ๆ แม้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้ว
ผ่านไปภายในจิตใจก็ดี การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ดี ความรู้สึกและท่าที
ของจิตใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ประสบทางตา หู จมูก ลิ้นกายและที่ระลึกหรือนึกขึ้นมาในใจก็ดี
ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น เจตนาจึงเป็นเจตน์จำนง ความจงใจ การเลือกอารมณ์ของ
จิตใจ เป็นตัวนำพฤติกรรมให้หันเหโน้มน้าวไปหาหรือผลไปจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรื่องใดเรื่อง
หนึ่ง หรือมุ่งไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง เป็นหัวหน้าเป็นผู้จัดการ หรือตัวเจ้าก็เจ้าการของ
พฤติกรรมว่าจะเอาอะไร ไม่เอาอะไรกับเรื่องใดอย่างไร เป็นตัวการจัดแจงแต่งวิถีทางของจิต
แล้วแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ เมื่อเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ก็คือได้เกิดความคิดความชั่ว
หรือไม่ดีไม่ชั่วขึ้นที่หนึ่ง เมื่อขบวนการเหล่านี้เกิดขึ้น ก็มีผลทันที เพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น ก็
คือมีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตมีการเคลื่อนไหว หรือไหวตัวแล้ว แม้เป็นเพียงความคิด
อะไรเล็กน้อย ซึ่งถึงไม่มีผลอะไรสำคัญ แต่ก็ไม่ไร้ผลเสียเลย อย่างน้อยก็เป็นละอองที่จะมีผลที่
ละเอียดสั่งสมหรือพอกเข้าไว้เป็นเครื่องปรุงแต่งคุณสมบัติของจิตอยู่ภายใน เมื่อมากขึ้น เช่น จิต
เสพความคิดนั้นบ่อย ๆ หรือความคิดนั้นรุนแรงขึ้น จนแปลงออกมาสู่พฤติกรรมภายนอกผลก็
แรงขึ้นขยายออกเป็นลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ เป็นต้น เช่น เจตนาในการทำร้าย ไม่ต้องพุดถึง
พฤติกรรมร้ายแรงถึงขั้นจะฆ่าคน แม้แต่การทำลายสิ่งของที่เล็ก ๆ น้อย ๆ เหลือเกิน ถ้าพฤติกรรม
นั้นกระทำด้วยเจตนาทำร้าย คือประกอบด้วยโทสจิตหรือมีความโกรธ อย่างคนฉีกกระดาษด้วยความ
จุนเจิว ทั้งที่กระดาษนั้นไม่มีคุณค่าสำคัญอะไร แต่ย่อมมีผลต่อคุณภาพของจิตที่อยู่ภายใน
หาเหมือนกันไม่กับการฉีกกระดาษของคนที่ทำด้วยจิตปกติโดยรู้ว่าจะไม่ใช่กระดาษนั้นแล้ว เมื่อ
ทำการอะไร ๆ ด้วยเจตนาที่น้อย ๆ ผลแห่งการสั่งสมก็จะปรากฏชัดยิ่งขึ้นและอาจขยายกว้าง

^{๑๑๑}ดูรายละเอียดใน พระราชวรมุนี(ประยูรค์ ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๑๕๖.

ออกไปในระดับต่าง ๆ โดยลำดับ เปรียบเหมือนฝุ่นละอองที่ปลิวเข้ามาในห้อง ทีละเล็กทีละน้อย อย่างที่มีได้สังเกตเลย ย่อมไม่มีส่วนใดที่ไร้ผลเสียเลย แต่ผลนั้นจะสำคัญแค่ไหน นอกจากเป็นไปตามความแรงและปริมาณของสิ่งที่สั่งสมแล้ว ยังสัมพันธ์กับคุณภาพและการใช้งานของจิตในระดับต่างๆ อีกด้วย ฝุ่นละอองปลิวลงจับท้องถนนกว่าจะทำให้รู้สึกสกปรก ก็ต้องมีปริมาณมากมาย ฝุ่นละอองปลิวลงมาบนพื้นเรือน แม้น้อยกว่านั้น ก็รู้สึกสกปรก ฝุ่นละอองน้อยกว่านั้นลงจับโต๊ะเขียนหนังสือ ก็สกปรกและรบกวนงาน น้อยกว่านั้นอีกลงจับกระจกเงาส่องหน้า ก็รู้สึกเปื้อนและกระทบกับการใช้งาน ธุลีละอองนิดเดียวลงจับแว่นตา ก็รู้สึกได้และทำให้การมองเห็นพร่ามัวได้ ในเรื่องพฤติกรรมก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้เป็นสิ่งที่ชั่วที่สืบเนื่องอยู่ภายในและที่แสดงออกมาภายนอกไม่ว่าจะเป็นสิ่งเล็กๆ น้อยก็มีผลต่อพฤติกรรมในภาพรวมทั้งสิ้น^{๑๑} ดังนั้นจึงสรุปว่า เกณฑ์ตัดสินว่าพฤติกรรมใดดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับเจตนานั้นเอง โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้^{๑๒}

๑. พิจารณาจากเกณฑ์หลัก

ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดย

ก) พฤติกรรมอย่างไรดีหรือชั่ว พิจารณาจากมูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ โลกะ อโทสะ อโมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ

ข) พฤติกรรมอย่างไรดีหรือชั่ว พิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรค ปลอดภัย ผ่องใส สมบูรณ์ หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้กุศลธรรมลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

๒. พิจารณาจากเกณฑ์ร่วม

พฤติกรรมอย่างไรดีหรือชั่วพิจารณาจาก

ก) ไข้มนตร์ธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองโดยพิจารณาว่า การที่พฤติกรรมนั้นตนเองดีเทียบตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนหรือไม่

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน พ.อ. ปิ่น มุกกันต์, *ปาฐกถาเรื่องจิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๗-๑๑๐.

^{๑๒}พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๑๗๕.

ข) พิจารณาจากการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชน ว่าพฤติกรรมนั้น ๆ เป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียน

ค) พิจารณาจากลักษณะและผลของการกระทำ ว่ามีผลดีผลเสียต่อตนเอง หรือเป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ อย่างไร รวมไปถึงพฤติกรรมนั้นๆ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นต้น

หลักเกณฑ์ที่อาจสรุปได้อีกแนวหนึ่ง ด้วยสำนวนแสดงการจัดประเภทของเกณฑ์ที่ใช้ตัดสิน แต่มีประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจกันไว้ก่อนบางส่วน กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง ให้ถือว่า การพิจารณาในแง่ของกุศลมูล อกุศลมูล อกุศลนั้นว่าโดยสาระเป็นอันเดียวกัน คือ มุ่งพิจารณาความเกื้อกูลหรือไม่เกื้อกูลต่อคุณภาพของชีวิตจิตใจ อีกประการหนึ่ง การยอมรับหรือไม่ยอมรับของปราชญ์ การติเตียนหรือสรรเสริญของวิญญูชนนั้น เมื่อมองอย่างกว้าง ๆ หรือมองในระดับสถาบัน และเมื่อว่าโดยส่วนใหญ่ มติของวิญญูชนหรือปราชญ์จะปรากฏอยู่ในรูปของบัญญัติทางศาสนานับ ขนบธรรมเนียมทางศาสนานับ กฎหมายนับ เป็นต้น แม้ว่าบทบัญญัติและสิ่งที่ถือตามกันมาเหล่านี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นมติของวิญญูชนเสมอไป แต่ก็พอจะกล่าวได้ว่าส่วนที่แตกต่างนี้เป็นข้อยกเว้น ซึ่งก็เป็นกิจของวิญญูชนนั่นแหละที่จะต้องหมั่นสอบสวนตรวจตราในเรื่องเหล่านี้ในแต่ละกาลแต่ละสมัยแต่ละครั้งแต่ละคราวเรื่อย ๆ ไป จึงมักมีพุทธพจน์ตรัสสัพทว่า “อนุวิจ วิญญู” วิญญูใคร่ครวญแล้ว จึงติเตียนหรือสรรเสริญ ก็ยอมรับหรือไม่ยอมรับ^{๑๑๓} และจะเห็นว่า วิญญูนี้แหละเมื่อใคร่ครวญแล้ว ก็ได้เป็นผู้ทำการแก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ยึดถือหรือปฏิบัติกันมาผิดๆ หรือเคลื่อนคลาดจากความหมายที่ถูกต้อง เช่น พระพุทธองค์ทรงติเตียนไม่ยอมรับเรื่องการระบบวรรณะและการบูชาัญญ เป็นต้น

นอกจากเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมว่าอย่างไรดีหรือชั่วตามที่ได้อีกกล่าวมาแล้ว ยังสามารถพิจารณาจากเกณฑ์อื่นๆ ซึ่งมีความหมายคาบเกี่ยวกับเกณฑ์ที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนี้^{๑๑๔}

๑. พิจารณาว่าพฤติกรรมนั้น ๆ มีคุณและโทษต่อชีวิตอย่างไร หรือมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร คือ เป็นสถานะที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ เอื้อหรือไม่ต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอยหรือเจริญงอกงาม ช่วยสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

^{๑๑๓}ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๘/๔๑.

^{๑๑๔}พระราชวรมณี(ประยูรย์ ปยุตโต),พุทธธรรม,หน้า ๑๘๐.

๒. พิจารณาว่าพฤติกรรมนั้น ๆ มีคุณหรือโทษต่อสังคมอย่างไร คือเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขที่แท้จริงแก่คน^{๑๐๕}

๓. พิจารณาว่าเป็นคุณหรือโทษต่อสังคมอย่างไร คือเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขแก่ผู้อื่น และแก่ส่วนรวมหรือไม่

๔. พิจารณาด้วยมโนธรรม หรือ โดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือพิจารณาเห็นความรู้สึกลึกซึ้งของตัวของตัวเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเอง ดีเทียบหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

๕. พิจารณาจากมาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญ ตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลาย ตามกาลสมัย ที่จะมิให้ถือกันโดยมง่ายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ยอมรับของวิญญูชนเหล่านั้นในแต่ละกรณี

สรุปได้ว่า ในการวินิจฉัยพฤติกรรมของมนุษย์ว่าพฤติกรรมอะไรเป็นความดี พฤติกรรมอะไรเป็นความชั่ว เมื่อกล่าวในทางปฏิบัติ เพื่อให้คนทั่วไปใช้ประโยชน์ได้ทุกระดับ พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้ถือข้อพิจารณาเกี่ยวกับกุศลและอกุศลเป็นแกนหลัก จากนั้นก็ขยายออกไป ให้ใช้สำนึกเกี่ยวกับความดีความชั่วของตนเอง อย่างที่เรียกว่ามโนธรรม และให้ถือมติของผู้รู้เป็นหลักประกอบหรืออ้างอิง นอกจากนั้น ให้พิจารณาผลของการกระทำอันจะเกิดแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น หรือแก่บุคคลและสังคม การที่ตรัสเช่นนี้ คงจะเป็นด้วยว่า คนบางคนยังมีปัญญาไม่กว้างขวางลึกซึ้งเพียงพอ อาจมองเห็นภาวะที่เป็นกุศลและอกุศลไม่ชัดเจน จึงให้ถือเอามติของปราชญ์เป็นหลักประกอบด้วย และถ้ายังไม่ชัดเจนก็มองดูง่าย ๆ จากผลของการกระทำ แม้แต่ที่เป็นไปตามบัญญัติของสังคม สำหรับคนทั่วไปการพิจารณาด้วยหลักตามที่กล่าวมา ถือว่าเป็นวิธีตรวจสอบหลาย ๆ ชั้น เพื่อให้การวินิจฉัยอันเป็นเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปอย่างรอบคอบ

^{๑๐๕} ข้อนี้ต่างจากข้อแรก ในแง่ที่ว่ามุ่งถึงผลซึ่งบุคคลจะได้ประสบในระดับแห่งวิถีชีวิต โดยเฉพาะความสุขความทุกข์ ความเจริญ และความเสื่อมเสียอย่างเห็นๆ

๒.๓ พฤติกรรมของมนุษย์ในทรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์

นักจิตวิทยาโดยทั่วไปถือว่า วิชาจิตวิเคราะห์เป็นสาขาหนึ่งของวิชาจิตวิทยาทั่วไป ซึ่งศึกษาภาวะทางจิตใจของมนุษย์ ทั้งที่ป่วยเป็นโรคจิตเวชและในคนปกติ ส่วนใหญ่ของวิชานี้ได้มาจากการสังเกตผู้ป่วยจิตเวช และการวิเคราะห์จิตของซิกมันด์ ฟรอยด์เอง ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ก็เหมือนกับทฤษฎีในสาขาวิชาการอื่น ๆ ซึ่งต้องตั้งกฎเกณฑ์หรือสมมติฐานขึ้นมา สมมติฐานบางอันก็มีหลักฐานยืนยันที่มั่นคง และบางอันก็ต้องการอาศัยข้อมูลเพิ่มเติมในโอกาสต่อไปภายหน้า ในตอนนี้จะได้กล่าวถึงบ่อเกิดของพฤติกรรม ประเภทของพฤติกรรม ระดับของพฤติกรรม รวมไปถึงเกณฑ์หรือลักษณะการวินิจฉัยพฤติกรรมตามแนวคิดของฟรอยด์ตามลำดับ แต่ก่อนที่จะได้กล่าวถึงในประเด็นเหล่านี้ ผู้วิจัยขอแนะนำแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับแรงผลักดันพฤติกรรมหรือมูลเหตุของพฤติกรรมกล่าวในเบื้องต้นนี้ก่อน ซึ่งจะเป็นการปูพื้นฐานให้เข้าใจแนวคิดของฟรอยด์มากยิ่งขึ้น

ในชีวิตประจำวัน หากเราเป็นคนช่างคิดและมีความอยากรู้ ก็คงจะคำถามเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะคำถามเกี่ยวกับสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีสาเหตุมาจากอะไร ทำไมพฤติกรรมของคนเราจึงมีความแตกต่างกัน อะไรเป็นมูลเหตุและเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออกมา เป็นต้น

มูลเหตุอันเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Motive” และกระบวนการของการผลักดันให้แสดงพฤติกรรมออกมานี้เรียกว่า “Motivation” แรงผลักดันพฤติกรรมจะทำให้เกิดพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องและมีจุดมุ่งหมาย เช่น ผลักดันให้ขยันหมั่นเพียรเพื่อสอบได้คะแนนสูง ผลักดันให้ทนต่อความยากลำบากเพื่อหาเงินเลี้ยงตนเองและครอบครัว และผลักดันให้พยายามยกฐานะของตนเองให้ดีขึ้น

นักจิตวิทยาหลายคนเชื่อว่า แรงผลักดันเกิดจากความต้องการ ความต้องการของคนเรามีมากมาย ได้มีผู้พยายามแรงแ้งนับและทำบัญชีความต้องการของมนุษย์ แต่ยังคงตกลงกันไม่ได้ว่ามีอะไรบ้าง อย่างไรก็ดี เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ ในที่นี้ขอแยกความต้องการของมนุษย์ที่เป็นมูลเหตุของพฤติกรรมออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้^{๑๑๖}

^{๑๑๖} ชัยพร วิชาวุธ, *มูลฐานจิตวิทยา*, (กรุงเทพฯ: มหามหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า

๑. ความต้องการทางกาย

หากถามว่าความต้องการทางกายของมนุษย์มีอะไรบ้าง หลายคนคงจะตอบได้ทันทีว่าได้แก่ปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นคำตอบที่เราคุ้นเคยกันดี ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การจำแนกความต้องการที่เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมทางกายภาพตามปัจจัย ๔ มีความสะดวกแก่การเข้าใจสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าจะให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น คงจะต้องจำแนกใหม่โดยจำแนกตามความต้องการของชีวิต ชีวิตต้องการอาหาร น้ำ อากาศ อุณหภูมิที่พอเหมาะ การพักผ่อน การขับถ่าย การเคลื่อนที่ การสืบพันธุ์ และการปราศจากความเจ็บปวด เพื่อให้ตนเองอยู่รอด และเผ่าพันธุ์ของตนเองอยู่รอดสืบไป มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต มนุษย์จึงมีความต้องการสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ด้วย

การตอบสนองความต้องการทางกายสามารถกระทำได้ ๒ ระดับ ดังนี้คือ

ก) การตอบสนองแบบกิริยาสะท้อน เช่น เมื่ออุณหภูมิของร่างกายสูงกว่าปกติ ส่วนสมองที่ทำหน้าที่ควบคุมอุณหภูมิของร่างกาย ซึ่งอยู่ในไฮโปทาลามัส ก็จะสั่งให้ต่อมเหงื่อหลั่งเหงื่อเพื่อลดอุณหภูมิของร่างกายให้อยู่ในระดับพอเหมาะ เรียกว่าระดับสมดุล เมื่อปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ในโลหิตมีมากขึ้น ส่วนของสมองที่เกี่ยวข้องกับการหายใจ ก็จะสั่งการให้หายใจเร็วขึ้น เพื่อลดระดับของคาร์บอนไดออกไซด์ให้อยู่ในระดับสมดุล

ข) ระดับพฤติกรรมที่มีเจตนา เช่น เมื่อรู้สึกร้อนก็เปิดพัดลม ใช้ผ้าชุบน้ำเย็นเช็ดตัว ตลอดจนถึงการอาบน้ำ เมื่อรู้สึกหิวก็อดอาหารออกซิเจนเพื่อหายใจมากขึ้น ก็ออกมาสูดอากาศในที่โล่งแจ้ง เมื่อรู้สึกหิวก็หาอาหารรับประทานเพื่อให้หายหิว เมื่อรู้สึกกระหายน้ำก็หาน้ำดื่มเพื่อให้หายกระหายน้ำ เป็นต้น

กระบวนการตอบสนองความต้องการทางกาย ไม่ว่าจะเป็นกิริยาสะท้อนหรือพฤติกรรมที่มีเจตนา เพื่อรักษาสภาพร่างกายให้อยู่ในระดับสมดุล เรียกว่ากระบวนการโฮมิโอสเตซิส (Homeostasis) แรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกายเรียกกันทั่วไปว่า แรงขับ(Drive) ดังนั้นความต้องการอาหารเป็นแรงขับเรียกว่าแรงขับจากความหิว ความกระหายน้ำเป็นแรงขับเรียกว่าแรงขับจากการกระหายน้ำ และความต้องการทางเพศก็เป็นแรงขับ เรียกว่าแรงขับทางเพศ เป็นต้น

ความต้องการทางกายเป็นแรงผลักดันที่อยู่ในระดับพื้นฐานที่สุดและมีพลังอำนาจสูงสุดในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะเป็นแรงผลักดันเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด เป็นแรงผลักดันที่เกี่ยวข้องกับความเป็นความตายของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์และสัตว์ จึงต้องต่อสู้และดิ้นรนทุกวิถีทาง เพื่อตอบสนองความต้องการทางกาย เฉพาะในมนุษย์การต่อสู้ดิ้นรนอาจรุนแรงถึงขั้นปล้นสะดม และประหัตประหารกันด้วยกำลังอาวุธ

๒. ความต้องการทางจิต

การจำแนกความต้องการทางกายว่ามีอะไรบ้าง ทำได้ไม่ยาก เพราะเห็นค่อนข้างชัดเจน แต่การจำแนกความต้องการทางจิตค่อนข้างจะมีปัญหา นักจิตวิทยาหลายคนพยายามที่จะทำบัญชีความต้องการทางจิตว่ามีอะไรบ้าง บัญชีเหล่านี้มีรายการความต้องการและจำนวนความต้องการแตกต่างกันและ ไม่ปรากฏว่ามีบัญชีใดเป็นที่ยอมรับของนักจิตวิทยาโดยทั่วไปเหมือนกับบัญชีแยกประเภทพืชและสัตว์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักชีววิทยาโดยทั่วไป

อย่างไรก็ดี หากเราสำรวจรายการความต้องการนี้อย่างละเอียด ก็จะพบว่ามีความต้องการหลายอย่างที่ขัดกันในตัว เช่น ความต้องการเลียนแบบผู้อื่นกับความต้องการเป็นตัวของตัวเอง ความต้องการมีอำนาจเหนือคนอื่นกับความต้องการยอมสยบ ฯลฯ และจำนวนความต้องการมีมากถึง ๒๘ ชนิด^{๑๐๓} ยกแก่การจดจำ น่าจะมีการทบทวนความต้องการเหล่านี้เป็นความต้องการพื้นฐานและจัดแบ่งความต้องการเป็นระบบ ง่ายแก่การเข้าใจ

๒.๓.๑ บ่อเกิดของพฤติกรรม

ตามความเห็นของฟรอยด์ เชื่อว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่สืบเนื่องอยู่ภายในและปรากฏออกมาในภายนอกทั้งหมด ย่อมมีเหตุมีปัจจัย ที่ก่อให้เกิดทั้งนั้น กล่าวคือ พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์มีสาเหตุที่แน่นอน ไม่ใช่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสาเหตุ ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า “Random”^{๑๐๔} หรือไม่ใช่เกิดขึ้นเพราะเหตุบังเอิญหรือตามยถากรรม ถ้ามองคูผิวเผินเราอาจไม่ทราบว่าจะอะไรเป็นสาเหตุ หรือไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกันเลย ทั้งนี้เพราะสาเหตุใหญ่นั้นอยู่ในระดับ “จิตไร้สำนึก” คือไม่รู้สึกรู้ตัว จึงทำให้เราไม่สามารถเข้าใจพฤติกรรมของเราเองได้ หลักการนี้สำคัญมาก ในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ นักจิตวิเคราะห์ห้มองพฤติกรรมของมนุษย์แล้วตั้งคำถามว่า “พฤติกรรมนั้น ๆ เกิดขึ้นด้วยเหตุอะไร ทำไมจึงเกิดขึ้นได้” และเชื่อว่า พฤติกรรมทุกอย่างจะต้องมีสาเหตุแน่นอน

วิธีที่ฟรอยด์ ใช้ค้นหามูลเหตุของพฤติกรรมที่เกี่ยวกับจิตไร้สำนึกนั้น ฟรอยด์เรียกว่า “Psychoanalysis”^{๑๐๕} ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า “จิตวิเคราะห์” ฟรอยด์ได้ดัดแปลงแก้ไขและปรับปรุง

^{๑๐๓}ดูรายละเอียดใน ชัยพร วิชชาวุธ, มูลสารจิตวิทยา, หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๑๐๔}ปราโมทย์ เชาวศิลป์, คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐.

^{๑๐๕}Philip Rieff, **Freud : The Mind of The Maralis**, (London : University Paperback are published by Methuen & Co Ltd, ,1966), p.96.

วิธีการอันนี้เป็นเวลาหลายปี การวิเคราะห์ความฝัน(The Interpretation of dreams) เป็นวิธีวิเคราะห์จิตที่สำคัญ ฟรอยด์เคยกล่าวว่า หากมีใครถามว่าจะเป็นนักจิตวิเคราะห์ได้อย่างไร เขาจะตอบว่า “ด้วยความสามารถในการการวิเคราะห์ความฝันของผู้ป่วย”^{๑๑๑} วิธีการอันนี้จึงได้รับความนิยมในเวลาต่อมา

เมื่อฟรอยด์ได้ศึกษาจิตไร้สำนึกมากขึ้นตามลำดับ ฟรอยด์พบว่า อาจแบ่งจิตไร้สำนึกที่เป็นมูลเหตุของพฤติกรรมออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๑๒} คือ Preconscious และ Unconscious

๑) Preconscious หมายถึง จิตไร้สำนึก ซึ่งอาจโผล่ขึ้นมาได้ง่ายในระดับความรู้สึกตัว โดยไม่ต้องใช้ความพยายามมาก เช่น ความคิดของคนเรา “ก่อน” และ “หลัง” จากที่เรากำลังคิดอยู่ จะอยู่ในระดับ Preconscious ซึ่งมีอิทธิพลและเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรม ทำให้พฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปในรูปแบบต่าง ๆ

๒) Unconscious หมายถึงความรู้สึกที่รู้ตัว ซึ่งจะมีความสามารถแตกต่างกันระหว่างคนปกติกับคนที่ไม่ปกติ เช่น ผู้ป่วยฮิสทีเรีย ซึ่งถือว่าเป็นผู้ป่วยอย่างหนึ่ง ต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่ง จึงจะโผล่ขึ้นมาในระดับที่รู้สึกตัวได้ ฟรอยด์มีความเห็นว่า จิตไร้สำนึกในส่วนนี้เป็นจิตไร้สำนึกที่แท้จริงและมีความสำคัญมาก ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เรายังไม่มีทางศึกษาจิตไร้สำนึกโดยตรง เราศึกษาได้โดยทางอ้อมเท่านั้น แต่มีปรากฏการณ์บางอย่างที่อาจแสดงให้เราทราบได้ เช่น การถูกชักนำในขณะที่ถูกสะกดจิต ให้มีผลหลังจากตื่นแล้ว เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ชายคนหนึ่งขณะถูกสะกดจิตได้ถูกสั่งว่า เมื่อนาฬิกาตีสองครั้ง ให้เขาลุกจากเก้าอี้ไปเปิดหน้าต่าง เป็นต้น ก่อนที่จะเลิกทำการสะกดจิต ชายคนนี้ได้ถูกสั่งลืมเรื่องราวทั้งหมด เมื่อตื่นจากการสะกดจิต แล้วก็ปล่อยให้ชายคนนีฟื้นขึ้นมา เมื่อเขาฟื้นขึ้นมาแล้วและได้ยัมนาฬิกาตีสองครั้ง เขาก็ลุกจากเก้าอี้แล้วเดินไปเปิดหน้าต่าง ถ้าถูกถามว่าทำไมจึงทำเช่นนั้น ชายคนนั้นจะตอบว่า “ไม่ทราบ” รู้สึกอยากเปิดหน้าต่างขึ้นมาเอง หรืออาจจะแก้ตัวว่า รู้สึกร้อนจุดสำคัญของตัวอย่างนี้อยู่ที่เขา “ไม่รู้ตัว” ว่าทำไมเขาจึงทำเช่นนั้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเขาได้ทำตามคำสั่งในเวลาถูกสะกดจิต และแรงผลักดันที่ทำให้เขามีพฤติกรรมดังกล่าวอยู่ในระดับจิตไร้สำนึก ตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า แรงผลักดันของพลังจิตไร้สำนึก มีความหมายต่อความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของมนุษย์มากมายเพียงใด

ก่อนที่ฟรอยด์จะค้นพบระบบจิตไร้สำนึกนี้ วงการแพทย์ส่วนมากหรือเกือบทั้งหมด เชื่อว่าการทำงานของจิตใจนั้นอยู่ในระดับที่รู้สึกตัว คือ Consciousness เมื่อฟรอยด์ค้นพบจิตไร้

^{๑๑๑} Ibid., p.105.

^{๑๑๒} Ibid., p.110.

สำนัก ฟรอยด์กลับพบว่า “การทำงานของจิตใจที่ทำให้เกิดความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมต่าง ๆ นั้น ที่แท้จริงเกิดจากจิตไร้สำนึกเป็นส่วนใหญ่ เปรียบเหมือนภูเขาน้ำแข็งในทะเล ซึ่งมีส่วนที่โผล่พ้นน้ำ เพียงเล็กน้อย แต่ส่วนใหญ่จมอยู่ใต้น้ำ”^{๑๒}

ในทฤษฎีของฟรอยด์ แรงผลักดันของจิตที่ส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์นั้น หมายถึงแรงหรือพลังงานของจิตใจที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความเครียดและความตื่นตัวของจิตใจ ภาษาอังกฤษเรียกว่า “Tension” และ “Excitation”^{๑๓} เมื่อมีความเครียดหรือความตื่นตัวเกิดขึ้น จะผลักดันให้บุคคลคนนั้นต้องหาทางจัดการกับความเครียดดังกล่าวโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ซึ่งแล้วแต่ว่าประสบการณ์ในอดีตของบุคคลดังกล่าว สอนให้รู้ว่าเขาควรจะแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นอย่างไร

แรงผลักดันของจิตใจที่ส่งผลต่อพฤติกรรมนี้ มาจากหรือเกิดจากพลังงานของจิตใจอีกทีหนึ่ง ส่วนเกิดมาได้อย่างไรนั้น ฟรอยด์ไม่ได้อธิบายชัดเจน พอสรุปความในตอนนี้เป็นแรงผลักดันของจิตใจที่เป็นมูลเหตุของพฤติกรรมนั้น เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความเครียดหรือความตื่นตัว ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้นต้องแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดออกไป เพื่อจัดการความเครียดหรือความตื่นตัวที่เกิดขึ้น หลักฐานหรือข้อพิสูจน์ในเรื่องแรงผลักดันพฤติกรรมอันนี้ได้มาจากที่มา ๓ ประการ ดังนี้ คือ^{๑๔}

๑. การสังเกตพฤติกรรมในเด็กโดยไม่มีการลำเอียง เราจะพบว่าเด็กมีความปรารถนาและพฤติกรรมทางเพศ แต่เรื่องนี้เป็นสิ่งที่ยากสำหรับคนทั่วไปที่จะไม่ลำเอียง เพราะว่าการพัฒนาทางจิตใจของเรา เราถูกบังคับให้ “ลืม” พฤติกรรมและความต้องการทางเพศของเราเอง เพราะฉะนั้น จึงไม่มีผู้ใดสังเกตเรื่องนี้มาก่อนที่ฟรอยด์จะค้นพบ

๒. ได้มาจากการทำจิตวิเคราะห์ในเด็ก

๓. ได้มาจากการทำจิตวิเคราะห์ในผู้ใหญ่

ในเด็กนั้น จะเห็นพฤติกรรมของเด็กโดยตรง ส่วนในผู้ใหญ่ต้องอาศัยข้อมูลและการประกอบเรื่องราวเอาใหม่ จากการศึกษาของนักจิตวิเคราะห์ทั้งหลายพบว่า ความต้องการทางเพศของเด็กวัยสี่หรือห้าขวบนั้น เหมือนกันกับความต้องการทางเพศในผู้ใหญ่ ฟรอยด์มีวิธีการในการสังเกตดังต่อไปนี้

^{๑๒}Richard Wollheim, **Freud : A Collection of Critical Essays**, (New York : Anchor Book,1974), p.23.

^{๑๓}Ibid., p.43.

^{๑๔}ปราโมทย์ เชาวศิลป์, **คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์**, หน้า ๑๔-๑๕.

(ก) ในการเจริญเติบโตของเด็กนั้น เด็กจะมีพฤติกรรมที่ให้ความสุขทางเพศ และถ้าเด็กเจริญเติบโตเป็นปกติแล้ว พฤติกรรมเหล่านี้จะถูก “ข่ม” เอาไว้ โดยพฤติกรรมทางเพศของผู้ใหญ่ พฤติกรรมที่ถูกข่มเอาไว้ได้แก่ การจูบ การกอด การมอง การโง้งของลับ ฯลฯ

(ข) ในพวกที่มีการพัฒนาผิดปกติ เช่น Sex Peversion นั้น พวกนี้จะกลับไปใช้พฤติกรรมทางเพศแบบเด็ก ๆ แทน เช่น การใช้ทวารหนัก ปาก หรือ ทางตา เป็นต้น

(ค) ในการรักษาแบบจิตวิเคราะห์กับผู้ป่วยโรคประสาทนั้น พบว่า พฤติกรรมทางเพศที่ผิดปกติหรือเป็นแบบในเด็กนั้น ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในจิตใจของผู้ป่วยเหล่านี้ แต่จะไม่เหมือนผู้ป่วย Sex Peversion เพราะผู้ป่วยโรคประสาทนั้นไม่รู้สึกรู้สึกรู้สึกตัว เพราะถูกเก็บกดอยู่ในจิตไร้สำนึก และเป็นสาเหตุสำคัญของความกังวลใจ และความรู้สึกผิดบาป

ในปี ค.ศ. ๑๙๑๕ ฟรอยด์ได้อธิบายการพัฒนาของเราแรงผลักดันของจิตใจที่ทำให้พฤติกรรมทางเพศมีความแตกต่างกันไว้ในหัวเรื่อง Three Eassays on Sexuality^{๑๑๕} ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ว่า การพัฒนาแรงผลักดันทางเพศแบ่งออกเป็นหลายระยะหรือขั้นตอน แต่ละระยะมีการเหลื่อมล้ำกันได้ และการเปลี่ยนจากระยะหนึ่งไปสู่อีกระยะหนึ่งนั้น เป็นไปอย่างช้าหรือเร็วกว่าก็ได้

ในระยะแรกฟรอยด์เรียกว่า Oral Phase เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุประมาณหนึ่งขวบหรือหนึ่งขวบครึ่ง ทารกในวัยนี้จะใช้ปาก ริมฝีปาก และลิ้น เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความสุข หลักฐานในเรื่องนี้ได้จากการวิเคราะห์จิตคนไข้ผู้ใหญ่ หรือในเด็กโตและยังได้จากการสังเกตพฤติกรรมของเด็กในวัยนี้โดยตรงด้วย เราจะพบเสมอว่าเด็กในวัยนี้ชอบดูดปาก หีบของใส่ปาก และกัด เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้ ฟรอยด์เชื่อว่าเป็นการให้ความสุขแก่เด็กไปด้วย

ระยะที่สองเรียกว่า Anal Phase เริ่มตั้งแต่อายุประมาณหนึ่งขวบไปจนถึงประมาณสามขวบ เด็กในวัยนี้จะให้ความสนใจเกี่ยวกับการขับถ่ายอุจจาระมาก และนักจิตวิเคราะห์รวมทั้งฟรอยด์เชื่อว่า การขับถ่ายอุจจาระ ตัวอุจจาระ กลิ่นอุจจาระ รวมทั้งการกลั้นอุจจาระเป็นสิ่งที่เด็กในวัยนี้ถือว่าเป็นความสุขของตน ถ้าหากไม่ได้รับการตอบสนองที่เหมาะสม จะทำให้เด็กรู้สึกผิดหวังและเป็นทุกข์ด้วย

ระยะที่สามเรียกว่า Phallic Phase เริ่มตั้งแต่อายุได้สามขวบขึ้นไปเด็กในวัยนี้จะให้ความสนใจเกี่ยวกับอวัยวะเพศของตนมาก Penis จะเป็นสิ่งที่เด็กให้ความสนใจมากที่สุดทั้งเพศหญิงและเพศชาย แต่ในเด็กหญิงนั้นจะให้ความสนใจกับ Clitoris มาก ถ้าการพัฒนาของเด็กหญิงเป็นไปอย่างปกติ Vagina จะได้รับความสนใจแทน Clitoris เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มสาวหรือวัยรุ่น

^{๑๑๕} Richard Wollheim, Freud : A Collection of Critical Essays, p.173.

อวัยวะเพศที่กล่าวมาแล้วนั้นนอกจากจะเป็นที่สนใจแก่เด็กในวัยนี้แล้ว ยังเป็นสิ่งที่ให้ความสุขไปด้วยในตัว

มาถึงตอนนี้ การพัฒนาแรงผลักดันพฤติกรรมทางเพศก็มีอยู่ ๓ ระดับ คือ Oral, Anal และ Phallic จากระยะสุดท้ายจะค่อย ๆ พัฒนากลมกลืนเข้าไปเป็นการพัฒนาทางเพศที่สมบูรณ์ เมื่ออายุเข้าไปสู่วัยรุ่น คือ Genital Phase แต่ถ้าศึกษาตามวารสารหรือตำราของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ จะพบว่ามีการใช้คำนี้อย่างสับสน คือคำว่า Genital กับคำว่า Phallic ถูกใช้สลับเปลี่ยนกันได้ทั้ง ๆ ที่ไม่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นบางทีจะพบว่าระยะ Oral และ Anal บางคนก็เรียกว่า Pre-genital แทนที่จะใช้คำว่า Prephallic^{๑๑๖}

ในระยะ Phallic นี้ เด็กจะมีความสนใจและอยากรู้อยากเห็นในเรื่องเพศมากขึ้น พร้อมทั้งมีความรู้สึกอยากรู้อยากเห็นอวัยวะเพศของผู้อื่น และอยากไขว่คว้าอวัยวะเพศของตัวอื่นด้วย นอกจากนี้เด็กยังให้ความสนใจต่อการถ่ายปัสสาวะมาก รู้สึกพอใจและเป็นสุขใจในขณะที่ถ่ายปัสสาวะ ซึ่ง فروยด์เรียกสิ่งนี้ว่า Urethral Erotism เด็กยังให้ความสนใจต่อสิ่งที่กล่าวมานั้นไม่เท่ากัน บางคนให้ความสนใจมาก บางคนให้ความสนใจน้อย فروยด์เชื่อว่าการที่เด็กให้ความสนใจเรื่องนี้แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานในตัวของเด็กเอง หรือมาจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้แก่ความผิดหวัง และการยั่วยวนที่ผู้ใหญ่มีต่อเด็ก แต่ว่าสิ่งไหนจะมีอิทธิพลมากกว่ากัน ยังคงเป็นเรื่องที่ตอบไม่ได้ ในขณะนี้ فروยด์และนักจิตวิเคราะห์รุ่นหลัง มีความโน้มเอียงที่จะเชื่อว่าบางรายพื้นฐานในตัวของเด็กเองมีความสำคัญกว่า และบางรายสิ่งแวดล้อมก็เป็นสิ่งที่สำคัญกว่า

ความเชื่อของ فروยด์อีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับบ่อเกิดของพฤติกรรมตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ดั้งเดิมของเขาคือ เขาเชื่อว่าคนเรานั้น รู้จักพลังจิตของตนเพียงส่วนน้อยส่วนเดียวเท่านั้น เขาย้ำว่าพฤติกรรมส่วนใหญ่ของคนเรานั้นเป็นไปโดยเราไม่รู้ตัว คือ เกิดจากจิตไร้สำนึก (Unconscious mind) ความคิดของเขาได้ทำให้ผู้คนสับสนสะเทือนไม่น้อย เพราะทำให้คนเราที่เคยทรงเห็นว่าตนเป็นผู้ลึกลับชีวิตตนเองนั้น ต้องความมั่นใจไปโดยปริยาย โดย فروยด์ได้แบ่งจิตที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมรูปแบบต่าง ๆ ออกเป็น ๓ ส่วน คือ^{๑๑๗}

๑. จิตรู้สำนึก (Conscious Mind)
๒. จิตไร้สำนึก (Unconscious Mind)
๓. จิตใต้สำนึก (Preconscious Mind)

^{๑๑๖}ดูรายละเอียดใน Philip Rieff, Freud : The Mind of The Maralis, p.305.

^{๑๑๗}นิกา นิชชายน, การปรับตัวและบุคลิกภาพ : จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สารศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕๕.

จิตไร้สำนึกถือเป็นส่วนผลักดันพฤติกรรมที่สำคัญที่สุดตามทฤษฎีของ فروยด์ และระหว่างจิต ๒ ส่วน คือ จิตสำนึก กับจิตไร้สำนึก จะมีส่วนหนึ่งซึ่งเรียกว่า จิตใต้สำนึก ซึ่งในส่วนนี้ประกอบด้วยความรู้สึกนึกคิดที่พร้อมจะปรากฏออกมาในจิตส่วนที่รู้ตัวหรือจิตสำนึกได้ไม่ยากนัก เขาอุปมาอุปมัยเรื่องจิตกับภูเขาน้ำแข็ง ซึ่งส่วนผิวของมันเท่านั้นที่จะโผล่อยู่เหนือน้ำ ส่วนใหญ่ยังจมอยู่ในน้ำและเรามองไม่เห็น ต่อมาภายหลัง فروยด์ได้เปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับความหมายของจิตดังกล่าวมานี้เสีย กล่าวคือ แทนที่จะถือว่าจิตทั้ง ๓ ส่วนนี้เป็นส่วนประกอบของโครงสร้างบุคลิกภาพ เขากลับเชื่อว่า เรื่องจิตสำนึก จิตไร้สำนึก หรือจิตใต้สำนึกนี้เป็นคุณลักษณะของกระบวนการเรียนรู้มากกว่า ความเชื่อใหม่ของ فروยด์จึงสอดคล้องกับเหตุผลตามหลักการของทฤษฎีวิทยาศาสตร์สมัยใหม่มากขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม ในระยะแรก ๆ ที่ فروยด์ตั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ فروยด์ได้พยายามอธิบายพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ให้เป็นไปตามหลักสรีรวิทยา โดยระยะแรก ๆ นี้ فروยด์พยายามตั้งทฤษฎีของจิตใจให้สัมพันธ์กับการทำงานของสมอง หรือภาษาเรียกว่า Neurological Psychology ครั้นเมื่อมีประสบการณ์และข้อมูลมากขึ้น فروยด์ถูกบังคับโดยข้อมูลเหล่านี้ ให้ล้มเลิกความตั้งใจเดิมเสีย เพราะไม่อาจจะพบว่า การทำงานของจิตใจจะสัมพันธ์กับการทำงานทางสรีรวิทยาของสมอง ในปัจจุบันจะพบว่าทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้นมีความสัมพันธ์กับวิชาชีววิทยาสาขาอื่น ๆ น้อยมาก แต่ก็ยังมีนักจิตวิเคราะห์บางท่านเชื่อว่า สักวันหนึ่งในอนาคตอาจเป็นไปได้ว่าจะสามารถอธิบายถึงการทำงานของจิตใจตามการทำงานของสรีรวิทยาของสมอง แต่จนถึงบัดนี้ ความพยายามที่จะอธิบายเช่นนั้นก็ยังประสบกับความล้มเหลว

๒.๓.๒ ประเภทของพฤติกรรม

ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า มูลเหตุในการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเกิดจากความต้องการทางกาย คือการเอาชีวิตรอด และความต้องการทางจิต ในทฤษฎีของ فروยด์ ก็ได้แบ่งแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ของมนุษย์ ๒ ประเภท คือ

๑. สัญชาตญาณในการดำรงชีวิต (Life Instinct)
๒. สัญชาตญาณเกี่ยวกับความตาย (Death Instinct)^{๑๑๘}

^{๑๑๘} รศ.นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน), **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖-๒๗.

ประการแรก หมายถึง สัญชาตญาณทางเพศเป็นหลักสำคัญ รวมทั้งสัญชาตญาณในการตอบสนองความต้องการทางร่างกาย อันทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ อาทิ ความหิวและความกระหาย ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้ชีวิตของบุคคลอยู่รอด และสามารถดำรงพันธุ์สืบต่อไปได้

ประเภทหลัง หมายถึง สัญชาตญาณในอันที่จะดับสังขาร และจบลงด้วยความตายอย่างสงบในที่สุด

เมื่อ فروยด์ มีประสบการณ์มากขึ้น فروยด์ พบว่าการแบ่งโครงสร้างของจิตใจเป็นระบบดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ไม่สู้จะมีประโยชน์เท่าใดในทางปฏิบัติ ในปี ค.ศ. ๑๙๒๓ فروยด์ จึงทบทวนและตั้งทฤษฎีของโครงสร้างของจิตใจขึ้นใหม่ โดยให้ชื่อว่า “Structural Hypothesis or Theory” ตามทฤษฎีใหม่นี้ فروยด์ แบ่ง “Structure” ของจิตใจอันเป็นบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. Id หมายถึงแรงผลักดันของจิตใจคือ Drive หรือ Instinctual Drive คือ โครงสร้างของจิตส่วนดั้งเดิมที่ปราศจากการขัดเกลาใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อมีผลต่อพฤติกรรมก็จะแสดงออกมาอย่างหยาบ ๆ ซึ่งประกอบด้วยสัญชาตญาณ หรือแรงขับโดยกำเนิด ในช่วงที่เป็นทารกแรงขับเหล่านี้ยังกระจัดกระจาย และปราศจากจุดหมายปลายทาง บทบาทของโครงสร้างส่วนนี้ต่อบุคลิกภาพในช่วงวัยทารกจึงมีน้อยมาก ต่อเมื่อทารกเติบโตขึ้นพลังที่กระจัดกระจายอยู่ก็เริ่มปรากฏออกมา ซึ่งเป็นการเริ่มตัวของโครงสร้างของบุคลิกภาพ

๒. Ego หมายถึง ส่วนที่ทำหน้าที่ปรับตัวหรือผสมผสานความต้องการของ Id กับสิ่งแวดล้อมภายนอก(Environment) เมื่อส่งผลต่อพฤติกรรมก็จะแสดงออกมาในรูปที่เหมาะสมตามสถานการณ์มากขึ้น เพราะโครงสร้างประเภทนี้ ได้ถูกกลั่นกรองแล้ว

๓. Superego หมายถึงส่วนที่เป็นศีลธรรม มโนธรรม คำสั่งสอน และกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายต่าง ๆ เมื่อส่งผลต่อพฤติกรรมจะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมของปัญญาชนทั้งหลาย เป็นไปด้วยรอบคอบ

ตามความคิดของ فروยด์ Id หรือ Drive นั้น มีติดตัวเราทุกคนมาตั้งแต่เกิด ส่วน Ego และ Superego มีการพัฒนาและเจริญเติบโตขึ้นมาในภายหลัง Ego เป็นพัฒนาการของ Id ที่เกิดจากการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นจริงภายนอก^{๑๑๕}

فروยด์ ให้ความเห็นว่า ในทารกแรกเกิดนั้น ภายในโครงสร้างของจิตเต็มไปด้วย Id ส่วน Ego และ Superego นั้น ได้ค่อย ๆ แยกตัวออกมาจาก Id และพัฒนาตัวเองขึ้นมาภายหลังตาม

^{๑๑๕} M.W. Padmasiri De Silva, **Buddhist and Freudian Psychology**, (Colombo, Sri Lanka : Lake House Investments Ltd, 1972), p. 111.

วัย ยิ่งโตขึ้นเท่าไรพฤติกรรมที่แสดงไปในทางที่มี Ego และ Superego มากขึ้นตามลำดับ ฉะนั้นหน้าที่สำคัญยิ่งของ Ego และ Superego ก็คือ การเรียนรู้และรับรู้ด้วยความคิดและเหตุผล ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณ เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น และช่วยกำหนดว่าแรงขับใดควรได้รับการตอบสนองเพียงใดและด้วยวิธีใด ดังนั้น โดยเฉพาะในส่วนของ Ego จึงทำหน้าที่ทำความเข้าใจกับสภาพความจริงแห่งชีวิต เพื่อจะได้ควบคุมการแสดงออกของ Id ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมถูกต้อง นอกจากนี้ Ego ยังมีหน้าที่ระงับกดดันและยับยั้งการระบายออกของ Id ที่อาจทำอันตรายต่อตนเองด้วย ทั้งนี้โดยเปลี่ยนรูปแบบการแสดงของพฤติกรรมให้เป็นไปในลักษณะที่ปลอดภัย ซึ่งเรียกชื่อว่า Defense Mechanism^{๑๒๐}

ตามแนวคิดของ فروยด์ Ego มีหน้าที่หลักหรือหน้าที่สำคัญคือ ใ้บุคคลนั้นปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในผู้ใหญ่ หน้าที่ดังกล่าวนี้ประกอบด้วยปรากฏการณ์และพฤติกรรมหลายอย่าง เช่น การตอบสนองต่อความต้องการต่าง ๆ ของร่างกายและจิตใจ ตลอดจนถึงนิสัยใจคอ ระเบียบข้อบังคับของสังคม ความอยาก رؤ้ออยากเห็น ความรักสวयรักงาม ความสนใจในศิลปะต่าง ๆ และอื่น ๆ อีกมาก ส่วนในเด็กเล็ก ๆ นั้น ในตอนแรกเด็กจะไม่สนใจสิ่งแวดล้อมเลย เด็กจะเรียกร้องเอาแต่สิ่งที่ต้องการเพียงอย่างเดียว

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เด็กจะให้ความสนใจสิ่งแวดล้อม ในฐานะที่เป็นผู้คอยตอบสนองความต้องการของเด็กซึ่งมาจาก Id เท่านั้น นอกจากนี้เด็กก็จะเรียนรู้ด้วยตนเองในระยะต่อ ๆ มาว่า สิ่งแวดล้อมนั้น นอกจากจะให้การตอบสนองต่อความต้องการของเด็กแล้ว บางครั้งก็อาจจะลงโทษเด็กด้วย เช่น ทำให้รู้สึกเจ็บปวด ไม่สบายต่าง ๆ เป็นต้น เด็กจะต้องเรียนรู้วิธีการหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ด้วย สรุปความว่า เด็กสนใจสิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็นเครื่องตอบสนองความต้องการของ Id โครงสร้างของจิตใจของเด็กในการแสวงหาการตอบสนองนี้คือ สิ่งที่เรียกว่า Ego และ Ego นี้เองคือผู้ตอบสนองความต้องการของ Id

ถ้าดูผิวเผินจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่าง Ego และ Id น่าจะเป็นไปโดยราบรื่นแต่จากประสบการณ์ในการรับรักษาผู้ป่วยจิตเวชพบว่า มักจะมีการขัดแย้งระหว่าง Ego กับ Id เสมอ นักจิตวิเคราะห์ถือว่าความขัดแย้งระหว่าง Id กับ Ego เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดโรคประสาท (Neurosis) ความขัดแย้งระหว่าง Id กับ Ego เริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อใดนั้น เรายังไม่ทราบแน่ชัด สิ่งที่

^{๑๒๐} มีผู้แปลเป็นภาษาไทยว่า กลวิธีทางป้องกันตน อังไฉน นิภา นิชชายน, การปรับตัวและบุคลิกภาพ : จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต, หน้า ๕๘.

ทราบก็คือ Ego จะต้องเจริญเติบโตหรือพัฒนาขึ้นตามสมควรก่อน จึงจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้น และเมื่อมีการเกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นก็ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ตามมา^{๑๒๑}

การพัฒนาของ Ego พร้อมทั้งหน้าที่ที่กระทำต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวเด็กนั้นมีความสำคัญมากตั้งแต่แรกเกิด หน้าที่อันแรกคือ การควบคุมการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อต่าง ๆ เรียกว่า Motor Control หน้าที่อันที่สองก็คือการเรียนรู้ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือ Sensory Perception เพื่อที่จะบอกให้ทราบถึงสถานะของสิ่งแวดล้อม หน้าที่ลำดับที่สาม คือ ความทรงจำต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยให้ตัดสินใจถูกต้องต่อเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม เด็กนั้นจะเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต ว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะได้ผลดีที่สุด ถ้ายังจำอดีตได้มาก ก็ยังมีความสามารถในการตัดสินใจกับเหตุการณ์ในปัจจุบันและอนาคตได้ดียิ่งขึ้น เราพบว่าความทรงจำในระยะแรกนี้ ได้แก่ความทรงจำในการตอบสนองต่อความต้องการของ Id หรือ Instinctual Gratification^{๑๒๒}

หน้าที่ทั้งหมดของ Ego ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมการเคลื่อนไหว การรับรู้ความรู้สึก ความทรงจำ อารมณ์และความคิด จะเริ่มต้นพัฒนาอย่างช้า ๆ เมื่อเด็กทารกเจริญเติบโตขึ้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเหล่านี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ พวก พวกแรกคือ การเจริญเติบโตของร่างกายรวมทั้งสมองของเด็ก พวกที่สองคือประสบการณ์ที่เด็กได้รับในขณะที่เจริญเติบโตหรือพัฒนา ในตอนนี้จะขอกล่าวถึงการเจริญเติบโตของร่างกายและสมองก่อน

การเจริญเติบโตทางร่างกายนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาหรือเจริญเติบโตของหน้าที่ต่าง ๆ ของ Ego ตัวอย่างเช่น เด็กจะไม่สามารถบังคับและควบคุมการเคลื่อนไหวหรือการทำงานของกล้ามเนื้อได้ จนกว่าระบบประสาทจะเจริญเติบโตเต็มที่ การรับรู้บางอย่าง เช่น การเห็นภาพ เป็นต้น ก็ย่อมอาศัยการเจริญเติบโตของกล้ามเนื้อลูกตาและระบบประสาทที่เกี่ยวข้อง ถ้าการเจริญเติบโตทางร่างกายเป็นปกติ ก็จะทำให้การพัฒนาหรือการเจริญเติบโตหรือตัดตอนการพัฒนาดังกล่าวแล้วด้วย ฟรอยด์ได้ให้ความสนใจในเรื่องประสบการณ์ของเด็กมาก

ประสบการณ์อันต่อมาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาหน้าที่ของ Ego คือ ขบวนการที่เรียกว่า “Identification” คือ การเลียนแบบ เอาอย่างและทำตัวให้เหมือนกับบุคคลและสิ่งแวดล้อมภายนอก การเลียนแบบ เอาอย่าง และทำตัวให้เหมือนนี้ เด็กจะทำดังกล่าวกับผู้ใกล้ชิดและมีความสำคัญต่อเด็ก โดยมากมักจะเลียนแบบ เอาอย่าง และทำตัวให้เหมือนในทาง

^{๑๒๑} Philip Rieff, **Freud : The Mind of The Maralis**, p.110.

^{๑๒๒} Ibid., p.135.

พฤติกรรมและความคิดของผู้ใกล้ชิด ทั้งนี้อาจเลียนแบบทั้งหมด หรือเลียนแบบความคิดและพฤติกรรมบางอย่างเท่านั้นก็ได้ ฟรอยด์ได้เน้นความสำคัญของ Identification ในวัยเด็กนี้มาก เพราะถือว่าเป็นรากฐานในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ต่อไปในอนาคต เราจะสังเกตเห็นขบวนการ Identification ได้ในเด็กอายุราวหกเดือนขึ้นไป เด็กในวัยนี้จะเลียนแบบการยิ้ม ในเมื่อผู้ใหญ่ยิ้มให้ พยายามเปล่งเสียงพูดตามผู้ใหญ่พูดกับเด็ก เป็นต้น

เมื่อเด็กพัฒนาเติบโตขึ้นการเลียนแบบก็จะมากขึ้น ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือการใช้ภาษาพูด จริงอยู่การที่ได้ก็จะพูดได้นั้น ต้องอาศัยการเจริญเติบโตของกล้ามเนื้อและระบบประสาทที่เกี่ยวข้องกับการพูด แต่ถึงกระนั้นก็ตาม วิธีที่เด็กเรียนพูดนั้นอาศัยการเลียนแบบแท้ ๆ ในระยะแรก ๆ เด็กจะเริ่มเลียนคำพูดที่ผู้ใหญ่พูดกับเด็ก ต่อมาเด็กจะเลียนวิธีการออกเสียงสูงต่ำ การใช้ระดับเสียง การเปล่งเสียง การใช้สำนวนโวหาร เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ที่เลี้ยงดูเด็กมาใช้อย่างในประเทศไทย มีการใช้ภาษาท้องถิ่นต่างกันไประหว่างภาคต่าง ๆ ของประเทศ ข้อที่น่าสังเกตก็คือภาษาท้องถิ่น เช่น ภาคเหนือ เป็นต้น ถ้าไม่ได้เกิดหรือเจริญเติบโตในภาคเหนือแล้ว ก็ยากที่พฤติกรรมทางด้านกายภาพ รวมไปถึงการพูดจะให้เหมือนคนภาคเหนือได้

นอกจากนี้การแสดงกิริยาท่าทาง การสนใจต่อสิ่งต่าง ๆ การแต่งตัวงานอดิเรก การแสดงออกทางอารมณ์ ก็ได้มาจากการเลียนแบบแทบทั้งสิ้น ในภาษาไทยเราก็มีคำพูดสำนวนหนึ่งซึ่งแสดงการเลียนแบบนี้ว่า “สำเนียงบอกภาษา กิริยาบอกสกุล” หรือ “ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น”

ความสามารถในการที่ Ego ทำหน้าที่เลียนแบบ เอาอย่าง และทำตัวให้เหมือนนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาของคนเรา และเป็นสิ่งจำเป็นในวัยเด็กทารกมาก ถ้าไม่สามารถทำได้ จะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ในวัยต่อ ๆ มา

การพัฒนาพฤติกรรมที่เกิดจากการทำงานของจิตใจอันคับต่อมา ตามแนวคิดของฟรอยด์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่การทำงาน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ^{๑๒๓}

๑. Primary Process หมายถึง การทำงานของโครงสร้างของจิตใจในระยะเริ่มแรกคือแรกเกิด ซึ่งเต็มไปด้วยพลังงานของ Id พลังงานนี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของคนเราไปจนตลอดชีวิต แต่ว่าจะถูกควบคุมไว้โดย Ego และ Superego ในตอนหลัง สำหรับ Ego เองในระยะของการพัฒนา ก็จะมีลักษณะคล้ายการทำงานของ Id ด้วย ต่อเมื่อการพัฒนาของ Ego เจริญขึ้นพอสมควรแล้วจึงจะทำหน้าที่แตกต่างไปจาก Id

๒. Secondary Process หมายถึง การทำงานของจิตใจที่ค่อย ๆ พัฒนาตามลำดับขั้นตอนขึ้นมาโดยใช้เวลาหลายปี และเป็นลักษณะการทำงานของ Ego ที่พัฒนาเต็มที่แล้ว

^{๑๒๓} ปราโมทย์ เชาวศิลป์, คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์, หน้า ๒๗.

การใช้คำว่า Primary Process และ Secondary Process ในทางทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้นมีความหมายสองความหมาย ความหมายแรกเป็นการทำงานของโครงสร้างของจิตใจตามหน้าที่ ส่วนความหมายที่สองนั้น หมายถึงขบวนการคิด หรือการใช้ความคิด ตัวอย่างเช่น Primary Process Thinking เป็นลักษณะความคิดแบบเด็กเล็ก ๆ ซึ่งเป็นไปตามแรงผลักดันของ Id และ Ego ที่ยังไม่เจริญเติบโต ส่วน Secondary Process Thinking หมายถึงความคิดแบบผู้ใหญ่ซึ่งเป็นลักษณะของ Ego ที่พัฒนาและเจริญเติบโตแล้ว ซึ่งควบคุมโดยเหตุผลและโครงสร้างทางตรรกะที่รับรู้ต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ^{๑๒๔}

การทำงานของจิตใจแบบ Secondary Process ที่มีผลต่อพฤติกรรมนั้น มีลักษณะการทำงานแตกต่างกันออกไปคือ มีความสามารถที่จะรอคอย หรือความต้องการการตอบสนองของ Id ไว้ก่อน จนกระทั่งได้เวลาและสถานที่ที่ดีกว่า เหมาะสมกว่า จึงจะยอมให้ได้รับการตอบสนองซึ่งเป็นลักษณะการทำงานของ Ego ที่พัฒนาแล้ว นอกจากนี้พลังงานของจิตใจที่ติดอยู่กับบุคคลใดก็ตาม จะติดแน่นมั่นคงมาก ไม่สามารถย้ายที่ได้ง่ายเหมือนการทำงานแบบ Primary Process ไปสู่ Secondary Process นั้นจะเป็นการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป และไม่สามารถจะบอกได้ว่าเมื่อใดหมดระยะของ Primary Process

นอกจากนี้ การที่ Ego จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ Ego จะต้องเจริญเติบโตและทำหน้าที่ได้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ

๑. การรับรู้ความรู้สึกต่างๆ (Sensory Perception) ซึ่งจะบอก Ego ให้ทราบถึงความเป็นไปได้ของสิ่งแวดล้อม

๒. ความสามารถในการจำเปรียบเทียบ และคิดตามแบบของ Secondary Process

๓. จะต้องสามารถควบคุมกล้ามเนื้อที่ทำการเคลื่อนไหวได้แน่นอนเสียก่อน^{๑๒๕}

หน้าที่ทั้งสามประการนี้มีความสัมพันธ์กันมากจนแยกออกจากกันได้ยาก การที่ Ego สามารถทำหน้าที่ทั้งสามอย่างเพื่อที่จะเรียนรู้ความเป็นไปของสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เรียกว่า Reality Testing

Reality Testing หมายถึงการที่ Ego สามารถแยกแรงกระตุ้นจากภายนอกกับแรงกระตุ้นจากภายในคือ Id ถ้า Ego ทำงานนี้ได้ดี เรียกว่ามี Sense of Reality ดี ถ้า Ego ไม่สามารถทำงานแบบนี้ได้ เรียกว่ามีการเสียของ Reality Testing

^{๑๒๔}M.W. Padmasiri De Silva, **Buddhist and Freudian Psychology**, p.35.

^{๑๒๕}Philip Rieff, **Freud : The Mind of The Maralis**, p.123.

Sense of Reality เกิดขึ้นช้า ๆ พร้อมกับการพัฒนาหน้าที่อื่น ๆ ของ Ego ในทารกแรกเกิดจนถึงประมาณสองสามเดือนนั้น ทารกจะไม่สามารถแยกแยะว่าแรงกระตุ้นอันไหนเกิดจากภายในและอันไหนเกิดจากภายนอก ในระยะต่อมา เมื่อการเจริญเติบโตหรือพัฒนาของประสาทและอวัยวะรับความรู้สึก สามารถทำหน้าที่ได้ดีพอสมควร และรวมทั้งการที่มีประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมภายนอก เด็กก็จะเริ่มมี Sense of Reality เกิดขึ้น ฟรอยด์เห็นว่า ความผิดหวังหรือไม่ได้สมหวัง เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เด็กมี Sense of Reality ยกตัวอย่างเช่น ทารกแรกเกิดจนถึงประมาณสี่ห้าเดือน จะเรียนรู้ว่าแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดความสุขสบายนั้น ไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา อย่างเช่น เต้านมหรือน้ำนมมารดา เป็นต้น เด็กจะได้รับการตอบสนองในขณะที่มารดาเป็นผู้ให้เท่านั้น และบางเวลาถึงแม้เด็กจะหิว แต่มารดายังไม่อยู่ในฐานะที่จะให้ เด็กก็ต้องทนหิวไปก่อน เมื่อเด็กมีประสบการณ์มากขึ้น และช้า ๆ กัน เด็กจะเริ่มรู้ว่าสิ่งแวดล้อมภายนอกคือมารดา เต้านมและน้ำนม นั่นเด็กจะได้รับเป็นเวลา คือสามารถจะมามาหาเด็กหรือจากเด็กไปได้ การที่มีประสบการณ์อย่างนี้ เด็กจะเริ่มรู้สึกว่ามีของบางอย่างในกรณีนี้ คือมารดาและน้ำนมไม่ใช่ตัวเด็ก แต่เป็นสิ่งภายนอก ในทำนองเดียวกัน ความรู้สึกบางอย่างที่เกิดขึ้นกับเด็กนั้น เด็กไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ความรู้สึกเหล่านี้ เกิดจากตัวเด็กเอง ตัวอย่างเช่น การปวดท้อง เป็นต้น เด็กจะเริ่มรู้ว่า ความรู้สึกจากภายในเป็นตัวของตัวเอง ความสามารถในการแยกความรู้สึกว่า อันไหนเป็นตัวเรา และอันไหนเป็นสิ่งภายนอก นี่เป็นจุดเริ่มต้นของ Sense of Reality แล้วพัฒนาขึ้นมากลายเป็นขอบเขตของร่างกายของเด็กที่เรียกว่า Ego Boundary

จากอิทธิพลของประสบการณ์ดังกล่าว เด็กจะค่อย ๆ เรียนรู้ Reality Testing แต่การเรียนรู้ในเด็กนั้น จะเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้นที่เด็กจะเข้าใจ บางครั้งบางครั้งเด็กจะรู้ตัวมากและในเวลาอื่นก็รู้ตัวน้อย ตัวอย่างเช่น เด็ก ๆ เวลาเล่นกันนั้นมักจะถือเอาเป็นจริงจาง อย่างน้อยก็ในขณะที่เล่นกัน แม้ในผู้ใหญ่ที่ปกติ การใช้ Sense of Reality ก็ยังถูกอิทธิพลของความต้องการของ Id ความกลัว ความหวัง ความทรงจำ ทำให้เลื่อนลางไปได้เหมือนกัน อย่างน้อยที่สุดก็ชั่วขณะหนึ่ง สรุปความว่าการมองโลก รวมไปถึงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของคนเราทุกคน ย่อมจะถูกอิทธิพลของ Id ความกลัว ความหวัง และความทรงจำ ทำให้การเห็นนั้นผิดไปจากความเป็นจริงบ้าง ไม่มากก็น้อย

การมองโลกและพฤติกรรมที่ผิดจากความเป็นจริงนี้ ทำให้เกิดอคติต่าง ๆ ในคนเรา นอกจากนี้ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และลัทธิศาสนา ก็เนื่องมาจากเหตุนี้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ปกติและเป็นผู้ใหญ่แล้วต้องมี Sense of Reality อย่างน้อยก็ในชีวิตประจำวัน ถ้าหากไม่สามารถทำได้ในชีวิตประจำวัน ก็ถือว่าผิดปกติหรือเป็นโรคจิต โดยผู้ป่วยเหล่านี้จะมี

ความเชื่อมั่นในประสาทหลอน และความหลงผิดของตนเอง ซึ่งส่วนมากก็มาจากความกลัวและความปรารถนาของ Id นั้นเอง ในคนปกตินี้ Ego จะสามารถจัดการกับสิ่งแวดล้อมภายนอกเพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของ Ego ตามสมควรแก่กรณี

หน้าที่อีกประการหนึ่งของ Ego คือ เป็นตัวกลางประสานความต้องการของ Id ให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมภายนอก ในการทำหน้าที่นี้ Ego จะต้องควบคุมทำให้พลังงานของ Id ต้องรอเวลานานออกไป หรือต่อต้านพลังงานของ Id โดยตรง ถ้าหาก Ego เห็นว่าควรจะรอคอยได้เพื่อผลประโยชน์มากขึ้น ตัวอย่างเช่น เด็กอายุราวสิบแปดเดือนต้องการถ่ายปัสสาวะ Ego จะไม่ยอมให้ถ่ายทันทีที่ปวดถ่าย แต่จะบังคับให้เด็กเดินไปถึงห้องน้ำเสียก่อนจึงจะถ่ายได้ การที่ Ego ให้ออกกว่าจะถึงห้องน้ำนั้น เด็กก็สามารถถ่ายได้และยังได้รับความรัก ความชมเชยจากผู้ใหญ่อีกด้วย การที่เด็กสามารถ “รอ” หรือ “คอย” ที่กระทำตามความต้องการของ Id นี้ เป็นลักษณะการทำงานและการคิดแบบ Secondary Process ซึ่งจะมีประโยชน์แก่ตัวของเด็กเองด้วย

การทำงานของ Ego ในระดับนี้เปรียบเสมือนคนที่อยู่ในเมืองเจริญแล้ว ทุกคนต่างก็รักษาผลประโยชน์ของตนและประโยชน์ของส่วนรวม บางครั้งเมื่อประโยชน์ส่วนตัวเกิดขัดผลประโยชน์ส่วนรวม เราก็จะต้องเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เราจึงจะอยู่กันได้อย่างราบรื่น ดังนั้น Ego บางครั้งต้องขัดขวางต่อต้าน หรือเลื่อนเวลาตอบสนองต่อความต้องการของ Id โดยดึงพลังจาก Id

เมื่อ Ego เริ่มพัฒนาใหม่ๆ นั้นยังมีกำลังไม่มาก และหน้าที่ของ Ego ก็คือคอยบริการหรือรับใช้ Id ต่อมาเมื่อ Ego พัฒนาเจริญเต็มที่จะขัดขวางต่อต้าน Id และในที่สุดจะเป็นนายของ Id ตัวอย่างเช่น เด็กอิจฉาน้อง อยากทำร้ายน้อง แต่ Ego ไม่ยอมและในที่สุดก็บังคับ Id ให้ทิ้งความปรารถนาที่จะทำร้ายน้องเสีย

การที่ Ego ใช้กลไกจัดการกับแรงกระตุ้นจาก Id โดยวิธีเก็บกคนี้ ฟรอยด์ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่ามีอยู่ ๒ ประเภท คือ การเก็บกคที่สมบูรณ์ และการเก็บกคที่ไม่สมบูรณ์ การเก็บกคที่สมบูรณ์ หมายถึง แรงกระตุ้นหรือความปรารถนาของ Id ถูกหลบหายไปจากความรู้สึกตัวอย่างสมบูรณ์ เหมือนกับว่าไม่เคยมีแรงกระตุ้นหรือความปรารถนานั้นอยู่เลย ภาษาทางจิตวิเคราะห์เรียกว่า “Cathexis” ถูกเปลี่ยนทิศทางไปยังส่วนอื่นของจิตใจ แต่ในทางปฏิบัติเราพบว่า การเก็บกคโดยทั่วไปนั้น มักจะไม่สมบูรณ์ และทำให้เกิดอาการของโรคประสาทตามมา ในเมื่อการเก็บกคที่ไม่สมบูรณ์ได้เกิดขึ้น จะเป็นเหตุให้ Ego ต้องใช้พลังงานเพิ่มเติมขึ้นไปอีก^{๑๒๖}

^{๑๒๖}ดูรายละเอียดใน รศ. นพมาศ อึ้งพระ (ศิริเวทิน), ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว, หน้า ๒๕.

กลไกของจิตใจอีกอย่างหนึ่งที่ Ego ใช้ได้แก่ Reaction Formation คือ การกระทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ตัวอย่างเช่น ความเกลียดกับความรัก เป็นต้น ความเกลียดชังนี้จะถูกเก็บไว้ในจิตไร้สำนึกและไม่รู้สึกรู้สีกตัว ส่วนการกระทำจะแสดงออกในรูปของความรัก ตัวอย่างอื่น ๆ ได้แก่ ความโหดร้ายทารุณ แต่แสดงออกในรูปของความเมตตา ความดีอ้อนแสดงออกในรูปของความว่านอนสอนง่าย ความชอบหรือพอใจในสิ่งสกปรกจะแสดงออกในรูปของความเป็นคนชอบความสะอาดเรียบร้อย เป็นต้น ความรู้สึกดั้งเดิมที่เป็นของตรงกันข้ามนี้ จะคงอยู่ในระดับของจิตไร้สำนึก โดยทั่วไปเรามักจะคิดว่า Reaction Formation นี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีสิ่งที่เลว หรือสังคมไม่ยอมรับ มาเปลี่ยนรูปเป็นการแสดงออกในลักษณะที่ดีและสังคมยอมรับ แต่ความจริงแล้วเราอาจพบได้ทั้งสองทาง คือ จากสิ่งที่เลวเป็นสิ่งที่ดี หรือจากสิ่งดีกลายเป็นสิ่งที่ไม่ดีก็ได้ เช่น ความรักอาจแสดงออกในรูปของความเกลียดชัง หรือความเป็นคนว่านอนสอนง่ายอาจแสดงออกในรูปของความดีอ้อน เป็นต้น

กลไกจิตใจอันต่อไปคือ Isolation^{๑๒๗} ซึ่งมีอยู่สองความหมายและพบมากในคนไข้ประเภทย้ำคิดย้ำทำ ความหมายแรกของกลไกอันนี้ ฟรอยด์ได้อธิบายว่าเป็นการแยกอารมณ์หรือเก็บกดอารมณ์ออกจากความคิด ความปรารถนา ความจำ ประสบการณ์ เมื่อแยกอารมณ์ออกไปแล้ว ความคิด ความจำ ความปรารถนา จะสามารถโผล่ขึ้นมาในระดับที่รู้ตัวได้คือ Conscious แต่อารมณ์ซึ่งส่วนมากได้แก่อารมณ์ที่ทำให้เจ็บปวด ไม่สบาย จะถูกเก็บกดอยู่ในระดับที่ไม่รู้ตัวคือ Unconscious คนไข้ประเภทย้ำคิดย้ำทำนี้ มักจะเป็นคนซ่อนอารมณ์ในทุกเรื่องได้ดีกว่าคนธรรมดา ในการเก็บกดอารมณ์นี้ สามารถจะลบเลือนความเจ็บปวด ความตกใจ ความหวาดกลัว ไม่ให้โผล่ขึ้นมาสู่ระดับที่รู้ตัว และการกระทำอย่างนี้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของหลักความพึงพอใจ(Peasure Principle) และส่วนมากการแยกอารมณ์หรือการเก็บกดอารมณ์นี้ มักจะได้ผลสมบูรณ์คือบุคคลคนนั้นจะไม่เกิดความวิตกกังวลขึ้น แต่ไว้ในกรณีอื่น ๆ อาจจะทำให้บุคคลนั้นเป็นคนที่มึนงงหรือซึมเศร้าเกินไปได้

จากการศึกษาของฟรอยด์พบว่า พฤติกรรมบางอย่างที่กระทำซ้ำ ๆ และการกระทำในพิธีศาสนาต่าง ๆ ที่เรียกว่า Ritual ซึ่งพบทั้งในเด็กและผู้ใหญ่นั้นก็สามารถอธิบายให้เข้าใจได้โดยใช้หลักของกลไกแบบนี้ การกระทำดังกล่าวเนื่องจากบุคคลนั้น ได้ใช้เป็นการลบเลือนสิ่งที่แรงกระตุ้นจาก Id บังคับให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งไปก่อนแล้ว Ego เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี จึงได้มีการกระทำใหม่เพื่อลบเลือนการกระทำอันเดิม

^{๑๒๗} Isolation ความหมายตามนัยนี้หมายถึงการแยกความรู้สึก เมื่อเผชิญกับปัญหาและความปวดร้าวมาก Ego ก็อาจจะใช้วิธีให้รับรู้แต่แยกความรู้สึก กล่าวคือ รับรู้เรื่องแต่ไม่ยอมรับความรู้สึกอะไร เหมือนที่เรากล่าวว่า บางคนเป็นคนที่ซึมเศร้า ไม่มีหัวใจ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในกรณีที่เคยเจ็บปวดมากแล้วจนประสาทไม่รู้สึกอีก

กลไกอันต่อไปเรียกว่า Projection หมายถึงการที่บุคคลใด ๆ ก็ตามเอาความคิด ความรู้สึก ความปรารถนาของตนเองไปโยนให้ผู้อื่น หรือวัตถุอื่นภายนอกตัวคนๆ นั้น ซึ่งพบใน คนไข้โรคจิตเภทชนิดหวาดระแวงและบางคราวก็พบในคนปกติด้วย

ตัวอย่างที่พบในคนปกติก็คือการโทษคนอื่น เพราะว่าความคิด ความปรารถนาของตนเองเป็นสิ่งที่ไม่ดียอมรับไม่ได้ ภาษาทางจิตวิเคราะห์หรืออธิบายว่า “ฉันไม่ได้มีความปรารถนาที่เลว หรือเป็นอันตราย นาย ก. ต่างหากที่มี”^{๑๒๘} และจากประสบการณ์ในชีวิตจริงของคนเราก็จะพบว่า อาชญากรรม การกระทำสิ่งที่ชั่วร้ายต่อข้าศึกศัตรูในสงคราม การมีอคติต่อคนแปลกหน้า ชาวต่างประเทศตลอดจนเรื่องไสยศาสตร์และศาสนา มิใช่น้อยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด หรือเป็นบางส่วนใน ระดับจิตไร้สำนึก ซึ่งมาจาก Projection ของความต้องการของ Id ในตัวเราเอง

กลไกของจิตที่เป็นผลสืบต่อพฤติกรรมของมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ตามที่กล่าวมา ทั้งหมดตามแนวคิดของ فروยด์ สามารถสรุปได้ว่า หน้าที่อันสำคัญที่เป็นกลไกของจิตใจก็คือ Ego และหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของ Ego ก็คือพยายามหาทางให้ได้รับการตอบสนองต่อความต้องการของ Id ให้มากที่สุดโดยไม่ขัดแย้งกับสิ่งแวดล้อมภายนอก ตามตัวอย่างที่พบบ่อยที่สุดก็คือ เด็กวัยสองขวบต้องการเล่น หรือละเลงอุจจาระของตนเอง แต่การกระทำเช่นนั้น บิดามารดา หรือญาติไม่ชอบไม่ยอมให้ทำ เด็กจะหันเล่นดินเหนียวหรือน้ำมันแทน พอเด็กโตขึ้นมาอีกเด็กจะ เล่นการปั้นรูปต่าง ๆ ด้วยดินเหนียวหรือรูปปูนปลาสเตอร์ และในบางรายเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว อาจจะกลายเป็นนักปั้นรูป หรือนักแกะสลักสมัครเล่น หรือเป็นอาชีพก็ได้

๒.๓.๓ ระดับของพฤติกรรม

ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ได้แบ่งพัฒนาการของพฤติกรรมมนุษย์เป็นไปตาม พัฒนาการทางด้านร่างกาย โดยแบ่งเป็นระดับขั้นตอนของพฤติกรรมดังนี้^{๑๒๙}

ระดับที่ ๑ Oral Stage อายุ ๐-๒ ปี

จุดสำคัญของพฤติกรรมขั้นนี้อยู่ที่ปาก หมายถึงระดับพฤติกรรมที่แสวงหาความสุขจาก ข้างนอก ถ้าพัฒนาการเกิดขลุกลกก็คือ แสดงออกไม่ได้เต็มที่ก็จะเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น เกิด Oral Personality ซึ่งหมายถึงว่าจะเป็นคนอ่อนแอ ฟุ้งแต่คนอื่น และต้องการความเอาใจใส่จนเกิด

^{๑๒๘} ปราโมทย์ เชาวศิลป์, ทฤษฎีจิตวิเคราะห์, หน้า ๔๕.

^{๑๒๙} M.W. Padmasiri De Silva, *Buddhist and Freudian Psychology*, p. 84.

เหตุ และถ้าคับแค้นใจและถูกทอดทิ้งก็อาจเกิด Oral Aggression คือ เอาใจยากและปากจัด

ระดับที่ ๒ Anal Stage ๒-๔ ปี

ความเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) เป็นเรื่องสำคัญในระดับนี้ ช่วงนี้เด็กต้องเรียนรู้ที่จะเข้าใจผู้ใหญ่ ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่เวลาถ่าย เพราะไม่ใช่ผ้าอ้อมแล้วและต้องนั่งกระโถน ถ้าความสัมพันธ์ไม่ดีก็จะเกิด Anal personalities ซึ่งจะทำให้มองโลกในแง่ร้าย หงุดหงิด ชอบทำตามอำเภอใจ และถ้าเด็กเกิดรู้สึกผิดมาก ๆ กลัวพ่อแม่จะไม่รัก ก็จะกลายเป็นคนไม่เป็นของตัวเอง เอาใจคนอื่นตลอด

ระดับที่ ๓ Phallic Stage ๔-๖ ปี

ช่วงนี้เป็นช่วงที่เด็กจะสนใจเรื่องเพศมาก และหันเหความสนใจไปยังบิดามารดาที่เป็นเพศตรงข้าม จากการที่ฟรอยด์บอกว่า เด็กผู้ชายจะรักแม่ อยากทำลายพ่อเพื่อจะได้ครองแม่ผู้เดียว (Oedipus Complex) ขณะเดียวกันก็กลัวถูกตอน (Castration complex) จึงพัฒนา Superego หรือตัวศีลธรรมคุณธรรมขึ้นมาโดยการเลียนแบบพ่อ (Identification) และเอาศีลธรรมของพ่อมาด้วย พร้อมกับได้เอกลักษณ์ทางเพศที่ถูกต้องไป ถ้าพัฒนาผิดคือเด็กผู้ชายไปเอาแม่เป็นแบบของบุคลิกภาพ ก็ทำให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนเป็นกะเทยไป สำหรับเด็กผู้หญิงในขั้นต้นจะชอบแม่ก่อน แต่พอพบว่าตัวเองมีสภาพเหมือนลูกตอนจึงโกรธแม่และหันไปชอบพ่อ เมื่อชอบพอก็อยากให้พ่อรักตนเหมือนรักแม่ จึงเลียนแบบแม่เพื่อให้พ่อรัก กระบวนการที่สำคัญมากของขั้นตอนนี้ คือการเลียนแบบหรือถือเป็นแบบอย่าง (Identification) ทำให้มนุษย์มีศีลธรรมทั้งนี้มีข้อสมมติฐานว่าแบบที่ได้นั้น มีศีลธรรม คุณธรรม ถ้าเกิดอยู่ในแหล่ง เช่น ช่องโຈร หรือสังคมไร้ศีลธรรมและอาจจะมีพัฒนาการพฤติกรรมที่ไร้ศีลธรรมได้ บุคลิกก็จะไปหนักอยู่ที่ Id สังคมใดที่ไม่มีความซื่อสัตย์ลอบทำร้ายกัน และทำร้ายกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ย่อมทำให้ไม่มี Superego ที่แข็ง

ระดับที่ ๔ Latency ๖ - ๑๑ ปี

ช่วงนี้เป็นช่วงที่สงบ เป็นช่วงที่เด็กจะใช้เวลาเล่าเรียนและผสมผสานประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต

ระดับที่ ๕ Genital Stage ๑๑ - ๑๖

ช่วงนี้เป็นช่วงวัยรุ่น เด็กจะต้องหัดรักผู้อื่น หัดเสียสละ และเริ่มเรียนรู้เรื่องเพศกับเพศตรงข้ามโดยเฉพาะในช่วงหลังช่วงนี้ Ego จะแสดงความสนใจต่อโลกภายนอกมาก เด็กจะอยากรู้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อะไรต่าง ๆ เป็นและอยากแสดงศักยภาพของตนเองมากที่สุด

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าในแต่ละระดับขั้นของพฤติกรรมบุคคลจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกมาไปตามวัย ซึ่งในช่วงวัยที่ยังเป็นเด็ก พฤติกรรมที่แสดงออกมามักจะเป็นไปตามสัญชาตญาณซึ่งก็ไม่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป แต่พอมีอายุเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เด็กก็จะรู้จักสิ่งต่าง ๆ ด้วยการทดลองด้วยตนเองบ้าง หรือได้รับการแนะนำจากพ่อแม่ ญาติและสังคมบ้าง พัฒนาการด้านพฤติกรรมก็จะมีเหตุมีผลมากขึ้นตามลำดับ^{๑๑๑}

ดังนั้น การที่เด็กจะมีพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมไปในทิศทางใด บิดามารดาถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการที่จะปรับจูนต่อเติมสร้างสรรค์ ถ้าบิดามารดาที่มีความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกันและกัน รวมทั้งต่อตัวเด็กเองด้วย โดยให้ความรักและความเข้าใจต่อเด็กอย่างสม่ำเสมอ และยอมรับนับถือเด็กในฐานะที่ศักยภาพในการแสดงออกด้วยตนเอง เด็กก็จะมีความรู้สึกมั่นคงและอบอุ่นใจ และเรียนรู้เหตุผล มีความรับผิดชอบชั่วดีอันเป็นเครื่องช่วยให้เด็กสามารถมีพัฒนาการทางด้านพฤติกรรมไปในทางดีงามได้^{๑๑๒}

ซิกมันด์ ฟรอยด์นั้น ให้ความสำคัญต่อ Ego ในแง่ที่เป็นผู้จัดการของพฤติกรรมทั้งหมด ในบุคคลที่ Ego เข้มแข็งนั้นก็สามารถจัดการได้ดี และในกรณีของคนที่ปัญหา Ego ก็จะสร้างกลไกต่าง ๆ ขึ้นมาปกป้องตัวเองเพื่อทำหน้าที่ได้ จะมีก็ในกรณีสิ่งแวดลอมและสภาวะจิตเลวร้ายเต็มที่เท่านั้น ที่ Id จะเข้ามาคุมการทำงานของ Ego แย่งงานนั้นไป ร.ศ. นพมาศ ชีรเวทิน ได้กล่าวถึงกลไกที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมระดับต่าง ๆ ตามแนวคิดของฟรอยด์ไว้ดังนี้^{๑๑๓}

๑. การเก็บกด (Repression) การเก็บกดนั้นคือการผลักเรื่องที่รับไม่ได้เข้าจิตไร้สำนึก โดยที่จิตสำนึกไม่ยอมรับรู้ต่อไป เช่น ลืมบ้าง ไม่ยอมรับบ้าง เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า Ego อ่อนแอต้องหลบเข้าจิตไร้สำนึกซึ่งเป็นอาณาจักรของ Id

^{๑๑๑}ร.ศ.ดร. ศรีเรือน แก้วกังวาล, **ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ (รู้เรา-รู้เขา)**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน , ๒๕๔๔), หน้า ๑๘-๒๐.

^{๑๑๒}ดูรายละเอียดใน ร.ศ. นพมาศ ชีรเวทิน, **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์., ๒๕๔๐), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๑๓}ร.ศ. นพมาศ ชีรเวทิน, **จิตวิทยาสังคมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์., ๒๕๓๘), หน้า ๕๐.

๒. การปฏิเสธ (Denial) การปฏิเสธนั้นเป็นไปได้สองรูปแบบคือ อาจจะรู้สำนึกหรือ ไร้สำนึกก็ได้ ในกรณีแรกเป็นการไม่ยอมรับข้อ ๆ ซึ่งมีในคนปกติมากมาย แต่ในกรณีที่เกิดความ พรองทางสภาวะจิตคนเราจะไม่รับรู้เสียเลย ๆ เพื่อป้องกันสภาวะจิตของตนเอง

๓. การถดถอย(Regression) เวลา Ego ของคนไม่สามารถเผชิญกับเหตุการณ์ได้ ก็ อาจจะมึพฤติกรรมถดถอยกลับไปสู่วัยเด็ก ตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดคือ การทำอะไรไม่ได้ การสูญเสีย ความเชื่อมั่น และทำตัวเหมือนเด็ก

๔. การทำตรงข้าม (Reaction Formation) ในกรณีนี้คนที่รู้สึกก้าวร้าว อึดอัด คับแค้น แต่เจอการบีบคั้นและกลัวจึงไม่กล้าแสดงออก กลับทำเป็นใจดี เชื่อฟัง บุคคลเหล่านี้จะมีความ ก้าวร้าวเก็บไว้ในจิตไร้สำนึก พอมีโอกาสก็จะเปลือยแสดงออกมดั่งจะเห็นได้จากการฆาตกรรม สยของขวัญ ซึ่งมีให้เห็นทั้งทางภาพยนตร์และชีวิตจริง สังคมที่ดีจึงไม่ควรทำให้คนเป็นเช่นนี้ เพราะถึงแม้ไม่เป็นอาชญากรบุคคลประเภทระบบทำให้เก็บกด ก็จะเป็นพวกหน้าไหว้หลังหลอก ขอบขโมย ขอบทำลับหลัง เพราะต่อหน้าทำไม่ได้ ส่วนใหญ่แล้วพฤติกรรมดังกล่าว จะเกิดขึ้น ก็เฉพาะในกรณีที่ระบบกดขี่ที่สุด เช่น ระบบทาสหรือสิ่งแวดล้อมเลวมาก ๆ

๕. การโยนโทษ (Projection) เมื่อมนุษย์เข้าตาจน Ego ก็จะใช้วิธีโยนความผิดใส่ผู้อื่น สภาวะของจิตดังกล่าวแสดงว่าอ่อนแอและสมศักดิ์ศรี ลืมความรับผิดชอบไปสิ้น ยกตัวอย่างเช่น ตัวเองคิดร้ายกับคนอื่นกลับไปกล่าวหาว่าคนอื่นคิดร้ายกับตัวเอง ทั้งนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึง สภาวะของจิตที่อ่อนแอและพัฒนาการที่ไม่ดีของจิต

๖. การแก้ตัว (Rationalization) เมื่อ Ego อ่อนแอไม่สามารถจะเผชิญความเป็นจริง อย่างเข้มแข็งได้ มนุษย์จะมีการชอบแก้ตัว หาเหตุผลมาทำให้สิ่งที่ผิดเป็นสิ่งที่ถูกจนได้ ในสังคม ที่กดขี่เต็มที่และกดคั้นมนุษย์ เช่นทาส ก็จะมีปรากฏการณ์ดังกล่าวเยอะขึ้น ในหมู่คนปกติหรือคน อ่อนแอทางจิตก็มีอาการเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์ที่ปกติก็เพราะเกิดจากความกดคั้นทาง สังคม เช่น สังคมกีดกันไม่ให้ก้าวหน้า ผูกขาดอาชีพ ผูกขาดสถานะ คนไม่มีโอกาสก้าวหน้า ล้วน เป็นความกดคั้นทำให้เกิด Ego ที่อ่อนแอ และ Id ที่แข็งคือ โหดเหี้ยมและ โทกหักง่ก้ง แก้ตัวง่ก้ง ดั่งจะ เห็นได้ว่าจิตวิทยาของฟรอยด์เป็นจิตวิทยาของคนที่ถูกกดคั้นหรือไม่ปกติ พวกนี้จะใช้กลไกแก้ตัว ปกป้องตัวเองมาก

๗. การแยกความรู้สึก (Isolation) เมื่อเผชิญปัญหาและการปวดร้าว Ego ก็อาจจะใช้วิธี ให้รับรู้แต่แยกความรู้สึก กล่าวคือรับรู้เรื่องแต่ไม่ยอมรับความรู้สึกอะไร เหมือนที่เรากล่าวว่า บางคนเป็น คนเย็นชา ไม่มีหัวใจ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในกรณีที่เคยเจ็บปวดมามากแล้วจนประสาทไม่รู้สึกอีก

๘. การขจัด (Undoing) เป็นความพยายามที่จะกำจัดความต้องการที่ไร้สำนึกและ ยอมรับไม่ได้ อาจเป็นเพราะอันตรายถ้ายอมรับ

๕. การเปลี่ยน (Displacement) เมื่อเจอปัญหาเช่นนี้ไม่ได้บางสิ่ง ก็อาจจะเปลี่ยนสถานที่ หรือสิ่งของหรือบุคคลเพื่อเป็นการทดแทนที่ไม่ได้

๑๐. การปรับพลัง (Sublimation) ในหมุกกลไกป้องกันตนเองทั้งหมดดูเหมือนจะมีวิธีนี้ที่สร้างสรรค์ที่สุด ตามทฤษฎีของฟรอยด์ มนุษย์ไม่สามารถใช้พลังในแนวที่ Id ต้องการเสมอ เพราะสังคมไม่ยอมรับทั้งการใช้พลังทางเพศและพลังทางการทำลายก็ไม่ได้ทั้งสิ้น จึงระบายพลังไม่หมดระบบก็จะอัดอัด วิธีเดียวที่จะเกิดการประสานกันระหว่างการสร้างอารยธรรมและการที่ได้ใช้พลังในตัวซึ่งไหลมาตลอดเวลาก็คือ การใช้พลังทำในสิ่งที่สังคมยอมรับ พวกงานสร้างสรรค์ในสังคมทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วแต่เป็นการปรับพลังมาทำในสิ่งที่สร้างสรรค์

ความคิดของฟรอยด์ดังกล่าวมาคู่ก็เหมือนมีเหตุผลดี แต่ก็คนถามว่า จำเป็นด้วยหรือที่อารยธรรมต้องมาจากการขัดแย้ง ระหว่างความต้องการของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ความสร้างสรรค์ของมนุษย์อาจมาจากพลังธรรมชาติ หรือแรงจูงใจธรรมชาติของมนุษย์ก็ได้ ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกันถึงจะสร้างสรรค์ได้ แต่ความคิดของฟรอยด์นั้น เหมาะที่จะอธิบายสภาวะจิตของคนที่ถูกกดดันเต็มที่ หรือบุคคลที่มีสภาวะทางจิตที่ไม่ปกติ หรือมีความต้องการทำลายหรือระบายแต่ระบายไม่ได้ จึงทำให้อธิบายได้ว่า แม้ทาสที่ลำบากก็ยังทำงานได้ ไม่ประท้วง เพราะไม่มีทางเลือก คนงานที่มีเสรีภาพพอสมควรเสียอีกที่ประท้วงเวลาเกิดความไม่ยุติธรรม จึงกล่าวได้ว่า จิตวิทยาของฟรอยด์เหมาะที่จะอธิบายวิถีระบายพลังของคนที่ไม่มีความเลือกมากกว่า อาจจะไม่มีทางเลือกมากกว่า อาจจะไม่มีทางเลือกเพราะสังคม และเพราะพลังทำลายสูง และกลัวว่าตัวเองจะลำบากเมื่อแสดงความรู้สึกจริง ๆ แต่ฟรอยด์อาจจะอธิบายการสร้างสรรค์ของคนที่ดีสุขภาพจิตดี อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เปิด หรือเปิดโอกาสให้คนแสดงพฤติกรรมโดยเสมอภาคและเต็มที่ไต่ยาก เพราะมนุษย์สามารถที่จะสร้างสรรค์ได้ โดยที่จิตใจไม่ต้องมีอะไรมาขัดแย้ง เพราะสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวย อาจจะกล่าวได้ว่าการสร้างสรรค์ที่เกิดจากการบีบคั้นทางจิตใจกับการสร้างสรรค์โดยธรรมชาตินั้น ต่างกันตรงที่ว่าในกรณีแรกคนจะขัดแย้งและข่มขืนในใจ สร้างแล้วก็ไร้ความสุขดังที่ฟรอยด์สังเกต แต่ในกรณีหลัง มนุษย์สามารถสร้างสรรค์ด้วยความภาคภูมิใจมีความสุข ปลอดภัยจากความขมขื่นจากชีวิต เช่น อยู่ในสังคมที่เปิดโอกาสโดยเสมอภาค

กลไกเหล่านี้ มนุษย์คนปกติก็ใช้ แต่ต่างกันอยู่ที่ว่าไร้สำนึกกว่ากันเท่าใด คนปกติจะรู้สำนึกมากกว่า และจิตวิทยาของฟรอยด์ก็ให้น้ำหนักแก่จิตไร้สำนึกมาก เพราะฟรอยด์เชื่อว่ากระบวนการของ Id ก็ไร้สำนึกโดยส่วนใหญ่ และกลไกป้องกันตัวเองของ Ego ก็ไร้สำนึกแม้ Superego ก็ไร้สำนึก หลักสำคัญก็คือว่าในกระบวนการพัฒนาการทางพฤติกรรมนั้น ยังมีข้อ

ขัดแย้งและการเก็บกดเพียงใด ก็จำทำให้การรับรู้เป็นไปในเชิงไร้สำนึก ผู้วิจัยคิดว่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลเฉพาะที่ Ego เข้มแข็งก็อาจจะจัดการได้ดีกว่า แต่สิ่งแวดล้อมที่เลวมากก็จะเพิ่มสภาวะจิตที่ไร้สำนึกและไร้เหตุผลมากขึ้นตามลำดับ โขศคติที่สังคมปัจจุบันส่วนใหญ่ เปิดโอกาสให้มนุษย์แสดงศักยภาพเท่าเทียมกัน และลดช่องว่างของการเอารัดเอาเปรียบ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ของโลกมีสุขภาพกายและใจดีกว่าสมัยโบราณ โดยเฉพาะสมัยที่มีทาสและการเอารัดเอาเปรียบมาก ดังนั้น จิตไร้สำนึกของมนุษย์คงจะลดลง ความมีเหตุผลก็จะมีมากขึ้น สุขภาพจิตดีขึ้น ถ้าจะมองแบบพุทธศาสนา โอกาสที่มนุษย์จะมีเหตุผลและกระจำงในสังขารของชีวิตก็มีมากขึ้น เพราะเจ้าตัวจิตไร้สำนึกซึ่งหมายถึงความมกมายไร้เหตุผล เป็นตัวแปรที่กีดขวางการแสวงหาสังขารของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้วิจารณ์ในทฤษฎีพัฒนาระดับขั้นทางพฤติกรรมนี้ของ فروยด์ ว่าเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางจิตวิทยา ซึ่งจากการศึกษาพบว่า วิธีการอธิบายการแสดงศักยภาพระดับพฤติกรรมของ فروยด์ นั้น เป็นการอธิบายถึงคนและสังคมที่มีปัญหาหรือป่วยมากกว่าเน้นการอธิบายถึงระดับพฤติกรรมของคนปกติธรรมดาทั่วไป แต่ถ้าหากนำทฤษฎีนี้มาอธิบายโลกปัจจุบันซึ่งเต็มไปด้วยสังคมเปิด และมีความเสมอภาคทางโอกาสและเสรีภาพมากขึ้นทุกวัน อาจมีข้อผิดพลาดได้ ทั้งนี้ด้วยเหตุว่า فروยด์ ได้ข้อมูลในการสร้างทฤษฎีนี้มาจากการสังเกตคนไข้และข้อมูลทางสังคมที่มีปัญหา^{๑๑๑} ดังนั้น ทฤษฎีของเขาจึงอธิบายให้เราได้เข้าใจอย่างแจ่มชัดในบุคคลที่ป่วยและสังคมที่มีปัญหา แต่สำหรับสังคมที่ไม่ป่วยและเปิดโอกาสเต็มที่ ที่จะให้มนุษย์เลื่อนขั้นทางสถานของสังคม และมีความเสมอภาคของโอกาส มนุษย์ย่อมไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้งทางจิตใจก่อนแล้วจึงจะบรรลุพฤติกรรมที่ดิงามเสมอไป ซึ่งหากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าการที่มนุษย์จะมีพฤติกรรมไปในทิศทางใดนั้น สังคมซึ่งเป็นสภาวะแวดล้อมอาจมีส่วนกำหนดอยู่ไม่ใช่ตัวมนุษย์แต่ละคนจะผลิตพลังที่ไม่ดีตลอดเวลา พลังไม่ดีอาจเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและบุคคล ไม่ใช่เหตุเพียงตัวผู้หนึ่งคนเดียว ด้วยเหตุนี้ ถ้าหากมีการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี มนุษย์ก็อาจแสดงศักยภาพได้เต็มที่โดยไม่ต้องเป็นโรคจิตประสาทหรือมีสังคมที่ป่วยก็ได้ ทฤษฎีของ فروยด์ นั้น มุ่งเน้นอธิบายภาพของสังคมที่มีปัญหาหรือป่วยได้ดีมาก ทำให้เราเกิดความกระจำงเกี่ยวกับปรากฏการณ์อันเป็นภาพของบุคคลและสังคมที่ผิดปกติ แต่ทั้งนี้ เราต้องยอมรับว่าสังคมยังมีอีกหลายแง่มุม เพราะโดยปกติแล้วสังคมที่มีความสมบูรณ์แบบยังไม่มี

^{๑๑๑}รศ.ดร. ศรีเรือน แก้วกังวาล, ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ (รู้เรา-รู้เขา), หน้า ๒๓.๓ - ๒๓.๔.

และยุคนี้จะหาสังคมที่เลวร้ายจนทำให้คนมีกระบวนการปรับตัวที่ผิดปกติก็หายาก อีกทั้งสังคมโลกเสรีแบบอเมริกันและสังคมคอมมิวนิสต์ก็ล้วนทำให้มนุษย์อยู่ดีกินดีขึ้นกว่าเก่า ดังนั้น ระบบต้องปิดกั้นเต็มที่ เช่น สังคมทาสหรือคล้ายทาสซึ่งปิดกั้นโอกาสก้าวหน้าทางสังคมอย่างเต็มที่และตลอดชีวิต ระบบที่จะสร้างผลการปรับตัวที่ไม่ปกติมากที่สุด ก็คงจะเป็นระบบทาสและระบบวรรณะ ซึ่งก็เป็นระบบสังคมที่เป็นอดีตไปแล้วทั้งสิ้น สังคมสมัยใหม่คงจะหาข้อสำคัญที่จะทำให้ระบบอยู่ได้ตลอดไปหรือไม่ นั่นก็อยู่ที่ว่า ระบบจะยอมปรับเปลี่ยน และมุ่งหาความก้าวหน้าหรือสถานะที่ดีขึ้นหรือไม่ สังคมปัจจุบันทั้งโลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์นั้น ต่างก็ปรับปรุงแก้ไขและมุ่งหวังอนาคตที่ดีขึ้น จึงจะเอื้ออำนวยต่อพัฒนาการและการบรรลุศักยภาพในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของมนุษย์

๒.๓.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ ได้กล่าวถึงเป้าหมายซึ่งเป็นจุดหมายในแต่ละระดับขั้นของการพัฒนาพฤติกรรมไว้แตกต่างกัน ซึ่งแต่ละระดับขั้นก็จะมีลักษณะอันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาพฤติกรรมไปตามลำดับอายุ ตามหลักการทางจิตเพศ โดยในแต่ละระดับขั้นนั้น ก็มีเป้าหมายอันเป็นความสุข ซึ่งแบ่งแยกออกเป็นช่วงอายุ ซึ่งพอน่ากล่าวได้ดังนี้^{๑๓๔}

๑. เป้าหมายขั้นความสุขในระยะแรกเกิด

ขั้นนี้เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป้าหมายขั้นความสุขทางปาก(Oral Stage)มีความสำคัญอยู่ ๒ ระยะ คือ

ก) ในระยะแรก เป็นระยะแรกเกิดถึงเดือนแรก ฟรอยด์ถือว่า ในระยะนี้ ถ้าทารกพูดได้ก็จะบอกว่า “การดูดนมมารดาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต” การดูดเป็นสิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีวิต เพราะทำให้ร่างกายเจริญเติบโต เด็กต้องการดูดนมเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ซึ่งการดูดนี้ทำให้ทารกเกิดความพึงพอใจ ดังนั้น ถ้าทารกดูดนมมารดาไม่ได้ ก็จะดูดหัวแม่มือของตนเองและดูดวัตถุอื่นที่ยังไม่หิวหรืออิ่มแล้ว ฟรอยด์เรียกความสุขจากการดูดนี้ว่า Autoerotic เป็นความรู้สึกที่ทารกพอใจในการดูดโดยไม่ได้อะไรถึงสิ่งอื่นๆ เลย

^{๑๓๔} นวลละออ สุภาพผล, *ทฤษฎีบุคลิกภาพ*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐-๖๑.

กิจกรรมที่ทำให้เกิดความสุขชนิด Autoerotic ไม่ได้มีขอบเขตจำกัดเฉพาะในระยะ Oral Stage เท่านั้น กิจกรรมด้านอื่น ๆ ในพัฒนาการระยะต่อมา เช่น การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเองของเด็ก (Children Masturbate) ก็ถือเป็น Autoerotic อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี ปรอยด์เน้นความสำคัญของความสุขชนิดนี้ในระยะ Oral Stage เพราะเป็นการแสวงหาความสุขจากตัวเองโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในระยะ ๖ เดือนแรกโลกของทารก “ปราศจากเป้าหมายจากสิ่งใด ๆ” เด็กยังไม่มีมโนคติเกี่ยวกับบุคคลหรือวัตถุต่าง ๆ ที่แวดล้อมอยู่ในชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ทารกคิดว่าตนเองเป็นใหญ่มีความสำคัญที่จะต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากผู้อื่น เป็นระยะที่ทารกหลงตัวเอง (Primary narcissism) คำว่า narcissism หมายถึงรักตนเอง (self love) เป็นคำที่นามาจากนิยายกรีก เป็นเรื่องของผู้ชายชื่อ Narcissus ซึ่งหลงเงาของตนเองที่สะท้อนอยู่ในสระ นอกจากนี้ คำว่า narcissism ยังหมายถึงความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองของเด็กในครั้งแรก ระยะ narcissism เป็นระยะที่เด็กแสวงหาความสุขให้ตนเองโดยไม่สนใจต่อโลกภายนอก

ข) ระยะที่สอง เริ่มตั้งแต่ ๖ เดือนเป็นต้นมา เด็กเริ่มพัฒนามโนคติเกี่ยวกับผู้อื่น โดยเฉพาะกับแม่ในลักษณะที่แยกออกหรือแตกต่างจากบุคคลอื่น เด็กจะรู้สึกวิตกกังวลเมื่อแม่จกไป หรือแม่ปล่อยให้เขาอยู่กับคนแปลกหน้า ในเวลาเดียวกันเป็นระยะร่างกายพัฒนาการสิ่งสำคัญ ๆ ขึ้น เช่น ฟันขึ้นอาจทำให้เด็กรู้สึกรำคาญและพฤติกรรมออกมาในรูปของการกั๊ก เช่น การกั๊กในขณะอุจจาระ ซึ่งทำให้แม่หนีห่าง และอาจเป็นระยะหย่านม ทำให้เด็กเกิดความคับข้องใจซึ่งจะมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ขึ้นอยู่กับสภาพของการหย่านม ชีวิตในระยะนี้ เด็กมีความรู้สึกถึงความซับซ้อนและลำบากยุ่งยากใจ เด็กมีจิตใจสำนึกปรารถนากลับไปสู่ระยะแรกของ Oral Stage ซึ่งทุกอย่างดูเหมือนสะดวกสบายและพอใจมากกว่า

ดังนั้น จะเห็นว่าพฤติกรรมในขั้นความสุขทางปากนี้ มีความเป็นไปตามสัญชาตญาณ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความอยู่รอด พฤติกรรมทุกอย่างที่แสดงออกไป มักจะเป็นไปตามสัญชาตญาณ

๒. เป้าหมายขั้นความสุขทางอวัยวะขั้วถ่าย

เป้าหมายในระดับนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป้าหมายขั้นความสุขทางอวัยวะขั้วถ่าย (The Anal Stage) ความสุขในระยะขั้วถ่าย อยู่ระหว่างอายุ ขวบครึ่งถึงสามขวบ บริเวณทวารหนักเป็นจุดศูนย์กลาง (focus) ของความสนใจในเรื่องเพศของเด็ก เด็กมีความรู้สึกไวต่อการรับความรู้สึกซึ่งเกิดจากการเคลื่อนไหวในท้องและการบีบตัวของบริเวณกล้ามเนื้อทวารหนัก ระยะนี้ การเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย ทำให้เด็กมีวุฒิภาวะที่จะควบคุมการขั้วถ่ายได้แล้ว แต่บางครั้งเด็กเรียนรู้ที่จะกลั้นอาการปวดอุจจาระไว้ ไม่ยอมถ่ายออกมาโดยจะกลั้นไว้ จนถึงขั้นสุดท้ายที่จะเก็บ

ไว้ไม่ได้ การกระทำเช่นนี้ ทำให้เด็กมีความพอใจและมีความสุขที่เกิดจากการบีบตัวของบริเวณปลายลำไส้ใหญ่ ความสุขจะเพิ่มขึ้นจนถึงระยะการปลดปล่อยในขั้นสุดท้าย โดยทั่ว ๆ ไปเด็กสนใจสิ่งที่เขาจับถ่าออกมา และมีความสุขที่จะหยิบจับเล่น ความสุขจากการเล่นอุจจาระในระยะนี้เป็นจุดเริ่มต้นของความสุขที่เกิดจากการสมมติ ในระยะต่อมา มีพ่อแม่เพียงไม่กี่คนที่เข้าใจความสุขความต้องการของเด็ก และยอมให้ลูกทำและทะเล่เล่นอุจจาระของตน พ่อแม่ส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นสิ่งน่ารังเกียจ และพยายามให้เด็กเห็นเช่นเดียวกับตน โดยการห้ามอย่างเอาจริงเอาจัง หรือรีบทำความสะอาดอย่างรวดเร็ว การกระทำเช่นนี้ของพ่อแม่เป็นการสกัดกั้นความสุขของเด็ก ดังนั้น เป้าหมายอันเป็นความสุขในระดับนี้ของมนุษย์ ก็ยังเป็นไปตามสัญชาตญาณอยู่นั่นเอง เพราะไม่สามารถแยกแยะอะไรได้

๓. เป้าหมายขั้นความสุขทางเพศ

เป้าหมายขั้นความสุขทางเพศ(The Phallic or Oedipal stage) นี้อยู่ในระหว่างอายุ ๓ ขวบถึง ๖ ขวบ ซึ่งลักษณะพฤติกรรมของเด็กในระยะนี้มีดังนี้

ก. แหล่งความพึงพอใจ ความใส่ใจ และความอยากรู้อยากเห็นย้ายจากบริเวณอวัยวะขับถ่ายไปยังอวัยวะสืบพันธุ์ ในช่วงนี้เด็กอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับสภาพของร่างกายซึ่งแตกต่างกันไปตามเพศ อยากรู้เกี่ยวกับการเกิดของทารกว่าเกิดมาอย่างไร การเล่นอวัยวะเพศอาจพบตั้งแต่อายุก่อน ๓ ขวบเล็กน้อย

ข. ระยะนี้ทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายให้คุณค่ากับอวัยวะเพศชาย การเกิดความรู้สึกลัวขาดไปก่อให้เกิดความวิตกกังวลที่เรียกว่า Castration anxiety และการที่เด็กผู้หญิงขาดอวัยวะเพศแบบเด็กชาย ทำให้เด็กตีความว่าถูกตัดไป ซึ่งการตีความเช่นนี้ทำให้เด็กผู้ชายมีความวิตกกังวลเพิ่มขึ้น เพราะกลัวการถูกตัดเช่นเด็กผู้หญิง

ค. จุดสนใจของความรักเด็กหญิงและเด็กชายจะพุ่งไปที่พ่อหรือแม่ที่เป็นเพศตรงข้ามกับตน เป็นความรักที่ต้องการเป็นเจ้าของแต่เพียงผู้เดียวไม่ต้องการให้ผู้อื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง

ขั้นความสุขทางอวัยวะเพศ (phallic stage) เป็นช่วงที่มีความยุ่งยากมีความตึงเครียดและตื่นเต้นสำหรับเด็ก การผ่านพ้นระยะนี้ไปโดยไม่มีปัญหา มีความสำคัญต่อพัฒนาการที่ปกติในขั้นต่อไป ดังนั้น เป้าหมายของการพัฒนาพฤติกรรมในระดับนี้ จึงอยู่ที่การได้แบบอย่างที่ดีที่ถูกต้อง โดยเฉพาะพ่อแม่ถือว่ามิบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการให้แบบอย่างที่ถูกต้องต่อเด็ก เพราะถ้าหากเด็กได้แบบอย่างไม่ถูกต้อง อาจเกิดความแปรปรวนหรือความผิดปกติทางเพศได้

๔. เป้าหมายขั้นความสุขสงบ

ความสุขขั้นสงบ(The Latency Stage) นี้ เป็นระยะก่อนวัยรุ่น ในขั้นนี้เด็กจะผ่านความยุ่งยากทั้งหลายเข้าสู่ระยะที่มีความสงบทางจิตใจ (latency period) ซึ่งเป็นช่วงที่มีความสงบมากกว่าช่วงที่มีความสงบมากกว่าช่วงที่ผ่านมาคือขั้นความสุขทางอวัยวะเพศ ระยะก่อนวัยรุ่นอยู่ในช่วงอายุประมาณ ๖ ขวบ ถึง ๑๑ ขวบ เป็นระยะที่พักในเรื่องเพศและจินตนาการทางเพศที่รุนแรง เด็กจะเก็บเรื่องเพศและจินตนาการทางเพศลงสู่จิตใจไว้สำนึก ฟรอยด์เห็นว่า การเก็บกดเรื่องเพศในระยะเวลา นี้ เป็นระยะที่สงบซึ่งไม่เพียงแต่ความรู้สึกของปม Oedipus เท่านั้น แต่รวมถึงระยะปาก(Oral) ระยะทวารหนัก (anal) เนื่องจากแรงกระตุ้นที่เป็นอันตรายและจินตนาการที่ก้าวร้าวถูกเก็บไว้ในจิตใจไว้สำนึก เด็กจึงไม่รู้สึกลำบากใจหรือเป็นทุกข์มากเกินไป ทำให้มีอิสระที่จะใช้พลังงานในทางสร้างสรรค์นามธรรมต่าง ๆ เป้าหมายของการพัฒนาพฤติกรรมในระดับนี้ อยู่ที่การทำพฤติกรรมในสิ่งที่สังคมยอมรับ เช่น เล่นกีฬา เกมสกี และกิจกรรมที่ใช้สติปัญญา หรือค้นหาปัจจัยที่เป็นจริงของชีวิต มีความเยือกเย็นทางอารมณ์ และสามารถแสดงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ด้วยสามารถควบคุมตนเองได้

๕. เป้าหมายขั้นความสุขจากการมีเพศสัมพันธ์

ฟรอยด์ถือว่า ขั้นความสุขจากการมีเพศสัมพันธ์(The Genital Stage or Puberty) เป็นช่วงที่อยู่ในระยะ ๑๐ ขวบถึง ๑๓ ขวบ เป็นระยะที่พลังเพศมีความสมบูรณ์เต็มที่ ช่วงนี้เป็นช่วงที่บุคคลมีความรู้สึกเป็นอิสระจากพ่อแม่ สำหรับผู้ชายมันมีความหมายว่า เขาสามารถสลัดความผูกพันกับพ่อแม่ไปสู่หญิงอื่นที่เขาค้นพบ ส่วนกับพ่อก็ยังคงมีความรู้สึกเป็นคู่แข่งและรู้สึกเป็นอิสระจากอำนาจที่เหนือกว่าของพ่อ พัฒนาการของลูกสาวก็เป็นไปทำนองเดียวกัน โดยเขาจะแยกจากความรู้สึกผูกพันจากพ่อแม่ เพื่อสร้างชีวิตของตนเอง ฟรอยด์สังเกตว่าความรู้สึกเป็นอิสระดังกล่าว ไม่ได้เป็นไปอย่างง่าย ๆ เพราะเป็นเวลาหลายปีที่เขาเหล่านั้นได้สร้างตนเองโดยพึ่งพาอาศัยพ่อแม่ จึงอาจเป็นความเจ็บปวดและหวั่นไหวที่จะแยกอารมณ์ของตัวเองออกมา และในทรรศนะของฟรอยด์ ถือว่าความรู้สึกเป็นอิสระหรือความต้องการเป็นอิสระ ไม่เคยบรรลุถึงจุดหมายอย่างสมบูรณ์เลย ดังนั้น เป้าหมายของการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ในช่วงนี้ จึงอยู่ที่การดูแลเอาใจใส่ให้คำแนะนำที่ถูกต้องต่อเรื่องเพศ ว่าควรมีขอบเขตอย่างไร สามารถปฏิบัติได้มากน้อยแค่ไหน เป็นต้น

หากพิจารณาจากทฤษฎีของฟรอยด์ในประเด็นนี้ จะเห็นว่าอิทธิพลทางวัฒนธรรมซึ่งได้แก่วิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี การเลี้ยงดูของพ่อแม่ตลอดจนสัมพันธภาพ

ระหว่างบุคคลภายในครอบครัวมีอิทธิพลต่อความคิดของเขาอยู่มาก ทั้งนี้ด้วยเหตุว่า วิธีชีวิตของบุคคลย่อมเป็นภูมิหลังแห่งความคิด และเป็นตัวกำหนดเป้าหมายแห่งพฤติกรรมของเขาด้วย

ในประเด็นนี้จะเห็นได้จากครอบครัวของฟรอยด์ที่เกิดในตระกูลยิวผู้เคร่งครัดประเพณี ถือว่าพ่อคือผู้มีอำนาจสูงสุดในครอบครัว วาจาของพ่อคือประกาศิตซึ่งทุกคนต้องเชื่อฟังโดยศรัทธา

ยิ่งกว่านั้น เมื่อซิกมันด์ ฟรอยด์เกิดมานั้น ยาคอบ ฟรอยด์ ผู้เป็นพ่อมีอายุถึง ๔๑ ปีแล้ว ในสมัยนั้นนับว่าอยู่ในวัยสูงอายุทีเดียว ส่วนแม่ยังสาวสวย ฟรอยด์เป็นลูกคนแรกของแม่แต่มีใช้ลูกคนแรกของพ่อ เพราะพ่อมีลูกซึ่งโตจนมีเหย้าเรือนไปแล้วถึง ๒ คน จากการแต่งงานครั้งแรก เมื่อฟรอยด์เกิดขึ้นมา ยาคอบเป็นปู่ของเด็กถึง ๒ คนแล้ว และหลานทั้งสองก็มีอายุแก่กว่าฟรอยด์เล็กน้อยด้วยซ้ำ

ถ้าจะเรียงลำดับอายุของสมาชิกในครอบครัวแล้ว เด็กชายฟรอยด์คงจะงงอยู่ไม่น้อย เพราะลูกของพี่ชายก็เป็นเพื่อนเล่นกับตน ส่วนพ่อนั้นกลับเป็นปู่ของเพื่อนเล่นอีกที ถ้าตนมีอายุไล่เลี่ยกับพี่ชายก็คงจะคงง่ายขึ้นหน่อย

ส่วนแม่เป็นคนอ่อนโยน และโปรดปรานฟรอยด์มาตั้งแต่เล็กจนโต ประกอบกับแม่มาจากตระกูลนักปราชญ์ชาวยิว จึงได้ให้ทั้งความรักและความคิดเชิงปรัชญาแก่ลูก จะเห็นว่าแม่ลูกคู่นี้สนิทสนมกันมาก ส่วนพ่อนั้นอยู่ในฐานะนำเกรงขามมากกว่าที่จะนำสนิทสนมด้วย ซึ่งจากการผ่านอบรมมาเช่นนี้เอง จึงน่าจะมีส่วนในการพัฒนาทฤษฎีจิตเพศของฟรอยด์อยู่ไม่น้อย

๒.๓.๕ เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรม

เนื่องจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ ที่นำมาอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมรวมไปถึงเกณฑ์ในการตัดสินทางจริยธรรม มีการเสนอไว้ในงานวิชาการต่าง ๆ ที่ค่อนข้างกระจัดกระจาย โดยไม่ได้มีการเสนอเป็นทฤษฎีที่ครบถ้วนในตัว การอธิบายในประเด็นนี้ผู้วิจัยจึงอาศัยการตีความและอธิบายเพิ่มเติมด้วยการยึดหลักทฤษฎี Id , Ego ,Superego เป็นแกนกลางในการนำเสนอ

ซิกมันด์ ฟรอยด์ ผู้นำทฤษฎีจิตวิเคราะห์ระยะแรก เสนอทฤษฎีจิตวิเคราะห์ในฐานะเป็นทฤษฎีมหภาคที่พยายามอธิบายพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น ด้านจริยธรรม ด้านบุคลิกภาพ และบทบาทด้านเพศ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่นำมาอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมจึงเป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ในการอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรม ฟรอยด์เห็นว่าทารกเกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณพื้นฐาน ๒ ประการ ดังนี้

๑. สัญชาตญาณแห่งชีวิต (Eros)

๒. สัญชาตญาณแห่งความตาย (Thanatos)^{๑๓๕}

สัญชาตญาณพื้นฐาน ๒ ประการนี้ เป็นแหล่งก่อให้เกิดพลังงานทางจิต ซึ่งจะกระจายกันทำงานในระบบของบุคลิกภาพ ๓ ระดับ คือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และ ซูเปอร์อีโก้ (Superego) ระบบบุคลิกภาพ ๓ ระบบนี้ไม่ได้พัฒนาขึ้นมาพร้อมกัน แต่จะพัฒนาตามขั้นตอน โดยทั้งสามระบบนี้มีการทำหน้าที่ทางจริยธรรมพอสรุปได้ดังนี้^{๑๓๖}

Id เป็นระบบที่มีติดตัวทารกมาตั้งแต่เกิดหน้าที่หลักของ Id คือการใช้พลังงานทางจิตไปในการตอบสนองความต้องการตามสัญชาตญาณ Id ทำงานตามหลักการแสวงหาความสุขให้แก่ทารก ขณะเดียวกันก็พยายามหลบหลีกสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความไม่สุขสบาย แต่อาศัยการทำงานของอิดอย่างเดียว ทารกไม่สามารถตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าของตนได้เสมอไปในสภาพความเป็นจริง Ego จึงพัฒนาขึ้นมาทำหน้าที่ในการคิดและการวางแผนตอบสนองความต้องการของ Id โดยการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง ครั้นภายหลัง Superego พัฒนาขึ้นมาพร้อมกัน Ego ยังต้องทำหน้าที่ประสานการทำงานของ Id และของ Superego เข้าด้วยกัน

Superego เป็นระบบที่สามของบุคลิกภาพและเป็นระบบที่เรียกว่าระบบควบคุมจริยธรรมของบุคคล Superego พัฒนาขึ้นมา เมื่อทารกมีอายุระหว่าง ๓-๖ ปี ใน Superego นี้ยังมีระบบย่อยอีกสองระบบที่พัฒนาขึ้นมาควบคู่กัน ระบบหนึ่งเรียกว่า อีโก้ไอดีล (Ego ideal) เป็นระบบที่เด็กจดจำการกระทำที่พ่อแม่บอกว่าดีและควรกระทำไว้ อีกระบบหนึ่งเรียกว่า มโนธรรม (Conscience) เป็นระบบที่เด็กจดจำการกระทำที่พ่อแม่บอกว่าไม่ดีและไม่ควรกระทำ ระบบย่อยทั้งสองระบบของ Superego นี้จะคอยควบคุมการกระทำของเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เมื่อใดที่บุคคลทำในสิ่งที่อีโก้ไอดีลก็จะให้รางวัลทำให้บุคคลเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง แต่เมื่อใดที่บุคคลทำในสิ่งไม่ดี มโนธรรมก็จะลงโทษทำให้บุคคลเกิดความสำนึกผิดขึ้นมา กล่าวคือ Superego ช่วยให้เด็กควบคุมตนเองทางจริยธรรมได้ เหมือนกับที่พ่อแม่เคยควบคุมตนโดยใกล้ชิดมาก่อน^{๑๓๗}

^{๑๓๕} ชัยพร วิชาวุธ, ชีระพร อูวรรณโณ และพรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, **พฤติกรรมจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษาตามแนวทางจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐.

^{๑๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๑๓๗} Signund Freud, **The Ego : The Mechanisms of Defense**, (New York : International University Press, 1946), p. 64.

ฟรอยด์เชื่อว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กเริ่มจากช่วงเวลาที่เด็กกำลังพัฒนา Ego ในช่วงเวลานี้เด็กต้องมีการพึ่งพาพ่อแม่มาก และต้องการความรักจากพ่อแม่ แต่บางครั้งเด็กก็ทำตนแตกต่างไปจากพ่อแม่ต้องการ ทำให้พ่อแม่เกิดความไม่พอใจ เด็กเกรงว่าตนจะสูญเสียความรักของพ่อแม่ไป จึงหันมาทำตามอย่างพ่อแม่ รับเอาบุคลิกภาพลักษณะบางอย่างของพ่อแม่มาเป็นของตน การทำตามอย่างประเภทนี้เรียกว่า การทำตามอย่างโดยกลัวว่าจะสูญเสียความรัก (anaclitic identification)^{๑๓๘}

พัฒนาการทางจริยธรรมอีกระยะหนึ่งที่เด่นชัดขึ้นมามากคือ ช่วงที่เด็กพัฒนา Superego ขึ้นมาในช่วงนี้ฟรอยด์อธิบายพัฒนาการของเด็กชายและเด็กหญิงแตกต่างกัน คือ ในเด็กชายวัย ๓-๖ ปีเด็กมีความรักแม่เป็นอย่างมาก ปรารถนาจะได้แม่มาครอบครองเสียเอง ความปรารถนานี้ฟรอยด์เรียกว่า “ปมเอดิปุส” (Oedipus Complex)^{๑๓๙} เป็นผลให้เด็กชายต้องการกำจัดพ่อให้พ้นทางของตนไป เพราะพ่อเป็นคู่แข่งสำคัญที่มาแย่งความรักของแม่ไปจากตน แต่เด็กชายก็ตระหนักดีว่าพ่อแข็งแรงกว่าตน ทำให้เด็กเกิดความวิตกกังวลว่าจะถูกตอน (castration anxiety) เมื่อความวิตกกังวลนี้ถึงระดับหนึ่งเด็กก็จะยอมแพ้ เป็นการแก้ปมเอดิปุสโดยการเก็บความปรารถนาแม่ลงไปอยู่ระดับจิตใต้สำนึก และหันมาทำตามอย่างพ่อ ในการทำตามอย่างพอนี้ เด็กก็รับเอาค่านิยม ทักษะ และจริยธรรมของพ่อเข้าไปเป็นของตนด้วยการทำตามอย่างในลักษณะนี้^{๑๔๐} ภายหลังลูกสาวของ ฟรอยด์ คือ แอนนา ฟรอยด์ (Anna Freud, 1946) นำมาอธิบายเพิ่มเติมว่าเด็กเกิดความวิตกกังวลว่าพ่อจะทำร้ายตน เพื่อจะเอาชนะความวิตกกังวลนี้เด็กก็เปลี่ยนจากการเป็นผู้ถูกข่มขู่มาเป็นผู้ข่มขู่เสียเอง โดยการทำตามอย่างพ่อ แอนนา ฟรอยด์ เรียกการทำตามอย่างแบบนี้ว่าเป็นการทำตามอย่างผู้ก้าวร้าว (identification with the aggressor)

ส่วนพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กหญิง เกิดขึ้นในลักษณะที่เด็กหญิงไม่ได้มีความวิตกกังวลว่าจะถูกตอน แต่เด็กหญิงเชื่อว่าตนได้ถูกตอนไปแล้ว เพราะตนไม่มีอวัยวะเพศเหมือนเด็กชายทำให้เด็กหญิงเกิดความอิจฉาอวัยวะเพศของเด็กชาย (penis envy) ขึ้น และเกิดปมอีเลคตรา (Electra Complex) เด็กหญิงเชื่อว่าคนที่ตนไม่มีอวัยวะเพศเหมือนเด็กชายเป็นเพราะแม่เป็นผู้ตัดอวัยวะเพศที่เหมือนเด็กชายทิ้งไป ทำให้เด็กลดความรักที่มีต่อแม่ลง และหันมารักพ่อแทน โดยมีจินตนาการว่าตนอาจจะได้พ่อมาครอบครองและจะมีลูกกับพ่อได้ เป็นการมาทดแทนอวัยวะเพศชายที่ตนขาดไป เด็กหญิงจึงพยายามรับเอาบทบาททางเพศของเพศหญิงมาเป็นของตน

^{๑๓๘} Ibid., p. 67.

^{๑๓๙} Ibid., p 70.

^{๑๔๐} ดูรายละเอียดใน เถลิงเกียรติ ศิวานวล, จิตวิเคราะห์ของฟรอยด์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๒-๑๕๕.

โดยเฉพาะจากคนใกล้ชิดที่เป็นที่รักของพ่อที่สุด คือแม่นั่นเอง ในเด็กชายการแก้ปมเอดิปุลสำเร็จ เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ Superego และจริยธรรมพัฒนาขึ้นได้อย่างเต็มที่ แต่เด็กหญิงการแก้ปมอีเลคตราไม่ได้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนเหมือนเด็กชาย ฟรอยด์เพียงเชื่อว่าปมอีเลคตราของเด็กหญิงค่อย ๆ สลายไปเอง ด้วยเหตุนี้ ทำให้ฟรอยด์คิดว่าเด็กหญิงจะมีพัฒนาการทางจริยธรรม หรือพัฒนาการทาง Superego ได้น้อยกว่าเด็กชาย

จากการศึกษาพบว่า ฟรอยด์ได้เน้นในทฤษฎีจิตวิเคราะห์อย่างเด่นชัดว่า เพศชายมีพัฒนาการทางจริยธรรมได้สูงกว่าเพศหญิง เพราะชายสามารถแก้ปมเอดิปุลได้สำเร็จ แต่เพศหญิงกับต้องปล่อยให้ปมอีเลคตราค่อย ๆ สลายตัวไป ประเด็นนี้เซียร์สและคณะ(Sears, e al.,1957)^{๕๑} นำมาศึกษาโดยการสัมภาษณ์แม่ของเด็กที่เรียนระดับชั้นอนุบาล ในการสัมภาษณ์ซึ่งใช้เวลาประมาณสองชั่วโมงต่อคน ผู้สัมภาษณ์สอบถามถึงสิ่งต่าง ๆ ที่พ่อแม่เด็กปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และสอบถามถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็ก จากนั้นก็นำคำสัมภาษณ์มาให้คะแนนด้านต่าง ๆ หลายด้าน รวมทั้งด้านสำคัญด้านหนึ่งคือ มโนธรรมของเด็ก ครั้นนำคำตอบทั้งหมดมาจำแนกตามเพศ ปรากฏว่าเด็กชายร้อยละ ๒๐ ได้การประเมินว่ามโนธรรมสูง ขณะที่เด็กร้อยละ ๒๕ ได้การประเมินเช่นนั้น ข้อค้นพบนี้เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับที่ฟรอยด์คิดไว้มาก นอกจากนี้การวิจัยของฮอฟแมน ซึ่งทำกับนักเรียนชั้น ป.๕ ป.๖. และผู้ใหญ่ ก็พบว่าเพศหญิงมีการซึมซาบทางจริยธรรมประจำใจมากกว่าเพศชาย และหากมีการทำผิดจริยธรรมเกิดขึ้น เพศหญิงมักจะเกิดความสำนึกผิด แต่เพศชายมักจะเกิดความกลัว ดังนั้น งานวิจัยที่ทำตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะไม่สนับสนุนความคิดของฟรอยด์ที่ว่าเพศชายมีพัฒนาการทางจริยธรรมสูงกว่าเพศหญิง กลับพบว่าเพศหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมสูงกว่าเพศชาย^{๕๒}

กล่าวโดยสรุปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมได้ว่า พฤติกรรมใดจะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับ Superego ที่เป็นตัวคอยควบคุมระบบจริยธรรมของบุคคล โดย Superego มีระบบย่อยในการควบคุมสองระบบที่พัฒนาขึ้นมาควบคู่กัน คือ อีโกไอดีล (Ego Ideal) พฤติกรรมของมนุษย์จะดีหรือไม่ดี หรือมีทิศทางไปอย่างไร ในช่วงวัยเด็ก เด็กจะจดจำการกระทำที่พ่อแม่บอกว่าเป็นดีและควรกระทำไว้ ซึ่งถ้าระบบนี้มีความมั่นคง พฤติกรรมที่แสดงออกไปก็จะไปในทิศทางที่ดี ระบบย่อยของ Superego อีกระบบหนึ่ง คือ มโนธรรม (Conscience) เป็นระบบที่เด็ก

^{๕๑} Philip Rieff, *Freud : The Mind of The Maralis*, p.131-132.

^{๕๒} ฐาภละเอียดใน นวลละออ สุภาพล, *ทฤษฎีบุคลิกภาพ*, หน้า ๕๕-๖๐.

จดจำการกระทำที่พ่อแม่บอกว่าไม่ดีและไม่ควรกระทำไว้ ระบบย่อยทั้งสองระบบของ Superego จะคอยควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์เรตั้งแต่เด็กจนโต ถ้าทั้งสองระบบนี้ มีความเข้มแข็งและมีการทำงานสัมพันธ์กัน พฤติกรรมของมนุษย์ก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องดีงาม สร้างสรรค์

บทที่ ๓

เปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทฤษฎีของ พุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ ฟรอยด์

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะทำการเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ ฟรอยด์ เพื่อดูว่าแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสองกระแสนี้มีความเหมือนกันและแตกต่างกันอย่างไร โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบจะมีลักษณะจุดมุ่งหมายและของเขตการเปรียบเทียบแบบ “ปรัชญาเปรียบเทียบ” คือการนำเอาแนวความคิดปรัชญาที่สังกัดสายวัฒนธรรมต่างกันมาเปรียบเทียบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สายวัฒนธรรมตะวันตกกับสายวัฒนธรรมตะวันออก จุดมุ่งหมายของการเปรียบเทียบนั้น เพื่อให้เรามีความรู้ที่กว้างขวางและได้ทราบแนวคิดของเรื่อง ๆ เดียวกันจากนักปรัชญาที่ต่างวัฒนธรรมกัน ที่สำคัญก็คือ “จะเป็นการขยายขอบเขตแห่งความรู้และเป็นการสร้างทฤษฎีให้เฉียบคมพอที่จะหยั่งรู้สังขารมสากล”^๑

ซึ่งผลจากการกระทำเช่นนี้จะก่อให้เกิดมุมมองที่กว้างขวางไม่คับแคบ และช่วยในการพัฒนาเพิ่มพูนปัญญาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ดังนั้น การเปรียบเทียบไม่จำเป็นต้องลงเอยด้วยความเหมือนกันเสมอไป คนส่วนมากมักเข้าใจผิดว่า การเปรียบเทียบใด ๆ ก็ตาม ต่างมุ่งค้นหาสิ่งที่น่าสนใจมาเปรียบเทียบนั้น ๆ ว่าเหมือนกันอย่างไร ซึ่งถือว่าการไม่ถูกต้อง การมุ่งแสวงหาความเหมือนกันโดยมองข้ามความแตกต่างกันนั้น เป็นการกระทำที่มีอคติและเป็นอันตรายต่อการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างกันนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีคุณค่าไม่น้อยไปกว่าความเหมือนกันเลย

เนื่องจากแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์จัดว่าเป็นปรัชญาสายตะวันตก ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทจัดว่าเป็นปรัชญาสายตะวันออก ดังนั้น จากการที่แต่ละฝ่ายอยู่ในสายวัฒนธรรมที่ต่างกันนี้ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญทั้งสองส่วนคือ ทั้งส่วนที่มีความเหมือนกันและที่มีความ

^๑มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยานิพนธ์ปริทรรศน์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๕.

แตกต่างกัน เพื่อจะได้ทราบมุมมองที่กว้างขวางในแต่ละด้าน ที่แต่ละฝ่ายได้สะท้อนออกมาให้เรา
ได้ทราบตามความเป็นจริงต่อไป

ในการศึกษาเปรียบเทียบนี้ ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดเรื่องพฤติกรรมในแง่มุมต่างๆ โดย
ภาพรวม มาเปรียบเทียบตามลำดับ ดังนี้

- ๓.๑ บ่อเกิดของพฤติกรรม
- ๓.๒ ประเภทของพฤติกรรม
- ๓.๓ ระดับของพฤติกรรม
- ๓.๔ เป้าหมายของพฤติกรรม
- ๓.๕ เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม

๓.๑ บ่อเกิดของพฤติกรรม

๓.๑.๑ ประเด็นที่เหมือนกัน

พุทธปรัชญาเถรวาท

ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ ถือว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่
มนุษย์แสดงออกมานั้น ต่างมีแรงจูงใจหรืออะไรบางอย่างที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมของมนุษย์มิใช่
เกิดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีเหตุปัจจัย แรงจูงใจนี้อาจจะเป็นแรงจูงใจที่สัมพันธ์กับกระบวนการ การทำงาน
ของจิต หรือเป็นแรงจูงใจที่สัมพันธ์กับสิ่งภายนอก โดยกระบวนการทำงานของจิตที่ก่อให้เกิด
พฤติกรรมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เกิดจากตัณหา (หรือกิเลส) คือความทะยาน
อยากหรือความต้องการในสิ่งต่าง ๆ ถ้าอยากหรือต้องการในสิ่งที่ ถูกต้องดีงามที่เรียกว่า“ฉันทะ”
พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง สร้างสรรค์ เป็นความเจริญ แต่ถ้าอยากหรือ
ต้องการในทางที่ผิดทำนองคลองธรรม พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เป็นไปในทิศทางที่เสื่อม ทำลาย
เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและสังคม ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ตัณหาและฉันทะเป็นแรงจูงใจ
เบื้องต้นแห่งพฤติกรรมมนุษย์^๒

^๒ดูรายละเอียดใน พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร :ด่านสุทธา
การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๐-๔๕๑.

ซิกมันด์ ฟรอยด์

ซิกมันด์ ฟรอยด์ เห็นว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมานั้นเกิดจากกระบวนการทำงานของจิต ๓ อย่าง ที่เรียกว่า อิด (Id) อีโก้ (Ego) ซูเปอร์อีโก้ (Superego) ซึ่งในช่วงเริ่มแรกของพัฒนาการทางด้านร่างกายมนุษย์นั้น พฤติกรรมของมนุษย์จะดำเนินไปตามสัญชาตญาณ^๓ (ซึ่งความหมายน่าจะเหมือนกับค้นหาในทางพุทธปรัชญาเถรวาท) ซึ่งเป็นแรงผลักดันพื้นฐานมนุษย์มีโดยธรรมชาติ ดังที่ฟรอยด์กล่าวว่า

เราจะอธิบายสัญชาตญาณได้ว่า มันเป็นทั้งต้นกำเนิด(source)เนื้อหา (object) และเป็นทั้งจุดหมายปลายทาง (aim) ของพฤติกรรมมนุษย์ ที่กล่าวว่าพฤติกรรมมีต้นกำเนิดเนื่องมาจากสัญชาตญาณเป็นสถานะแห่งความตื่นตัว (state of excitation) ภายในร่างกายของมนุษย์ จุดหมายปลายทางของสัญชาตญาณคือ ต้องการการขับเคลื่อนความตื่นตัวนั้นออกไป ในระหว่างการเดินทางจากต้นกำเนิดจนถึงจุดหมายปลายทางนั่นเอง ที่สัญชาตญาณได้กลายเป็นกระบวนการกระทำทางจิตไป เราจะมองเห็นภาพของพลังงานที่มีปริมาณแน่นอนจำนวนหนึ่งได้ ออกแรงผลักดันมันไปในทิศทางที่แน่นอนทางหนึ่ง^๔

อย่างไรก็ตาม ความเหมือนกันในที่นี้ เป็นความเหมือนกันในส่วนที่ว่าจิตมีกระบวนการทำงานหรือมีแรงโน้มถ่วงใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ก่อให้เกิดพฤติกรรมไปในทิศทางต่าง ๆ เท่านั้น กล่าวคือ ทั้งแนวคิดของฟรอยด์และตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้น มีเหตุมีปัจจัยที่ก่อให้เกิด ในช่วงเริ่มแรก พฤติกรรมของมนุษย์อาจเป็นไปตามสัญชาตญาณ เช่น เด็กเอามือไปจับที่ไฟ เขาก็จะร้องและจะดึงมือออกโดยอัตโนมัติ ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ถือว่าเป็นไปตามสัญชาตญาณ ต่อมาในภายหลังมนุษย์จึงพัฒนาทางด้านพฤติกรรมจากเป็นไปตามสัญชาตญาณ มาเป็นพฤติกรรมที่มีเหตุมีผลมากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยอาศัยประสบการณ์และถูกฝึกฝนอบรมแนะนำจากพ่อแม่ รวมไปถึงได้รับการ

^๓รศ.ดร.นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน), *ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

^๔Sigmund Freud, *New Introductory Lectures*, Translated by James Strachy, (London : Hogarth Press, 1933), p.125.

กล่อมเกลามาจากสภาพแวดล้อมทางสังคม ชุมชน ที่บุคคลแต่ละคนอาศัยอยู่จึงก่อให้เกิดพฤติกรรมไปในทิศทางที่ต่างกัน^๕

๓.๑.๒ ประเด็นที่แตกต่างกัน

ในการอธิบายถึงองค์ประกอบของกระบวนการในการทำงานของจิตที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดของฟรอยด์ ได้อธิบายถึงขั้นตอน วิธีการ รวมไปถึงองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของจิต ที่เป็นมูลเหตุแห่งพฤติกรรมมนุษย์แตกต่างกัน ดังนี้

พุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาถือว่า มูลเหตุที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมนั้น ได้แก่คัมภีระ และฉันทะ โดยคัมภีระนั้นมุ่งไปที่ความต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสพเสวยให้แก่ความรู้สึกของตน หรือสิ่งที่จะปรนเปรอตน เป็นต้น โดยเมื่อมีความอยากเกิดขึ้น ย่อมต้องการสิ่งที่จะมาตอบสนองความอยากนั้น และก่อให้เกิดพฤติกรรมตามมา ซึ่งพฤติกรรมที่มีบ่อเกิดจากคัมภีระนี้โดยมากมักจะโน้มเอียงไปในทางทำลาย เป็นทุกข์ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนและสังคม ส่วนฉันทะนั้น คือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจให้ถึงความสำเร็จ ซึ่งจะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นไปในทางเน้นเอาคุณค่าแท้หรือสาระให้แก่ชีวิต เป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความต้องการเช่นเดียวกัน แต่เป็นความต้องการความจริง สาระที่แท้จริง พฤติกรรมที่เกิดจากมูลเหตุนี้ย่อมโน้มเอียงไปในทางสร้างสรรค์ ดีงาม

ซิกมันด์ ฟรอยด์

แนวคิดของฟรอยด์เห็นว่า กระบวนการการทำงานของจิต ที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมส่วนใหญ่นั้น เกิดจากจิตไร้สำนึกที่อยู่ภายใน จิตไร้สำนึกก็คือ กระบวนการทำงานทางจิตที่เราไม่รู้สึกรู้ตัว จิตส่วนนี้เป็นแหล่งรวมของความรู้สึกต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นครั้งหนึ่งในอดีต แล้วกลับถูกแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นเรื่องที่เราไม่อาจจะรู้สึกตัวได้ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ฟรอยด์ จึงให้น้ำหนักอย่างมากต่อกระบวนการของจิตไร้สำนึกกว่า กระบวนการนี้มีบทบาทสำคัญในการหล่อ

^๕M.W.Padmasiri De Silva, **Buddhist and Freudian Psychology**, (Colombo, Sri Lanka : Lake House Investments Ltd, 1972), p. 77-78.

หลอม ดัดแปลงและมีอิทธิพลต่อความคิดและการกระทำทั้งหลายในระดับจิตไร้สำนึกของเรา ตามแนวคิดของ فروยด์ เป็นสิ่งมีอยู่จริง มันมีผลเป็นอย่างมากต่อการแสดงออกทางด้าน พฤติกรรมของมนุษย์ فروยด์ได้กล่าวถึงการมีอยู่ของจิตไร้สำนึกไว้ว่า “จิตไร้สำนึกเป็น กระบวนการทางจิตที่เราต้องยอมรับว่า มันมีอยู่ เพราะถึงแม้เราจะไม่ได้สัมผัสกับมันตรงๆ อย่าง รู้ตัว แต่ทว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมัน ก็เป็นข้อยืนยันถึงการดำรงอยู่ของมันได้เป็นอย่างดี”^๖ กล่าวถึงพฤติกรรมที่มีบ่อเกิดจากจิตสำนึก สัมผัสชัญญะ การมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมตาม ความเป็นจริงโดยรู้ตัวอยู่ เช่น รู้ว่ารู้สึกอย่างไร มีอารมณ์ใด มีความต้องการอะไร และควร ปฏิบัติอย่างไร เป็นต้น แนวคิดของ فروยด์จึงถูกเรียกว่า **Dynamic Psychology** เพราะเชื่อว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล เกิดจากการปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนของพลังแห่งจิตระดับสำนึกและ จิตระดับไร้สำนึก

๓.๒ ประเภทของพฤติกรรม

๓.๒.๑ ประเด็นที่เหมือนกัน

พุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมมนุษย์ไว้หลายลักษณะซึ่งได้กล่าว มาแล้วในบทที่สอง แต่ที่มีความเหมือนกันกับทฤษฎีในเรื่องประเภทของพฤติกรรมตามแนวคิด ของ فروยด์มากที่สุด น่าจะได้แก่ประเภทที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชีวิตไปในทางที่ดีงาม สร้างสรรค์ และนำไปสู่ความพ้นทุกข์อันเป็นจุดหมายสูงสุดตามหลักการพัฒนาชีวิตของพุทธ ปรัชญาเถรวาท โดยแบ่งเป็น ๓ ประเภท ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” ดังนี้

๑. **อริศีลสิกขา** ได้แก่การฝึกอบรมในด้านพฤติกรรม เช่น เป็นคนมีระเบียบวินัย ให้มี สุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ (Training in Higher Morality) เป็นต้น

๒. **อริจิตสิกขา** พฤติกรรมเน้นเรื่องการจัดระเบียบของจิตใจ การมุ่งเน้นที่เสริมสร้าง คุณธรรม พัฒนาคุณภาพจิต และรู้จักกระบวนการในการปรับพฤติกรรมของตนเองให้เกิดความแน่ว แน่ เข้มแข็ง มีพลัง เป็นต้น (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline)

^๖Ibid., p. 94.

^๗ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

๓. **อธิปัญญาศึกษา** พฤติกรรมที่มุ่งเน้นการอบรมปัญญา ซึ่งเป็นพฤติกรรมระดับที่ดีเลิศ และเป็นพฤติกรรมขั้นสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ได้ (Training in Higher Wisdom)^๔

ความสำคัญของพฤติกรรมประเภทอธิศีล ก็คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษา ให้เอื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา^๕

ความสำคัญของพฤติกรรมประเภทอธิจิตต์ คือพฤติกรรมที่มีความโน้มเอียงไปในทางจิตมากกว่าทางวัตถุ กล่าวคือ การรู้จักปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้น ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด^๖

ความสำคัญของพฤติกรรมประเภทอธิปัญญา คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางใจ วางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน^๗

ความสำคัญของการจัดประเภทพฤติกรรมตามหลักไตรสิกขานี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่แสดงถึงพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนเท่านั้น แต่ยังขยายไปถึงภารกิจที่มนุษย์จะต้องจัดทำในระดับชุมชนและสังคมด้วย^๘ กล่าวคือ การจัดระบบแบบแผน จัดตั้งสถาบันและกิจการต่าง ๆ จัดแจงกิจกรรมและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สาระของไตรสิกขาเป็นไปในหมู่มนุษย์ หรือให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสาระอันเป็นพฤติกรรมที่เป็นไปตามหลักไตรสิกขา

ดังนั้น ตามความหมายของการจัดประเภทพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวมา จะเห็นว่าพฤติกรรมระดับศีลนั้น มีความหมายถึงการจัดสรรสภาพแวดล้อมทั้งทางวัตถุและทางสังคมที่ปิดกั้นโอกาสในการทำชั่ว และส่งเสริมโอกาสในการทำความดี เฉพาะอย่างยิ่งการจัดระเบียบชีวิตและระบบสังคม โดยวางหลักเกณฑ์กฎข้อบังคับบทบัญญัติต่างๆ เพื่อควบคุมความประพฤติของบุคคล จัดกิจการของส่วนรวมส่งเสริมความอยู่ร่วมกันด้วยดี ปิดกั้นโอกาสสำหรับ

^๔ พระราชวรมณี (ประยูร ปรุฑโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๓.

^๕ อ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๑๕/๓๑๕-๓๒๐.

^๖ อ่างแล้ว

^๗ อ่างแล้ว

^๘ พระราชวรมณี (ประยูร ปรุฑโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๔.

การทำชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี เรียกรวม ๆ ด้วยศัพท์ทางพระศาสนาว่า “วินัย” ซึ่งพึงจัดวางขึ้นให้เหมาะสมกับความมุ่งหมายของชุมชนหรือสังคมระดับนั้นๆ เช่น วินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ มีทั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับความประพฤติ ส่วนตัวของภิกษุและภิกษุณีแต่ละรูป มีทั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดระบบความเป็นอยู่ของชุมชน การปกครอง การสอบสวนพิจารณาคดี การลงโทษ วิธีแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระเบียบและวิธีดำเนินการ ประชุม ตลอดจนกระทั่งระเบียบปฏิบัติและมรรยาทต่างๆ ในการต้อนรับแขกในการไปเป็นอาคันตุกะ และในการใช้ สาธารณสมบัติเป็นต้น^{๓๓} หรืออย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักการกว้าง ๆ ไว้สำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองจะพึงนำไปกำหนดรายละเอียดวิธีปฏิบัติต่อสังคมวงกว้างระดับประเทศชาติ เช่น ทรงสอนหลักเรียกว่า จักรวรรดิ ให้พระเจ้าจักรวรรดิจัดการคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม ให้เหมาะสมกับประชาชนแต่ละจำพวกแต่ละประเภท ให้วางวิธีการป้องกันแก้ไขปราบปรามมิให้มีพฤติกรรมที่ไม่ชอบธรรม หรือชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในแผ่นดิน ให้หาทางจัดแบ่งปันรายได้ หรือเฉลี่ยทุนทรัพย์มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เป็นต้น^{๓๔} วินัยที่จะสร้างเสริมศีล สำหรับสังคมวงกว้างนี้ ถ้าจะพูดตามภาษาปัจจุบัน ก็คือ ระบบการปกครองทั้งบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ระบบเศรษฐกิจ ระเบียบแบบแผนทางขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนถึงระบบทางสังคมอย่างอื่น ๆ รวมทั้งส่วนปลีกย่อยที่สำคัญเช่น วิธีอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับแหล่งเจริญรมย์ สถานอบายมุข สิ่งเสพติด การประกอบอาชญากรรมต่าง ๆ และมาตรการเกี่ยวกับการงานอาชีพ เป็นต้น อธิจิตต์หรือสมาธิ ว่าโดยประเภทสูงสุด หรือเต็มรูปก็ได้แก่สมถวิธิ หรือวิธิบำเพ็ญกรรมฐานหรือฝ่ายสมณะแบบต่าง ๆ ซึ่งมากอาจารย์มากสำนักปฏิบัติได้เพียรจัดเพียรกำหนดกันขึ้น และวิวัฒนาการเรื่อยมาในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏเป็นแบบแผนในชั้นอรธกถา^{๓๕} แล้วขยายและดัดแปลงต่อ ๆ กันมา แต่เมื่อมองอย่างกว้าง ๆ ให้คลุมไปทุกระดับ ก็ย่อมถึงความถึงวิธีการและอุปกรณ์ทั้งหลายที่จะช่วยปรับจูนพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีความสงบ ให้มีจิตใจ ยึดมั่นและมั่นคงในคุณธรรม เราใจให้ฝึกฝนและมีวิริยะอุตสาหะในการสร้างความดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตลอดจนอุบายวิธีต่าง ๆ ที่จะช่วยเสริมคุณภาพจิตของคน เช่น การมีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อันสงบราบรื่น ชักจูงความคิดในทางที่ดีงาม การสร้างบรรยากาศในสถานที่อยู่อาศัย ในที่ทำงาน สถานประกอบอาชีพ เป็นต้น ให้สดชื่นแจ่มใส ประกอบด้วยเมตตา กรุณา ชวนให้ออกปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้อยู่ในความดี และมีคุณภาพจิตที่ประณีตยิ่งขึ้น กิจกรรมต่างๆ ที่ปลูกเร้า

^{๓๓}คำว่า วินัย มักมองความหมายคับแคบ ๆ เพียงแค่บทบัญญัติเกี่ยวกับพฤติกรรมส่วนตัว นับว่าความเข้าใจเกี่ยวกับวินัยได้แคบเข้ามา

^{๓๔}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

^{๓๕}วิสุทธิ. ๑/๑๐๕ ,๒/๒๘๔.

คุณธรรม การส่งเสริมกำลังใจในการทำมาดี ความมีอุดมคติ และการฝึกจิตใจให้เข้มแข็งหนักแน่นมั่นคงมีสมรรถภาพสูง

อธิปัญญาว่าโดยรูปศัพท์ที่เคร่งครัด ก็คือวิปัสสนาภาวนา ซึ่งมีวิวัฒนาการในด้านวิธีฝึกปฏิบัติจนเป็นพฤติกรรมประเภทที่เป็นแบบแผนทำนองเดียวกับสมถวิธี แต่เมื่อมองให้กว้างตามสาระและความมุ่งหมายเรื่องของปัญญา ก็ได้แก่กิจการฝึกปรือความรู้ความคิด ซึ่งเรียกกันว่า การศึกษาเล่าเรียนทั้งหมด ที่อาศัยกัลยาณมิตรโดยเฉพาะครูอาจารย์มาช่วยถ่ายทอดสุดตะ (ความรู้แบบถ่ายทอดหรือแบบเล่าเรียนสลับฟัง) และความชัดเจนในศิลปวิทยาต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่วิชาชีพ (เรื่องระดับศีล) เป็นต้นไป แต่การที่จะเป็นอธิปัญญาได้นั้น เพียงความรู้ความชัดเจนในวิชาชีพและวิทยาการต่าง ๆ หาเพียงพอไม่ ผู้สอนพึงเป็นกัลยาณมิตรที่สามารถสร้างศรัทธาและสามารถชี้แนะให้ผู้เรียนเป็นคนรู้จักคิดเอง ได้อย่างน้อยทำให้เขามีความเห็นชอบตามคลองธรรม และถ้าสามารถทำได้ยิ่งกว่านั้น ก็ให้เขารู้จักมองโลกและชีวิตอย่างรู้เท่าทันความจริงที่จะให้วางใจวางท่าที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้มีการศึกษาชนิดที่ขัดเกลากิเลสและแก้ทุกข์ได้ สามารถทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ๆ พร้อมกับที่ตนเองมีจิตใจเป็นสุขการฝึกฝนอบรมในขั้นนี้ ตามปกติเป็นภารกิจของสถานศึกษาต่าง ๆ ธรรมดาสถานศึกษาทั้งหลายนั้น ย่อมสมควรให้การฝึกปรือบุคคลครบทั้ง ๓ ระดับคือ ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา มิใช่มุ่งแต่ปัญญาอย่างเดียว ทั้งนี้โดยเหตุผลว่า อธิปัญญาเป็นการศึกษาขั้นสูงสุด ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยดีต้องอาศัยการศึกษา ๓ ระดับแรกเป็นพื้นฐาน และยิ่งกว่านั้น การศึกษาหรือการฝึกปรือ ๓ ขั้นนี้ มีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยส่งเสริมกันและกัน เมื่อฝึกปรือครบทั้ง ๓ ขั้น จึงจะได้การศึกษาที่สมบูรณ์ ถ้าดับขั้นตอนของการส่งผลต่อกันในการฝึกอบรมหรือปฏิบัติตามไตรสิกขา^{๑๖} อย่างที่พอจะมองเห็นได้ง่าย ๆ เช่นเมื่ออยู่ร่วมกันในหมู่หรือในสังคมโดยสงบเรียบร้อย ใจก็ไม่ต้องคอยหวาด ระแวง หรือสะดุ้งสะท้านหวั่นไหว เมื่อไม่ได้ทำอะไรผิดใจก็สงบสบาย ใจสงบสบายก็พอจะใช้ความคิดพิจารณาทำความเข้าใจอะไร ๆ ได้ หรือเมื่อไม่ได้ทำอะไรผิดก็มีความมั่นใจในตนเอง ใจใจก็แน่วแน่ เมื่อใจใจแน่วแน่ก็คิดอะไร ๆ ได้อย่างจริงจัง ความคิดก็พุ่งเล่นได้ผล หรือเมื่อประพฤติดี เช่นเอื้อเพื่อช่วยเหลือใครมา ใจก็ปลาบปลื้มมีความสุขหรือปลอดโปร่งผ่องใส เมื่อใจโปร่งความคิดก็โล่งและฉับไวหรือเมื่อไม่ได้มีเรื่องราวเบียดเบียนเป็นเวรภัยกับใคร ใจก็ไม่ขุ่นมัว ไม่กระทบกระแทกคิดขัด เมื่อใจไม่ขุ่นมัวไม่มีเมฆมืงอน จะพิจารณาเรื่องราวก็มองเห็นชัดถูกต้องไม่เขว ไม่ลำเอียง ดังนี้ เป็นต้น

^{๑๖}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

ซิกมันด์ ฟรอยด์

ในทฤษฎีของฟรอยด์ เชื่อว่าบุคลิกภาพของมนุษย์นั้นเป็นไปตามความต้องการทางร่างกายตามธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวโดยมีสัญชาตญาณทางเพศ (Libido) เป็นพลังงานสร้างสรรค์ และมีสัญชาตญาณทางก้าวร้าว (Mortido) ทำหน้าที่ต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชีวิต แรงขับนี้ทำให้คนเราได้แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาเพื่อผ่อนคลายหรือลดความตึงเครียดที่มีอยู่ ฟรอยด์อธิบายทฤษฎีบุคลิกภาพของเขาออกเป็น ๓ ประเภท^{๑๖} ดังนี้

๑. ระดับของจิตสำนึก (Levels of Consciousness)

ฟรอยด์แบ่งจิตที่มีผลต่อพฤติกรรมประเภทนี้ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

- ก) **จิตรู้สำนึก (Conscious)** หมายถึงความสามารถทางสมองที่แสดงออกเป็นพฤติกรรมและความรู้สึกขณะที่บุคคลรู้สึกตัวอยู่ ได้แก่ การที่บุคคลรู้ว่า รู้สึกอย่างไร มีอารมณ์เช่นใด มีความต้องการอะไร และมีการรับรู้สิ่งใดหรือเรียกว่าการมีสัมปชัญญะ
- ข) **จิตก่อนรู้สำนึก (Subconscious)** หมายถึง ส่วนของจิตที่อยู่คาบเกี่ยวระหว่างจิตรู้สำนึกกับจิตไร้สำนึก เป็นส่วนความขัดแย้ง ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีความวิตกกังวล ความคิด ความรู้สึก หรือความยุ่งยากลำบากใจทั้งหลายทั้งปวง
- ค) **จิตไร้สำนึก (Unconscious)** หมายถึง ส่วนที่ประกอบด้วยสัญชาตญาณแรงผลักดัน แรงขับ และความรู้สึกเก็บกดต่าง ๆ ซึ่งกำหนดพฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์

๒. โครงสร้างของบุคลิกภาพ (Structure of personality)

ฟรอยด์ได้อธิบายว่า โครงสร้างมีผลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์เป็นอย่างมาก โดยมีการทำงานอยู่ ๓ ระบบ คือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Superego) ทั้ง ๓ ระบบนี้มีลักษณะเฉพาะตัว แต่ก็มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดและทำงานร่วมกัน^{๑๗} คนที่จะมีบุคลิกภาพที่ดีได้นั้น

^{๑๖}Sigmund Freud, *New Introductory Lectures*, p.95.

^{๑๗}นพมาศ ชีรเวทิน, *ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕.

การทำงานทั้ง ๓ ระบบจะต้องประสานกลมกลืนกัน ซึ่งจะทำให้บุคคลปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข โครงสร้างของจิตทั้งสามส่วนมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ก) **อิด (Id)** เป็นพลังที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิดซึ่งมีลักษณะเป็นสัญชาตญาณหรือจิตไร้สำนึก มักเกี่ยวพันกับการตอบสนองความปรารถนาทางกาย เช่น การหิวกระหาย แรงขับทางเพศ ทำหน้าที่ขจัดความตึงเครียด ทำให้บุคคลกลับเข้าสู่ความสบายใจและอยู่ในสภาพปกติ มีอยู่ ๒ กระบวนการคือ การขจัดออกทันทีที่ในลักษณะตอบโต้โดยอัตโนมัติเรียกว่า สะท้อนกลับ (Reflex Action) ได้แก่ การลดความเครียดโดยหลับฝัน เช่น การจาม การกระพริบตา เป็นต้น แต่มนุษย์ไม่สามารถระบายความเครียดด้วยการสะท้อนกลับได้ทั้งหมด จึงเกิดกระบวนการที่สองคือการสร้างมโนภาพเพื่อให้เกิดความสมหวัง (Image of wish fulfillment) ตัวอย่างขั้นพื้นฐานคือ “ความฝัน” พรอยด์เชื่อว่าความฝันเกิดขึ้นเพื่อช่วยคลายหรือทดแทนสิ่งที่ “ขาด” ทำให้บรรลุนิยามความต้องการเหล่านั้น คือ สิ่งที่อิด (Id) ปรารถนา^{๑๕}

ข) **อีโก้ (Ego)** เป็นส่วนที่เกิดจากการพัฒนาหรือขัดเกลา Id โดยยึดเอาเหตุผลและข้อเท็จจริงเป็นหลัก ทำหน้าที่เป็นตัวกลางจัดการระหว่างความต้องการที่ไร้เหตุผลของ Id กับสถานะความเป็นจริงของโลกภายนอก Ego จะยอมรับหลักของความเป็นจริง (Reality Principle) ที่ว่าความอยากจะต้องมีการรอคอยจนกว่าโอกาสเหมาะจึงสมควรปลดปล่อยพลังออกมาเป็นพฤติกรรม นอกจากนี้ Ego ยังได้รับการยอมรับว่าเป็นฝ่ายบริหารเกี่ยวกับความเป็นไปของพฤติกรรม เพราะเป็นตัวควบคุมการตัดสินใจอันนำไปสู่การกระทำ การเรียนรู้ฝึกฝนจากครอบครัว โรงเรียนและสังคม หากบุคลิกภาพของมนุษย์ประกอบด้วย Id และ Ego แล้ว Ego จะสนองความต้องการของ Id แต่ความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะ Ego จะถูกควบคุมโดยอีกระบบคือ ซุปเปอร์อีโก้

ค) **ซูปเปอร์อีโก้ (Superego)** เป็นตัวแทนของมโนธรรมให้บุคคลกระทำแต่ความดี ซูปเปอร์อีโก้ เป็นส่วนสำคัญของบุคลิกภาพมีบทบาทเป็นตัวประสานที่ควบคุมไม่ให้ Id แสดงความต้องการทางเพศหรือความก้าวร้าว และผลักดัน Ego ออกมาทดแทนด้านคุณธรรม ทำคนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมและเต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ตลอดจนแสวงหาความสมบูรณ์และความถูกต้อง

การทำงานทั้ง ๓ ระบบนี้ มีทั้งส่งเสริมกันและขัดแย้งกัน โดย Ego เป็นตัวกลางสนองความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ และควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในขอบเขตของสังคม ส่วน

^{๑๕} Ibid., p. 96.

Superego จะคอยขัดขวางไม่ให้ Ego กระทำตามใจ แต่ในขณะที่หลับหรือเผลอ Id จะควบคุมให้เข้าสู่สภาพความเป็นจริง ดังนั้น บุคลิกภาพจึงถูกมองเป็นภาพรวมมากกว่าที่จะแยกออกเป็นส่วน ๆ โดยมี Id เป็นองค์ประกอบด้านร่างกาย Ego เป็นองค์ประกอบด้านจิตใจ Superego เป็นองค์ประกอบทางสังคม

๓. ประเภทพัฒนาการของบุคลิกภาพ

ตามแนวคิดของ فروยด์ พฤติกรรมอันเป็นบุคลิกภาพของมนุษย์นั้น มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาเรื่อยไปตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่นจนถึงผู้ใหญ่ นำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ فروยด์ได้แบ่งประเภทของขั้นการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์เป็น ๕ ขั้น ดังนี้^{๒๐}

ก) **ขั้นปาก (Oral Stage)** เป็นระยะแรกของชีวิต(๐-๑ ปี) ทารกจะมีความสุขในชีวิตที่ได้รับทางปาก เช่น การดูด กัด เคี้ยว เมื่อได้รับอาหารอย่างสมบูรณ์ ถูกต้องตามเวลาและมีความอบอุ่นขณะที่ได้รับอาหาร จะพัฒนาบุคลิกภาพเป็นคนโอปอ้อมอารี ใจดีใจมั่นคง สุขภาพจิตดีเข้ากับคนอื่นได้ง่าย แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเด็กขาดการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้อง ปล่อยให้หิวเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่จะชอบกินจุบกินจิบ ชอบพูดคุย นินทา

ข) **ขั้นทวารหนัก (Anal Stage)** ช่วงอายุระหว่าง ๑ ถึง ๓ ปี เป็นช่วงที่มีความพอใจกับการขับถ่าย หากช่วงนี้พัฒนาการไม่สมบูรณ์ เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่จะมีบุคลิกภาพเป็นคนเจ้าระเบียบ จู้จิก รักความสะอาดอย่างมากและตระหนี่ถี่เหนียว

ค) **ขั้นเพศ (Phallic Stage)** ช่วงอายุ ๓ ถึง ๕ ปี การพัฒนาบุคลิกภาพขั้นนี้มีความรู้สึกเกี่ยวกับอวัยวะเพศ ซึ่งเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เช่น ชอบเล่นอวัยวะเพศของตนซึ่งเป็นพัฒนาการตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง เด็กจะรู้ว่าตนเองเป็นหญิงหรือชาย ต่อไปก็เลียนแบบบทบาททางเพศ โดยมุ่งพลังความปรารถนาทางเพศไปสู่บิดามารดาซึ่งเป็นเพศตรงข้ามกับตนเอง เด็กชายต้องการความใกล้ชิด สัมผัสและความรักจากแม่ จึงมีความรู้สึกเกลียดพ่อซึ่งถือว่ามาแย่งความรักจากแม่ไป فروยด์เรียกลักษณะนี้ว่า ปมปีศาจ (Oedipus Complex) ส่วนเด็กหญิงก็มีความต้องการจากพ่อเช่นเดียวกัน จึงเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า Electra Complex ถ้าการอบรมเลี้ยงดูไม่เหมาะสม เด็กจะพัฒนาบุคลิกภาพที่ขาด สัมพันธภาพต่อผู้อื่น หรือมีความสัมพันธ์กับเพศเดียวกันและต่างเพศอย่างไม่เหมาะสม ตลอดจนเริ่มแสวงหาอัตลักษณ์แห่งตน (Self Identity)

^{๒๐} ศรีเรือง แก้วกั้งวาล, ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ(ผู้เขา - ผู้เรา), (กรุงเทพมหานคร :

ง) **ขั้นแฝง (Latency Stage)** เป็นช่วงอารมณ์แฝงมีอายุประมาณ ๖ ถึง ๑๑ ปี ระยะเวลานี้ เด็กจะลืมกิจกรรมทางเพศที่เคยมี เริ่มพัฒนาชีวิตสังคมนอกครอบครัว สิ่งแวดล้อมที่บ้านและโรงเรียนมีส่วนในการวางรากฐานบุคลิกภาพอย่างมาก ดังนั้น จึงแสวงหาความพึงพอใจจากผู้คนรอบตัว และเพื่อนร่วมวัยเพศเดียวกันมากกว่าต่างเพศ

จ) **ขั้นวัยรุ่น (Genital Stage)** ตั้งแต่อายุ ๑๑ ปีขึ้นไป เป็นระยะที่มีวุฒิภาวะทางเพศพึงพอใจอยู่ที่เพศตรงข้าม มีอารมณ์รุนแรงอยากรู้ อยากเห็น มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างเห็นได้ชัด เด็กทั้งสองเพศมีความพอใจคบหาสมาคม รักใคร่ผูกพันกับเพื่อนต่างเพศ ขณะเดียวกันก็พยายามประพุดคิดนให้สมบทบาททางเพศ โดยเลียนแบบเพศเดียวกันที่ตนนิยม เมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ก็จะสนใจในการสร้างครอบครัวและสร้างหลักฐานในตนเอง

เมื่อนำทั้งสองแนวคิดมาเปรียบเทียบกับแล้วจะเห็นว่า ทั้งประเภทของพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทและตามหลักทฤษฎีของ فروยด์ จะพบถึงความเหมือนกันอยู่บ้าง กล่าวคือ ทั้งสองแนวคิดนั้นได้ให้หลักการเกี่ยวกับประเภทของพฤติกรรมมนุษย์ไว้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ เหมือนกัน ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในด้านรายละเอียด แต่ถ้ามองโดยหลักพอจะถือได้ว่ามีความเหมือนกันอยู่ไม่น้อย

๓.๒.๒ ประเด็นที่แตกต่างกัน

หากพิจารณาการจัดประเภทพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทและตามทฤษฎีของ ซิกมันด์ فروยด์อย่างละเอียด จะเห็นว่ามี ความแตกต่างกันอยู่มาก โดยเฉพาะความลึกซึ้งและการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ ว่าแต่ละประเภทควรมีความโน้มเอียงเป็นไปอย่างไร สามารถพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ไปสู่พฤติกรรมที่พึงประสงค์อย่างไร ในประเด็นนี้ ดูเหมือนหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาทจะอธิบายได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นกว่า หรือถ้าพูดอีกแนวหนึ่งก็คือพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นหนักในการจัดประเภทพฤติกรรมของมนุษย์ในภาพรวมทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็นภายนอกภายใน มีปัจจัยสัมพันธ์กันอย่างไร สืบเนื่องเชื่อมโยงถึงกันได้อย่างไร เป็นต้น ส่วนแนวคิดของ فروยด์ แม้จะมีการกล่าวถึงจิตใต้สำนึกอยู่บ้าง แต่ก็มี การอธิบายในเชิงที่ว่า กระบวนการทำงานเหล่านี้ มีลักษณะเป็นกลไกและเป็นลักษณะตายตัว ทั้งนี้คงจะเป็นด้วยเหตุว่า การอธิบายพฤติกรรมตามแนวของ فروยด์นั้น เป็นการอธิบายโดยยึดหลักวิทยาศาสตร์ ที่ถือเอาว่าการจะอธิบายสิ่งใดจะต้องสามารถพิสูจน์ได้ความรู้เชิงประจักษ์เท่านั้น แต่ถ้าหากมองความใกล้ชิดกันทางด้านความคิดจะเห็นว่าในบรรดานักวิทยาศาสตร์ชาวตะวันตก การอธิบายเรื่อง

จิตและพฤติกรรมของมนุษย์นี้ แนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ มีการนำมาเปรียบเทียบและเทียบเคียงหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาทที่เป็นปรัชญาในฝั่งตะวันออกมากที่สุด

๓.๓ ระดับของพฤติกรรม

๓.๓.๑ ประเด็นที่เหมือนกัน

แนวคิดเรื่องระดับของพฤติกรรมตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามทฤษฎีของซิกมันด์ ฟรอยด์มีความเหมือนหรือคล้ายกันพอสรุปได้ดังนี้

พุทธปรัชญาเถรวาท

โดยทั่วไปตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา นั้น ย่อมสืบเนื่องมาจากแรงผลักดันอย่างหนึ่งที่เรียกว่ากิเลสนั่นเองที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมไปในรูปแบบต่าง ๆ และกิเลสก็มีหลายประเภท^{๒๑} มีระดับชั้นของความเกิดขึ้นหรือมีความเป็นไปลดหลั่นกัน ซึ่งถ้าจะจัดระดับของพฤติกรรมที่มีมูลเหตุอันเกิดจากกิเลส สามารถสรุปได้ เป็น ๓ ระดับ จากระดับละเอียดถึงระดับหยาบ ดังนี้

๑) พฤติกรรมชั้นละเอียด

พฤติกรรมระดับนี้ เป็นพฤติกรรมที่กิเลสสะสมอยู่ในภวังคจิตหรือจิตไร้สำนึก^{๒๒} หรือมีกิเลสที่นอนเนื่องแนบแน่นอยู่ภายในใจจิตใจจนอาจเกิดความรู้สึกรู้สึกว่าหมดกิเลส แต่หากมีเหตุปัจจัยบางอย่างมากระตุ้น พฤติกรรมของมนุษย์ระดับนี้จะแสดงตัวทันทีเปรียบเหมือนตะกอนนอนนิ่งในน้ำจืดน้ำใสสะอาด แต่เมื่อไคน้ำนั้นถูกรบกวน เมื่อนั้นตะกอนจะฟุ้งขึ้นตามแรงกระทบที่นำทันที และพฤติกรรมที่แสดงออกมาก็จะถูกกำหนดโดยกิเลสตัวนี้ กิเลสชั้นนี้ เรียกว่า

^{๒๑} โดยหลักใหญ่มี ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ.

^{๒๒} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมัตถวิภาวินี ศึกษาลบแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๒๒.

“อนุสัยกิเลส”^{๒๓}

๒) พุทธกิจกรรมชั้นกลาง

พุทธกิจกรรมระดับนี้ถูกจะถูกบงการด้วยกิเลสที่มีชื่อว่า “ปริยฐานกิเลส”^{๒๔} เป็นกิเลสที่ทำให้จิตใจไม่สงบเพราะถูกอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเข้ามากระทบ และก่อให้เกิดพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ซึ่งเป็นวิวัฒนาการของอนุสัยกิเลสในจิตไร้สำนึกที่เปลี่ยนเป็นปริยฐานกิเลสในวิถีจิต ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ กิเลสระดับนี้จะปรากฏขึ้นในระดับจิตสำนึก และจิตก่อนสำนึก และส่งผลต่อความเป็นไปของพฤติกรรม

๓) พุทธกิจกรรมระดับหายาบ

พุทธกิจกรรมระดับนี้ คือพุทธกิจกรรมที่มีกิเลสที่เรียกว่า “วิตกกมกิเลส” เป็นกิเลสที่มีอิทธิพลมากกว่ากิเลสตัวอื่น ๆ เป็นสิ่งหนุน พุทธกิจกรรมระดับนี้มักแสดงออกมาโดยขาดการควบคุม จนเป็นเหตุให้เกิดการกระทำทุจริตทางกาย วาจา และใจ หรือเป็นปริยฐานกิเลสที่วิวัฒนาการจนกลายมาเป็นวิตกกมกิเลส

^{๒๓}อนุสัยกิเลส หมายถึง อนุสัย ๗ ได้แก่ ๑.กามราคะ คือ ความพอใจในกาม ๒.ปฏิฆะ คือ ความขัดใจ ๓.ทัญญู คือ ความเห็นผิด ๔.วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย ๕.มานะ คือ ความถือตัว ๖.ภวราคะ คือ ความกำหนดในภพ ๗.อวิชชา คือ ความไม่รู้(ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๒/๓๓๓) อนุสัย ๗ รวมลงในเวทนา ๓ เป็นอนุสัย ๓ ได้แก่ ๑.ราคานุสัย คือ เชื้อแห่งความกำหนัด ๒.ปฏิฆานุสัย คือ เชื้อแห่งความขัง ๓.อวิชชานุสัย คือ เชื้อแห่งความหลงบรรดาอนุสัย ๓ นั้น ราคานุสัยนอนเนื่องในสุขเวทนา ปฏิฆานุสัยนอนเนื่องในเวทนา ส่วนอวิชชานุสัยนอนเนื่องในทุกขมสุขเวทนา ซึ่งอนุสัยเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาแตกต่างกันออกไปตามแต่ลำดับขั้นและความรุนแรงของอนุสัยนั้น

^{๒๔}ปริยฐานกิเลส หมายถึง นีวรณ ๕ (เครื่องขัดขวางความเจริญทางจิต ๕ อย่าง) ได้แก่ ๑.กามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม ๒.พยาบาท คือความคิดร้าย ๓.ถีนมิทธะ คือ ความหดหู่และเซื่องซึม ๔.อุทธัจจกุกกุกะ คือ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ ๕.วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย (ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑) และกิเลสทั้งหลายที่จัดอยู่ในหมวดอุปกิเลส เช่น อุปกิเลส ๑๖ (เครื่องสร้างหมองแห่งใจ ๑๖ อย่าง) ได้แก่ ๑.อภิขมาวิสมโลภะ คือ ความคิดฟุ้งเล็งเอยากได้ ๒.พยาบาท คือ ความคิดร้าย ๓.โกธะ คือ ความโกรธ ๔.อุปนาหะ คือ ความผูกโกรธ ๕.มักกะ คือ ความลบหลู่คุณท่าน ๖.ปลาสะ คือความตีตนเทียบท่าน ๗.อิสสา คือ ความริษยา ๘.มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ ๙.มายา คือ มารยา ๑๐.สาถะยะ คือ ความโอ้อวด ๑๑.ถัมภะ คือ ความหัวดี ๑๒.สารัมภะ คือ ความแข่งดี ๑๓.มานะ คือ ความถือตัว ๑๔.อดิमानะ คือ ความดูหมิ่นผู้อื่น ๑๕.มทะ คือความมัวเมา ๑๖.ปมาทะ คือ ความประมาท(ม.ม.(ไทย)๑๒/๓๑๖๓-๖๔).

บางคนมองว่า วิติกมกิเลส คือ โลภะที่กลายสภาพเป็นอกิฆมา (การเพ่งเล็งของเขา) ทำให้เกิดการล่วงละเมิดความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน(อทินนาทาน) หรือละเมิดความผิดทางเพศ (กาเมสุมิฉาจาร) โทสะกลายสภาพเป็นพยาบาท (ความอาฆาต) ทำให้เกิดการกระทำร้ายร่างกาย (ปาณาติบาต) โมหะกลายสภาพเป็นมิฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ทำให้เกิดการทำความผิดในทุกกรณี^{๒๕} อีกนัยหนึ่ง เป็นกิเลสที่ปรากฏออกมาทางกายวาจาจนทำให้ตนเองและสังคมเดือดร้อน

ความจริง กิเลส ๓ ระดับนั้นคือวิวัฒนาการของกิเลสตามลำดับขั้น กล่าวคือ พุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นที่ ๑ เป็นแรงหนุนนั้น ขยายตัวเป็นกิเลสขั้นที่ ๒ พุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นที่ ๒ เป็นตัวหนุนขยายตัวเป็นกิเลสขั้นที่ ๓ ตามระดับความรุนแรงที่ต่างกัน หมายความว่า พุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นละเอียดเป็นแรงหนุน คือราคะนุสัย ยกฐานะขึ้นเป็นพุทธกรรมขั้นกลาง คือ โลภะ ปฏิฆานุสัย ยกฐานะขึ้นเป็นพุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นกลางคือ โทสะ อวิชชานุสัยยกฐานะขึ้นเป็นพุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นกลางคือ โมหะ พุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นกลางยกฐานะขึ้นเป็นพุทธกรรมที่มีกิเลสขั้นหยาบ คือ ทุจริต ๓ ประการ เป็นต้น

สรุปก็คือ ถ้าแบ่งระดับพุทธกรรมตามกิเลสก็สามารถจำแนกออกได้ ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง คือ พุทธกรรมระดับเอียด หมายถึง พุทธกรรมที่มีกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ขั้นละเอียด (อนุสัยกิเลส) ระดับที่สอง พุทธกรรมระดับกลาง หมายถึง พุทธกรรมที่มีกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ขั้นกลาง(ปริยภูฐานกิเลส) ระดับที่สาม คือ พุทธกรรมระดับหยาบ หมายถึง พุทธกรรมที่มีกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะขั้นหยาบ (วิติกมกิเลส)

ชิกมันต์ ฟรอยด์

ตามแนวคิดของฟรอยด์ ได้จัดแบ่งระดับพุทธกรรมของมนุษย์ออกเป็น ๓ ระดับ โดยฟรอยด์เห็นว่าโครงสร้าง ๓ ระดับนี้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นไปของพุทธกรรมทั้งหมดของมนุษย์ โดยมีพลัง องค์ประกอบ หน้าที่ และการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันแต่จะทำงานในลักษณะบูรณาการกันอยู่เสมอ พุทธกรรมจึงเป็นผลของการทำงานร่วมกัน แต่พุทธกรรมที่แสดงออกมานั้น จะเป็นผลมาจากพลังของระบบใดระบบหนึ่งมีพลังมากกว่าทำให้พลังของอีก ๒ ระดับ

^{๒๕}พระราชวรมุณี (ประยูร ธรรมจิตโต),รวมปาฐกถาธรรมชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,๒๕๕๑),หน้า ๘๘-๘๙.

อ่อนกำลังลง^{๒๖} โครงสร้างทั้ง ๓ ระดับก็คือ Id , Ego, Superego ตามที่ได้กล่าวแล้ว แต่ในที่นี้จะได้นำมากล่าวในอีกแง่มุมหนึ่ง เป็นการกล่าวถึงแง่มุมที่ว่า โครงสร้างทั้ง ๓ ระดับนี้มีความเหมือนกันกับการจัดแบ่งระดับของพฤติกรรมตามหลัก พุทธปรัชญาเถรวาทอย่างไร

๑) พฤติกรรมระดับ Id

พฤติกรรมระดับนี้เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพซึ่ง ฟรอยด์ เรียกว่า “ความไร้สำนึก” (Unconscious) เป็นระดับแรกที่เกิดขึ้น และมีผลต่อพฤติกรรม ประกอบด้วยปฏิกิริยาสะท้อนของร่างกาย (Biological Reflexes) แรงขับพื้นฐาน (Basic Drive) การสร้างมโนภาพ (Image) และการรับรู้ซึ่งได้ถูกเก็บกดไว้

พลังของ Id ถือว่า เป็นต้นกำเนิดของพฤติกรรมระดับ Ego และ Superego เป็นตัวแทนของจิตที่เกิดจากการทำงานของสัญชาตญาณและลักษณะทางจิตวิทยาที่ได้รับการถ่ายทอดทางพันธุกรรม พลังที่มีผลต่อพฤติกรรมแรกของ Id มี ๒ พลัง คือ พลังความรักคือ พลังเพศ (eros) อีกพลังหนึ่งคือ พลังการทำลาย (destructiveness)

การทำงานของ Id จะทำงานโดยตัดขาดจากโลกภายนอก (External World) หมายความว่า ไม่รับรู้ในระเบียบและกฎเกณฑ์ของสังคม โดยมีการรับรู้แต่เฉพาะในโลกของตนเองซึ่งพลังการทำงานลักษณะนี้ ถือว่าการแสดงพฤติกรรมของบุคคลจะแสดงความเป็นจริงให้เป็นไปตามสัญชาตญาณ พฤติกรรมที่แสดงออกจะใช้แต่ประสบการณ์เข้าข้างตนเองโดยไม่รับรู้ความจริงที่มองด้วยสายตาเป็นกลาง ไม่มีการพิจารณาสิ่งใดว่าถูกต้องเหมาะสม

๒) พฤติกรรมระดับ Ego

พฤติกรรมระดับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของบุคลิกภาพที่ติดต่อกับโลกภายนอกโดยตรง โดยมีการรับรู้อย่างมีสติ และพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอกก็เป็นไปอย่างมีสติ (Conscious Perception) เพื่อหาวิธีสนองความต้องการอย่างถูกต้องเหมาะสมไม่เอาแต่ใจหรือเข้าข้างตนเอง รู้จักใช้เหตุผลและมองทุกอย่างด้วยสายตาเป็นกลาง การทำงานของ Ego จึงต้องมีการเรียนรู้ถึงวิธีที่ดีที่จะลดความตึงเครียดต่าง ๆ และมีการรับรู้(Perception) รู้จักแยกแยะสิ่งที่มีอยู่ในจิต เช่น มโนภาพกับสิ่งที่เป็นจริงอยู่ภายนอก พลังของ Ego จึงประกอบด้วย ความคิด ความจำ

^{๒๖} นวลละออ สุภาพล, **ทฤษฎีบุคลิกภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๓๐.

การหาเหตุผล การตัดสินใจ การแยกแยะความแตกต่าง การสรุปกฎเกณฑ์ และการสร้างนามธรรม

การทำหน้าที่ของ Ego ประการแรกคือ เรื่องความคิด ตัวอย่างเช่น การทำความเข้าใจ บทเรียน การเขียนรายงานหรือการวางแผนไปท่องเที่ยว เป็นต้น ประการที่สอง คือ การทำงานของระบบอวัยวะบางอย่างในร่างกาย เช่น ระบบการเคลื่อนไหว ตัวอย่าง เช่น เด็กที่ได้รับการเรียนรู้ครั้งแรก ให้อัจฉริยะ เด็กจะมีแรงกระตุ้นให้เคลื่อนไหวอย่างเดาสุ่ม (Random) และมีการพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่า ตัวเขาจะเคลื่อนไหวไปข้างหน้าโดยหลีกเลี่ยงจากการชนสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร เป็นต้น การฝึกหัดพฤติกรรมด้านอื่น ๆ ก็อยู่ในการควบคุมของ Ego ทั้งสิ้น^{๒๗}

๓) พฤติกรรมระดับ Superego

บางครั้งเรียกว่า “ระบบการควบคุม” (Control Systems) โดยทั่วไป Ego ควบคุมความต้องการของ Id เพื่อปกป้องอินทรีย์มิให้เจ็บปวด ตัวอย่าง เด็กเล็ก ๆ เรียนรู้ที่จะยับยั้งแรงกระตุ้น จะไม่ขโมยอาหารและขณะเดียวกันก็เกิดการเรียนรู้ว่าการบำบัดความหิวนั้น ควรทำอย่างไรจึงเหมาะสม การควบคุมแรงกระตุ้นดังกล่าวนี้ ยังมีเหตุผลอื่น ๆ มาสนับสนุน นอกเหนือไปจากการปกป้องอินทรีย์ เช่น เด็กเรียนรู้ว่าการขโมยนั้นเป็นความผิด การเรียนรู้พฤติกรรมที่เป็นความถูกต้องหรือผิดไปจากมาตรฐานต่างๆ การเรียนรู้เช่นนี้ ถือเป็นรากฐานของระบบควบคุมที่ ๒ ของบุคลิกภาพ คือ Superego

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปความเหมือนกันของระดับพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทและตามทฤษฎีของ فروยด์ตามตารางต่อไปนี้

^{๒๗} فروยด์เห็นว่า แม้การทำหน้าที่บางอย่างของ Ego จะเป็นอิสระจาก Id แต่บางครั้ง Ego ก็จะมีพลังจาก Id โดย فروยด์เปรียบเทียบความสัมพันธ์ของ Ego กับ Id ว่าเหมือนคนขี่ม้ากับม้า ม้าคือ Id ซึ่งเป็นผู้จัดหาพลัง ในขณะที่ผู้ขี่ม้าคือ Ego มีสิทธิ์ที่จะตัดสินใจเลือกจุดมุ่งหมายและแนวทางให้พลังของม้าวิ่งไปในทิศทางใด ซึ่งมักเกิดปัญหาเสมอๆ ว่า มีความขัดแย้งระหว่าง Ego กับ Id คนขี่ม้า (Ego) ไม่สามารถบังคับให้ม้า (Id) วิ่งไปในทิศทางที่ตนต้องการ.

ตารางที่ ๑

เปรียบเทียบระดับพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์

ระดับที่	ระดับพฤติกรรมตามหลัก พุทธปรัชญาเถรวาท	ระดับพฤติกรรมตามทฤษฎีของ ซิกมันด์ ฟรอยด์
๑	พฤติกรรมระดับประณีต	พฤติกรรมระดับ Superego
๒	พฤติกรรมระดับกลาง	พฤติกรรมระดับ Ego
๓	พฤติกรรมระดับหยาบ	พฤติกรรมระดับ Id

๓.๓.๒ ประเด็นที่แตกต่างกัน

ถึงแม้ตามทัศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์ และตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทจะจัดระดับพฤติกรรม โดยได้รับแรงผลักดันจากโครงสร้างของจิตที่อยู่ภายในเป็น ๓ ระดับเหมือนกัน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดหลักของทั้งสองแนวคิดอย่างละเอียดแล้ว จะพบถึงองค์ประกอบ ความ เป็นมา การทำหน้าที่ รวมไปถึงบ่อเกิดของพฤติกรรมในระดับต่างๆ มีความแตกต่างกัน เช่น พฤติกรรมระดับประณีตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทกับพฤติกรรมระดับ Superego นั้นมีหน้าที่ใน การทำงานแตกต่างกัน รวมไปถึงที่ไปที่มาแตกต่างกัน กล่าวคือ จุดกำเนิดของ Superego เป็นผล มาจากปมต่าง ๆ ที่บุคคลมีอยู่ในจิต ที่ได้รับจากการเลียนแบบจากครอบครัว สังคม โรงเรียน สถาบัน หรือแม้แต่เกิดจากความเพ้อฝัน(Fantasies) จินตนาการ (Imagine) เป็นต้น

ส่วนพฤติกรรมระดับประณีตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เกิดจากกิเลสที่เรียกว่า “อนุสัยกิเลส” เป็นกิเลสที่สะสมอยู่ในภวังคจิตหรือจิตไร้สำนึก หรือมีกิเลสที่นอนเนื่องแนบแน่น อยู่ภายในจิตใจ จนอาจเกิดความรู้สึกรู้สึกว่าหมดกิเลส แต่หากมีเหตุปัจจัยบางอย่างมากระตุ้น พฤติกรรมของมนุษย์ระดับนี้ก็จะแสดงตัวทันที เปรียบเหมือนตะกอนนอนนิ่งในน้ำจนน้ำใส สะอาด แต่เมื่อโดนน้ำนั้นถูกรบกวน เมื่อนั้นตะกอนจะฟุ้งขึ้นตามแรงกระแทกที่น้ำทันที และ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็จะถูกกำหนดโดยกิเลสตัวนี้

หากกล่าวโดยภาพรวมแล้วการจัดระดับพฤติกรรมทั้งสองแนวคิดนี้ มีความเหมือนหรือ คล้ายกันอยู่มาก การเรียกชื่อในแต่ละระดับอาจมีความแตกต่างกัน แต่หากพิจารณาเนื้อหา ทั้งหมด ดูเหมือนจะมีแนวโน้มเหมือนกันมากกว่าจะมีความแตกต่าง ซึ่งก็เป็นธรรมดาที่การ เรียกชื่ออาจมีความแตกต่างกัน เพราะแนวคิดทั้งสองมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านภาษา

วัฒนธรรม ความเชื่อ จึงอาจมีตลาดเคลื่อนทางด้านภาษาได้ แต่เนื้อหาโดยภาพรวมมีแนวโน้มเหมือนกัน

๓.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

เป้าหมายของพฤติกรรมทั้งของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ มีความเหมือนหรือคล้ายกัน พอสรุปได้ดังนี้

๓.๔.๑ ประเด็นที่เหมือนกัน

พุทธปรัชญาเถรวาท

ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถจัดแบ่งเป้าหมายของการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมได้หลายอย่างตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำหลัก บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ^{๒๘} เมื่อจัดแบ่งตามนัยนี้ก็จะเห็นว่า เป้าหมายของการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญามีอยู่ ๓ ระดับ ดังนี้

๑) เป้าหมายระดับทาน

เป้าหมายระดับนี้ เป็นพฤติกรรมขั้นพื้นฐานที่จะช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ เช่น การรู้จักเสียสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ แสดงน้ำใจสร้างสามัคคีบ้าง ให้เพื่อบูชาคุณความดี เพื่อยกย่องส่งเสริมสนับสนุนคนดีบ้าง เป็นการให้ในด้านทรัพย์สินสิ่งของ ปัจจัยเครื่องใช้ยังชีพ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ก็มี ให้ความรู้ศิลปวิทยาการ ให้คำแนะนำสั่งสอน บอกแนวทางดำเนินชีวิต หรือให้ธรรมก็มี ให้ความมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกิจที่ดีก็มี ตลอดจนให้อภัยที่เรียกว่าอภัยทาน อันเป็นเหตุให้เกิดความสุข มีสุขเป็นกำไร^{๒๙} เป้าหมายพฤติกรรมระดับนี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในการที่จะช่วยดำรงให้การอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์มีความอบอุ่นขึ้น และมีความสมัคสมานสามัคคีมากขึ้น การให้ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือ

^{๒๘}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕. ; อง.อฎจก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

^{๒๙}ญ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๒๐๐/๑๓๓.

ว่าเป็นบันไดขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง เพราะการให้เป็นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว^{๑๑}

๒) เป้าหมายระดับศีล

เป้าหมายระดับนี้ เป็นเป้าหมายมุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์จากสัตว์ทั่วไป กล่าวโดยทั่วไป มนุษย์และสัตว์ต่างมีสิ่งหนึ่งร่วมกันคือสัญชาตญาณ การที่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ก็คือรู้จักว่าจะไร้อะไรชั่ว หรือดี หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็มีศีลนั่นเอง ดังนั้นเป้าหมายระดับนี้ จึงมุ่งที่จะพฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปในทางดีงาม มีการดำรงชีพในทางที่สุจริต มีระเบียบวินัยมี ภิริยามารยาทงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป้าหมายของพฤติกรรมระดับศีลนี้ เน้นการไม่เบียดเบียน หรือการอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยสงบสุขในสังคม กล่าวคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย การไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน การไม่ละเมิดต่อของรัก ไม่ประทุษร้ายจิตใจบ หลู่เกียรติทำลายวงศ์ตระกูลของกันและกัน การไม่หักรานลิดรอนผลประโยชน์กันด้วยวิธี ประทุษร้ายทางวาจา และการไม่ซ้ำเติมตนเองด้วยสิ่งเสพติด ซึ่งทำให้เสื่อมทรามเสีย สติสัมปชัญญะที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งป้องกันจากความผิดพลาดเสียหายและคุ้มตัวไว้ในคุณความดี นอกจากนี้เป้าหมายของพฤติกรรมระดับนี้ ยังเน้นให้บุคคลรู้จักพยายามฝึกตนเพิ่มขึ้นในด้านการ งดเว้นสิ่งหรรษาฟุ่มเฟือย บำรุงบำเรอปรนเปรอความสุขต่าง ๆ และหัดให้เป็นอยู่ง่าย ๆ ด้วยการ รักษาอุโบสถ ถือศีล ๘ ตลอดจนศีล ๑๐ ประการ ตามโอกาส หรือปฏิบัติในทางบวก เช่น ขวนขวาย ช่วยเหลือรับใช้ร่วมมือและบริการต่างๆ (ไวยาวัจกรรม)^{๑๒}

๓) เป้าหมายระดับภavana

เป้าหมายระดับนี้มุ่งเน้นให้พฤติกรรมของบุคคลมีความประณีตด้านภายในมากขึ้น หลังจากเป้าหมายระดับศีลช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านกายหรือภายนอกแล้ว กล่าวคือ ให้รู้จัก ปรับปรุงพฤติกรรมของตนเอง ด้วยการอบรมจิตใจให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ให้เข้มแข็ง มั่นคงหนักแน่น และให้มีปัญญารู้เท่าทันความเป็นไปของสังขาร หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่ารู้เท่าทัน โลกและชีวิต หรือมีโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ถูกต้อง ภavanานี้ก็คือสมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรมระดับภavana ยังอยู่ที่การให้เพียรละกิเลส เพียรอบรมปลูกฝัง กุศลธรรมในหมวดสมาธิ จนมาถึงการมีสัมมาทิฐิและความดำริชอบ (ตามการอธิบายแบบมรรคมี

^{๑๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๒/๓๘.

^{๑๒} พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๘๑.

องค์ ๘ ประการ) ด้วยเมตตากรุณาในสัมมาสังกัปปะที่เป็นหมวดปัญญา วิธีการและข้อปฏิบัติที่เน้นสำหรับการฝึกปรือจิตและปัญญาในระดับเหมารวมอย่างนี้ก็คือ การแสวงหาปัญญาและชำระจิตใจด้วยการสัจธรรม (รวมทั้งอ่าน) ที่เรียกว่าธรรมสวนะ การแสดงธรรม สันทนาธรรม การแก้ไขปลุกฝังความเชื่อ ความเห็น ความเข้าใจให้ถูกต้อง การเจริญเมตตาและการควบคุมขัดเกลากิเลสโดยทั่วไป เป็นต้น

ซิกมันด์ ฟรอยด์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ฟรอยด์ได้แบ่งโครงสร้างของจิตที่มีผลต่อระดับพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ออกเป็น ๓ ระดับ คือ Id Ego และ Superego โดยในแต่ละระดับก็มีเป้าหมายในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมดังนี้

๑) เป้าหมายพฤติกรรมระดับ Id

พฤติกรรมระดับนี้เป็นตัวแทนของจิตที่เกิดจากการทำงานของสัญชาตญาณและลักษณะทางจิตวิทยาที่ได้รับถ่ายทอดทางพันธุกรรม Id มีพลังอยู่ ๒ ชนิด ที่คอยขับเคลื่อนให้พฤติกรรมดำเนินไปตามอำนาจของมัน พลัง ๒ ชนิดได้แก่

๑. พลังความรักหรือพลังเพศ (Eros)

๒. พลังการทำลาย (Destructiveness)^{๑๒}

ดังนั้น เป้าหมายของพฤติกรรมระดับนี้จึงขึ้นอยู่กับการได้ปลดปล่อยพลังทั้ง ๒ นี้ กล่าวคือ พลังทั้ง ๒ มุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกันคือให้อินทรีย์เกิดความพึงพอใจ ความพึงพอใจนี้จะได้รับการปรับอวัยวะต่าง ๆ โดยการช่วยเหลือของสิ่งแวดล้อมภายนอกอินทรีย์ แต่การทำให้เกิดความพึงพอใจและตอบสนองความต้องการอย่างรวดเร็วโดยใช้พลังในระบบ Id นั้นมักนำไปสู่ความคับข้องใจ(Frustration) เพราะมักมีความขัดแย้งระหว่างสิ่งแวดล้อมภายนอกกับการทำให้สิ่งที่ต้องการหมดไปและในการตอบสนองความต้องการพลังของ Id จะทำงานโดยไม่รู้จักระมัดระวังจากอันตรายและปราศจากความวิตกกังวลนั้นทำให้เกิดความระมัดระวังตนได้ วิธีการที่ Id ใช้เรียกว่ากระบวนการขั้นต้น (Primary Process) ซึ่งกระบวนการนี้มีความแตกต่างอย่างมากกับการรับรู้ที่มีสติ (Conscious Perception) เพราะการรับรู้ที่มีสติจะเกิดจากกระบวนการของ

^{๑๒} นवलละออ สุภาพผล, ทฤษฎีบุคลิกภาพ, หน้า ๓๓.

สติปัญญา แต่กระบวนการขั้นต้นจะขาดความมีเหตุผล ปฏิเสธไม่ยอมรับวิธีการที่มีเหตุผล
พฤติกรรมจึงขาดความเที่ยงตรง

๒) เป้าหมายพฤติกรรมระดับ Ego

เนื่องด้วยพฤติกรรมระดับนี้จะดำเนินไปอย่างมีเหตุผล มีสติ มิใช่เป็นไปตาม สัญชาตญาณอย่างพฤติกรรมระดับ Id ดังนั้น พฤติกรรมระดับนี้ จึงมีเป้าหมายอยู่ที่การหาวิธีสนองความต้องการอย่างถูกต้องเหมาะสม ไม่เอาแต่ใจตัวเอง รู้จักใช้เหตุผลและมองทุกอย่างด้วยสายตาเป็นกลาง การทำงานของ Ego จึงต้องมีการเรียนรู้ถึงวิธีที่ดีที่จะลดความตึงเครียดต่าง ๆ และมีการรับรู้ (Perception) รู้จักแยกแยะสิ่งที่มีอยู่ในจิต เช่น มโนภาพกับสิ่งที่เป็นจริงอยู่ภายนอก ภายในตัว Ego มีพลังอยู่หลายชนิด ประกอบด้วย ความคิด ความจำ การหาเหตุผล การตัดสินใจ การแยกแยะ ความแตกต่าง การสรุปกฎเกณฑ์ และการสร้างสิ่งที่เป็นนามธรรมภายในจิตใจ ดังนั้น เป้าหมายของพฤติกรรมระดับนี้ จึงเป็นไปเพื่อการตอบสนองพลังเหล่านี้ การแปรพลังของ Ego เพื่อตอบสนองเป้าหมายเหล่านี้จะเป็นไปตามกฎความเป็นจริง (Reality Principle) กฎนี้จะให้บุคคลหาวิธีผ่อนคลายความตึงเครียดแตกต่างจากกฎความสุข กระบวนการที่สำคัญคือให้รู้จักหาวิธีตอบสนองอย่างมีเหตุผล Ego จะพิจารณาว่าอะไรได้เกิดขึ้นในสถานการณ์เดียวกันในอดีต เพื่อที่จะวางแผนการตอบสนองที่สมเหตุสมผลสำหรับอนาคต การคิดเช่นนี้ ฟรอยด์ เรียกว่ากระบวนการคิดขั้นสอง (Secondary process thinking) ซึ่งกระบวนการนี้จะรวมการรับรู้ (Perception) และกระบวนการคิด (Cognitive Process) เข้าด้วยกันเพื่อดำเนินไปสู่การตอบสนองเป้าหมายของพฤติกรรมระดับ Ego นี้

๓) เป้าหมายพฤติกรรมระดับ Superego

เป้าหมายระดับนี้ เป็นเป้าหมายระดับสูงสุดของการพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดของฟรอยด์ เพราะภายในตัว Superego จะประกอบด้วยพลัง ๒ ชนิดที่ถือว่าเป็นพลังที่เป็น “ระบบควบคุม” (Control System) พฤติกรรมที่จะแสดงออกมามีทั้งหมด พลัง ๒ อย่างนี้ได้แก่

ก) มโนธรรม (Conscience) คือ หิริโอดดับปะ ได้แก่ ความละอายและกลัว เป็นส่วนหนึ่งของ Superego ที่จะคอยบอกเราว่าอะไรที่ควรทำไม่ควรทำ และเมื่อบุคคลเกิดความต้องการที่จะทำในสิ่งนั้น ๆ อย่างรุนแรง ก็จะลงโทษบุคคลนั้นด้วยความรู้สึกผิด (Guilt)

ข) อุดมคติ Ego (Ego Ideal) เป็นหมายระดับนี้ เป็นส่วนที่จะดำเนินไปสู่ความดีงามหรือความคาดหวังในสิ่งที่ดีงาม (Positive Aspiration) ตัวอย่าง เช่นเด็กผู้ชายที่มีความต้องการจะเป็นนักบาสเก็ตบอลที่มีชื่อเสียง ความรู้สึกเช่นนี้จะเกิดใน Ego Ideal ดังนั้น Ego Ideal ที่เป็น

นามธรรมจะรวมถึงอุดมคติที่ดีงาม (Positive Ideals) เช่น ความปรารถนาที่จะเป็นนักอัจฉริยะ ผู้กล้าหาญ ความเป็นผู้มีอิสระ และผู้คงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นต้น^{๓๓}

ดังนั้น เป้าหมายพฤติกรรมระดับ Superego จึงอยู่ที่การแสวงหาการตอบสนองพลังทั้ง ๒ คือ มโนธรรม และอุดมคติในทางที่ดีงาม

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปความเหมือนหรือคล้ายกันของเป้าหมายพฤติกรรมระดับต่าง ๆ ของพุทธปรัชญาและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒

เปรียบเทียบเป้าหมายพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์

ระดับที่	เป้าหมายพฤติกรรมตามหลัก พุทธปรัชญาเถรวาท	เป้าหมายพฤติกรรมตามหลัก ซิกมันด์ ฟรอยด์
๑	ทาน พฤติกรรมในการให้มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) การให้ด้วยปัญญา ๒) การให้ด้วยวิชา เป้าหมายคือ การสร้างความสมัคสมาน สามัคคีในสังคม	Id พฤติกรรมที่ประกอบด้วย พลังแห่ง การทำลาย ๒ ชนิด คือ ๑) พลังความรักหรือพลังเพศ (Eros) ๒) พลังการทำลาย (Destructiveness) เป้าหมายคือการได้แสดงออกเพื่อลด ความตึงเครียด โดยมี Ego และ Superego คอยควบคุม
๒	ศีล พฤติกรรมที่ประกอบด้วยเหตุผล เป้าหมายคือ การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติ ของปัจเจกชนและสังคม	Ego พฤติกรรมที่ดำเนินไปอย่างมีสติ เป้าหมายคือ การได้รับตอบสนอง ความต้องการอย่างถูกต้องเหมาะสม

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

๓	<p>ภavana</p> <p>พฤติกรรมที่ดำเนินไปด้วยการใช้ปัญญา รู้สึกชอบชีวิตและสามารถมองเห็นสิ่งเหล่านั้น ได้ เป้าหมายคือ การหลุดพ้นจากกิเลสทั้ง ปวงมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา</p>	<p>Superego</p> <p>พฤติกรรมที่ดำเนินไปด้วยการใช้ มโนธรรมและมีมโนคติในสิ่งที่ดี งาม เป้าหมายคือ การดำเนินชีวิต ไปสู่อุดมคติคือ ความถูกต้องและดี งาม</p>
---	--	--

๓.๔.๒ ประเด็นที่แตกต่างกัน

หากพิจารณาจากตารางจะเห็นว่า เป้าหมายของการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ มีความแตกต่างกันทางด้านความลึกซึ้งในทุกระดับ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนในเป้าหมายของพฤติกรรม ในระดับที่หนึ่ง ทาน กับ Id พฤติกรรมระดับทานตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มุ่งเน้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมา เพื่อให้เกิดความเกื้อกูลกันในสังคม ให้การอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมเป็นไปอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ซึ่งการที่บุคคลจะมีพฤติกรรมเช่นนี้ได้ ก็ต้องอาศัยพฤติกรรมระดับจิตและภavanaเข้ามาช่วย กล่าวคือเมื่อบุคคลรู้จักปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองให้มีความเรียบร้อยหรืออย่างน้อยมีศีล ๕ ประกอบการฝึกฝนพัฒนาปัญญาให้รู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรยอมช่วยให้พฤติกรรมระดับทานเกิดขึ้นได้ง่าย เป็นต้น ส่วนพฤติกรรมระดับ Id ตามแนวคิดของฟรอยด์ ถือว่าเป็นพฤติกรรมระดับต่ำสุดซึ่งมนุษย์มีเช่นเดียวกับสัตว์ คือเป็นพฤติกรรมที่เป็นไปตามสัญชาตญาณ พฤติกรรมระดับนี้จะต้องอาศัย Ego และ Superego เป็นตัวหนุนและคอยควบคุมให้สัญชาตญาณที่เหมือนสัตว์นี้แสดงตัวออกมาอย่างเต็มที่ จึงจะทำให้พฤติกรรมระดับ Id มีความเหมือนกันหรืออยู่ในขอบเขตของพฤติกรรมระดับทานหรือศีลตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ส่วนเป้าหมายพฤติกรรมระดับจิตกับ Ego ก็เช่นเดียวกัน ดูผิวเผินก็อาจมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน แต่เป้าหมายพฤติกรรมระดับจิต ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น อยู่ที่การปรับพฤติกรรมของมนุษย์ให้เอื้อต่อการเข้าถึงความจริงขั้นสูงสุดคือปัญญา ปรักกาย วาจา รวมไปถึงพฤติกรรมทั้งหมดให้เอื้อต่อการเข้าถึงสมาธิ ให้มีชีวิตอยู่ด้วยเหตุผลรู้จักยับยั้งชั่งใจ เป็นต้น ส่วนเป้าหมายพฤติกรรมระดับ Ego ตามแนวคิดของฟรอยด์นั้น ถึงแม้ดูเหมือนหรือคล้ายกันแต่เป้าหมายระดับนี้ ก็เป็นเพียงการตอบสนองขั้นพื้นฐานทางด้านกายภาพเท่านั้น การ

ตอบสนองความคิด ความจำ การหาเหตุผล การตัดสินใจ ซึ่งมีได้มุ่งเน้นให้บุคคลรู้จักปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้อยู่ในขอบเขตตามเป้าหมายพฤติกรรมระดับศีลของพุทธปรัชญาเถรวาท

ระดับภavana และ Superego ก็เช่นเดียวกัน ในขณะที่เป้าหมายพฤติกรรมระดับภavana ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มุ่งเน้นให้บุคคลเข้าถึงอุดมคติสูงสุดของชีวิตคือนิพพานสามารถดับกิเลสได้ แต่ในเป้าหมายพฤติกรรมระดับ Superego ของฟรอยด์ ก็เป็นเพียงความคาดหวังหรือการรู้จักยับยั้งชั่งใจต่อการทำงานชั่วเท่านั้น ซึ่งไม่มีอะไรรับประกันได้ว่า Superego จะสามารถควบคุมกิเลสที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคลได้ทั้งหมด

๓.๕ เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรม

เมื่อกล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์สามารถสรุปความเหมือนหรือคล้ายกันและแตกต่างกันได้ดังนี้

๓.๕.๑ ประเด็นที่เหมือนกัน

พุทธปรัชญาเถรวาท

เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถจัดประเภทได้หลายเกณฑ์ เพื่อมิให้ซ้ำกับที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมตามหลักพุทธปรัชญาในภาพรวมทั้งหมดดังนี้

กล่าวโดยทั่วไป มาตรฐานที่เป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม เมื่อกล่าวในทางปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักคำสอนให้ถือการพิจารณาเกี่ยวกับกุศล(ความดี) และอกุศล(ความชั่ว) เป็นหลักแกนกลาง แล้วขยายลดลงตามลำดับ ให้ยึดความดีความชั่วของตนของผู้ใช้เกณฑ์นั้นด้วยที่เรียกว่า “มโนธรรม” และยึดมติของผู้รู้เป็นเครื่องประกอบด้วย เพราะทั้งสองประการเป็นฐานของhiriและโอตตปปะ นอกจากนี้ให้พิจารณาถึงผลของการกระทำที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตนและผู้อื่นด้วย ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เช่นนี้ เพราะคนบางคนอาจจะมีสติปัญญาไม่กว้างขวาง

ลึกซึ่งเพียงพอ อาจจะเห็นสถานะที่เป็นกุศลและอกุศลไม่แจ่มชัด จึงทำให้ถ่อมตึงของท่านผู้รู้ เป็นเกณฑ์ด้วย และถ้ามองไม่ชัดแจ้งให้พิจารณาไปถึงผลของการกระทำด้วย^{๓๔}

การพิจารณาในแง่ของกุศลมูลและอกุศลมูล^{๓๕} ถ้าว่าโดยสาระก็คือให้พิจารณาความ เกื้อกูลหรือไม่เกื้อกูลต่อคุณภาพของชีวิตจิตใจดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

...กรรมใดทำด้วยโลภะ... โทสะ... โมหะ เกิดจากโลภะ... โทสะ... โมหะเป็นต้นเหตุ เป็นตัว ก่อกำเนิด เป็นตัวก่อกำเนิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรม นั้นย่อมเป็นไป เพื่อเกิดกรรมต่อไป ไม่เป็นไปเพื่อดับกรรม กรรมใดทำด้วยอโลภะ... อโทสะ... อโมหะเป็นต้นเหตุเป็นตัวก่อกำเนิด กรรมนั้นเป็นกุศลกรรม กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล ย่อมเป็นไปเพื่อความดับกรรม ไม่เป็นไปเพื่อความเกิดกรรมอีกต่อไป^{๓๖}

สำหรับเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่จะใช้ตัดสินพฤติกรรมในทางจริยธรรมให้ใช้ความนึก คิดถึงความดีความชั่วของตนเองซึ่งเรียกว่า “มโนธรรม” โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาว่า

ให้ใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง โดยพิจารณาว่าการกระทำนั้น ตนเองดีเทียบตนเองได้หรือไม่ เป็นที่เสื่อมเสียความเคารพนับถือหรือไม่ ?

พิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับ ได้หรือไม่ จะชื่นชมสรรเสริญหรือ ดีเทียบอย่างไรหรือไม่?

พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำที่มีต่อตนเองและผู้อื่น คือ ผลการกระทำนั้นเป็น การเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อ ประโยชน์สุขหรือให้โทษแก่ตนเองหรือผู้อื่นหรือไม่?^{๓๗}

เกณฑ์นี้จะอยู่ในรูปขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดถึงมารยาททางสังคม ดังที่พระพุทธ องค์ดีเทียบและไม่ยอมรับระบบวรรณะ^{๓๘} เพราะเป็นการจำกัดศักยภาพของมนุษย์ และการทำพิธี บูชาสัญลักษณ์ของศาสนาพราหมณ์ เพราะเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น นักปราชญ์ส่วนมากไม่สรรเสริญ

^{๓๔} ศ.ศ.บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, (กรุงเทพฯ: มานนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

^{๓๕} อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๖/๑๔๔-๑๔๕.

^{๓๖} อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๓๔/๑๘๖-๑๘๘.

^{๓๗} พระราชวรมุนี (ปยุตต์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๗๕.

^{๓๘} อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๖๒๒๓๘-๒๔๐.

การเบียดเบียนสัตว์ดังกล่าวให้เดือดร้อน ย่อมเข้าข่ายแห่งการฆ่าสัตว์เพราะประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

๑. สัตว์ที่จะฆ่ายังมีชีวิตอยู่
๒. ผู้จะฆ่าก็รู้ยู่ที่สัตว์นั้นมีชีวิตอยู่
๓. ผู้ฆ่ามีเจตนาที่จะฆ่า
๔. ผู้ฆ่าลงมือฆ่า
๕. สัตว์ตายด้วยการฆ่านั้น

ดังนั้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงถือเอาเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมว่า การกระทำสิ่งใดจะดีหรือไม่ดี จะต้องอาศัยเจตนา คำว่า “เจตนา” นั้น มีความหมาย ๒ อย่าง คือ ๑) ความตั้งใจ ๒) แรงจูงใจ หมายความว่า “ถ้ามีเจตนาดี ผลย่อมดี เจตนาไม่ดี ผลย่อมไม่ดี” เจตนาดีหรือร้าย มีผลต่อการตัดสินว่าพฤติกรรมนั้นถูกหรือผิด เพราะถือว่า พฤติกรรมกับเจตนาเป็นสิ่งเดียวกัน^{๙๕} นั่นคือ ระหว่างเหตุกับผลจะต้องสัมพันธ์กัน ต่อเนื่องกันเสมอ และระหว่างเหตุกับผลจะต้องมีความต่อเนื่องกันจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเช่นนี้เรื่อยๆ ไป การกระทำ(กรรม) ในอดีต ส่งผลมายังปัจจุบัน อาจจะไม่ได้รับผลชั่วนปัจจุบัน นั่นเพราะพลังความดีในอดีต ยังให้ผลคืออยู่ เขาจึงไม่เสวยกรรมชั่วที่เขาทำนั้น หรือบางทีแม้จะทำความชั่วในปัจจุบัน เขาก็อาจเสวยกรรมชั่วนปัจจุบัน ก็มีมากดังที่ปรากฏอยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่างมากมาย^{๙๖} เพราะผลแห่งกรรมดีหรือเขาไม่เคยทำความดีเลยแม้ในอดีตหรือในปัจจุบัน ย่อมเป็นการแน่นอนที่ว่า “ใครทำกรรมเช่นไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้นไม่ช้าก็เร็ว”

ดังนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทจึงถือว่า กรรมหรือพฤติกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา หรือใจที่ประกอบด้วยความตั้งใจ เรียกว่ากรรม ซึ่งจะเป็นกุศลกรรม (กรรมดี) หรืออกุศลกรรม (กรรมชั่ว) ก็ขึ้นอยู่กับเจตนาหรือความตั้งใจ

อย่างไรก็ตาม ในบุคคลบางประเภท เช่น ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ ผู้ที่หมดสิ้นกิเลสแล้ว กิจกรรมอันเกิดแก่บุคคลประเภทนี้ มิได้เกิดจากจากเจตนา จึงไม่ถือว่าการกระทำนั้นเป็นกรรม

^{๙๕} M.W. Padmasiri De Silva, **Budhist Ethics ; In A Companion of Ethics**,(London : Blackwell Publishers Ltd, 1995), p.61.

^{๙๖} จุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๑๕-๑๒๐/๖๘.

แต่ถือว่าเป็น “กิริยา”^{๔๑} เพราะเป็นอาการของการสักแต่ว่ากระทำ ไม่มีวิบากแก่ผู้กระทำ ผลที่เกิดจากเจตนา เรียกว่าผลกรรมหรือวิบาก แต่กิริยาไม่มีผลที่เรียกว่าวิบาก ถ้าจะมีผลก็เป็นเพียง “ปฏิกิริยา”^{๔๒}

ด้วยเหตุนี้ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทกรรมที่จะก่อให้เกิดผลได้นั้นจะต้องเป็นกรรมอันมีเหตุ เรียกว่ากรรมกิริยาวัตถุ^{๔๓} ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๓

๑. ผู้กระทำกรรม
๒. เจตนาเกิดขึ้นในการกระทำ
๓. เกิดผลเป็นกุศลหรืออกุศลในจิตของผู้กระทำกรรม ซึ่งมีได้หมายถึง “กิริยา” อันเป็นการกระทำของพระอรหันต์

ซิกมันด์ ฟรอยด์

ฟรอยด์ ได้อธิบายถึง Superego ว่าเป็นระบบควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งหมด โดย Superego จะคอยควบคุม Id และ Ego ให้ดำเนินไปในทิศทางสร้างสรรค์ ถูกต้องดีงาม แต่การที่ Superego จะทำอย่างนี้ได้ก็จะต้องได้รับฝึกฝนและได้รับแบบอย่างที่ดีด้วย เช่น บุคคลอาจได้รับการปลูกฝังทางจริยธรรมจากพ่อแม่ และขยายวงกว้างออกไปตามลำดับ เช่น

^{๔๑}พุทธทาสภิกขุ,กรรมเหนือกรรม,(กรุงเทพมหานคร : สำนักหนังสือธรรมนุชา,๒๕๑๕),หน้า ๑๔-๑๕. กล่าวไว้ว่า: เพื่อให้เข้าใจเรื่องกรรม ก็ควรเสียเวลาพิจารณา โดยตัวพยานะ โดยตัวหนังสือกันเสียบ้าง ในภาษาบาลีมีความหมายแน่นอนในทางตัวหนังสือ แต่ในภาษาไทยไม่มีความหมายแน่นอนเช่นนั้น เช่น คำว่า กิริยา ก็แปลว่าการกระทำ คำว่ากรรมก็แปลว่าการกระทำ แต่กรรมกับกิริยานั้นหาใช่คำเดียวกันไม่...กิริยา แปลว่า การกระทำก็ถูกแล้ว แต่ว่าเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา อันมีมูลมาจากอวิชชา,

ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่า “กิริยา” กับสิ่งที่เรียกว่า “กรรม” จึงต่างกันลิบ แม้ผลของมันก็เรียกชื่อต่างกัน ผลของกิริยาก็เรียกได้เพียง “ปฏิกิริยา” มีลักษณะเป็นอพยากฤตส์วน คือ ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล แต่ส่วนกรรมนั้นผลของมันเรียกว่า “วิบาก” มีลักษณะเป็นได้ทั้งกุศล ทั้งอกุศล ทั้งอพยากฤต ดังนั้นขอให้เข้าใจเป็นหลักไว้ขั้นแรกไว้ก่อนว่า ถ้าเรียกว่ากรรม ก็ต้องหมายถึงการกระทำ มีมูลมาจากเจตนา และเจตนาอันนั้นก็ไปตามความโง่งของอวิชชา หลงดี หลงชั่ว หลงบุญ หลงบาป หลงสุข หลงทุกข์ หลงอะไรก็ตามใจ ล้วนแต่เป็นเรื่องหลงและความหลงนี้เป็นเหตุให้เจตนาเพื่อจะทำการนั้นๆ นี้เรียกว่า “กรรม”...”กิริยา” มันเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้ประกอบด้วยเจตนา....”

^{๔๒}Sunthon Na-Rangsi, *The Buddhist Concept of Karma and Rebirth*, (Bangkok : Mahamakut Rajavidyalay Press, 1976), p. 228.

^{๔๓}ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๐๐/๓๕๕.

จากเพื่อน ครู พระสงฆ์ เป็นต้น และรับมาตรฐานหรือเกณฑ์ทางศีลธรรมที่ได้รับมาเป็นของตน โดยนวลละออ สุภาพล กล่าวไว้ว่า Superego มีส่วนประกอบในการทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้ดำเนินอยู่ในครรลองที่ถูกต้อง ๒ ส่วน คือ

๑. มโนธรรม (conscience) เทียบเคียงได้กับการมีหิริโอตตปะในพุทธปรัชญา-เถรวาท เป็นส่วนของ Superego ที่จะบอกเราว่าอะไรที่ควรทำและไม่ควรทำ และ เมื่อบุคคลเกิดความต้องการที่จะทำในสิ่งนั้นอย่างรุนแรง ความคิดนั้นก็ทำให้เขาเกิดความไม่สบายใจหรือสบายใจ แล้วแต่ว่าความต้องการจะเป็นความต้องการที่ดำเนินอยู่ในครรลองของความดีงามหรือไม่ เมื่อบุคคลมีความคิดที่ไม่ดี มโนธรรมนี้จะช่วยเตือนมิให้พฤติกรรมที่เกิดจากการคิดไม่ดีนั้นแสดงตัวออกมา

๒. จุดมุ่งหมายของความคิด (Ideal Concept) ส่วนประกอบของ Superego นี้ เป็นส่วนที่มีจุดหมายที่จะดำเนินไปสู่ความดีงาม ถูกต้อง เช่น การได้รับยกย่องสรรเสริญ ประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน หรือได้รับสิ่งสมประสงค์ในการทำภารกิจต่าง ๆ^{๔๔}

นอกจากนี้ ฟรอยด์ยังได้อธิบายถึงจิตไร้สำนึกว่า มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ทางจิต และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจพฤติกรรม คำว่า จิต (Mind) ในที่นี้หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่สำคัญในการมีส่วนกำหนดบทบาทของพฤติกรรม เช่น การรับรู้ในประสบการณ์ การคิด การหาเหตุผล ความตั้งใจ เป็นต้น การทำงานของจิตมีอยู่ ๓ ระดับคือ

- ก. ระดับรู้ตัว เรียกว่า จิตสำนึก (Conscious mind)
- ข. ระดับใกล้รู้ตัว เรียกว่า จิตก่อนสำนึก (Preconscious mind)
- ค. ระดับไม่รู้ตัว เรียกว่า จิตไร้สำนึก (Unconscious mind)^{๔๕}

จิตสำนึก เป็นสถานะที่บุคคลรับรู้ตามประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัส เช่น การเห็น การได้ยิน เป็นต้น การรับรู้นี้จะรวมกับความรู้สึกลึกซึ้งภายใน เช่น เมื่อได้ยินใครสบประมาทก็รู้สึกน้อยใจ จึงเป็นพฤติกรรมที่รู้ตัว การรับรู้ระดับนี้ บุคคลรู้ตัวเองตลอดเวลาว่ากำลังนึกคิดอย่างไรต่อสิ่งแวดล้อมที่ห้อมล้อมตนอยู่ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นการรับรู้โดยทั่วไปของมนุษย์ (Man Perception) แม้ว่า ฟรอยด์ จะให้ความสำคัญแก่จิตไร้สำนึก แต่ก็ยังถือว่าสิ่งที่ควบคุมการกระทำส่วนใหญ่อยู่ในระดับรู้ตัว เพราะพฤติกรรมส่วนใหญ่ของคนเราแสดงออกมาโดยเจตนาและมีจุดมุ่งหมาย ซึ่งถ้าในลักษณะเช่นนี้ ก็ไม่ใช่เป็นแรงกระตุ้นจากจิตไร้สำนึก เป็นการยากที่จะชี้ให้เห็นชัดลงไปว่าความรู้สึกตัวเพียงไรเป็นจิต

^{๔๔} นวลละออ สุภาพล, ทฤษฎีบุคลิกภาพ, หน้า ๒๕.

^{๔๕} Sigmund Freud, *New Introductory Lectures*, p.97.

ไร้สำนึก และความไม่รู้ตัวเพียงไรเป็นจิตไร้สำนึก ดังนั้น พฤติกรรมระดับนี้จึงไม่สามารถเป็นเกณฑ์ทางจริยธรรมได้

จิตใกล้สำนึก เป็นประสบการณ์ที่สะสมไว้มีลักษณะกลางเดือน ถ้าถูกภาวะหรือสิ่งกระตุ้นที่เหมาะสม สิ่งเหล่านั้นก็จะเข้ามาอยู่ในจิตสำนึกได้ คือนึกรู้และจำได้ จึงเป็นความใกล้ชิดกับจิตสำนึกมากกว่าจิตไร้สำนึก

จิตไร้สำนึก เป็นการเก็บกอดสิ่งที่ไม่ต้องการไม่ปรารถนาหรือสิ่งที่ทำให้คนรู้สึกเจ็บปวด (Self Suffer) หรือการป้องกันตน (Prevented Self) กระบวนการเก็บกอดความรู้สึกดังกล่าวนี้อาจใช้คำว่า การแปรพลังจิตไร้สำนึกก็ได้ (Dynamic Unconscious) มีค่าที่คล้ายกับจิตไร้สำนึกคือคำว่าไม่รู้ตัว (Unawareness) ซึ่งคำนี้หมายถึงการไม่มีสติไม่รู้ตัว โดยมีแรงจูงใจ (Motive) เช่น ความโกรธเป็นแรงจูงใจให้ทำพฤติกรรมก้าวร้าว เช่นนี้ไม่ถือว่าพฤติกรรมนั้นมาจากจิตไร้สำนึก^{๔๖}

แต่เมื่อกล่าวโดยหลักใหญ่แล้ว พฤติกรรมใดจะดีหรือไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับ Superego นั้นเองเป็นตัวตัดสิน คือ ถ้าพลังมโนธรรมที่มีอยู่ใน Superego มีอำนาจหรืออิทธิพลกว่า Id Ego และจิตสำนึกด้านต่าง ๆ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็จะอยู่ในขอบเขตที่ดีหรือเป็นความดี จากที่กล่าวมา สามารถเปรียบเทียบความเหมือนหรือคล้ายกันของเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรม ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓

เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์

ระดับที่	เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท	เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์
๑	เจตนา ประกอบด้วย ๑) กุศลเจตนา (เจตนาดี) ๒) อกุศลเจตนา (เจตนาชั่ว)	Superego เป็นเกณฑ์หลักในการชี้ว่า พฤติกรรมใดจะดีหรือชั่วโดยผ่าน กระบวนการการทำงานของจิต ๓ ส่วน คือ

^{๔๖}Ibid., p.99.

๒	<p style="text-align: center;">มโนธรรม</p> <p>๑) ของแต่ละคน / คนดีคนเดียว ได้หรือไม่</p> <p>๒) บัณฑิตดีคนเดียว / สรรเสริญ หรือ ไม่</p> <p>๓) เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนหรือ ผู้อื่นหรือไม่</p>	<p>๑) จิตสำนึก เป็นความสำนึกที่ ควบคุมได้</p> <p>๒) จิตใกล้สำนึก เป็นความสำนึก ที่ควบคุมได้บ้างไม่ได้บ้าง</p> <p>๓) จิตไร้สำนึก เป็นความสำนึก ที่ขาดการควบคุม</p>
๓	ใช้ขนบธรรมเนียมประเพณี / หลักคำ สอน ทางศาสนาที่ตนนับถืออยู่	กระบวนการการทำงานทั้งหมด ของจิตขึ้นอยู่กับควบคุมของ Superego

๓.๕.๒ ประเด็นที่แตกต่างกัน

เมื่อพิจารณาจากตารางจะเห็นว่า เกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ มีความเหมือนหรือคล้ายกัน แต่ถ้าหากมองลึกลงในรายละเอียดจะเห็นว่า หลักการทางพุทธปรัชญาเถรวาทมีเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากกว่าแนวคิดของฟรอยด์ กล่าวคือ พุทธปรัชญาจะมีเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดีหรือชั่ว อยู่สองเกณฑ์ใหญ่ ๆ คือ

๑) **เกณฑ์หลัก** ได้แก่เจตนา ถ้าบุคคลกระทำการต่าง ๆ ด้วยเจตนาดี พฤติกรรมก็จะแสดงออกมาในทางที่ดี การจะดูว่าเจตนาอย่างไรว่าดีหรือชั่ว ก็ดูจากพฤติกรรมที่แสดงออกมทางกาย วาจา นั่นเองจะเป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งเกณฑ์นี้อาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าดูจากองค์ประกอบภายนอกก็คงจะไม่ผิด

๒) **เกณฑ์รอง** ได้แก่การใช้มโนธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของแต่ละคนซึ่งดูว่า สิ่งที่คุณคิดและจะกระทำนั้น เป็นสิ่งที่ตนสามารถดีคนเดียวได้หรือไม่ นักปราชญ์หรือบัณฑิตคือผู้รู้ดีคนเดียวหรือไม่ รวมไปถึงว่าขัดกับหลักขนบธรรมเนียมประเพณี คำสอนทางศาสนาที่ตนนับถืออยู่หรือไม่ เป็นต้น เกณฑ์นี้ถือว่าให้สิทธิเสรีภาพแก่บุคคลในการที่จะวินิจฉัยว่าอะไรดีอะไรชั่วด้วยตนเอง ซึ่งอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเกณฑ์ในการวินิจฉัยพฤติกรรมว่าดีหรือชั่วภายในของแต่ละคน

ส่วนแนวคิดของฟรอยด์นั้น ก่อนข้างที่จะกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ในการวินิจฉัยพฤติกรรมว่าอย่างไรดีอย่างไรชั่วได้ยาก โดยเฉพาะเกณฑ์ที่นำมาวินิจฉัยพฤติกรรมที่แสดงออกมาในภายนอก การอธิบายของฟรอยด์ในเรื่องนี้ น่าจะเป็นการอธิบายกระบวนการการทำงานของจิตว่ามีขั้นตอนอย่างไร อะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะ

กล่าวถึงว่ามีเกณฑ์อะไรที่จะตัดสินว่าพฤติกรรมใดดีหรือชั่ว ในงานวิจัยต่าง ๆ หรือแม้แต่งานเขียนของฟรอยด์เอง ก็กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้อย่างกระทัดรัดแทน ไม่เป็นระบบอย่างชัดเจนเหมือนหลักคำสอนทางพุทธปรัชญา ทั้งนี้อาจเป็นด้วยเหตุว่า แนวคิดเรื่องจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ มุ่งเน้นที่จะอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับด้านกระบวนการการทำงานของจิต โดยเป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีแรงจูงใจจากอะไร และเมื่อมีแรงจูงใจอย่างนั้น ๆ แล้วจะเกิดพฤติกรรมอะไร อีกประการหนึ่ง เนื่องจากฟรอยด์เป็นจิตแพทย์ เน้นการแก้ปัญหาทางจิตมากกว่าเป็นนักทฤษฎีที่มุ่งอธิบายระบบพฤติกรรมอย่างละเอียด เป็นต้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความแตกต่างของเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดของฟรอยด์นั้น อยู่ที่องค์ประกอบด้านต่าง ๆ ที่จะนำมาอธิบายว่าพฤติกรรมอย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นพฤติกรรมดีหรือชั่ว โดยพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยที่แน่นอนทั้งเกณฑ์ภายในและภายนอก ส่วนแนวคิดของฟรอยด์เป็นการกล่าวถึงเกณฑ์นี้ในภาพรวม มิได้วางหลักเกณฑ์ที่เป็นแบบแผนชัดเจนและเป็นระบบ

บทที่ ๔

วิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์

กล่าวโดยทั่วไป ความยากลำบากในการศึกษาอธิบายเรื่องพฤติกรรมว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์อย่างไรนั้น สาเหตุหลักเกิดจากการที่คนเราอยู่ในสถานะและสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน และสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ก็มีอิทธิพลต่อมนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งอิทธิพลต่อพฤติกรรม อาทิ คนป่าในแอฟริกาที่มีผิวดำ จึงทนต่อแสงแดดได้ดี ชาวเกาะทะเลใต้ หายอาหารและที่พักได้สะดวก ฉะนั้น จึงมีนิสัยไม่ชอบบูรกราณผู้ใด และมีลักษณะทางสังคมที่มีการแข่งขันกันน้อย ตรงกันข้ามกับผู้ที่อยู่ในสังคมเมืองที่แออัดที่มีทรัพยากรจำกัดการแข่งขันย่อมมีสูง แต่ละคนในครอบครัวและในชุมชนย่อมมีวิธีการแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการหาเลี้ยงชีพ การสร้างที่พักอาศัย หรือการดำรงฐานะของตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ในครอบครัวและในชุมชนนั้น ๆ นอกจากนี้ บุคคลแต่ละคนยังมีองค์ประกอบภายในแตกต่างกัน เช่น สภาพจิตใจ ความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา วัฒนธรรม ลัทธิทางการเมือง เป็นต้น เหล่านี้ล้วนมีผลต่อความเป็นไปของพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไปของชีวิตอย่างไร ทั้งตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ไปตามลำดับ

๔.๑ วิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์อันเนื่องมาจากพฤติกรรมในอดีต

๔.๑.๑ ธรรมชาติของพุทธปรัชญาเถรวาท

การอธิบายถึงพฤติกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ได้กระทำในอดีตแล้วสืบเนื่องถึงปัจจุบันมีผลให้ทิศทางของชีวิตเป็นไปต่าง ๆ นั้น สามารถวิเคราะห์ได้หลายมุมมอง ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำหลักกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมาเป็นแกนหลักในการอธิบายตามลำดับดังนี้

พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นระบบปรัชญาที่เน้นเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์เชิงพฤติกรรมเป็นหลัก ภายใต้อะไรและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน เราอาจเรียกสภาวะแห่งเงื่อนไขดังกล่าวนี้ว่ากฎแห่งธรรมชาติ ซึ่งครอบคลุมและเป็นตัวกำหนดชีวิต มนุษย์ สัตว์ และอื่น ๆ ให้เป็นไปในทิศทางต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน สรรพสิ่งทั้งปวงรวมทั้งมนุษย์ ย่อมตกอยู่ใต้อะไรของกฎธรรมชาตินี้ หรือได้รับอิทธิพลจากกฎเหล่านี้เช่นเดียวกันหมด พระพุทธศาสนาเรียกสภาวะดังกล่าวนี้ว่า นิยาม (Order)^๑ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ได้อธิบายว่า นิยามคือ กำหนดอันแน่นอน ทานองหรือแนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน พระพุทธศาสนาได้แบ่ง นิยาม (Order) ดังกล่าวไว้ ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้

๑. อุตุนิยาม (Physical Law) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ เนื่องจากอุณหภูมิต่างกันเป็นหลัก เช่น ลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตก ฟ้าร้อง ซึ่งมีความผันแปรที่เนื่องด้วยอุณหภูมิต่างกันโดยตรง

๒. พืชนิยาม (Biological Law) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพันธุกรรมของสิ่งต่าง ๆ เช่น พืชชนิดใดก็ให้ผลชนิดนั้น

๓. จิตตนิยาม (Psychic Law) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับสภาวะของจิต เช่น เมื่อมีอารมณ์(สิ่งเร้า) ชนิดใดกระทบประสาท จะมีการรับรู้เกิดขึ้นในสิ่งนั้น โดยเฉพาะ

๔. กรรมนิยาม (Moral Law) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ เนื่องด้วยการกระทำและผลของการกระทำ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสัตว์โลก เช่น ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่ว มีผลชั่ว เป็นต้น

๕. ธรรมนิยาม (The General Law of Cause and Effect) คือ กฎแห่งธรรมชาติที่เป็นความจริงกับทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น การปรากฏ ตั้งอยู่ และสลายไปของสิ่งทั้งปวง รวมทั้งมนุษย์ด้วย^๒

นิยามทั้ง ๕ ประการดังกล่าวข้างต้น กรรมนิยาม เป็นกฎสำคัญที่สุดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์โดยตรง มนุษย์เป็นผู้เสกสรรปรุงแต่งกรรม และกรรมก็เป็นเครื่องปรุงแต่งหรือมีอิทธิพลและบทบาทต่อการกำหนดวิถีชีวิต รวมทั้งโชคชะตาของมนุษย์อีกด้วย มนุษย์เกิดจากธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็มีวิสัยพิเศษส่วนหนึ่งที่เป็นของตนเอง กล่าวคือ กฎแห่งกรรมได้สร้างสังคม

^๑T.W. Rhys Davids, **Pali English Dictionary**, (London : Routledge & Kegan Paul Ltd, 1972), p.368.

^๒พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

มนุษย์ให้ต่างออกไปจากสัตว์และธรรมชาติอื่น ๆ “เจตจำนง ของมนุษย์” เป็นสาระสำคัญของกฎแห่งกรรม ที่ทำให้มนุษย์ปรุงแต่งควบคุมชีวิต สังคม และโลกภายนอกทั้งหมด มนุษย์เป็นผู้กำหนดการปฏิบัติต่อกัน มนุษย์ปรุงแต่งตัวของตนเอง ปรุงแต่งบุคลิกภาพ วิธีชีวิต ชะตากรรม ของตนเอง ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทโลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม กรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ในอดีตย่อมส่งผลต่อพฤติกรรม จิตใจ รวมไปถึงบุคลิกภาพทุกอย่างของชีวิต หมู่สัตว์ทั้งหลายย่อมได้รับอิทธิพลจากพฤติกรรมที่ตนเคยทำไว้ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพันและยึดเหนี่ยวกำหนดความเป็นไปของวิถีชีวิต^๓

พฤติกรรมทั้งหลายที่มนุษย์แสดงออกมาภายนอกและที่อยู่ภายในคือจิตใจ พุทธปรัชญาเรียกว่ากรรม พฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายเรียกว่ากายกรรม ทางวาจาเรียกว่าวจีกรรม ทางใจเรียกว่ามโนกรรม ดังนั้น กฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงเป็นกฎแห่งธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่สามารถอธิบายกระบวนการการกระทำ และการให้ผลของการกระทำภายใต้กฎแห่งเหตุผล (Law of causation) ซึ่งเรียกว่า “ปฏิจสุมุปบาท” “ปัจจยการ” หรือ “อิทัปปัจจยตา” นั่นเอง หลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “เมื่อสิ่งนี้ สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^๔ ข้อความนี้เป็นการยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะเหตุและสภาวะผล รวมไปถึงสภาวะสากลของสิ่งทั้งหมดที่ได้แปรสภาพมาเป็นสิ่งที่เราเรียกว่า “กฎแห่งกรรม” หรือกรรมนิยามในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ ในที่นี้ ขอนำความหมายของกรรมมากล่าวพอสังเขปเพื่อให้เห็นถึงบทบาทและอิทธิพลของกรรมว่ามีผลต่อความเป็นไปของชีวิตมนุษย์

กรรม อาจนิยามได้ความหมายกว้างแคบต่างกันออกไป แต่ “กรรม” ในที่นี้ หมายถึง “การกระทำที่ประพฤตินทางกาย วาจา และใจ” การกระทำที่ผ่านกายเรียกว่ากายกรรม (พฤติกรรมทางกาย) การกระทำที่ผ่านทางวาจา เรียกว่าวจีกรรม(พฤติกรรมทางวาจา) และการกระทำที่ผ่านทางใจ เรียกว่ามโนกรรม(พฤติกรรมทางจิต)^๕ ซึ่งกรรมตามความหมายนี้จะเป็ “กรรม” ที่จะได้กล่าวถึงในบทนี้

^๓บ.สุ.(ไทย) ๒๕/๓๘๒/๓๔๒.

^๔บ.สุ.(ไทย) ๒๕/๓๘/๕๑.

^๕ศิริรัตน์ ปุระณะพรรค, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมในปรัชญาพุทธกับปรัชญาสาขายะโยคะ”, วิทยานิพนธ์มนุษยศาสตร์ ,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๓๓), หน้า ๒๐.

โดยปกติ พฤติกรรมทั้งหลายทั้งปวงของคนเรา เกิดขึ้นจากจิต (เจตนา) เป็นหลัก หากจิต เป็นอกุศลแล้ว ไม่ว่าจะพูดหรือทำอะไรก็ตาม ก็จะมีผลรับเป็นความทุกข์ตามมาตลอดเวลา เช่นเดียวกับล้อเกวียนหมุนไปตามรอยเท้าโคนนั่นเอง^๖

เจตนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดให้พฤติกรรมมนุษย์เป็นไปในทิศทางต่าง ๆ เมื่อมีเจตนาเป็นไปอย่างไร่อมมีผลคือวิบากเป็นไปตามเจตนา^๗ ในที่นี้มีคำสองคำที่จะต้องพิจารณา คือ คำว่า “วิบาก” และ “เจตนา”

คำว่า “วิบาก” หมายถึงผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วอันทำไว้แต่ปางก่อน ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมนี้มีผลกระทบต่อไปในอนาคตก็ได้ ศาสตราจารย์ T.W. Rhys Davids ได้ให้ความหมายของคำว่าวิบากเป็นภาษาอังกฤษดังนี้ Fruition, Product, Result, Effect, Consequence, Retribution^๘ ซึ่งทั้งหมดเป็นความหมายที่ภาษาอังกฤษใช้ตรงกับคำว่า “วิบาก” โดยทั่วไป ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า วิบากก็คือผลที่เกิดจากพฤติกรรมต่างๆ ในอดีตนั่นเอง

คำว่า “เจตนา” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามไว้ว่า หมายถึง ความตั้งใจ ความจงใจ และความมุ่งหมาย^๙ ในดิคชันนารีบาลี ได้ให้ความหมายของเจตนาไว้เป็นเป็นภาษาอังกฤษดังนี้ Active Thought, Intention Purpose และ Will^{๑๐} ความหมายของสองคำที่กล่าวมานี้ กล่าวโดยสรุปหมายถึงความจงใจที่จะทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะมีผลต่อวิถีชีวิตไปในทิศทางต่างๆ ของคนเรานั้นเอง

จากความหมายของคำว่า “วิบาก” และคำว่า “เจตนา” ดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่า “กรรม” ที่เราพูดถึงอยู่นี้ หมายถึง “กรรม”หรือการกระทำที่อยู่ในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. สภาวะแห่งพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีเจตนาเป็นสาเหตุและมีผลติดตามมาในอนาคต
๒. การกระทำใด ๆ ก็ตามที่มีเจตนาเป็นสาเหตุ และมีผลปรากฏในอนาคต
๓. ปรากฏการณ์แห่งชีวิตในลักษณะของการกระทำ และมีผลตามมาภายใต้กฎแห่งปัจจุสมุปบาท

^๖พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕ /๑๑/๑๑.

^๗T.W. Rhys Davids, **Pali English Dictionary**, p. 627.

^๘ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร :ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕๕.

^๙T.W. Rhys Davids, **Pali English Dictionary**, p. 627

จากที่กล่าวมา จึงกล่าวได้ว่า กรรมในลักษณะดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชีวิต ภายใต้กฎแห่งเหตุและผล หรือกฎแห่งปัจจุสมุปบาท ในคำสอนของพุทธปรัชญาดังกล่าวแล้ว ช่างต้นซึ่งมีอิทธิพลและบทบาทโดยตรงต่อการกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ และจากกฎแห่งกรรม ดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่า เจตนาเป็นสาเหตุแห่งกรรมหรือพฤติกรรมต่าง ๆ และกรรมก็เป็น สาเหตุแห่งวิบากต่อไปไม่รู้จักสิ้นสุด สิ่งที่เราสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลตามมาเสมอไป พุทธองค์ได้ ยืนยันหลักการนี้ไว้ว่า “กรรมทุกอย่างที่นรชนสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลเสมอไป”^{๑๐} และอีกตอนหนึ่ง ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลว และประณีตได้”^{๑๑}

และอีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงบทบาทของกรรมหรือพฤติกรรมว่ามีผลต่อทิศทางของชีวิต ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ดังนี้ “บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้กระทำความดี ย่อมได้รับผลดี ผู้กระทำความชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น”^{๑๒}

จากข้อความเหล่านี้ทำให้เห็นว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงกับกรรมของเขานั้น เป็น ภาวะที่แยกจากกันมิได้ เช่นเดียวกับเงาที่ไม่สามารถแยกจากคนได้นั้นเอง พุทธปรัชญาได้พูดถึง ความหมายของกรรมในลักษณะที่เป็นสิ่งที่เกิดจากเจตนา และมีวิบากเป็นผลปรากฏขึ้น เป็นเหตุ และผลซึ่งกันและกัน ตามกฎแห่งเหตุและผล ซึ่งเรียกย่อ ๆ ว่า “กฎแห่งกรรมนั่นเอง” บางครั้งก็ เรียกว่า “กรรม” หรือ “พฤติกรรม” ในความหมายเดียวกันก็ได้

พุทธปรัชญาได้จำแนกกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับผลอันเกิดจากพฤติกรรมต่าง ๆ ของ มนุษย์ไว้ ๔ ประการ ซึ่งยังผลให้ชีวิตมนุษย์เป็นไปแตกต่างกันออกไป ดังนี้

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ คือ พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ที่มีลักษณะเบียดเบียน ย่อมมี ผลกระทบในลักษณะเดียวกันวิถีชีวิตย่อมได้รับแต่ความทุกข์ซึ่งเป็นผล

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว หมายถึง พฤติกรรมทางกาย วาจา และใจที่ดำเนินไปใน ลักษณะไม่มีการเบียดเบียน หรือไม่เป็นเครื่องมือเพื่อการเบียดเบียน ย่อมมีผลกระทบต่องานใน ลักษณะที่เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ มีค่าเป็นความสุข

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำและทั้งขาว หมายถึงพฤติกรรมทางกาย วาจา และ ใจ ในลักษณะทั้ง ๒ อย่าง และมีผลกระทบทั้ง ๒ อย่างทั้งในระยะใกล้และระยะไกล ชีวิตมนุษย์มัก ได้รับอิทธิพลอันเป็นผลจากกรรมประเภทนี้อยู่เป็นอันมาก

^{๑๐} บ.ช. (ไทย) ๒๓/๒๐๕๔/๓๕๘.

^{๑๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๓๕๖.

^{๑๒} บ.ช. (ไทย) ๒๓/๒๕๔/๘๕.

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว หมายถึง พฤติกรรมของผู้เป็นอรหันต์แล้ว จึงเป็นกิจที่ที่ไม่มีผลกระทบอะไรตามมาอีกต่อไป เพราะไม่มีเวร หรือวิบากกรรมเกิดขึ้นจากกิจดังกล่าว^{๑๑}

ในที่นี้อาจเขียนบทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ตาม หลักกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทตามตารางได้ดังนี้

ตารางที่ ๔

บทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมต่อวิถีชีวิตมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ประเภท	ลักษณะ	ผลกระทบ
๑) กรรมดำ	พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือเป็นเครื่องมือในลักษณะดังกล่าวโดยตรง	ความทุกข์ ความคับแค้นใจ ความเจ็บปวด รวมไปถึงลักษณะอื่นๆ ที่เป็นไปในลักษณะแห่งความทุกข์
๒) กรรมขาว	พฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่ไม่ เป็นไปในทางเบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่เป็น เครื่องมือในลักษณะดังกล่าวโดยตรง	ความสุข ความปลอดโปร่งโล่งใจ ความสบาย และลักษณะอื่นๆ ที่อยู่ในขอบเขตแห่งความสุข
๓) กรรมทั้งดำ ทั้งขาว	พฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่มีทั้งการเบียดเบียนและไม่เบียดเบียน หรือเป็น เครื่องมือในลักษณะดังกล่าวโดยตรง	ได้รับสุขบ้างทุกข์บ้างไปพร้อมๆ กัน ถ้ากรรมดำมีพลังมากกว่าก็ทุกข์มากกว่าสุขน้อย ถ้ากรรมขาวมีพลังมากกว่าก็สุขมากมีทุกข์น้อย เป็นต้น
๔) กรรมไม่ดำ ไม่ขาว	พฤติกรรมของอริยชน ระดับอรหันต์	ไม่มีผลกระทบใดๆ ตามมาอีก พฤติกรรมที่แสดงออกมาสักแต่เป็นกิจเท่านั้น กรรมทั้งหลายถือเป็น อโหสิกรรม

จากตารางกล่าวได้ว่า การแบ่งกรรม ๔ ประเภทที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อความเป็นไปของชีวิตในลักษณะเช่นนี้ เป็นการแบ่งโดยใช้สภาวะแห่งความผิด ความถูก หรือดีชั่ว และสภาวะ

^{๑๑}อง.จตุ.(ไทย) ๒๑/๒๓๓/๓๔๖-๓๔๘.

เหนือความดี ความชั่วเป็นเกณฑ์ จึงทำให้เราเห็นประเภทของกรรมปรากฏออกมาในลักษณะนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ค่าความถูกต้องหรือกรรมดีเท่ากับกรรมขาว และให้ค่าความผิดหรือกรรมชั่วเท่ากับกรรมดำ ความหมายที่เหลือก็อยู่ในทำนองนี้เช่นกัน

จะเห็นว่า บุคคลทั่วไปย่อมมีพฤติกรรมผ่านทางกาย วาจา และใจ ทางใดทางหนึ่ง พฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นจากโลภะ(Greed) โทสะ (Hatred) หรือ โมหะ (Delusion) อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสาเหตุ บางครั้งก็เรียกสภาวะเช่นนี้ว่า อุกุศลจิต หรืออุกุศลมูล (Roots of Unwholesome) ซึ่งมีการกระทำนั่นเอง หลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทได้วางหลักไว้อย่างชัดเจนว่า กิเลส เป็นสาเหตุให้เกิดกรรมมี ๓ ประเภท คือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมใดที่บุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล มีโทษเป็นความทุกข์ เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม ในทำนองเดียวกัน กรรมที่บุคคลทำด้วยความโกรธ(โทสะ) หรือความหลง (โมหะ) เป็นอกุศลกรรม มีโทษเป็นความทุกข์ และเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไปเช่นเดียวกันตรงกันข้ามกับสภาวะ ๓ อย่าง คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ มิใช่เหตุให้เกิดกรรม หากบุคคลทำสิ่งใดปราศจากโลภะ ไม่มีโลภะเป็นเหตุ ไม่มีโลภะเป็นแดนเกิด ย่อมเป็นกุศลกรรมไม่มีโทษมีแต่สุขเป็นผล นำไปสู่การดับกรรมโดยสิ้นเชิง ในทำนองเดียวกันหากบุคคลทำกรรมที่ปราศจากโทสะหรือโมหะ ย่อมมีผลปรากฏตามมาในลักษณะเดียวกัน^{๑๔}

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่า การเกิดขึ้นแห่งกรรมหรือการปรากฏแห่งกรรมนั้น มีองค์ประกอบอย่างน้อย ๓ ประการ ได้แก่ผู้กระทำ (บุคคล) เจตนา (กิเลส) และการกระทำ (พฤติกรรม) หากองค์ประกอบทั้ง ๓ ปรากฏพร้อมกันเมื่อไหร่ สภาวะที่เรียกว่า “กรรม” จะเกิดขึ้นตามมาทันที องค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างนี้ มีลักษณะเป็นสาเหตุหรือมูลเหตุโดยตรงแห่งการมีอยู่ของ “กรรม” ในที่นี้เราจะเห็นว่า “กรรม” เป็นเพียงผลที่เกิดจากการรวมตัวของคน กิเลส และพฤติกรรมเท่านั้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า คน + กิเลส + พฤติกรรม เป็นสาเหตุก่อให้เกิดกรรมตามมาและมีผลกระทบต่อความเป็นไปของชีวิต หากให้คนมีค่าเท่า A กิเลสเท่ากับ B พฤติกรรมเท่ากับ C และผลกรรมเท่ากับ D แล้ว จะได้คำอธิบายเชิงสมการแบบง่ายๆ ดังนี้

^{๑๔} อัง.ติก.(ไทย) ๒๐/๖/๑๔๔-๑๔๕.

$$A+B+C = D$$

สมการนี้บอกให้ทราบว่า A,B,C เป็นเหตุของ D ซึ่งเป็นผลโดยตรง จึงกล่าวได้ว่า ความมีอยู่ของกรรมและผลกระทบที่จะเกิดจากกรรม ย่อมมีสาเหตุมาจากผู้กระทำ เจตนา และพฤติกรรมโดยตรง และองค์ประกอบเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลและบทบาทต่อการกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ ให้ดำเนินด้วยความแตกต่างกันออกไป ตามแต่พฤติกรรมที่ได้แสดงออกมาทั้งทางกาย วาจา ใจ เพราะพฤติกรรมที่กระทำอยู่เสมอ ย่อมถูกสั่งสมบ่มเพาะเป็นอุปนิสัยและส่งผลกระทบต่อนิสัยใจคอ รวมไปถึงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ของบุคคลแต่ละคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔.๑.๒ ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์

ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ เขาได้บัญญัติศัพท์เฉพาะขึ้นมาใช้ในการอธิบาย โครงสร้างของบุคลิกภาพและพฤติกรรม ซึ่งมีอิทธิพลและบทบาทอย่างยิ่งต่อความเป็นไปของวิถีชีวิตของบุคคลแต่ละคน ชีวิตคนเราจะดำเนินไปในทิศทางใด ย่อมขึ้นอยู่กับโครงสร้างเหล่านี้ สิ่งที่มีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางพฤติกรรมนี้ ที่เขามบัญญัติขึ้นมาก็คือ Id, Ego, และ Superego สามสิ่งนี้จะคอยบงการกำหนดทิศทางความเป็นไปทุกอย่างของพฤติกรรม ไม่ว่าจะไปในทางดี หรือชั่ว

ฟรอยด์ถือว่าสามสิ่งนี้ จะทำหน้าที่แสดงออกซึ่งพฤติกรรมและมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพของคนเรา โครงสร้างบุคลิกภาพทั้งสามนี้ ไม่อาจแบ่งแยกเป็นส่วน ๆ ได้จริง แต่มันเป็นตัวประกอบของโครงสร้างทางจิต ซึ่งตั้งขึ้นตามสมมติฐาน มิใช่ตามสภาพทางสรีระของคนเรา โครงสร้างทางจิตทั้งสามส่วนนี้ มีอธิบายดังที่ ร.ศ.นิภา นิชยาน กล่าวไว้โดยสังเขปดังนี้^๕

๑. Id หมายถึง โครงสร้างส่วนดั้งเดิมที่ปราศจากการขัดเกลาของบุคลิกภาพ เป็นสัญชาตญาณ หรือแรงขับโดยกำเนิด ในทารกน้อย ๆ พลังต่าง ๆ ยังกระจัดกระจายและปราศจากจุดหมายปลายทาง บทบาทของโครงสร้างส่วนนี้ต่อพฤติกรรมในช่วงวัยทารกจึงมีน้อยมาก ต่อเมื่อบุคคลเติบโตขึ้น พลังที่กระจัดกระจายอยู่ก็เริ่มปรากฏตัวออกมา ซึ่งถ้าปล่อยให้พลังเหล่านี้มีบทบาทมาก ย่อมมีผลกระทบต่อความเป็นไปของชีวิตในทางลบ คือได้รับความทุกข์ร้อนวุ่นวายใจเพราะเป็นพฤติกรรมแสดงออกมาตามสัญชาตญาณ

^๕ร.ศ.นิภา นิชยาน การปรับตัวและบุคลิกภาพ : จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๘-๓๙.

ตามทฤษฎีของฟรอยด์ กล่าวว่าชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยสัญชาตญาณ ๒ ประการ คือ

- ๑) สัญชาตญาณในการดำรงชีวิต (Life Instinct)
- ๒) สัญชาตญาณเกี่ยวกับความตาย (Death Instinct)^{๑๖}

ประเภทแรก หมายถึง สัญชาตญาณทางเพศเป็นหลักสำคัญ รวมทั้งสัญชาตญาณในการตอบสนองความต้องการทางร่างกายอื่นทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ อาทิ ความหิวและความกระหาย ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้ชีวิตของบุคคลอยู่รอด และสามารถดำรงสืบพันธุ์ต่อไปได้ สัญชาตญาณประเภทนี้มักแสดงออกมาเหมือน ๆ กัน เช่น หิวก็แสวงหาสิ่งที่จะนำมาตอบสนองความหิว เมื่อมีความต้องการทางเพศก็มีการเสพกาม เป็นต้น

Id จะแสดงพฤติกรรมตามกฎแห่งความสุขหรือกฎแห่งความพึงพอใจ เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานโดยตรง และเป็นการแสดงพฤติกรรมแบบ “รีเฟล็กซ์” (Reflex) ซึ่งเกิดขึ้นโดยปราศจากระเบียบกฎเกณฑ์ ไม่คำนึงถึงความเป็นจริงของชีวิต ไม่สนใจหลักจริยธรรมใด ๆ

ประเภทที่สอง หมายถึงสัญชาตญาณในอันที่จะดับสังขาร และจบลงด้วยความตายอย่างสงบในที่สุด คือพฤติกรรมที่ไม่อยากตายอย่างทรมาณ

๒. Ego หมายถึงลักษณะของพฤติกรรมที่ก่อตัวขึ้นในวิถีของชีวิตที่กำลังพัฒนา เพราะว่าเมื่อบุคคลอยู่ในวัยทารก ไม่สามารถบำบัดหรือระบายความเครียดทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากแรงขับโดยสัญชาตญาณได้ทุกเมื่อ และในการที่คนเราจะตอบสนองแรงขับและระบายความเครียดออกได้อย่างเหมาะสมนั้น บุคคลจำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจสภาพแวดล้อมในโลกแห่งความจริงที่เราอาศัยอยู่เสียก่อน ฉะนั้น หน้าที่สำคัญยิ่งของ Ego ก็คือ การควบคุมพฤติกรรมให้รู้จักแสดงออกด้วยการใช้ปัญญาและเหตุ มิใช่แสดงพฤติกรรมออกไปตามสัญชาตญาณ กล่าวอีกนัยหนึ่ง Ego เป็นกลไกสำคัญในการควบคุมแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณ เพื่อป้องกันผลกระทบอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากพฤติกรรมแบบ Id ดังนั้น Ego จึงทำหน้าที่ทำความเข้าใจกับสภาพความจริงแห่งชีวิต เพื่อจะได้ควบคุมการแสดงออกของ Id ที่อาจทำอันตรายต่อตนเองและผู้อื่นได้ ทั้งนี้ โดยเปลี่ยนรูปแบบการแสดงออกให้เป็นไปในลักษณะที่ปลอดภัย ซึ่งเรียกชื่อว่า “กลวิธานป้องกันตน” (Defense Mechanism)

จะเห็นได้ว่า Id ทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นพฤติกรรมของมนุษย์ ให้แสดงออกมาต่าง ๆ นานา และเป็นไปตามสัญชาตญาณ ซึ่งย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตในทางที่เลวร้าย และก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนตามมา ส่วน Ego ทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร โดยควบคุมการ

^{๑๖}M.W. Padmasiri De Silva, **Buddhist and Freudian Psychology**, (Colombo

แสดงออกของแรงขับของความต้องการในลักษณะที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ถ้าพลังของ Id มีมาก พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปในลักษณะทำลายมากกว่าสร้างสรรค์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็เป็นที่น่าอนงที่ก่อให้เกิดทุกข์มากกว่าสุข แต่ถ้าพลังของ Ego มีมากกว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมา ย่อมเป็นไปในลักษณะสร้างสรรค์มากกว่าทำลาย ผลกระทบที่มีต่อชีวิต ย่อมเป็นไปในทิศทางที่เป็นความสุข ความสงบมากกว่าความทุกข์ สับสนวุ่นวาย

๓. Superego เป็นระบบที่สามแห่งบุคลิกภาพ พอจะเปรียบได้กับสิ่งที่เราเรียกกันตามปกติว่า มโนธรรม เป็นบรรทัดฐานต่าง ๆ ทางสังคมที่เราได้รับมาตั้งแต่เด็ก ๆ ซูเปอร์อีโก้เกิดขึ้นมาได้เพราะมนุษย์มีเวลาเป็นทารกนานกว่าสัตว์ใด ๆ การเป็นทารกทำให้ต้องพึ่งผู้ใหญ่ ซึ่งทำให้เกิดความวิตกกังวลว่าผู้ใหญ่จะหุ่ยครักตนเมื่อไรก็ได้ จึงทำให้ต้องรู้จักเอาอกเอาใจ สิ่งที่ยุใหญ่ว่าดีก็จะประพฤติตาม แม้ว่าจะต้องเสียสละความสำราญบางอย่างก็ยอม ต่อมาแม้ไม่มีผู้ใหญ่คอยบงการ บุคคลก็ยังรู้จักห้ามความอยากของตนไว้ ดังนั้น การต้องยอมประพฤติตามที่ผู้ใหญ่สั่งสอน จึงก่อบุคลิกภาพของซูเปอร์อีโก้ขึ้น และฝังแน่นอยู่ในบุคลิกภาพของแต่ละคน ซูเปอร์อีโก้จะมี ๒ ประเภท คือ อุดมคติ (Ego-ideal) ซึ่งผู้ใหญ่สอนให้เราจำใส่ใจว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ควร กับ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี คือความรู้สึกว่าอะไรชั่วควรละเว้น (Conscience) นอกจากนี้พ่อแม่ซึ่งสร้างซูเปอร์อีโก้ให้เราแล้วขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และอุดมการณ์ทางสังคม ยังมีส่วนต่อการสร้างซูเปอร์อีโก้ด้วย ทำให้เราต้องปฏิบัติตามกฎหมายและบุคคลอื่น ๆ เพื่อให้ได้รับการยอมรับเป็นสมาชิกของสังคมนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ซูเปอร์อีโก้ เป็นหลักแห่งอุดมคติและศีลธรรมจรรยา^{๑๓}

โครงสร้างของบุคลิกภาพทั้ง ๓ อย่าง อันมีบทบาทต่อความเป็นไปของพฤติกรรมบุคคล คือ Id , Ego และ Superego นี้เป็นกระบวนการทางจิตที่ทำหน้าที่ผสมผสานกันภายใต้การนำของ Ego ซึ่งเป็นตัวกลางในการแสดงออกแห่งพฤติกรรมรวมไปถึงบุคลิกภาพทั้งหมด มิใช่ว่าต่างกระทำหน้าที่แยกกันเป็นส่วน ๆ ไป นักจิตวิทยาบางคนได้เปรียบพลังจิตทั้ง ๓ อย่างที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อความเป็นไปของวิถีชีวิตมนุษย์นี้ว่า Id เปรียบเสมือนส่วนประกอบพื้นฐานของบุคลิกภาพทางด้านชีววิทยา ส่วน Ego เปรียบเสมือนส่วนประกอบของบุคลิกภาพด้านจิตใจ และ Superego เปรียบได้กับส่วนประกอบของบุคลิกภาพทางด้านสังคม^{๑๔}

การทำงานของระบบทั้งสามมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับ Id ส่วน Ego และ Superego เกิดขึ้นภายหลัง ทั้งสามระบบจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเสมอ อีโก้

^{๑๓}Ibid., p.98.

^{๑๔}J.C. Flugel, *Studies in Feeling and Desire*, (London : Duckworth,1955), p.49.

มักปฏิบัติตัวเป็นกันชนระหว่างอิด และซูเปอร์อีโก้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง คือไม่คำนึงถึงเหตุผลและบิดเบือนให้ผิดแผกออกไปจากความจริง และทั้ง ๒ ตัวนี้ จะเป็นปรปักษ์กันอย่างรุนแรง ทั้งซูเปอร์อีโก้และอิดต่างพยายามบังคับให้อีโก้ละวางหลักแห่งความจริงเสีย โดยซูเปอร์อีโก้บังคับให้อีโก้เห็นอะไรดั่งที่มัน “ควรเป็น” ส่วนอิดก็บังคับให้เห็นอะไรดั่งที่มัน “อยากให้เป็น” ถ้าจิตใจของคนตกอยู่ในอำนาจของซูเปอร์อีโก้ จะทำให้นุคคลนั้นเป็นคนเคร่งศีลธรรมจรรยา แต่ถ้าตกอยู่ในอำนาจของอิด คนเราจะทำอะไรโดยปราศจากเหตุผล เพียงแต่ขอให้ได้สนองความต้องการทางสัญชาตญาณก็พอ และถ้าตกอยู่ในอำนาจของอีโก้เราก็จะมีเหตุผลเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังนั้น ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีจะใช้กระบวนการของอีโก้มากกว่าซูเปอร์อีโก้และอิด และบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ก็คือ การมีอีโก้เข้มแข็งสามารถจัดการกับอิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยหลักความจริงเป็นที่ตั้ง และสามารถโน้มน้าวให้ซูเปอร์อีโก้เข้าสู่หลักแห่งความจริง เพื่อให้เกิดการประสานงานอย่างดีในการดำเนินชีวิต

อย่างไรก็ตามการที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมในลักษณะใด ๆ ออกมานั้น ก็ขึ้นอยู่กับบทบาทขององค์ประกอบทั้งสามนี้ว่าองค์ประกอบส่วนใดมีพลังหรือบทบาทมากกว่ากัน ถ้ามีพลังของ Id มีมากกว่า Ego และ Superego พลังของ Id ย่อมเกื้อหนุนให้พฤติกรรมแสดงออกไปในทางทำลาย เบียดเบียน ก่อให้เกิดทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันหากมีพลังของ Superego เป็นตัวที่มีบทบาทในการเป็นแกนกลาง ย่อมเกื้อหนุนให้พฤติกรรมที่แสดงออกเป็นไปทางสร้างสรรค์ ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน ย่อมสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างเต็มที่ การดำรงอยู่ของปัจเจกชน สังคม และโลกทั้งหมดย่อมมีแต่ความสงบสันติสุข

จากที่ได้กล่าวมาอาจเขียนบทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ตามแนวคิดของ فروยด์ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕

บทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมต่อวิถีชีวิตมนุษย์ตามทฤษฎีของซิกมันด์ فروยด์

ประเภท	ลักษณะ	ผลกระทบ
๑) Id	ช่องที่เกิดพฤติกรรมที่เป็นไปตามสัญชาตญาณ เช่น หิวก็หาสิ่งที่จะมาบรรเทาความหิว และการเสพกาม เป็นต้น	แสวงหาเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างไร้เหตุผล ไม่มองความจริง ขอให้ได้มาตอบสนองความต้องการเป็นพอ

๒) Ego	ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นไปในลักษณะที่ใช้ปัญญาและเหตุผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจควบคุมได้และควบคุมไม่ได้	บริหารจัดการให้ได้มาอย่างสมเหตุสมผล ปรับตัวเข้ากับผู้อื่น สนองความต้องการด้วยเหตุผล
๓) Superego	เหตุของพฤติกรรมของผู้มีอุดมคติ ซึ่งสามารถควบคุมพลังของ Id ให้แสดงออกในทางที่สอดคล้องกับความเชื่อและจรรยาที่ถือว่าดีงาม	ทำตามอุดมคติ ความเชื่อ ศรัทธา หรือความกล้า ยึดมั่นตายตัว

แนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ เกี่ยวกับโครงสร้างของจิตที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย Id อันมีบทบาทและอิทธิพลให้พฤติกรรมแสดงออกไปตามสัญชาตญาณดั้งเดิม ในฐานะเป็นแรงกระตุ้น และEgo ซึ่งมีบทบาทในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ดำเนินไปในทิศทางที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความเป็นจริงของโลกและชีวิต รวมไปถึง Superego ซึ่งประกอบกันขึ้นด้วยค่านิยมอันเกิดจากการเรียนรู้ในวัฒนธรรมของแต่ละสังคม โดยมีบทบาทและอิทธิพลต่อการควบคุมและกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ให้อยู่ในครรลองที่ถูกต้องดีงาม ความคิดเหล่านี้ ได้มีอิทธิพลต่อนักจิตวิทยาอย่างแพร่หลายในยุคต่อมา

๔.๑.๓ ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่าแนวคิดที่เกี่ยวกับบทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมในอดีตที่มีผลกระทบต่อความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ ทั้งตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์มีคล้ายกันและแตกต่างกัน โดยสังเขปดังนี้

ฟรอยด์ได้ให้หลักการกว้าง ๆ ไว้เกี่ยวกับอิทธิพลของพฤติกรรมที่ถูกสั่งสมมาจากอดีตถึงปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้น จะต้องผ่านขั้นตอนแห่งการแสดงออกของพลังแห่งสัญชาตญาณทางเพศ ๓ ขั้น ซึ่งทั้ง ๓ ขั้นนี้เป็นสิ่งที่จะกำหนดความเป็นไปของพฤติกรรมของบุคคลดังนี้

๑. พฤติกรรมขั้นปาก (Oral Stage)
๒. พฤติกรรมขั้นขับถ่าย (Anal Stage)

๓. พัฒนาการขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ (Genital Stage)^{๑๕}

فروยด์ ถือว่าบริเวณปาก อวัยวะขั้บถ่ายและอวัยวะสืบพันธุ์ทั้ง ๓ แห่งนี้เป็นส่วนของร่างกายที่เป็นสื่อปลดปล่อย หรือระบายพลังจากสัญชาตญาณทางเพศได้โดยลำดับดังนี้ คือ

๑) พัฒนาการขั้นปาก (Oral Stage)

พัฒนาการในระดับนี้ จะอยู่ในช่วงขวบแรกของชีวิตซึ่งจะมีส่วนกำหนดบทบาทในพัฒนาการด้านอื่น ๆ ด้วย พัฒนาการลักษณะนี้ ปากจะเป็นอวัยวะส่วนที่แสวงหาความสุขตามสัญชาตญาณทางเพศได้มากที่สุด โดยที่เด็กจะได้รับความเพลิดเพลินในบริเวณปากจากการได้อาหารกินเพื่อขจัดความหิว และทั้งใช้มือของเล่น คุณนม คุณนิ้ว หรือกัดแทะสิ่งต่างๆ อย่างเพลิดเพลินและสุขใจยิ่ง เราจะสังเกตเห็นได้ว่าเด็กได้รับความสุขจากบริเวณปากนี้มากในช่วงนี้ ด้วยการกระทำดังกล่าว ดูตัวอย่างง่าย ๆ เด็กที่มีความสุขในการดูดหัวนมยาง ถ้าถูกแย่งไปจะเสียใจและร้องไห้ทรนทราย

๒) พัฒนาการขั้นขั้บถ่าย (Anal Stage)

พัฒนาการขั้นนี้ มักจะแสดงออกมาในระหว่างปีที่สองและสามของชีวิตบุคคลพัฒนาการของบุคคลในระยะนี้ จะมีการเปลี่ยนแปลงจากการแสวงหาความสุขตามสัญชาตญาณทางปากมาเป็นการแสวงหาความสุขบริเวณอวัยวะขั้บถ่าย โดยบุคคลจะค้นพบว่า “การกลั้บไว้” หรือ “การปลดปล่อย” นั้นเป็นเครื่องกระตุ้นบริเวณอวัยวะขั้บถ่าย ซึ่งเป็นสื่อช่วยให้เกิดความสุขสำราญใจได้ทางหนึ่ง

๓) พัฒนาการขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ (Genital Stage)

พัฒนาการขั้นนี้จะมีการแสดงออกมาในช่วงอายุ ๓- ๔ ปี ของชีวิต พัฒนาการขั้นนี้แบ่งได้เป็น ๒ ระยะ คือ^{๑๖}

ก. ระยะ Phallic Period

ข. ระยะ Genital Period

ในระหว่างพัฒนาการระยะ Phallic Period อวัยวะสืบพันธุ์ กลายเป็นแหล่งความสุขทางเพศของบุคคล ซึ่งบุคคลจะเริ่มด้วยการลูบคลำและจับต้องอย่างเพลิดเพลิน อนึ่งระยะนี้ ยัง

^{๑๕} Ibid., p.123.

^{๑๖} Ibid.,p.125.

ถือว่าเป็นระยะแห่งปมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในจิตใจของคนเรา โดยเฉพาะผู้ชาย ปมนี้เรียกว่า “Oedipus Complex” ซึ่งหมายถึงการที่ผู้ชายรักและหวงแหนแม่มาก ปมนี้ถือว่ามีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของผู้ชายอยู่มาก ซึ่งจะเป็นตัวชี้วัดถึงความเป็นชายจริง ๆ หรือเป็นกึ่งหญิงกึ่งชาย

สำหรับผู้หญิงซึ่งเคยติดแม่ที่ตนรักมากเป็นอันดับแรก และจะกลับเปลี่ยนมารักพ่อมาก ในระยะนี้ ปมที่เกิดที่ติดแก่ผู้หญิงนี้ เรียกว่า “Electra Complex” และปมนี้จะมีส่วนกำหนดความเป็นไปของพฤติกรรมของผู้หญิงว่าจะเป็นไปได้ในลักษณะเป็นผู้หญิงจริงๆ หรือกึ่งหญิงกึ่งชาย

พฤติกรรมดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อความเป็นไปในแต่ละขั้นของชีวิต กล่าวคือ ด้วยปมดังกล่าว พฤติกรรมของผู้ชายก็จะเป็นไปได้ในลักษณะที่ว่าตนต้องแข่งขันกับพ่อในเรื่องความรักแม่ ส่วนผู้หญิงก็จะเป็นไปในทำนองรู้สึกว่าคุณต้องแข่งขันกับแม่ในเรื่องความรักพ่อ เด็กผู้ชายจะเกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับพ่อในใจเงียบ ๆ และอยากให้พ่อพ้น ๆ ไปเสีย เพื่อจะได้ไม่มีผู้ช่วงชิงความรักของแม่ไปจากตน ขณะเดียวกันก็หวั่นกลัวตามประสาในวัยเด็กว่าพ่อจะล่วงรู้ความรู้สึกของตนและพ่อจะโกรธ และแก้แค้นด้วยการตัดอวัยวะเพศของตนทิ้ง (Castration Anxiety) ซึ่งเด็กถือว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นแหล่งให้ความสำราญในทางเพศ รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าตนเป็นเพศเดียวกับพ่อด้วย ด้วยความกลัวข้อนี้ เด็กในวัยนี้จึงมีพฤติกรรมไปในทางที่เก็บกด (Repression) ความรู้สึกหวงแหนแม่และความรู้สึกอยากทำร้ายพ่อ อันสืบเนื่องมาจาก Oedipus Complex ลงสู่ส่วนลึกของจิตใจ ช่วงเวลาแห่งการเก็บกดนี้ ปรอยด์เรียกว่า Latency Period ซึ่งเริ่มตั้งแต่ตอนเข้าโรงเรียนไปเรื่อยจนถึงวัยรุ่น และการที่เด็กชายหลีกเลี่ยงความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับพ่อได้จึงค่อยคลายความรู้สึกกลัวการถูกพ่อลงโทษด้วยการตัดอวัยวะเพศทิ้ง สถานการณ์เช่นนี้ช่วยให้เขาสามารถหันเหความรู้สึกไปหาเพื่อนเพศเดียวกัน และไม่รู้สึกสนใจเพศหญิงได้ในช่วงนี้

สำหรับผู้หญิงในช่วงนี้ มีผลกระทบต่อพฤติกรรมในทางตรงกันข้าม คือแทนที่จะเกิดความกลัวเช่นเดียวกับผู้ชาย กลับเกิดความอิจฉา ทั้งนี้ โดยที่ผู้หญิงมักจะคิดฝันไปในระยะ Phallic Period นี้ว่าตนได้สูญเสียสิ่งที่เป็สัญลักษณ์แห่งความเป็นเพศชายไป และเกิดความรู้สึกอิจฉาเด็กผู้ชายที่มีสัญลักษณ์เพศเดียวกับพ่อซึ่งตนเป็นไม่ได้ แต่แล้วในที่สุด ในช่วงระยะวัยนี้ เด็กผู้หญิงก็เช่นเดียวกับเด็กผู้ชายคือ สามารถเก็บกดความรู้สึกขัดแย้งในใจที่มีผลต่อแม่ไว้ในช่วง Latency Period คือ ตั้งแต่เริ่มเข้าโรงเรียนไปจนถึงวัยรุ่น และหันเข้าหาเพื่อนเพศหญิงด้วยกัน ในที่สุดซึ่งอาจมีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตทางเพศได้

ถ้าหากพิจารณาจากตารางข้างบนจะพบว่า ถึงแม้แนวคิดในเรื่องบทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมในอดีต ที่มีต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ของทั้งสองแนวคิดจะดูคล้ายคลึงกันในหลักการสำคัญ แต่ถ้าหากพิจารณาขอบเขต รวมไปถึงองค์ประกอบด้านที่เป็นผลของพฤติกรรมในรายละเอียดปลีกย่อย จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอยู่มาก โดยเฉพาะการควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในระดับใดระดับหนึ่ง ซึ่งทฤษฎีของ فروยด์ ก่อนข้างจะเป็นเรื่องยุ่งยากในทางปฏิบัติ ที่บุคคลจะสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนให้อยู่ในระดับ Ego หรือ Superego เพราะไม่มีมาตรฐานอันใดจะมาชี้วัดว่าเมื่อบุคคลมีพฤติกรรมในระดับ Ego หรือ Superego แล้ว พอเวลาผ่านไปจะไม่หันมามีพฤติกรรมแบบ Id อีก แต่ในทางพุทธ-ปรัชญาเถรวาทในประเด็นนี้ได้วางหลักการอันเป็นมาตรฐานที่มีระดับของพฤติกรรมไว้อย่างชัดเจน เช่น เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมดี (ศีล) ย่อมมีความโน้มเอียงที่จะดำเนินไปสู่พฤติกรรมระดับสมาธิได้ง่ายขึ้น และเมื่อมีสมาธิมากขึ้นย่อมเข้าถึงปัญญาอันเป็นความรู้แจ้งได้ ซึ่งเมื่อบุคคลสามารถพัฒนาพฤติกรรมของตนให้เข้าถึงพฤติกรรมระดับปัญญาได้อย่างแท้จริงแล้ว เขาย่อมได้ชื่อว่าเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ(อริยบุคคล) ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลระดับนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความสุขสงบ ร่มเย็นทั้งของตนเองและผู้อื่นอย่างแท้จริง จะไม่หันกลับมา มีพฤติกรรมในลักษณะ Id อีกต่อไป

๔.๒ วิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์อันเนื่องมาจากพฤติกรรมที่เป็นปัจจุบัน

โดยทั่วไปวิถีชีวิตของมนุษย์นั้น ย่อมได้รับผลบางสิ่งบางอย่างทั้งในส่วนพฤติกรรมที่เป็นอดีตและพฤติกรรมขณะในกระทำในปัจจุบัน พฤติกรรมบางอย่างเมื่อทำแล้วก็มีผลในขณะปัจจุบันนั้นเลย ในบางครั้งการกระทำนั้นก็อาจจะยังไม่แสดงผลในขณะนั้น แต่จะเก็บสะสมไว้เพื่อรอจังหวะเวลาในการให้ผล ในตอนนี้จะได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ได้รับผลจากพฤติกรรมในปัจจุบันตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ فروยด์ไปตามลำดับ ดังนี้

๔.๒.๑ ธรรมชาติของพุทธปรัชญาเถรวาท

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าวิถีชีวิตของมนุษย์จะดำเนินไปในทิศทางใด ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมหรือพฤติกรรมที่เขาได้กระทำเอาไว้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าความเป็นไปของชีวิต นอกจากจะได้ผลของกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีตแล้ว พฤติกรรมหรือกรรมที่กระทำในปัจจุบันก็มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางของชีวิต พระราชาวมุณี

(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงผลของกรรมที่มีบทบาทต่อการกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันออกเป็น ๔ ระดับ ดังนี้^{๒๑}

(๑) ระดับที่มีผลกระทบในจิตใจ

พฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกไปย่อมมีผลต่อการสั่งสมคุณสมบัติคือกุศลธรรม และอกุศลธรรม คุณภาพและสมรรถภาพของจิต(เช่น เสร้าหมอง แจ่มใส) มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกรู้จักคิด ความโน้มเอียง ความนิยมชมชอบ และความสุกความทุกข์อย่างไรบ้าง รวมไปถึงความเป็นไปของชีวิตทั้งหมดทั้งด้านวัตถุธรรมและนามธรรม

(๒) ระดับที่มีผลต่อบุคลิกภาพ

พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกไปไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ ย่อมเกื้อหนุนให้เกิดผลในด้านการสร้างเสริมลักษณะนิสัย ปรุงแต่งลักษณะความประพฤติ การแสดงออก ท่าที การวางตนปรับตัว อากาโรคอบสนอง ความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไปอย่างไรบ้าง การให้ผลระดับนี้ต่อเนื่องผูกพันออกมาจากระดับที่ ๑ นั้นเอง และมีขอบเขตคาบเกี่ยวกันสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น

(๓) ระดับวิถีชีวิตของบุคคล

พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมา ย่อมชักนำ รวมไปถึงเป็นบ่อเกิดให้วิถีชีวิตเป็นไปในทิศทางต่าง ๆ ทำให้ได้รับประสบการณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ประสบผลตอบสนองจากภายนอก พบความเลื่อมความเจริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ลาก ยศ สุข สรรเสริญ และความสูญเสียต่าง ๆ ที่ตรงข้าม ซึ่งเรียกรวม ๆ ว่า “โลกธรรม” ทั้งหลาย อย่งไรบ้าง ผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตปัจจุบันในระดับนี้ อาจแยกกล่าวได้ ๒ ด้าน คือ^{๒๒}

- ก) ผลสนองจากปัจจัยด้านอื่น ๆ ของสภาพแวดล้อมที่นอกจากคน
- ข) ผลสนองจากปัจจัยด้านบุคคลอื่นและสังคม

(๔) ระดับที่มีผลกระทบต่อสังคม

พฤติกรรมทั้งหลายที่บุคคลแสดงออกมา ย่อมมีกระทบต่อสังคมในกว้างไม่มากนักน้อย

^{๒๑}พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๘๓.

^{๒๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

เช่น ทำให้เกิดความเลื่อมความเจริญ ความรุ่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลาย รวมทั้งผลกระทบจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่นๆ แล้วย้อนกลับมาตัวมนุษย์เอง

จะเห็นได้ชัดว่า ผลในระดับที่ ๑ และ ๒ คือผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากพฤติกรรมปัจจุบันที่มีต่อจิตใจและบุคลิกภาพ ระดับที่ ๓ เป็นขอบเขตที่ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลแต่ละคนโดยตรง ส่วนระดับที่ ๔ เป็นผลกระทบที่แผ่ขยายไปสู่สังคมในวงกว้าง

คนทั่วไปเมื่อมองดูผลกระทบของพฤติกรรมหรือกรรมที่เกิดแก่ตน รวมไปถึงจ้องมองติดตามดูผู้อื่นว่าผลกระทบของพฤติกรรมนั้น จะออกมาในทางที่ดีหรือชั่ว จริงหรือไม่อย่างไร มักมองดูแต่ผลกระทบในระดับที่ ๓ คือ ความเป็นไปในชีวิตส่วนที่ได้รับความตอบสนองจากภายนอกเท่านั้น ทำให้มองข้ามผลกระทบในระดับที่ ๑ และ ๒ ไปเสีย ทั้งที่ผลสองระดับนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำคัญทั้งในแง่เฉพาะของมันเอง เช่น สุขทุกข์ในใจ ความเข้มแข็งอ่อนแอภายใน ความพร้อม ความแก่หรืออ่อนแอแห่งอินทรีย์ เป็นต้น และสำคัญทั้งในแง่เป็นที่มาแหล่งใหญ่ของผลในระดับที่สามด้วย กล่าวคือ ผลในระดับที่สามนั้น ส่วนที่เป็นขอบเขตของกรรมก็ต่อเนื่องมาจากผลในระดับที่ ๑ และ ๒ นั้นเอง เช่นด้วยผลกระทบในระดับที่ ๑ จิตใจของบุคคลผู้นั้นเอง คือ ความสนใจ ความนิยมชมชอบ ความโน้มเอียง การแสวงสุขหรือระบายทุกข์ภายในของนั่นเอง ชักนำไปให้เขามองสิ่งนั้นเรื่องนั้นในแง่ นั้น ๆ นำเขาเข้าไปหาสถานการณืนั้น ๆ ทำการตอบสนองอย่างนั้น ๆ จะทำหรือไม่ทำสิ่งนั้น ๆ ทำให้เขาดำเนินตามวิถีชีวิตอย่างนั้น ๆ ให้ได้พบประสบการณื หรือประสบผลอย่างนั้น ๆ และให้มีความรู้สึกหรือทำที่ต่อสิ่งที่ประสบอย่างนั้น ๆ เป็นต้น เฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดผลกระทบในระดับที่ ๒ ซึ่งก็ช่วยเสริมผลในระดับที่ ๑ ในการก่อผลกระทบระดับที่ ๓ อย่างที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง รวมทั้งการที่ว่า เมื่อเขาจะทำการใด ๆ เขาจะทำสิ่งนั้น ๆ ตามแนวไหน ลักษณะใด ด้วยอาการใด จะทำไปตลอดไหม พบข้อขัดข้องอย่างไรจะยอม อย่างไรจะย่ำต่อไป จะทำสำเร็จหรือไม่ จะหยาบประณิดยั้งหรือหย่อนอย่างไรตลอดถึงว่า ตัวเขาจะปรากฏเป็นภาพในความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่นอย่างไร อันจะมีผลย้อนกลับมาหาตัวเขาเองอีก ในรูปของความช่วยเหลือ ร่วมมือ หรือขัดแย้งปฏิเสธ เป็นต้น อันเป็นส่วนที่บุคลิกภาพของเขาชักนำคนอื่นให้ช่วยพาตัวเขาไปสู่ผลสนองที่น่าพอใจหรือไม่พอใจ ทั้งนี้มิได้ปฏิเสธองค์ประกอบด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะปัจจัยแวดล้อมทางสังคมที่จะมีปฏิริยาตอบโต้กัน และมีอิทธิพลต่อเขาโดยอาศัยกรรมนี้ เพียงแต่ว่าในที่นี้มุ่งเน้นการมองกรรมนิยามจากด้านภายในออกมาอย่างเดียวกัน

หากย้อนมองผลกระทบของพฤติกรรมในปัจจุบันระดับที่ ๓ ก็จะเห็นว่าส่วนมากก็เป็นผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากผลกระทบในระดับที่ ๑ และ ๒ นั้นเอง เช่น ถ้าบุคคลผู้หนึ่งมีใจรักงาน

ทำงานสุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร จัดการงานได้ดี เขาก็น่าจะได้รับผลงานและผลตอบแทนดี อย่างน้อยก็ดีกว่าคนที่เกียจคร้านหรือทำงานไม่สุจริต ข้าราชการที่ซื่อสัตย์สุจริตมีความสามารถ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ราชการบังเกิดผลดี ก็น่าที่จะเจริญก้าวหน้าในราชการ อย่างน้อยดีกว่าดีกว่า ข้าราชการที่ไม่สามารถและไม่เข้มแข็งในหน้าที่ แต่บางทีผลที่เกิดขึ้นหาเกิดขึ้นเช่นนั้นไม่ ทั้งนี้ เพราะผลในระดับที่สามมิใช่เกิดจากกรรมนิยามอย่างเดียว หากแต่มีปัจจัยด้านนิยามอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมนิยมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เมื่อมองดูแต่ผลกระทบที่เกิดจากกรรมนิยามอย่างเดียว ไม่มองปัจจัยด้านอื่นให้ครบถ้วน และไม่รู้จักแยกขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างนิยามอื่นๆ ประกอบด้วยก็จะเกิดความสับสนได้ ซึ่งจากที่กล่าวมาสามารถสรุปผลกระทบที่สืบเนื่องจาก พฤติกรรมในปัจจุบันได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ ๖

ผลกระทบอันเนื่องด้วยพฤติกรรมในปัจจุบันตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

ระดับที่	ประเภท	ลักษณะของผลกระทบ
๑	มีผลภายในจิตใจ	มีลักษณะเป็นไปในทางเศร้าหมอง วุ่นวาย เดือดร้อนใจ (อกุศลกรรม) เป็นสุข ปลอดภัยโล่งใจ(กุศลกรรม) มีอิทธิพลต่อการปรุงแต่งความรู้สึกรู้จักคิด และมีบทบาทต่อการกำหนดคุณภาพและสมรรถภาพของจิต
๒	มีผลต่อบุคลิกภาพ	เป็นสิ่งกำหนดทิศทางลักษณะของความประพฤติ การแสดงออก ท่าที การวางตนปรับตัว อาการตอบสนอง ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้อื่น
๓	มีผลต่อวิถีชีวิตของแต่ละบุคคล	เป็นสิ่งกำหนดทิศทางของความเจริญหรือเสื่อมของชีวิต
๔	มีผลต่อสังคมในวงกว้าง	เป็นตัวชี้วัดความเป็นไปของสังคมทั้งหมด เช่น ความร่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลาย เช่น คนคนเดียวตัดต้นไม้ทำลายป่าย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนเป็นจำนวนมาก คือ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง เป็นต้น

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบต่อวิถีชีวิต ที่เกิดจากพฤติกรรมในปัจจุบันตามที่ ได้กล่าวมานี้ มิใช่มีประโยชน์เฉพาะในด้านการแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตน เท่านั้น แต่มีประโยชน์ในการที่คนอื่น หรือสังคมจะช่วยเหลือบุคคลให้โน้มน้อมไปในทางแห่ง กุศลกรรมด้วยการจัดสรรอำนาจสภาพแวดล้อมจะเป็นเครื่องชักจูงไปในทางที่ดีงาม ตามหลัก ปฏิจจสมุปบาทและกัลยาณมิตตตาของพุทธปรัชญาเถรวาทอีกด้วย

๔.๒.๒ ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์

ตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ถือว่า พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาภายนอก ทั้งหมดย่อมมีผลกระทบและเป็นกำหนดทิศทางวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่นเดียวกับหลักคำสอนของ พุทธปรัชญา โดยฟรอยด์เห็นว่าพฤติกรรมของมนุษย์เราแสดงออกมาแตกต่างกันและมีผลให้ บุคลิกภาพของบุคคลแตกต่างกันนั้น เกิดจากแรงขับบางอย่าง ซึ่งฟรอยด์เรียกแรงขับนี้ว่า “แรง ขับทางด้านเพศ” (Sex Drive)^{๒๗} แรงขับนี้มีบทบาทและอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคล ในปัจจุบันว่าจะเป็นไปได้ในทิศทางใด ลักษณะรูปแบบพฤติกรรมของบุคคลก็คือ รูปแบบและวิธีที่ เขาตอบสนองต่อแรงขับทางเพศ

นอกจากจากนี้ ฟรอยด์ยังได้กล่าวถึงผลกระทบที่เกิดจากพฤติกรรมปัจจุบันอันเกิดจาก การกระทำไปตามสัญชาตญาณต่าง ๆ ว่าสัญชาตญาณเหล่านี้ถือว่าเป็นแรงขับที่สำคัญในการ กระตุ้นและกำหนดทิศทางความเป็นไปของพฤติกรรม เช่น ความต้องการอาหาร หรือความ ต้องการที่จะระบายความรู้สึกทางเพศ จุดหมายปลายทางของแรงขับก็คือ การขจัดความรู้สึกที่ พลุุ่งขึ้นจากแรงขับ ซึ่งยังคงมีอยู่ก็จะกลายเป็นความเครียดในใจ การตอบสนองแรงขับอาจจะ เป็น สิ่งของการกระทำ ตัวบุคคล หรือสถานการณ์ ซึ่งช่วยให้เกิดความพึงพอใจ หรือขจัดความรู้สึก ปรรณนาที่เกิดขึ้นได้ แรงขับบางอย่างมีพลังรุนแรงกว่าแรงขับอีกอย่างหนึ่งจึงก่อให้เกิดความรู้สึก เครียดได้มากกว่ากัน ซึ่งหากขาดการควบคุมในการปลดปล่อยแรงขับเหล่านี้ ไปในทิศทางที่ เหมาะสมอาจก่อให้เกิดการเบียดเบียนตนและผู้อื่นในภายหลังได้ และการที่อยู่ในภาวะเหล่านี้มาก ย่อมส่งผลกระทบต่อบุคลิกภาพในขณะนั้นของเขาได้ เช่น เป็นคนเจ้าอารมณ์ หงุดหงิดง่าย มักแสดง พฤติกรรมออกมาอย่างขาดสติสัมปชัญญะ

^{๒๗} J.C. Flugel, *Studies in Feeling and Desire*, p.87.

พรอยด์ได้แบ่งพฤติกรรมที่ดำเนินไปตามสัญชาตญาณ ซึ่งมีผลกระทบและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ไว้ ๒ ประเภท ดังนี้^{๒๔}

๑. พฤติกรรมที่แสดงออกไปตามสัญชาตญาณแห่งการดำรงชีวิต ถือว่าเป็นเครื่องช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้และดำรงเผ่าพันธุ์สืบต่อไปได้ และถึงแม้ว่าพรอยด์ จะยอมรับว่าความหิวก็ดี ความกระหายก็ดี เป็นพฤติกรรมที่กระทำไปตามสัญชาตญาณซึ่งจะช่วยในการดำรงชีวิต พรอยด์ก็ยังถือว่าแรงขับหรือสัญชาตญาณทางเพศ มีความสำคัญที่สุดยิ่งกว่าพฤติกรรมที่แสดงไปตามแรงขับอื่น ๆ พรอยด์ย้ำเกี่ยวกับเรื่องนี้มากที่สุดในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของเขา เพราะถือว่าพฤติกรรมที่กระทำไปตามแรงขับเหล่านี้ มีบทบาทและทรงพลังที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อทิศทางของชีวิต

๒. พฤติกรรมที่เกิดจากสัญชาตญาณแห่งความตาย พรอยด์เชื่อว่าพฤติกรรมที่เกิดจากสัญชาตญาณแห่งความตาย เป็นเรื่องที่เกิดจากพื้นฐานทางชีววิทยามากกว่าเกิดจากประสบการณ์ทางสังคม

พฤติกรรมที่แสดงออกมาตามพลังของสัญชาตญาณแห่งความตายนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อบุคลิกภาพของบุคคลโดยตรง ซึ่งจะมีการเบี่ยงเบนออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ก้าวร้าว (Aggressive Behavior) พรอยด์อธิบายว่า พฤติกรรมที่ก้าวร้าวนี้เป็นตัวแทนของความปรารถนาที่จะตายซึ่งกลับพุ่งสู่บุคคลอื่น แทนที่จะพุ่งสู่ตัวเอง ทั้ง ๆ ที่แท้จริงแล้ว ความปรารถนาดังเดิมคือ มุ่งทำลายตัวเอง และการที่พลังของสัญชาตญาณแห่งความตายถูกขัดขวางการแสดงออกต่อเจ้าของ โดยการเบนไปหาผู้อื่นภายนอกและทำให้ชีวิตอยู่รอดได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเช่นนี้ จึงทำให้เราต้องต่อสู้กับผู้อื่น พรอยด์เชื่อว่า สงครามที่เกิดขึ้นยึดเขื่อนั้น มีรากฐานมาจากกระบวนการอันเป็นผลจากพฤติกรรมที่เป็นไปตามสัญชาตญาณข้อนี้เอง

จากที่กล่าวมาอาจสามารถสรุปผลกระทบในปัจจุบันอันเกิดจากพฤติกรรมที่ดำเนินไปตามสัญชาตญาณได้ตามตารางต่อไปนี้

^{๒๔}ร.ศ.นิภา นิชายน,การปรับตัวและบุคลิกภาพ : จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต, หน้า ๕๗.

ตารางที่ ๗
ผลกระทบอันเนื่องด้วยพฤติกรรมตามสัญชาตญาณในปัจจุบัน
ตามทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์

ระดับ	ประเภท	ลักษณะของผลกระทบ
๑	พฤติกรรมขั้นปาก	พฤติกรรมทุกอย่างมักดำเนินไปตามสัญชาตญาณไม่เป็นระเบียบซึ่งอาจมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพในอนาคต เช่น ขาดความมั่นใจในตนเอง หรือเอาแต่ใจตัวเอง เป็นต้น(พฤติกรรมที่ดำเนินไปตามสัญชาตญาณมี ๒ ประเภท คือ สัญชาตญาณเพื่อการมีชีวิตรอด และสัญชาตญาณแห่งความตาย) สัญชาตญาณเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อบุคลิกหลายด้าน เช่น เกิดความก้าวร้าว ชอบความรุนแรง การทำร้ายตัวเอง เป็นต้น
๒	พฤติกรรมขั้นขับถ่าย	พฤติกรรมระดับนี้บุคคลจะรู้จักฝึกฝนเรียนรู้การทำงานของร่างกาย ว่ามีกลไกในการทำงานอย่างไร ผลกระทบที่เกิดในปัจจุบันอาจเป็นไปได้ทั้งในแง่ดีและในแง่ร้าย เช่น อาจเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต่อกลไกของร่างกาย หรืออาจไม่พอใจในกลไกนั้นแล้วอาจเกิดทำร้ายตัวเองได้
๓	พฤติกรรมขั้นอวัยวะสืบพันธุ์	พฤติกรรมในระดับนี้อาจจะทำให้บุคคลเกิดปมต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องเพศ โดยอาจจะส่งผลกระทบให้เกิดการเบี่ยงเบนทางเพศได้ เช่น กิ่งหญิงกิ่งชาย หรือกิ่งชายกิ่งหญิง เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า^{๒๕} ฟรอยด์ สนใจแต่เรื่องพฤติกรรมระดับสัญชาตญาณเท่าที่กล่าวแล้วนี้เท่านั้น ซึ่งอันที่จริงยังมีแรงใจ หรือแรงกระตุ้นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมอยู่อีกมากมายและนับว่ามีความสำคัญยิ่ง อาทิ ความต้องการความสำเร็จ ความ

^{๒๕}J.C. Flugel, *Studies in Feeling and Desire*, p.132.

รัก หรือการแสดงออกในแง่ศิลปะด้านต่าง ๆ เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า ฟรอยด์มิได้ทอดทิ้งพฤติกรรมที่มีแรงจูงใจเหล่านี้ในการศึกษาของเขาเลย เพียงแต่เขาถือว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมาโดยอาศัยแรงจูงใจเหล่านี้ หาได้เกิดขึ้นโดยกำเนิดเหมือนสัญชาตญาณแห่งการดำรงชีวิต หรือสัญชาตญาณแห่งความตายไม่ แต่เป็นการแปรสภาพของพฤติกรรมแห่งแรงขับทางเพศโดยกำเนิดมาเป็นพฤติกรรมที่อาศัยแรงขับเหล่านี้ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่คนเราได้รับจากสังคม ฟรอยด์ได้อธิบายกระบวนการแปรสภาพดังกล่าวนี้ว่า เนื่องจากสัญชาตญาณต่าง ๆ โดยกำเนิดไม่อาจปลดปล่อยออกไปเต็มที่ เพราะเหตุหลายอย่างที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นในสังคม อาทิ เมื่อยามเกิดความต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่สิ่งนั้นก็มีได้มีพร้อมอยู่ที่จะตอบสนองได้ทุกเวลา เช่น เวลาทารกหิวนม แต่ไม่มีนมจะกินด้วยเหตุใดก็ตาม และทารกเองก็อยู่ในภาวะช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ หรือเหตุเพราะสังคมมีข้อห้าม และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามแต่วัฒนธรรมของสังคมกำหนด ซึ่งทำให้การแสดงออกของ สัญชาตญาณถูกกีดขวาง ดังจะเห็นว่า การแสดงออกของสัญชาตญาณทางเพศถูกควบคุมอย่างมากให้ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้ มิฉะนั้นจะได้รับโทษ เช่น เด็กจะถูกตีหรือทำโทษถ้าเล่นอวัยวะเพศของตน หรือหนุ่มสาวที่ประพฤติผิดด้านเพศสัมพันธ์ ก็จะถูกสังคมลงโทษด้วยการแสดงความรังเกียจ หรือไม่รับเข้าพวก เป็นต้น แต่กระนั้น ฟรอยด์ก็ยังยอมรับว่าสังคมจะได้รับผลกระทบในทางที่เลวร้าย ขาดระเบียบ เต็มไปด้วยความวุ่นวาย ถ้าปล่อยให้ทุกคนมีพฤติกรรมที่แสดงไปตามสัญชาตญาณพื้นฐานที่มนุษย์มีร่วมกับสัตว์ได้โดยอิสระเสรี และพฤติกรรมของมนุษย์จะเป็นไปในรูปของการทำลายมากกว่าที่เป็นอยู่นี้ หากขาดระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับควบคุม

ฉะนั้น ทางออกที่ดีที่สุดตามทฤษฎีของฟรอยด์ก็คือ การแปรสภาพพฤติกรรมที่มีแรงขับซึ่งถูกปิดกั้นอยู่ให้แสดงออกมาในรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่ส่งผลกระทบในทางเสื่อมเสียต่อสังคมหรือเป็นพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ กระบวนการแปรสภาพนี้ ฟรอยด์เรียกว่า “การทดเทิด” (Sublimation)^{๒๖} ซึ่งเขาถือว่าพฤติกรรมของคนเราในการแสดงออกซึ่งศิลปะหรืองานสร้างสรรค์ที่ดีงามใด ๆ ก็ดี เป็นการแสดงออกที่ทดเทิดแรงขับทางเพศและแรงขับพฤติกรรมในส่วนที่มีความก้าวร้าวรุนแรงทั้งสิ้น ทางออกในลักษณะนี้ ช่วยปลดปล่อยพลังแห่งสัญชาตญาณที่ตกค้างออกได้หมด อีกทั้งช่วยสร้างสรรค์สังคมและช่วยให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม และมีคุณค่าในมวลมนุษย์อีกด้วย

^{๒๖} นวลละออ สุภาพผล, **ทฤษฎีบุคลิกภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

๔.๒.๓ ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันและสืบเนื่องไปถึงอนาคต ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ พบว่า มีประเด็นที่มีส่วนคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน พอสรุปได้ดังนี้

ความคล้ายกัน

ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ต่างถือว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และสืบเนื่องมาจากจิตใจ ทั้งที่ได้สะสมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันย่อมมีบทบาทและอิทธิพล ต่อการกำหนดทิศทางของวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของพฤติกรรมประเภทนั้น ๆ นั้นเอง ซึ่งมีประเด็นที่คล้ายกันดังนี้

๑) ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เช่น มีจิตใจโน้มเอียงไปในทางที่สร้างสรรค์หรือทำลายซึ่งก็ขึ้นอยู่กับพัฒนาการหรือการสั่งสมของพฤติกรรมนั้นๆ ว่ามีการเอนเอียงไปในทางใด เช่น มีจิตใจพยาบาท หดหู่ แจ่มใส เบิกบาน ร่าเริง เป็นต้น

๒) ผลกระทบต่อบุคลิกภาพภายนอกของตน สืบเนื่องมาจากพัฒนาการตามขั้นตอนมีลักษณะ “ติดข้องอยู่” ไม่สามารถปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาพฤติกรรมให้เป็นที่ต้องการของสังคมได้ จึงส่งผลกระทบต่อการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่มีความองอาจและอาจหาญในการแสดงออกด้านต่าง ๆ เช่น ความสนใจ ความคิดเห็น และคำนิยม เป็นต้น

๓) ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคม เช่น บุคคลมีความเชื่อเช่นไร พฤติกรรมที่เขาแสดงออกมาย่อมดำเนินไปตามความเชื่อหรือคำนิยมนั้น เมื่อพฤติกรรมที่แสดงออกมามีผลกระทบบ้างไม่ว่าจะเป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลายย่อมมีผลกระทบต่อสังคม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งผลกระทบเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายในสังคม เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม รวมไปถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างออกไป

ความแตกต่างกัน

ถึงแม้หลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดของฟรอยด์ จะได้กล่าวถึงบทบาทและอิทธิพลของพฤติกรรมที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตปัจจุบันเหมือนกัน กล่าวคือ เป็นการ

กล่าวถึงผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ ว่ามีผลอย่างไรบ้างต่อวิถีของชีวิต ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดทั้งสองเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีความคล้ายกันในภาพรวมหรือในหลักการใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่เมื่อเพ่งลึกลงในรายละเอียดจะพบว่าแนวคิดทั้งสองกระแสนี้มีความแตกต่างกันอยู่มาก โดยเฉพาะหลักการในการที่กล่าวถึงผลกระทบว่าเป็นอย่างไรนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดและหลักการในการอธิบายได้ครอบคลุมในผลกระทบที่เกิดจากพฤติกรรมทั้งหมดได้มากกว่า ชัดเจนกว่า เช่น เมื่อบุคคลมีอกุศลเจตสิกธรรม คือ โลภะ โทสะ และโมหะ(กิเลส) เป็นเครื่องประกอบในการแสดงพฤติกรรมแล้ว(กรรม) ผลของกรรมที่กระทำไว้ในอดีตและปัจจุบัน(วิบาก) ย่อมมีอิทธิพลหรือผลกระทบในระดับจิตใจภายใน ผลกระทบต่อบุคลิกภาพ ผลกระทบต่อวิถีชีวิต และผลกระทบต่อสังคม เป็นต้น ในขณะที่แนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ มุ่งอธิบายผลกระทบที่แสดงออกทางพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น กล่าวคือ มุ่งเน้นเฉพาะผลกระทบที่เกิดแก่บุคลิกภาพของบุคคลแต่ละคนและสังคมภายนอกเท่านั้น และถึงแม้จะกล่าวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในจิตใจอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจที่อยู่ภายในอย่างไร ได้รับอิทธิพลจากสิ่งใด รวมไปถึงเมื่อเกิดแรงจูงใจอย่างนั้น ๆ แล้วจะมีพฤติกรรมไปในทิศทางใดเท่านั้น โดยฟรอยด์ไม่ได้อธิบายถึงว่า ผลกระทบที่เกิดจากพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมามีผลสืบเนื่องหรือบทบาทต่อจิตใจที่อยู่ภายในในลักษณะใด ดังนั้น ถึงแม้ในภาพรวมแนวคิดทั้งสองจะมีความคล้ายกันอยู่บ้าง แต่ถ้าพิจารณาในรายละเอียดทั้งหมดจะเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนที่สุดในประเด็นที่กล่าวมานี้

๔.๓ วิเคราะห์แนวโน้มแห่งวิถีชีวิตมนุษย์ในอนาคตอันเนื่องมาจากพฤติกรรมในปัจจุบัน

ทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ต่างก็ยอมรับว่า พฤติกรรมทั้งหลายที่มนุษย์แสดงออกมานั้น ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำที่ได้กระทำไว้ในอดีตและปัจจุบันย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตที่จะมีขึ้นในอนาคตด้วย ซึ่งจากการศึกษา ทำให้เห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจากพฤติกรรมที่บุคคลได้แสดงออกมา ในขณะที่ปัจจุบันตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ ได้โดยสังเขปดังนี้

๔.๓.๑ ทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และที่สืบเนื่องมาจากใจทั้งที่ได้กระทำมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน ย่อมส่งผลกระทบและมีอิทธิพลต่อการกำหนดความเป็นของวิถีชีวิตในอนาคตด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น พฤติกรรมใดจะมีผลเป็นไปอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาเป็นหลัก กล่าวคือ เมื่อเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลหรืออกุศลเกิดขึ้นในใจ ก็เป็นอันว่ากิจกรรมของจิตได้เริ่มต้นแล้ว จิตได้มีการเคลื่อนไหวตัวแล้ว เพื่อความชัดเจนในประเด็นนี้อาจกล่าวในทางฝ่ายวัตถุได้ว่า พลังแห่งเจตน์จำนงได้เกิดขึ้นแล้ว พลังนี้เป็นไปอย่างไร มีกระบวนการทำงานในขั้นตอนต่าง ๆ อย่างไร โดยอาศัยปัจจัยอื่น ๆ อะไรอีกบ้าง โดยมากผู้คนมักสนใจเฉพาะผลข้างปลายที่ปรากฏสำเร็จรูปออกมาแล้ว โดยเฉพาะพลังแห่งเจตน์จำนง ที่แสดงผลออกไปในโลกแห่งวัตถุและในสังคมมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัด และพูดถึงได้ง่าย ผลสำเร็จแห่งพลังเจตน์จำนงในโลกฝ่ายวัตถุ มีตัวอย่างมากมาย โดยเฉพาะสิ่งประดิษฐ์ทั้งหลาย ตั้งแต่รองเท้าไปถึงยานอวกาศสู่ดาวดวงต่าง ๆ ตั้งแต่ขวานหินจนถึงระเบิดนิวเคลียร์ ตั้งแต่ไม้บังคับแขนจนถึงเครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น หรือในทางสังคม เช่น ระบบ ระบอบ สถาบันต่าง ๆ ของสังคมก็ตาม การจัดระเบียบกลไกการบริหารการปกครองรัฐ การจัดรูปองค์กรและระบบงานต่าง ๆ เป็นต้น เป็นที่รู้กันดีว่าสิ่งเหล่านี้มีความละเอียดซับซ้อนยิ่งนัก ความซับซ้อนนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า กระบวนการแห่งเจตน์จำนง พร้อมด้วยกลไกของจิตที่เป็นเวทีแสดงหรือเป็นโรงงานของมัน จะต้องมีความละเอียดซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง อย่างน้อยก็ไม่ด้อยไปกว่าระบบระบอบหรือสิ่งประดิษฐ์ชนิดละเอียดซับซ้อนที่สุด ที่มันเองได้คิดสร้างสรรค์ขึ้น เรามีความรู้ที่นับได้ว่าดีมากเกี่ยวกับความเป็นมาของสิ่งประดิษฐ์หรือระบบแบบแผนบางอย่าง ที่จิตอาศัยเจตน์จำนงสร้างสรรค์ขึ้น ว่าได้ดำเนินมาแต่แรกคิดจนสำเร็จผลอย่างไร แต่ในด้านสภาวะของชีวิตจิตใจอันเป็นที่อาศัยของเจตน์จำนงนั้น พร้อมทั้งวิถีความเป็นไปของชีวิตจิตใจที่ถูกเจตน์จำนงนั้นปรุงแต่ง กระบวนการปรุงแต่งจะดำเนินไปอย่างไรบ้าง มนุษย์ในปัจจุบันกลับมีโง่เขลาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งอาจพูดได้ว่าเป็นความลับอันมีคมสำหรับมนุษย์ปุถุชนธรรมดาทั่วไป ทั้ง ๆ ที่ความเป็นไปของชีวิตนั้น เป็นเรื่องของตัวเองที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดมีส่วนได้ส่วนเสียมากที่สุด ได้รับผลกระทบอย่างเต็มที่ ต่อทิศทางความเป็นไปของชีวิต เมื่อประสบสภาวะหรือสถานการณ์ที่เป็นผลข้างปลายของการปรุงแต่ง มนุษย์จึงมักจับเหตุผลต้นปลายชนกันไม่คิด มองปัจจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้องไม่เห็นหรือไม่ทั่วถึง แล้วกล่าวโทษสิ่งนั้นสิ่งนี้และในที่สุดก็พาลไม่ยอมรับกฎแห่งกรรม ซึ่งก็คือไม่เชื่อกฎแห่งเหตุและผลหรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง และการไม่ยอมรับก็ดี การมัว

กล่าวโทษสิ่งนั้นสิ่งนี้ก็ดี ก็ถือว่าเป็นการทำความขึ้นอีกอย่างหนึ่งอันจะมีผลกระทบต่อชีวิตในอนาคต เช่น การสูญเสียโอกาสที่จะแก้ไขปรับปรุงตนและการตัดแปลงแต่งแก้กระบวนวิธีที่จะทำผลให้สำเร็จตามต้องการ หรือหนักกว่านั้น อาจเกิดโทษะทำกรรมร้ายแรงอย่างอื่นที่มีผลเสียรุนแรงยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี ในประเด็นที่เกี่ยวกับผลกระทบจากพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนั้น หรือพูดตามหลักพุทธปรัชญาว่า “กระบวนการให้ผลของกรรม”^{๒๗} นี้เป็นเรื่องที่มีความละเอียดซับซ้อนอย่างยิ่ง โดยเฉพาะผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในโลกหน้าถือว่าเป็นเรื่องที่พ้นวิสัยแห่งการคิดไม่อาจคิดให้เห็นแจ่มแจ้ง พุทธปรัชญาจัดเรื่องนี้ว่าเป็นอจินไตย คือ สิ่งที่ไม่พึงคิดอย่างหนึ่ง^{๒๘} ถ้าแม้จะคิดก็จะมีส่วนอัคอันเป็นบ้าได้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าพระพุทธรองค์ห้ามไม่ให้คิด เพียงแต่ทรงแสดงความจริงไปตามธรรมดาว่า เรื่องนี้คิดเอาไม่ได้หรือไม่อาจจะเข้าใจได้สำเร็จด้วยการคิดหาเหตุผลแต่เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ด้วยความรู้ และเมื่อคิดไปจะเกิดเป็นบ้าขึ้นก็มีใช้พระพุทธรเจ้าหรือใครลงโทษหรือทำให้บ้า แต่ผู้คิดเป็นบ้าไปตามธรรมดาของเขาเอง เพราะคิดฟุ้งซ่าน อัคอันตันใจ วุ่นวายไปเอง

ดังนั้นตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทจึงได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตในอนาคตอันมีผลสืบเนื่องมาจากพฤติกรรมปัจจุบันว่าจะดำเนินไปในทิศทางใด ประสบผลอย่างไร พอใจหรือไม่พอใจ เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ ๔ คู่ เรียกว่า สมบัติมี ๔ อย่าง และวิบัติมี ๔ อย่าง^{๒๙} โดยขอนำมากล่าวถึงพอสังเขป ดังนี้

สมบัติ แปลง่ายๆ ว่า ข้อดี หมายถึงความเพียบพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งช่วยเสริมส่งอำนวยในโอกาสให้กรรมดีปรากฏผล และไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล พุทธสัน ๆ ว่า ส่วนประกอบอำนวยช่วยเสริมกรรมดี สมบัติมี ๔ อย่างคือ

๑. **คติสมบัติ** สมบัติแห่งคติ พฤติกรรมที่แสดงออกไปนั้นจะเป็นไปในลักษณะใด คือ ดีหรือชั่ว บางส่วนย่อมขึ้นอยู่กับสถานที่เกิดหรือ ภูมิ ถิ่น ประเทศที่เจริญ เหมาะหรือเกื้อกูลตลอดจนในระยะสั้นคือ ดำเนินชีวิตหรือไปในถิ่นที่อำนวย

^{๒๗} พระราชวรมณี(ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๑๕๔.

^{๒๘} อจินไตย มี ๔ อย่าง คือ พุทธวิสัย ฌานวิสัย กรรมวิบาก และโลกจินตา(การคิดปัญหาอภิปรัชญาเกี่ยวกับปฐมธาตุของโลก).อ.จ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๗๗/๑๒๒.

^{๒๙} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๕๘-๘.

๒. **อุปธิสมบัติ** สมบัติแห่งร่างกาย พฤติกรรมที่แสดงออกมาจะมีผลกระทบไปในทางที่ดีคือได้รับการยอมรับ หรือไม่ยอมรับบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับสุขภาพร่างกายด้วย เช่น รูปร่างหน้าตาดี สง่างาม น่ารัก น่านิยม สุขภาพแข็งแรงย่อมมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตของบุคคลในอนาคตด้วยเช่นกัน

๓. **กาลสมบัติ** สมบัติแห่งกาล พฤติกรรมจะมีอย่างไรในปัจจุบันและอนาคต ย่อมขึ้นอยู่กับ กาลเวลาที่ได้กระทำด้วย คือ เกิดอยู่ในสมัยที่บ้านเมืองมีความสงบสุข ผู้ปกครองดี ผู้คนมีศีลธรรม ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ตลอดจนในระยะสั้น คือทำอะไรถูกกาล ถูกจังหวะ หรือ เป็นต้น

๔. **ปโยคสมบัติ** สมบัติแห่งการประกอบ พฤติกรรมจะมีผลออกมาอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับ การรู้จักประกอบกิจ เช่น รู้จักกระทำเรื่องที่ตรงกับผู้คนในสมัยต้องการ ทำกิจตรงกับความถนัด ความสามารถของตน ทำการถึงขนาดถูกหลักครบถ้วนตามเกณฑ์หรือเต็มอัตรา ไม่ทำครึ่งๆ กลางๆ หรือเหยาะแหยะ หรือไม่ถูกเรื่อง รู้จักจัดทำ รู้จักดำเนินการ^{๓๐}

ในส่วนของวิบัติ ๔ ก็เป็นไปในทางตรงกันข้าม เช่น อยู่ในถิ่นที่ไม่เจริญ ร่างกายไม่มีความพร้อมต่อการทำงาน เกิดอยู่ในสมัยที่มีแต่ภัยวิบัติไม่สงบเรียบร้อย และกระทำสิ่งต่างๆ ที่ไม่เป็นไปตามความถนัดของตน ไม่ถูกต้อง ไม่ฉลาดในการกระทำ

จากที่ได้กล่าวมาพออธิบายถึงความเป็นไปได้ของวิถีชีวิตที่สืบเนื่องมาจากพฤติกรรมในปัจจุบันและมีผลต่อทิศทางของชีวิตในอนาคตได้เป็นคู่ ๆ ดังนี้

ก. **คู่ที่หนึ่ง คติสมบัติ** การที่วิถีชีวิตของมนุษย์เราจะเป็นไปในทิศทางใดนั้น บางครั้งบางเวลาสถานที่เกิดก็มีอิทธิพลอยู่ด้วยเช่นกัน เช่น บุคคลที่เกิดอยู่ในถิ่นเจริญ มีบริการการศึกษาดี ทั้งที่สติปัญญาและความขยันไม่เท่าไร แต่ก็ยังได้ศึกษามากกว่า เข้าถึงสถานะทางสังคมสูงกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีสติปัญญาและความขยันหมั่นเพียรดีกว่า แต่ไปเกิดอยู่ในถิ่นป่าดง

ข. **คู่ที่สอง อุปธิสมบัติ** ก็ถือว่ามีส่วนต่อความเป็นไปได้ของวิถีชีวิตมนุษย์ไม่น้อย เช่น รูปร่างสวยงาม น่าชื่นชม แม้ไปเกิดในตระกูลยากไร้หรือถิ่นห่างไกล รูปร่างช่วยให้ขึ้นมาสู่ฐานะ และถิ่นที่มีเกียรติยศและความสุขได้ อุปธิสมบัติ เช่น เกิดในถิ่นหรือในตระกูลที่มั่งคั่งสมบูรณ์ แต่พิกลพิการอ่วยไ้ ไม่อาจได้รับเกียรติยศและความสุขความรื่นรมย์ที่พึงได้ คนสองคน มีคุณสมบัติอย่างอื่นเสมอกัน คนหนึ่งรูปร่างสง่าหรืองาม อีกคนหนึ่งขี้ริ้วขี้เหร่ หรือขี้โรค ในกรณีที่ดีร่างกายเป็นส่วนประกอบด้วย คนมีร่างกายดีก็ได้รับผลไป แม้ในกรณีที่ไม่ถือกายเป็นคุณสมบัติก็เป็นธรรมดาของคนทั่วไปที่จะเอนเอียงเข้าหาคนที่มีรูปสมบัติ คนที่รูปร่างดีจะต้องยอมรับความจริงที่

^{๓๐}พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๕๑.

เป็นธรรมดาของชาวโลกและยอมรับว่าผลกระทบเหล่านี้ย่อมมีส่วนในการที่จะกำหนดวิถีชีวิตของ คนด้วยเช่นกัน โดยตระหนักว่า ผู้ที่จะมีจิตเที่ยงตรงไม่เอนเอียงเพราะเหตุแห่งรูปสมบัติรูปวิบัตินี้ ก็มีแต่ผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรมพิเศษยิ่งกว่าคนทั่วไป รู้เช่นนี้แล้วไม่พึงเสียใจ จากนั้นจะได้เร่ง ขวานขวายสร้างเสริมคุณสมบัติส่วนอื่น ๆ ให้มีพิเศษยิ่งกว่าปกติ ถ้าคนรูปกายดีใช้ความพยายาม หนึ่งส่วน คนมีอุปนิสัยดีอาจต้องพยายามสองส่วนหรือสามส่วน เป็นต้น ข้อสำคัญไม่พึงท้อแท้ ป้างัยที่เป็นปมด้อยของตนก็รู้ ที่จะควรเสริมให้เด่นก็ต้องเร่งทำ

ค. **คู่ที่สาม กาลสมบัติ** เช่น เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต พฤติกรรมที่แสดงออกไปล้วนมี ความดีพร้อมทุกประการ ถ้ามาเกิดในยุคสมัยที่มีผู้ปกครองดี สังคมดี ยกย่องเชิดชูคนดี ผลที่เกิดจาก พฤติกรรมสุจริตย่อมได้รับการยอมรับ เช่น ผู้มีสติปัญญาเป็นนักปราชญ์ก็มีโอกาสแสดงความรู้ ความสามารถให้ปรากฏและให้เป็นประโยชน์ ในทางตรงกันข้ามคือ กาลวิบัติ ในยามที่สังคมเสื่อม จากศีลธรรมหรือยามบ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย มีศึกสงคราม ไม่มีใครสนใจคนทำความดี ถึงแม้ บุคคลจะมีพฤติกรรมไปในทางที่สุจริตตั้งอยู่ในศีลธรรมผลที่สืบเนื่องตามมาอาจไม่ได้รับการ ยอมรับหรือถูกเบียดเบียนกดขี่ให้ประสบความสำเร็จได้ ถึงแม้จะมีสติปัญญาความสามารถก็ไม่ สามารถมีโอกาสสร้างสรรค์งานที่เป็นประโยชน์ได้ เป็นต้น

ง. **คู่ที่สี่ ปโยคสมบัติ** เช่น บางครั้งบุคคลไม่ได้มีความดีหรือความสามารถในเรื่อง ต่างๆ จริง แต่รู้จักเข้าหาคนควรเข้าหา รู้จักหลบเลี่ยงเรื่องควรหลบเลี่ยง อะไรควรเสียสละ ย่อมทำ ให้ตนเจริญก้าวหน้าไปได้ และความเสียหายบกพร่องของตนย่อมไม่ปรากฏ ส่วนทางด้าน ปโยควิบัติ เช่น มีความรู้ความสามารถและคุณสมบัติอื่นดีหมด แต่ติดการพนัน จึงไม่ได้รับการ คัดเลือกไปทำงาน หรือมีฝีเท้าเร็วมาก พอจะเป็นนักกรีฑาชั้นเลิศได้ แต่เอาความสามารถนั้นไปใช้ ในการวิ่งฉกชิงทรัพย์เขา หรือคนมีฝีมือในทางช่าง แต่ไปนั่งทำงานเสมียนที่ไม่ถนัด ผลที่มีต่อวิถี ชีวิตในระยะยาวย่อมไม่ได้รับความเจริญ หรือแม้ได้รับก็ได้รับไม่เต็มที่ เป็นต้น^{๑๑}

หากวิเคราะห์พิจารณาอิทธิพลที่มีผลต่อพฤติกรรมและความเป็นไป ต่อวิถีชีวิตของ มนุษย์ทั้ง ๔ คู่ แล้วจะพบว่า ผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่จะมีขึ้นในปัจจุบันและสืบเนื่องไปถึงอนาคต ในระดับนี้ ส่วนมากแล้วเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโลกธรรมโดยตรง ซึ่งมีความผันผวนปรวนแปรไม่ แน่นนอน แต่ก็เป็นเรื่องชั้นเปลือกผิวภายนอก มิใช่แก่นในของชีวิต จะมีผลกระทบหนักเบาที่อยู่ที่ว่า

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐุกรรม แก้วกรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑-๗๗.

จะมีความยึดติดถือมั่นมากน้อยเพียงใด ถ้าไม่ติดยึด สามารถวางใจก็มีความสุขได้เสมอหรืออย่างน้อยก็ได้รับผลกระทบในทางที่เป็นทุกข์ไม่มาก สามารถผ่านเหตุการณ์ไปได้ด้วยดี

ดังนั้นหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงได้สอนให้บุคคลมีปัญญารู้เท่าทันธรรมชาติของโลก ประกอบด้วยสติ มิให้หลงใหลประมาทมัวเมา คราวสุขคราวได้ ก็ไม่หลงลืมไป คราวทุกข์คราวเสียก็ไม่ขุ่นมัว คลุ้มคลั่งปล่อยยถาลงในทางชั่วทางเสีย ค่อยผ่อนผันแก้ไข เหตุการณ์ด้วยสติปัญญา เมื่อยังต้องการโลกธรรมฝ่ายดีคือที่ชื่นชอบเป็นอิฏฐารมณ์ก็กำหนดสมบัติวิบัติที่เป็นกำลังหรือจุดอ่อนของตนและจัดสรรเลือกองค์ประกอบฝ่ายสมบัติที่จัดเลือกได้ หลีกเว้นวิบัติเสีย แล้วพยายามเข้าถึงผลดีที่มุ่งหมายด้วยพฤติกรรมที่เป็นไปในทางกุศล ซึ่งมีผลมั่นคงและลึกซึ้งถึงชีวิตทุกระดับของตน ไม่แสดงพฤติกรรมด้วยจิตที่เป็นไปในทางอกุศลและไม่ถือโอกาส ยามสมบัติอันวยประกอบอกุศล เพราะสมบัติและวิบัติสัประการเป็นสิ่งที่มีความกระทบต่อวิถีชีวิตที่ไม่แน่นอน เมื่อกาลโอกาสที่เอื้ออำนวยผ่านไป ผลของพฤติกรรมที่ไม่ดีที่ได้กระทำไว้ในปัจจุบันย่อมแสดงผลในทางเดือดร้อนได้ ฟังถือโอกาสยามสมบัติช่วย เร่งประกอบกุศลกรรมเท่านั้น คือถือเอาแต่ส่วนที่ดั่งามไว้โทษของหลักการที่กล่าวมานี้ โดยนัยนี้สรุปได้ว่า ถ้าแสดงพฤติกรรมไปในทิศทางใด ในเมื่อมีองค์ประกอบของนิยามต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วเข้ามาเกี่ยวข้องหลายทาง อย่างน้อยก็พึงทำองค์ประกอบฝ่ายกรรมนิยามให้ดี เป็นส่วนที่ยึดเอาไว้ได้อย่างแน่นอนมั่นใจแล้วอย่างหนึ่งว่าผลกระทบต่อกฎชีวิต ที่จะพึงมีขึ้นในอนาคตจะต้องเป็นสิ่งที่ดีอย่างแน่นอน ส่วนองค์ประกอบฝ่ายนิยามอย่างอื่น ก็พึงใช้ปัญญาศึกษาพิจารณาเอามาใช้เสริม เท่าที่ไม่เป็นโทษในแง่ของกรรมนิยามต่อไป หากปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็เรียกว่า เป็นผู้รู้จักถือเอาประโยชน์จากกุศลกรรมและสมบัติวิบัติทั้งสี่ เพื่อจะทำให้ผลแห่งพฤติกรรมที่จะมีในอนาคตเป็นไปในทางที่ดั่งามไม่เดือดร้อนเป็นทุกข์

อย่างไรก็ดี เมื่อมองในแง่สาระสำคัญของผลที่จะพึงได้รับและสร้างให้เกิดมีขึ้นในอนาคตอันเป็นจุดหมายสูงสุดตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วจะเห็นว่า ผู้มีพฤติกรรมไปในทางที่ดั่งามย่อมไม่ติดอยู่เพียงขั้นที่ยังมุ่งหวังผลอันเป็นโลกธรรม (ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ) อันเป็นผลตอบสนองแก่ตน เพราะพฤติกรรมที่เป็นกุศลที่แท้จริง เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ บุคคลจึงทำกรรมด้วยจาคะ สละอกุศลในใจและแผ่แผ่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แสดงพฤติกรรมออกไปในทางที่มีเมตตา ช่วยคนอื่นให้พ้นทุกข์และสนับสนุนความอยู่ร่วมกันโดยสุขสงบ มิไม่ตรี แสดงพฤติกรรมออกมาที่ประกอบด้วยปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อโพธิญาณ เพื่อให้ธรรมแพร่หลายครองใจคนและครองสังคม ซึ่งจัดเข้าได้ว่า เป็นกรรมขั้นสูงสุด คือ พฤติกรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมอันเป็นเป้าหมายที่จะพึงมีขึ้นในอนาคต

๔.๓.๒ ทัศนคติของซิกมันด์ ฟรอยด์

ตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมนอกจากได้กล่าวมาแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นอีกที่จะขอนำกล่าวเพิ่มเติมพอสังเขปดังนี้

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในระยะยาวนั้นขึ้นอยู่กับอิทธิพล ๒ ประการ ซึ่งทั้งสองประการนอกจากจะเป็นส่วนที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมในระยะยาวแล้ว ยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในปัจจุบันอีกด้วย อิทธิพล ๒ ประการ มีดังนี้^{๓๒}

๑. สภาพะพื้นฐานทางชีววิทยา

๒. สิ่งแวดล้อมและสังคม

กล่าวโดยทั่วไปในทางจิตวิทยานักจิตวิทยาได้เน้นความสำคัญปัจจัยเหล่านี้ว่ามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตในอนาคตหนักเบาแตกต่างกันออกไป บางคนมีความเห็นว่าสิ่งที่คนเราได้มา โดยธรรมชาติคือ สภาพะพื้นฐานทางชีววิทยามีบทบาทกว่าสิ่งแวดล้อมทางสังคม ส่วนบางคนกลับเห็นว่าสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีอิทธิพลต่อความเป็นไปของพฤติกรรมมากกว่า อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีส่วนใหญ่ต่างยอมรับความสำคัญของอิทธิพลของทั้งสองอย่างร่วมกัน จะมีข้อแตกต่างกันก็ตรงที่ว่าทฤษฎีใดให้ความสำคัญและเน้นความสำคัญของอิทธิพลข้อใดมากกว่ากัน เท่านั้น

นักจิตวิทยาสมัยใหม่ ได้พยายามหลีกเลี่ยงการแบ่งแยกความหมายของสภาพะพื้นฐานทางชีววิทยาหรือพันธุกรรม หรือ ธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมเสีย เพราะตระหนักดีว่าทั้งสองสิ่งนี้ แท้จริงเป็นกระบวนการการอันเดียวกันและมีอิทธิพลร่วมกัน การแบ่งแยกเท่าที่เรพบในตำราจิตวิทยาต่าง ๆ นั้นเป็นการแบ่งแยกในแง่ทฤษฎี เพื่อความสะดวกแก่การศึกษาเท่านั้น^{๓๓}

พันธุกรรมหรือตัวการโดยธรรมชาติ กับสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อความเป็นไปของวิถีชีวิตแต่ละบุคคล มีอิทธิพลเกี่ยวพันกันและกันอย่างมากในการเจริญเติบโต และพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ ธรรมชาติคือสิ่งที่ทุกคนนำติดตัวมาสู่โลกที่ตนถือกำเนิด ส่วนสิ่งแวดล้อมได้แก่ อิทธิพลของทุกสิ่งทุกอย่างภายนอกที่มีผลต่อบุคคลนั้นภายหลังการเกิด ฝ่ายหนึ่งกำเนิดทารกในสภาพที่เป็นอยู่ อีกฝ่ายหนึ่งสร้างสภาพแวดล้อมให้แก่ผู้ถือกำเนิดมานั้น ทั้งนี้อาจเป็นไปในแง่ส่งเสริมหรือขัดขวางทำลายลักษณะ หรือสิ่งที่ได้มาโดยธรรมชาติ หรือไม่ก็อาจสร้างลักษณะใหม่ขึ้นมาให้ก็ได้

^{๓๒}Robert C. Dry, *Psychoanalysis and TA. In James, Muriel : Techniques in Transactional Analysis*, (Sydney : Addison-Wesley Publishing Company, 1977), p.187-188.

^{๓๓}Op.cit.

ความคิดที่ว่าพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นผลที่เกิดจากแรงขับในเชิงชีววิทยา หรือเป็นผลที่เกิดจากแบบแผนทางวัฒนธรรมภายในสังคมที่บุคคลถือกำเนิดมา เป็นความคิดที่ออกจะเอนเอียงหนักไปด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไปทั้งสองอย่าง เพราะนอกเหนือจากปัจจัยหลัก ๒ ประการนี้แล้ว นักทฤษฎีบุคลิกภาพบางกลุ่มยังมีแนวคิดเพิ่มเติมอีก โดยเชื่อว่า ปัจจัยที่เป็นพลังในการกำหนดพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งได้แก่ สภาพความเป็น “ตน” (self)^{๓๔} ซึ่งหมายถึงกระบวนการของชีวิตของแต่ละบุคคล

ดังนั้น ทฤษฎีทางจิตวิทยาโดยทั่วไป จึงพอสรุปได้ว่า สิ่งที่เป็นปัจจัยในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และมีผลกระทบต่อทิศทางของชีวิตนั้นมี ๓ ปัจจัยหลัก คือ สภาพพื้นฐานทางชีววิทยา สิ่งแวดล้อมทางสังคม และสภาพความเป็น “ตน” แนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน และนักทฤษฎีพฤติกรรมทั้งหลายต่างเน้นหนักเบาเกี่ยวกับปัจจัยเหล่านี้ต่าง ๆ กันไปตามแนวคิดในทฤษฎีของตน

จากการที่ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของซิกมันด์ ฟรอยด์ในตอนที่ผ่านมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ฟรอยด์เชื่อมั่นเชื่อว่า พฤติกรรมทั้งหลายทั้งปวงของมนุษย์ทั้งที่เป็นไปตามสัญชาตญาณ หรือที่เกิดจากสัญชาตญาณในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดที่แสดงออกมานั้น ถูกกำหนดโดยพลังพื้นฐานทางชีววิทยา ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการของพฤติกรรมขั้นต่าง ๆ ย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตด้วยกันทั้งนั้น เริ่มจากขั้นปาก ตลอดจนจนปมที่เรียกว่า “Oedipus” และ “Electra” เป็นสิ่งที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตคือเป็นตัวกำหนดทิศทางของชีวิตได้ด้วยกันทั้งนั้น และจะแสดงออกในรูปใดรูปหนึ่งในทุกสังคมของมนุษย์ ฟรอยด์เชื่อว่า วัฒนธรรม คือ ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการแสดงออกของพลังพื้นฐานทางชีววิทยา กล่าวได้ว่า ฟรอยด์พยายามสร้างหลักการสากล เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในข้อที่ว่า ถึงแม้แบบแผนของ วัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นโดยพื้นผิวภายนอกจะแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดจากพฤติกรรมที่แสดงออกไปตามสัญชาตญาณทางเพศของคนในทุกสังคมย่อมเป็นอย่างเดียวกันเสมอไป เพราะว่ามีมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใดในโลก และดำเนินชีวิตต่างกันอย่างไร ต่างก็จะมีพื้นฐานทางชีววิทยาอย่างเดียวกันทั้งสิ้น ดังนั้นเท่ากับว่า ฟรอยด์ มุ่งสนใจศึกษาความคล้ายคลึงกันของวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมมากกว่าความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมและพฤติกรรม เขาเชื่อว่าความคล้ายคลึงกันระหว่างสองสิ่งนี้ สืบเนื่องจากการมีกระบวนการในการพัฒนาทางจิตอันเดียวกันร่วมกันอยู่

^{๓๔}Ibid., p.190.

พรรณษาของ ฟรอยด์ ในเรื่องนี้ ถูกนักมนุษยวิทยาผู้ศึกษาทางด้านวัฒนธรรมโต้แย้งอย่างรุนแรง เพราะว่าถ้าวัฒนธรรมเหมือนกันทุกสังคมแล้ว นักมนุษยวิทยาก็ไม่ต้องศึกษาค้นคว้าอะไรต่อไปอีก พวกนี้ถือว่าแต่ละสังคมมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป Abram Kardiner (1939)^{๓๕} เป็นนักมนุษยวิทยาผู้หนึ่งซึ่งยอมรับหลักการของฟรอยด์ ที่ว่ามนุษย์มีขั้นตอนของพัฒนาการทางเพศเหมือนกัน รวมทั้งที่ว่าผลของพฤติกรรมที่มนุษย์ได้รับเป็นผลของแรงขับแห่งสัญชาตญาณทางเพศที่แสดงออกตามขั้นตอนต่าง ๆ แต่เขาคิดว่าทุกวัฒนธรรมมีแบบแผนแตกต่างกัน ซึ่งมีผลในการทำให้พฤติกรรมของคนในแต่ละสังคมแตกต่างกันไปด้วย ด้วยเหตุผลที่ว่าวัฒนธรรมในแต่ละสังคมย่อมทำให้บุคคลได้รับผลต่างกันไปในช่วงพัฒนาการแห่งสัญชาตญาณทางเพศตามขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ขั้นปาก ขั้นอวัยวะขับถ่าย และขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องการหย่านมของเด็ก จะทำได้ช้าหรือเร็วต่างกันไปในแต่ละสังคม หรือในเรื่องการฝึกการขับถ่าย บางสังคมอบรมอย่างเข้มงวดเคร่งครัดตั้งแต่เด็กยังเล็ก แต่บางสังคมก็อบรมเด็กตามสบาย หรือการที่แต่ละสังคมจะกำหนดก่านิยมและวิธีการแสดงออกทางเพศแตกต่างกัน เหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลแตกต่างกันในการกำหนดพฤติกรรมและมีผลต่อความเป็นไปของวิถีชีวิตในอนาคตทั้งสิ้น

๔.๓.๓ ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนถึงหลักการที่เกี่ยวกับผลกระทบจากพฤติกรรมปัจจุบันที่มีผลต่อวิถีชีวิตในอนาคต ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ มีความแตกต่างกันมากกว่าคล้ายกัน กล่าวคือ พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้วางหลักคำสอนที่มีความชัดเจน และเป็นขั้นตอนว่าเมื่อมีพฤติกรรมเช่นนี้เช่นนั้นแล้วจะมีผลกระทบไปในทิศทางใดต่อวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเชิงที่เกี่ยวกับโลกธรรม และเลยไปถึงโลกนามธรรมที่เรียกว่านรกสวรรค์ หรือกล่าวอีกในแง่หนึ่ง ผลกระทบต่อชีวิตในระยะยาวนั้น นอกจากจะมีผลต่อบุคลิกภาพทั้งในปัจจุบันและอนาคตแล้ว ยังเป็นผลสืบเนื่องในการกำหนดวิถีชีวิตต่อไปในโลกหน้าอีกด้วย เช่น บุคคลมีพฤติกรรมไปในทางที่เบียดเบียน ด้วยพฤติกรรมเช่นนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อบุคลิกภาพของเขาให้เป็นคนก้าวร้าว ชอบความรุนแรง มีจิตใจวุ่นวาย และส่งผลกระทบต่อความเป็นไปในชีวิตอนาคต คือ เขาย่อมได้รับผลอันนั้น เช่น เป็นเกิดในชาติหน้าก็จะมีเป็นคนมีอายุสั้น เป็นต้น แต่ตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ เพียงแต่กล่าวถึงผลกระทบที่เป็นสิ่งกำหนด

^{๓๕}Ibid.,p.200-205.

บุคลิกภาพภายนอก ทั้งในปัจจุบันและอนาคตเท่านั้น คือเป็นเพียงกล่าวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เฉพาะในชีวิตนี้เท่านั้น

ส่วนในประเด็นที่คล้ายคลึงกันถ้าจะฟังมีน่าจะเป็นการยอมรับร่วมกันระหว่างซิกมันด์ ฟรอยด์กับแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทที่เห็นว่า สังคมและวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมล้วนมีผล หรืออิทธิพลต่อความเป็นไปของชีวิตเหมือนกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงวิบัติ ๔ สมบัติ ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ส่วนซิกมันด์ ฟรอยด์กล่าวถึง สังคมและ วัฒนธรรมอันเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกว่ามีผลต่อความเป็นไปในชีวิตของอนาคตเช่นเดียวกัน

๔.๔ แนวทางในการปรับปรุงพฤติกรรมและพัฒนาพฤติกรรม

โดยทั่วไป บุคคลจะมีการปรับปรุงพฤติกรรมไปในทิศทางใดหรือไม่ มักจะเกิดจากการยอมรับในใจของบุคคลแต่ละคนว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงข้อบกพร่องนั้น หรือเกิดจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมา ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของบุคลิกภาพโดยตรงมีอยู่ด้วยกัน ๔ ประการ^{๑๖} คือ พันธุกรรม วัฒนธรรม ฐานะทางสังคม และสัมพันธภาพในครอบครัว ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอนำมากกล่าว โดยสังเขปพอให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นดังนี้

๑. **พันธุกรรม (Genetics)** มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพเป็นอย่างมาก เนื่องจากสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นคุณลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สติปัญญา ความสูง ผิวพรรณ ล้วนแต่ถ่ายทอดมาทั้งสิ้น คนที่มีสติปัญญาดีหรือฉลาด อาจแสดงออกด้วยการเยอหยิ่งเหยียดหยามผู้อื่น เป็นต้น

๒. **วัฒนธรรม (Culture)** มีความสำคัญต่อการเชื่อหรือค่านิยมของบุคคลในสังคม บุคคลที่ได้รับการเลี้ยงดูมาอย่างไรอาจแสดงออกมามีอย่างนั้น เช่น การเข้าสังคม มารยาทและการวางตัวในสังคม ล้วนแต่ได้รับการถ่ายทอดการอบรมเลี้ยงดูมาแต่เยาว์วัย สังคมใดก็ตามที่ให้ความสำคัญกับความร่ำรวยหรือการหาเงินด้วยการทำงานหนัก จะแตกต่างจากสังคมที่ชอบแสดงออกในทางสะดวกสบาย

^{๑๖} พระชัชวาล ศรีสุข, “ศาสนากับการพัฒนาบุคลิกภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

๓. สถานภาพทางสังคม (Status) มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยส่งเสริมการพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรม เนื่องจากฐานะทางสังคมของแต่ละบุคคลจะมีผลต่อการรับรู้ตนเองและการรับรู้ในบุคคลอื่น เช่น ผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชาจะต้องมีความเข้าใจฐานะทางสังคมซึ่งกันและกัน เป็นต้น

๔. สัมพันธภาพในครอบครัว (Family relation) มีความสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นพื้นฐานให้บุคคลมีสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นๆ และช่วยให้คนเรียนรู้และขัดเกลารูปแบบพฤติกรรม และมีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมในแง่การยอมรับ การให้รางวัล และการชมเชย เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรมของบุคคลทั้งสิ้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับการหลักการ หรือแนวคิดในการพัฒนาพฤติกรรมตามหลักการแห่งพุทธปรัชญาเถรวาทและตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์นั้น มีรายละเอียดที่จะต้องกล่าวถึงดังนี้

๔.๔.๑ ทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า การที่บุคคลจะมีแนวคิดในการปรับเปลี่ยนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมของตนเองนั้น “การรู้จักตนเอง” มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการพัฒนาพฤติกรรมเป็นการพัฒนาพฤติกรรมตนเอง การที่จะพัฒนาตนเองได้ดีและถูกต้องนั้นจะต้องรู้จักตนเองเสียก่อนว่า ตนเองมีจุดเด่นจุดด้อยอย่างไรแล้วจึงหาทางแก้ไขในส่วนที่เป็นจุดด้อยนั้น

หลักการในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ตามคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นสามารถยกมาอธิบายได้หลายแนวด้วยกัน แต่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยขอนำหลักการพัฒนาและปรับปรุงพฤติกรรมที่เรียกว่า “ไตรสิกขา”^{๓๖} มาอธิบายตามลำดับดังนี้

การพัฒนาพฤติกรรมของคนให้มีความสมบูรณ์นั้นจะต้องครบพร้อมทั้ง ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้เน้นให้เห็นทั้ง ๓ ด้านแห่งการดำเนินชีวิต เป็นระบบไตรสิกขาได้ ศีล สมาธิ ปัญญา แนวทางในการพัฒนาเฉพาะที่พึงพัฒนาในแต่ละด้านพอเป็นตัวอย่าง ได้ดังนี้

^{๓๖} วจ.ติก.(ไทย) ๒๐/๕๑/๓๑๕-๓๒๐.

ก. การพัฒนาพฤติกรรมระดับศีล

การพัฒนาในระดับนี้เป็นการพัฒนาพฤติกรรมหรือการพัฒนาตนเองและสังคม ถ้าบุคคลมีพฤติกรรมที่ดีย่อมเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและยังช่วยให้ปัญญาออกงาม อย่างน้อยเพียงพัฒนาพฤติกรรมให้เกิดความเคยชินกับการไม่เบียดเบียนตน ซึ่งเป็นการสร้างบุคลิกภาพหรือพฤติกรรมที่สร้างสรรค์ก็ถือได้ ดังตัวอย่างขั้นตอนในการพัฒนาพฤติกรรม ต่อไปนี้

๑) การพัฒนาพฤติกรรมตนเองโดยทั่วไป ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่พฤติกรรมเคยชิน โดยใช้แบบอย่างที่ดีมีวินัย และวัฒนธรรม เพราะถ้าพฤติกรรมเคยชินที่ไม่ถือถือเกิดขึ้น แล้วจะแก้ไขได้ยาก เช่น ความเคยชินในการใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การสร้างพฤติกรรมเคยชินจึงเป็นจุดเน้นข้อแรก โดยจุดเน้นนี้ก็โยงไปหาเป้าหมายแรกคือ เด็กสำหรับคนโตแล้วก็ต้องพยายามปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ได้เท่าไรก็เท่านั้น แต่สำหรับเด็กแล้วต้องทำให้ได้ทั้งในบ้านและในโรงเรียน โดยเอามาจัดเข้าให้เป็นระบบวินัยแห่งชีวิตประจำวัน โดยเน้นที่ครอบครัวก่อนให้เป็นของติดตัวและประพฤติเป็นประจำทุกวัน ต่อไปในระยะยาวถ้าสำเร็จก็จะลงตัว ยึดตัวเป็นเป็นวิถีชีวิตของสังคมจนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรม เมื่อจริยธรรมลงตัวกลายเป็นวัฒนธรรมแล้ว การพัฒนาบุคลิกภาพที่ยั่งยืนก็สำเร็จได้

๒) การพัฒนาพฤติกรรมในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพอีกระดับหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละบุคคล นั่นคือ ต้องมีอาชีพที่สุจริตหรือสัมมาอาชีพะเป็นการหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ไม่เบียดเบียนก่อเวรภัยทำลายผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เป็นการหาเลี้ยงชีพที่ช่วยแก้ปัญหา สร้างสรรค์ถือถือศีลสังคมและธรรมชาติ ข้อสำคัญต้องให้พฤติกรรมในการประกอบอาชีพเป็นไปในแนวทางที่มุ่งให้เกิดผลที่เป็นวัตถุประสงค์ของวิชาชีพนั้นๆ อย่างแท้จริง พร้อมทั้งใช้พฤติกรรมในการประกอบอาชีพนั้นเป็น โอกาสหรือเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีของตัวบุคคลผู้นั้นเอง

๓) การพัฒนาพฤติกรรมในการบริโภค (พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ)เช่น การ ใช้จ่ายซื้อหา การเตรียมอาหาร การกำจัดของเสียทิ้งขยะ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมมาก ดังนั้นจึงควรฝึกฝนพัฒนาตนให้มีบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ เพราะพฤติกรรมที่ดีๆ ทั้งหมดจะช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิต และถือถือศีลสิ่งแวดล้อม เช่น ความรู้จักประมาณในการบริโภค การซื้อหาปัจจัยสี่และสิ่งของเครื่องใช้โดยมุ่งเอาคุณค่าแท้ เช่น การไม่เสพล้างเสพลัดดินเมาเป็นต้น

๔) การพัฒนาพฤติกรรมในการแสวงหาความสุข คนที่มีความบกพร่องทางด้านจิตใจไม่พัฒนามักแสวงหาความสุขด้วยการเบียดเบียน ก่อทุกข์หรือหรือให้ทุกข์แก่ผู้อื่น และมีความเห็นแก่ตัว พยายามทำลายสิ่งแวดล้อม ดังนั้น บุคคลจึงควรมีการพัฒนาจิตใจให้รู้จักหาความสุขด้วยพฤติกรรมที่เป็นไปในทางถือถือศีล ความสุขที่อิงอยู่กับธรรมชาติให้มากที่สุดซึ่งถือว่าเป็นการ

แสวงหาความสุขแบบประสานสมดุลไม่พึ่งพึ่งวัตถุมากเกินไป นอกจากนี้บุคคลควรแสวงหาความสุขด้วยการให้ความสุขแก่บุคคลรอบข้าง ซึ่งจะต้องอาศัยการพัฒนาพฤติกรรมอันเป็นบุคลิกภาพที่เกี่ยวข้องอยู่ภายในให้สูงขึ้น จึงจะแสวงหาความสุขในระดับนี้ได้

๕) การพัฒนาพฤติกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ คือ ถ้ามีเป้าหมายสัมพันธ์อยู่ที่วัตถุมากเกินไป เป็นความสัมพันธ์ในแง่ของการแสวงหาและการเสพ พฤติกรรมของบุคคลก็จะโน้มเอียงไปในทางเบียดเบียนได้มาก การพัฒนาพฤติกรรมในระดับนี้จะต้องมีจุดหมายอยู่ที่การให้เกิดความสมดุลกับวัตถุไม่มุ่งแต่จะเอาฝ่ายเดียว แต่ให้มีการให้ด้วยคุณภาพก็จะเกิดทั้งชีวิตและสังคม การเบียดเบียนก็จะลดน้อยลงมีแต่ความเกื้อกูลกันและกัน

ข. การพัฒนาพฤติกรรมขั้นจิตใจ

เนื่องจากจิตมีเจตน์จำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตใจที่มีความสุขก็จะส่งผลให้มีบุคลิกภาพที่ดี ดังนั้นจึงควรจะมีแนวทางในการพัฒนาจิตใจดังต่อไปนี้

๑) บทบาทของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ คนเลี้ยงดู ครูอาจารย์ จะต้องช่วยปลูกจิตสำนึกในทางที่จะก้าวเข้าไปร่วมสร้างสรรค์แก่เด็กในลักษณะที่เป็นสื่อ นำความรู้สึก และทำที่แห่งความรักชื่นชมปรารถนาดี เป็นมิตร และสร้างความรู้ ความเข้าใจตามที่เป็นจริง เพื่อที่เด็กและเยาวชนเหล่านี้จะได้พัฒนาบุคลิกภาพรวมไปถึงพฤติกรรมทั้งหมดไปในทิศทางที่ถูกต้อง จึงเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัว และสถาบันทางสังคมจะต้องช่วยกันอบรมขัดเกลา ด้วยการวางหลักเกณฑ์หรือหาวิธีการอันเหมาะสมในการฝึกฝนพัฒนา

๒) สภาพแวดล้อมกับการพัฒนาพฤติกรรม สภาพแวดล้อมถือว่ามิมีบทบาทสำคัญอยู่มิใช่น้อยต่อการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล เพราะสังคมปัจจุบันอยู่ภายใต้ระบบแข่งขันหาผลประโยชน์ สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ ย่อมจะเป็นตัวช่วยหล่อหลอมสภาพจิตใจคิดที่จะเอา เกิดความรู้สึกแบบหวาดระแวงเป็นปฏิกิริยา โดยมองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่ง ดังนั้นจะต้องถ่วงดุลจิตที่คิดจะได้จะเอาด้วยการตั้งจิตคิดจะให้ ซึ่งจะเป็นตัวนำจิตให้เกิดความสนใจต่อสุขทุกข์ของผู้อื่น เกิดความเร้าใจ เห็นใจเพื่อนมนุษย์ ทำให้เกิดการพัฒนาเมตตา กรุณา มุทิตา ขึ้นมาโดยวิถีธรรมชาติ และด้วยการพัฒนาพฤติกรรมในการให้เข้ามาควบคุมก็ทำให้การให้ กลายเป็นความสุขที่ทุกคนพึงปรารถนา

๓) ธรรมชาติกับการพัฒนาบุคลิกภาพ ในทางพุทธศาสนามักสอนให้บุคคลรู้จักมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การรักษาธรรมชาติ และการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นไปเองตามกระบวนการของเหตุปัจจัยตามธรรมดา โดยไม่ต้องรีบร้อนและเป็นผลดีทั้งแก่ชีวิตจิตใจของคนต่อสิ่งแวดล้อมถ้าหากมีชีวิตใกล้ชิดหรือไม่เห็นห่างจากธรรมชาติจนเกินไป

๔) ความสันโดษ เป็นการพัฒนาพฤติกรรมรวมไปถึงบุคลิกภาพอย่างชาญฉลาดและมีจุดหมายโดยรู้จักพอใจเป็นสุขได้ง่ายด้วยวัตถุทรัพย์สินสิ่งเสพลิงบริโภคนเท่าที่ตนมีตนได้ ซึ่งหามาได้ด้วยความเพียรพยายามของตนโดยสุจริตชอบธรรม ไม่ใช่สันโดษอย่างเลื่อนลอย ไม่ต้องสูญเสียเวลา แรงงาน และความคิดไปกับการมัวเมาและวุ่นวายตามหาสิ่งเสพลิงบำเรอตัว แต่เอาเวลาแรงงาน และความคิดที่สงวนไว้ได้นั้นไปทุ่มเทให้กับการพัฒนาชีวิตของตน ทำแต่สิ่งที่ดีงาม ทำหน้าที่การทำงาน ทำการสร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นกุศลธรรมทั้งหลายซึ่งจะทำให้ได้ทั้งความสุขระดับเสพลิงอย่างพอประมาณ ทั้งความสุขทางจิตใจที่ประณีตสูงขึ้นไปจากงานที่สัมฤทธิ์ผล เป็นต้น ทั้งการไม่ทำลายทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อมด้วยการเสพลิงบริโภคนมากเกินไปจนความจำเป็นและทั้งยังเป็น การเกื้อกูลแก่สังคมไปพร้อมกัน

๕) ศักยภาพของมนุษย์กับการพัฒนาพฤติกรรม ในการที่จะมีความสุขและมีอิสรภาพของชีวิตไว้โดยมีสติสัมปชัญญะ ไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้ชีวิตและความสุขของตนต้องไปขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพลิงบริโภคนมากเกินไป มนุษย์สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตและความสุขของตนไว้ได้ อย่างน้อยสามารถมีท่าทีความรู้สึกต่อวัตถุสิ่งเสพลิงพุ่มเฟือยทั้งหลาย โดยวางท่าทีว่า “มีก็ดี ไม่มีก็ดี” หรือพัฒนาไปถึงขั้น “มีก็ได้ ไม่มีก็ได้” ถ้าถือศีล ๕ ศีล ๘ หรือรักษาอุโบสถ ศีล ๒๒๗ ของพระภิกษุก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ ตลอดจนจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองในการมีความสุขอันประณีตเป็นอิสระ ที่ไม่ต้องอาศัยสุขจากสิ่งเสพลิงที่เรียกว่านิรามิสสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนมีช่องทางที่จะมีความสุขได้มากมายหลายมิติเลือกความสุขได้ตามใจปรารถนาโดยที่สุขยิ่งสูงขึ้นไปยังเป็นคุณแก่ตนเอง เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและเอื้อต่อสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้นไป ทั้งนี้อาจจะต้องอาศัยการพัฒนาปัญญามาเป็นตัวรับควบคุมไปด้วย จึงจะสามารถพัฒนาตนเองให้มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามสมบูรณ์ได้

๖) อุดมคติกับการพัฒนาบุคลิกภาพให้ดำเนินไปอย่างมีเป้าหมายที่ดีงาม มีความรับผิดชอบ มีความเพียรพยายามขยันอดทน ความมีสติมีสมาธิในการประกอบหน้าที่การทำงาน ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งที่ดีงามทำให้เกิดการพัฒนาชีวิตของตนเองและสังคมสืบไป

ค. การพัฒนาขั้นปัญญา

การพัฒนาปัญญาถือว่ามีผลต่อบุคลิกภาพและพฤติกรรมโดยตรง เนื่องจากปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกอย่างทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัว และเป็นตัวนำไปสู่จุดหมายแห่งอิสรภาพและสันติสุข ดังนั้น จะต้องมีการพัฒนาปัญญาควบคู่กับแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมระดับศีล ระดับจิตใจ (สมาธิ) โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทำให้เกิดเป็นรูปธรรม แนวทางในการพัฒนาปัญญามีดังนี้

๑) การพัฒนาปัญญาตามแนวทางของโยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำไว้ในใจอย่างแบบคยหรือการคิดอย่างถูกวิธี รู้จักคิดเป็น คิดอย่างมีระบบระเบียบ คือพิจารณาสิ่งทั้งหลายโดยมองตามสิ่งนั้น ๆ โดยวิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการมี ๑๐ วิธี คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหา วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ (รู้เท่าทันความเป็นธรรมดา) วิธีแบบอริยสัจ(แก้ปัญหา) วิธีคิดแบบค้นหาจุดมุ่งหมาย วิธีคิดแบบหาคุณและโทษ (หาทางออก) วิธีคิดแบบหาคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม(การใช้สอยบริโภค) วิธีแบบปลุกเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน วิธีคิดแบบครอบคลุมถ้วนหรือหาเหตุผล สืบสาวหาตลอดสาย โดยไม่เอาความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ตัณหา อุปาทานเข้าตัดสติใจ เป็นวิธีแห่งปัญญา

การคิดลักษณะใดลักษณะหนึ่งในลักษณะนี้ถือว่าเป็นกระบวนการการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งการคิดครั้งหนึ่งๆ อาจจะมีเพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรืออาจจะครบทั้ง ๔ ลักษณะ การคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้เกิดจากการฝึกฝน อบรม และพัฒนาความคิดอย่างถูกวิธีเป็นวิธีการแห่งปัญญา

๒) การพัฒนาพฤติกรรมในการประพฤติปฏิบัติ การพัฒนาในระดับนี้ควรจะเป็นไป ด้วยความรู้ความเข้าใจ รู้เหตุผลและคุณค่าหรือประโยชน์ นอกจากเป็นการพัฒนาปัญญาแล้วยังทำให้เกิดความพอใจเต็มใจและตั้งใจทำ เกิดผลดีทางจิตใจ ทำให้เกิดบุคลิกภาพที่มั่นคง การพัฒนาปัญญาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจศิลปะวิทยาการ ทางวิชาชีพ และพัฒนาปัญญาให้มีการรับรู้ ความรู้ เรียนรู้ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง การวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาวริสุทธิ์ไม่ใช่ด้วยกิเลส เป็นปัญญาที่รู้จักเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงและตามเหตุปัจจัย รู้ทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จในการพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญาอื่นๆ ขึ้นไป รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำใจให้เป็นอิสระที่แท้จริงจิตใจไม่ถูกยึดมั่นในสิ่งทั้งหลาย ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส

การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักคำสอนในทางพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลจะต้องพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงปัญญาควบคู่กันไป และเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกันทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา ให้มีความแข็งแรง มั่นคง เบิกบาน มีความรู้เท่าทันในทุกๆ จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาตามหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกๆ ด้านของชีวิตมนุษย์ จากที่กล่าวมาพอสรุปแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ ๘

แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักการและแนวทาง	แบบแผนของพฤติกรรม	ผลที่เกิดจากพฤติกรรม
๑) รู้หลักคำสอน ๒) มีความเชื่อที่ถูกต้อง ๓) มีความคิดที่เป็นกุศล ๔) มีความเห็นเป็นสัมมาทิฐิ ๕) มีค่านิยมในขอบเขตแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ๖) มีความฉลาดคิดฉลาดพูด ฉลาดในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรม	๑) ทางกาย เป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียน สุจริต ชอบธรรม ๒) ทางวาจา งาม เว้น วาจาทุจริต ๓) ทางใจ ประกอบด้วย กุศล เกื้อกูล เมตตา มีความปรารถนาให้ตนและผู้อื่นพ้นจากทุกข์	การแสดงออกทางกาย วาจาใจ ย่อมเป็นไปในทางเกื้อกูล ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนทั้งแก่ตนเอง ผู้อื่น รวมไปถึงสภาวะแวดล้อมทั้งหมด สร้างสรรค์ มีความปรารถนาดีต่อกัน ก่อให้เกิดความสงบสุข และเข้าถึงความจริงสูงสุด ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นคือ พระนิพพาน

หากพิจารณาจากตารางข้างบน จะพบว่าแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีหลักการที่บุคคลยึดถือที่จะส่งผลให้เกิดแบบแผนพฤติกรรมของบุคคล และแบบแผนแห่งพฤติกรรมนี้ก็ส่งผลไปยังการแสดงออกทั้งหมด และกลับย้อนไปหาหลักการอีก โดยการพัฒนาตามหลักการนี้จะต้องย้อนมองไปดูถึงหลักการที่บุคคลนั้น ๆ หรือสังคมยึดถืออยู่ว่าเป็นตัวหล่อหลอมบุคลิกภาพ ให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์หรือไม่ แต่ถ้าหากว่าผลออกมาไม่ดี ก็ต้องกลับไปเริ่มต้นพัฒนาใหม่โดยตรวจสอบที่หลักการ หมายถึงหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาททั้งหมด แล้วกำหนดรูปแบบหรือแบบแผนพฤติกรรมอีกครั้งแล้วประเมินผล ดังนั้น กระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพโดยมีหลักการอันเป็นหลักคำสอนเป็นตัวกำหนดนี้สามารถพัฒนา ปรับปรุง แก้ไขอยู่เสมอโดยยึดหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลัก

การพัฒนาบุคลิกภาพของมนุษย์ไปสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งในระดับโลกียะจนสูงส่งถึงระดับโลกุตตระ แนวความคิดนี้มีอยู่แล้วในคำสอนของพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่เป็นแนวคิดในพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะเป็นสากลที่เข้ากันได้กับแนวคิดในศาสนา กระแสความคิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพอีกด้วย หลักคำสอนในเรื่องนี้ทำให้เห็นทรรศนะที่ไฉมมองคนของพุทธปรัชญาเถรวาทว่า ให้ความสำคัญแก่ปัจเจกชนในการปรับปรุงพฤติกรรม ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ลืมที่จะกล่าวถึงสังคมที่อยู่ในวงกว้างออกไป เป็นการวางหลักการในการพัฒนาพฤติกรรมให้ตรงความเป็นจริงยิ่งขึ้น อีกทั้งเปิดใจกว้าง ยอมรับทั้งส่วนดีส่วนด้อยในความเป็นปัจเจกชนและบุคคลอื่น ๆ อย่างมีเหตุผล หลักการนี้ถือว่าการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนให้มีฐานที่มั่นคงให้แก่พฤติกรรม บุคลิกภาพ รวมไปถึงสุขภาพจิตที่มั่นคง แข็งแรง เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์มีความหลากหลาย การศึกษาหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาทช่วยให้เราได้รู้จักพฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์ รู้จักตัวเอง คนใกล้ชิดคนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องทางสังคมทั้งในครอบครัวและในกิจกรรมการงาน ตลอดจนแผ่กว้างไปถึงเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ซึ่งจะเป็นหนทางอีกหนทางในการแก้ปัญหาของมนุษย์ ทั้งโดยส่วนตัวและส่วนรวมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่หันเข้ามาศึกษาหลักธรรมและนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผล อย่างมหาศาลทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมส่วนรวม

๔.๔.๒ ทรรศนะของซิกมันด์ ฟรอยด์

จากการศึกษาจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ พบว่า ฟรอยด์ได้กล่าวถึงเรื่องพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งโดยส่วนมากเป็นการเน้นแนวทางพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลตั้งแต่เด็ก และเน้นความขัดแย้งในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยฟรอยด์ได้อธิบายถึงหลักการพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลออกเป็น ๒ แบบ^{๓๘} คือ อธิบายในลักษณะทฤษฎีพัฒนาการ และทฤษฎีพลังแห่งบุคลิกภาพ โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ก. พฤติกรรมในลักษณะของทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการ

การพัฒนาพฤติกรรมรูปแบบนี้ ฟรอยด์ได้อธิบายว่า พัฒนาการในวัยแรก ๆ ของชีวิตมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพเมื่อโต โดยลักษณะที่ปรากฏในเด็ก เช่น วิธีการปรับตัว การแก้ปัญหาในเด็ก

^{๓๘}M.W. Padmasiri De Silva, **Buddhist and Freudian Psychology**, p 126.

อาจติดตัวเด็กไป (Fixation) กลายเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพและส่งผลต่อพฤติกรรมเมื่อโต^{๓๕} ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์และวุฒิภาวะ ลักษณะของ Fixation นี้อาจเกิดเฉพาะลักษณะใดลักษณะหนึ่งของบุคลิกภาพ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นทั้งหมดของบุคลิกภาพก็ได้

แนวคิดในเรื่องนี้ของ فروยด์ เป็นการอธิบายบุคลิกภาพและพฤติกรรมในลักษณะของการเจริญเติบโต และมีพัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่วัยทารกไปจนโต ถือว่าพัฒนาการที่เกิดขึ้นในวัยแรกของชีวิตจะเป็นผลให้เกิดโครงสร้างของบุคลิกภาพภาพที่คงอยู่^{๓๖} จะมีการเปลี่ยนแปลงได้น้อยและเปลี่ยนแปลงยากในภายหลัง ลักษณะที่ปรากฏในเด็กย่อมเป็นลักษณะของผู้ใหญ่วันหน้าได้มาก ทฤษฎีนี้เชื่อว่าบุคลิกภาพของมนุษย์พัฒนาขึ้นเป็นขั้น ๆ ไป

การพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพที่ราบรื่นในตลอดทุกขั้น นำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่เรียกว่าบรรลุถึงอัตลักษณ์แห่งตน (Identity)

ในการพัฒนาไปตามลำดับขั้นนั้น ถ้าหากอุปสรรคเกิดขึ้น นับว่าเกิดภาวะวิกฤตขึ้นแล้ว มีผลทำให้เกิดการชะงักงัน (Fixation) บุคคลไม่สามารถจะพัฒนาผ่านขั้นและบรรลุวุฒิภาวะในด้านใดด้านหนึ่ง หรืออาจมีการหลงเหลือของขั้นติดอยู่จนโตเป็นบางส่วน เช่น คนที่มีได้รับความสมปรารถนาในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อโตขึ้นก็มักจะมีความกระหายทำในสิ่งนั้น บุคคลที่ขาดความรักในวัยเด็ก ครั้นเติบโตขึ้นก็มักจะจิตใจหลงใหลมกมายช้ำชากอยู่กับเรื่องรักจนเกินขนาด อย่างไรก็ตาม การชะงักงันนี้เกิดเป็นเรื่องราวเท่านั้น ในด้านอื่นๆ บุคคลก็งอแงตามปกติ

ลักษณะทฤษฎีพัฒนาการนี้ فروยด์เชื่อว่ามีลักษณะของบุคลิกภาพด้านนิสัยที่ฝังติดตั้งแต่เด็กจนกระทั่งผู้ใหญ่^{๓๗} ลักษณะฝังติด(Fixation) และพฤติกรรมของบุคคลแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ พฤติกรรมแบบงูใจหรือพฤติกรรมแบบย้ำทำ และพฤติกรรมแบบชอบแสดงอำนาจเผด็จการ

๑) **พฤติกรรมแบบงูใจหรือพฤติกรรมแบบย้ำทำ (Compulsive Personality)** เป็นลักษณะพฤติกรรมที่เจ้าตัวมีแนวโน้มจะกระทำทั้ง ๆ ที่รู้ตัวอยู่ว่าไม่ควรทำ แต่ก็มักหักห้าม

^{๓๕}พัฒนาการของพฤติกรรมและบุคลิกภาพนั้น فروยด์ได้กล่าววชีวิตในวัยเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระยะห้าปีแรกเป็นช่วงที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเป็นไปของพฤติกรรมและบุคลิกภาพ ถ้าการพัฒนาผ่านขั้นตอนต่างๆ (oral, anal, phallic, latency, genital) ไปอย่างราบรื่นเด็กก็จะสร้างบุคลิกภาพและพฤติกรรมที่เป็นปกติและถาวรขึ้นมา มีเอกลักษณ์(identity) ของตนเอง แต่ถ้าขั้นตอนของการพัฒนาเกิดมีอุปสรรคในเรื่องใดก็ทำให้เกิดการชะงักงัน และเด็กจะติดอยู่กับเรื่องนั้นจนแม้เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ตาม เรียกว่า Fixation.

^{๓๖}ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ในแนวทางการพัฒนาพฤติกรรม فروยด์เน้นถึงการพัฒนาที่สืบเนื่องมาตั้งแต่วัยเด็กระยะต้นๆ ยังผลให้โครงสร้างบุคลิกภาพมีลักษณะที่เรียกว่าคงที่ถาวร.

^{๓๗}Ibid.,p.126.

ใจตนเองไม่ได้ ลักษณะเช่นนี้ได้รับอิทธิพลมาตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งมีศูนย์ความพอใจอยู่ที่ส่วนต่าง ๆ ตามขั้นพัฒนาการ ศูนย์ความพอใจตามขั้นพัฒนาการตามแนวความคิดของ فروยด์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและบุคลิกภาพ มี ๕ ขั้นตอนด้วยกันได้แก่ Oral, Anal, Phallic, Latency หรือ Latent และ Genital Stage فروยด์อธิบายว่าพัฒนาการทางพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลดำเนินไปตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่เรียกว่า Psychosexual Stage ๕ ขั้น فروยด์ได้ชี้ให้เห็นว่า ทารกเริ่มรู้จักใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อความสำราญต่าง ๆ ได้แก่บริเวณปาก อวัยวะขบถ่าย และอวัยวะสืบพันธุ์ตามลำดับ จึงได้เรียกชื่อขั้นแห่งพัฒนาการของเด็กตามชื่ออวัยวะเท่านั้น

บุคคลในวัยตั้งต้น (Early Childhood) คือ เด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุประมาณ ๕-๖ ขวบ มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมพื้นฐานไปจากครอบครัว และมีพัฒนาการทางสัญชาตญาณเป็นจุดเด่นสัญชาตญาณในที่นี้ فروยด์แบ่งอยู่ที่ Sexual Instincts เป็นส่วนใหญ่ จึงได้แบ่งขั้นแห่งความเจริญของบุคคลในวัยเด็กตามขั้นแห่งความตั้งใจทางเพศของเด็ก ดังต่อไปนี้

(ก) ขั้นความพอใจที่ปาก (Oral Stage) หรือระยะช่องปากเป็นระยะที่ใช้ปากนับแต่แรกเกิดจนถึง ๑ ขวบ (ขวบแรกของชีวิต) ความสุข ความพอใจ อยู่ที่การได้ ดูด อม กลืน ได้ใช้ปากในลักษณะต่างๆ เช่น ดูดนม ดูดนิ้วมือ อมสิ่งต่างๆ ถ้าตอนเป็นเด็กถูกห้ามถูกควบคุมมากเกินไป ความต้องการทางปากไม่ได้รับการตอบสนอง ไม่ได้ดูดนมเมื่อเด็กต้องการถ้าพัฒนาการในขั้นนี้ถูกขัดขวางการตอบสนองความสุข อาจเกิดลักษณะพฤติกรรมแบบ Oral Character เพื่อชดเชยเมื่อโตขึ้น คือมีพฤติกรรมที่เป็น Oral Behavior มากเกินไป เช่น กินจุบกินจิบ พุดมาก จีบปากกัด ชอบต่อเสียด เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นมากจะหันเข้าหาการกินเป็นที่ตั้ง เช่น ชอบดื่มนม สูบบุหรี่ เคี้ยวหมากฝรั่ง ขบเมล็ดแดงโม ชอบนินทาว่าร้าย เด็กอาจเกิดความไม่ไว้วางใจ และมีเจตคติไม่ดีต่อโลก บุคลิกภาพที่พัฒนาขึ้นมาอาจออกมาในรูปชะงักงันในขั้นนี้ เช่น จะตะกตะ โลภมาก ก้าวร้าวทางปาก เช่น พุดจาเสียดสี บุคลิกภาพแบบนี้เรียกว่า Oral Personality

(ข) ขั้นความพอใจที่ทวารหนัก หรือขั้นอวัยวะขบถ่าย (Anal Stage) เกิดในบุคคลระยะอายุขวบที่ ๒ (๑- ๒ ขวบ) ศูนย์ความสุขความพอใจอยู่ที่ได้ขบถ่ายตามใจชอบ ถ้าให้กลืนไว้ฝึกให้ขบถ่ายเป็นเวลา ฝึกหัดเรื่องการขบถ่ายด้วยการบังคับลงโทษด้วยวิธีอันรุนแรง ถ้าเข้มงวดมากเกินไป จู้จู้จุกจิกเกินไป ในเรื่องการฝึกหัดให้ขบถ่าย พัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพอาจแสดงออกในรูปคือร้อนไม่ยอมทำาง่าย ๆ อาจกลายเป็นคนเหนียวแน่น ไม่แบ่งปันอะไรให้ใครง่ายๆ ประหยัด ไม่สุรุ่ยสุร่าย เป็นคนกระหมัดกระแห่ม ขี้เหนียว ชอบสกปรกและเอะอะ หรือมีจะนั้นก็สะอาดจัดเกินไป เป็นกังวลในเรื่องความสะอาด บางรายถึงกับต้องล้างเหรียญทุกอันที่ได้มาเพื่อให้แน่ใจว่าไม่มีเชื้อโรค และเจ้าระเบียบจนเกินพอดีไป พิถีพิถันในการแต่งกาย เป็นนิสัยติดตัวไป เรียกลักษณะพฤติกรรมเหล่านี้ว่า Anal Character หรือ Anal Personality

(ก) ขั้นความพอใจที่อวัยวะเพศ หรือขั้นอวัยวะสืบพันธุ์ (Phallic Stage) เป็นระยะที่เริ่มสนใจอวัยวะเพศ ในระยะ ๓-๕ ขวบ มีความสนใจอวัยวะสืบพันธุ์ มีความสุขและมีความพอใจที่ได้จับต้อง ลูกคลำอวัยวะเพศของตนเอง มีลักษณะพฤติกรรมแบบ Oedipus Complex^{๔๒} คือ มีจิตผูกพันรักใคร่เพศตรงข้าม ผู้เป็นพ่อหรือแม่ของตน^{๔๓} ถ้าเด็กถูกห้ามเล่นห้ามจับอวัยวะเพศอย่างเข้มงวด และถูกลงโทษอย่างรุนแรงเมื่อคือดั่งฝ่าฝืน โตขึ้นอาจจะชดเชยในเรื่องเพศมากเกินเลยไป เช่น แสดงออกในทางความต้องการทางเพศมากเกิน ไป หรือคิดพ่อติดแม่ไปจนกระทั่งโต

(ง) ขั้นชอบทำอะไรตามลำพัง หรือเด็กในระยีก่อนวัยรุ่น (Latency Stage) พฤติกรรมประเภทนี้มักจะแสดงออกมาในช่วงอายุ ๖ ขวบขึ้นไป จนเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น^{๔๔} เป็นระยะที่เริ่มแสวงหาบทบาทที่เหมาะสมกับตนเอง ค่อยๆ แยกตัวออกจากพ่อแม่ จะพอใจเมื่อได้เรียนรู้โลกภายนอก^{๔๕} เริ่มเลียนแบบพ่อหรือแม่ตามเพศของตน เป็นขั้นเริ่มมีค่านิยม เจตคติ ฝึกละและพัฒนาทักษะ พัฒนากิจกรรมการเคลื่อนไหว สถิติปัญญา ความรู้ ความคิด การปรับตัวทางสังคม อยากรู้อยากเห็น จะชอบเที่ยว ชอบเล่นกับเพื่อนๆ ในวัยเดียวกัน มีความสุขถ้าได้เล่นกับเพื่อนๆ เพื่อนมีความหมายแก่ชีวิตประจำวันมาก บุคคลในวัยนี้ถ้าได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมดีเท่ากับเป็นการปูรากฐานที่ดีให้เด็ก ถ้าได้เลียนแบบบทบาททางเพศผิดไปจากเพศของตน อาจได้พฤติกรรมแบบกะเทยติดตัวมา

ฟรอยด์เชื่อว่าเมื่อบุคคลอายุได้ประมาณ ๖ ขวบ ก็ควรจะสามารถสะกดกลั้น (Repress) ความรู้สึกทางเพศที่เกี่ยวกับปาก อวัยวะขบถ่าย และอวัยวะสืบพันธุ์ได้ตามลำดับ เป็นระยะเรื่อย พฤติกรรมอยากหาความสัมพันธ์ ถูกสะกดกลั้นให้จมลงไปในจิตไร้สำนึกโดยสิ้นเชิง จึงเรียกระยะต่อจากวัยเริ่มต้นว่า Latency เพราะถือว่าความรู้สึกทางเพศถูกบังคับให้ลงไปกบดานอยู่ในส่วนลึกของจิต จะโผล่ขึ้นมาอีกทีก็เมื่อย่างเข้าสู่วัยรุ่น

(จ) ระยะเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น^{๔๖} หรือระยะรัก และพอใจในเพศตรงข้าม (Genital Stage) เป็นระยะของการแสดงออกทางเพศ และสนใจเพศตรงข้าม คือตั้งแต่วัยรุ่นถึงวัยผู้ใหญ่ การสร้างบุคลิกภาพ ก่อรูปมาตั้งแต่ระยะ ๑ เรื่อยมา มาถึงขั้นนี้เพียงพัฒนาขึ้นเท่านั้น และสิ่งที่เพิ่มขึ้นมา

^{๔๒}Oedipus คือ เด็กชายจะรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับพ่อ เด็กหญิงจะรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับแม่ ถ้าเด็กไม่สามารถหลุดพ้นจากปมนี้ไปได้ จะเป็นผลเสียต่อบุคลิกภาพของเขาอย่างมาก เพราะเมื่อโตขึ้นเขาจะไม่ยอมรับเพศของตัวเอง มีบุคลิกภาพเหมือนเพศตรงข้าม ที่เรียกว่า “เพศที่ ๓” หรือ “กะเทย”

^{๔๓}ลูกชายรู้สึกรักแม่มากกว่าพ่อ อาจถึงเกลียดพ่อ ลูกหญิงรักพ่อกว่าแม่อาจเกลียดแม่ด้วยซ้ำ

^{๔๔}วัยรุ่น โดยทั่วไปมักกำหนดว่าเริ่มเมื่ออายุ ๑๓ ปี ฉะนั้นก่อนวัยรุ่นคือ อายุ ๖ ขวบ ถึงก่อน ๑๓ ขวบ

^{๔๕}เป็นการแสวงหาความรู้นอกตัวเขา คือ หาจากสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เขาอยู่

^{๔๖}วัยรุ่น = Adolescence.

ได้แก่ ความพอใจที่ได้มีความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม รู้จักเพศตรงข้าม รักผู้อื่นปรับตัวให้เข้ากับเพศตรงข้าม ทำตนให้เป็นที่สนใจของเพศตรงข้าม เตรียมตัวและประพฤติตัวเป็นผู้ใหญ่ต่อไป

๒) พฤติกรรมแบบชอบแสดงอำนาจเผด็จการ (Authoritarian Personality)

พฤติกรรมแบบเผด็จการนี้มักจะชอบแสดงออกในทางที่จะมีอำนาจเหนือคนอื่น ชอบเยาะเย้ยถากถางคนอื่น รังเกียจบุคคลต่างพวก ชอบทำลาย ลักษณะที่ฝังจิตตัวคือ เคยถูกเลี้ยงดูแบบบีบบังคับควบคุม และมีความไม่พอใจมาก เก็บกดมาตั้งแต่เด็ก แล้วมาแสดงออกเมื่อตนเองเป็นอิสระจากพ่อแม่แล้ว^{๓๖} จะบังเกิดแก่บุคคลที่ถูกเลี้ยงดูแบบกดขี่ ควบคุม บังคับมากเกินไป เพราะในช่วงนี้เด็กคิดว่า พ่อแม่ผู้ใหญ่ใครๆ ไม่ต้องการตน จึงเกิดความเคียดแค้น จึงชัง อยากทำร้ายคนอื่น แต่ทำไม่ได้ ต้องเก็บกด (Repress) เอาไว้ ครั้นเมื่อโตขึ้น มีโอกาสจึงหาทางระบายออกบุคคลประเภทนี้มักมองคนอื่นในแง่ร้าย ใจแคบ หัวโบราณ ชอบแสดงอำนาจต่อบุคคลอื่น ชอบกล่าวร้าย ถากถางประทุษร้ายคนอื่น ชอบทำอะไรตามใจตนเองมีลักษณะของพฤติกรรมไปในทางเผด็จการ

เมื่อบุคคลเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกไปในทางความเป็นตัวของตัวเอง และเมื่อมีความเป็นตัวของตัวเองได้แล้วพฤติกรรมต่าง ๆ ก็จะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ จะมีความรู้สึกรักใคร่ สนทนากับผู้อื่นได้ คือ จะรู้คุณค่าของการมีเพื่อนร่วมใจ จะเป็นเพศเดียวกันหรือต่างเพศก็ตาม เมื่อบุคคลรู้จักความรักแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย เห็นอกเห็นใจกัน (Mutual Love) แล้ว เขาจึงจะสามารถช่วยเหลือร่วมมือกับผู้อื่นอย่างกว้างขวางต่อไปได้ เวลาบำเพ็ญประโยชน์เขาจะไปเพราะศรัทธา มิใช่หวังผลตอบแทน บุคคลที่บรรลุนิติภาวะเช่นนี้จึงจะมีคุณสมบัติเข้าไหนเข้าได้ด้วยความสุข และได้บำเพ็ญกรณียเพื่อมนุษยชาติตามสติปัญญา

ข. พฤติกรรมในลักษณะของทฤษฎีพลังแห่งบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพ คือภาพรวมแห่งพฤติกรรมของบุคคลทั้งพฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) ได้แก่กายกรรม และวจีกรรม และพฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) ได้แก่ มโนกรรม ถ้าบุคคลมีพฤติกรรมโดยภาพรวมอย่างมีจิตสำนึก มีเหตุผลตามความจริง ตามข้อมูล จะมีสุขภาพจิตดี (บุคลิกภาพเหมาะสม) ไม่ทำความเดือดร้อนให้ตนและผู้อื่น แต่ถ้าถูกจูงใจด้วยจิตใต้สำนึก จะมีสุขภาพจิตที่เป็นปัญหา ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

ดังนั้น พฤติกรรมในลักษณะทฤษฎีพลังแห่งบุคลิกภาพ ฟรอยด์เชื่อว่าร่างกายของมนุษย์เป็นระบบพลังที่ซับซ้อน ซึ่งได้พลังจากอาหารโดยเริ่มจากเป็นพลังกาย แล้วแปรสภาพเป็นพลังจิต ความต้องการเป็นพลังชีวิต ทำให้คนแสวงหาความสุขความพอใจจากส่วนต่าง ๆ ของ

^{๓๖} ประเสริฐ แสงหิรัญ, จิตวิทยาธุรกิจ, (พระนคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒.

ร่างกาย ความต้องการ (Motive) ไร้สำนึก(ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน) และพลังแห่งจิตสำนึก (ได้แก่ความรู้ตัว การพิจารณาข้อมูล ความจริง) เป็นตัวผลักดันบุคลิกภาพ โดยพลังทั้งสอง(พลังกายและพลังจิต)แปรเปลี่ยนกันไปได้โดยไม่ดับสูญ การใช้ความคิดเป็นการใช้พลังทางจิต พลังทางจิตนั้นได้มาจากพลังทางกายอีกที โดยมี Id และสัญชาตญาณเป็นตัวเชื่อมพลังทั้งสองอย่าง

บุคลิกภาพที่แสดงออกมาที่เป็นภาพรวมแห่งพฤติกรรมนั้น เกิดจากการทำงานร่วมกันของพลังทั้ง ๓ คือ Id, Ego และ Super – Ego หากพลังของ Id มีอำนาจสูงกว่า บุคลิกภาพของบุคคลนั้นก็จะเป็นแบบเด็ก ไม่รู้จักรโต เอาแต่ใจตนเอง เป็นคนหุนหันพลันแล่น ถ้าพลังของ Ego มีอำนาจสูงกว่า บุคลิกภาพของผู้นั้นจะเป็นคนมีเหตุผล เน้นความจริง เป็นนักปฏิบัติ ถ้าหากพลัง Super – Ego มีอำนาจมากกว่า บุคคลนั้นก็จะเป็นนักอุดมคติ เป็นผู้เคร่งในคุณธรรม เป็นนักทฤษฎี

ดังนั้น ในการปรับปรุงและพัฒนาบุคลิกภาพให้เป็นที่ประสงค์ของสังคมตามที่สนะของพรอยด์นั้น ดร.ประมวล ดิกลินสัน ได้สรุปเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า^{๔๔}

“สำหรับบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ คือความมี Ego เข้มแข็ง สามารถจัดการกับ Id ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยหลักแห่งความจริงเป็นที่ตั้ง และสามารถโน้มโน้ม Super- Ego ให้เข้าสู่หลักแห่งความจริง เพื่อให้เกิดการประสานประสานอย่างสนิทสนมในการดำเนินชีวิต”^{๔๕}

๔.๔.๓ ประเด็นที่คล้ายกันและแตกต่างกัน

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ พรอยด์ตามที่ได้กล่าวมาแล้วจะพบว่าทั้งสองแนวคิดมีความคล้ายกันและแตกต่างกันพอสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้

หากจะพิจารณาในประเด็นที่มีความคล้ายคลึงเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ พรอยด์แล้ว จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ โดยเฉพาะแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมระดับบุคลิกภาพหรือบุคลิกภาพที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมภายนอก ทั้งสองแนวคิดกล่าวเอาไว้ค่อนข้างชัดเจน คือ มีหลักการในการอธิบายถึงระดับขั้นของพฤติกรรมว่าในแต่ละระดับขั้นนั้นเป็นอย่างไร เมื่อมีพฤติกรรม

^{๔๔}รศ.ดร. ศรีเรือน แก้วกังวาน, ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ (รู้เขา-รู้เรา), พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖.

^{๔๕}ดูรายละเอียดใน ดร.ประมวล ดิกลินสัน, จิตพัฒนา : จิตวิทยาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๒๒๐-๒๓๐.

อย่างนั้นๆ แล้วควรมีหนทางหรือแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงได้อย่างไร พุทธปรัชญาเถรวาทเรียกการพัฒนาพฤติกรรมระดับนี้ “ศีล” คือ การสำรวมกาย วาจา รวมไปถึงบุคลิกภาพและพฤติกรรมทั้งหมด ให้เป็นไปในทิศทางที่ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่การเข้าถึงการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง นั่นคือการเข้าถึงพระนิพพาน ส่วนพรออยด์เรียกแนวทางนี้ว่า “ทฤษฎีพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรม” ซึ่งก็เป็นการกล่าวถึงพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรมของบุคคลเช่นเดียวกัน ซึ่งแนวทางการพัฒนาพฤติกรรมของพรออยด์นั้นก็เพื่อที่จะดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด คือ ให้บุคคลแต่ละคนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข เห็นอกเห็นใจกัน (Mutual love) และสามารถบำเพ็ญประโยชน์ขั้นสูงสุดแก่มนุษยชาติได้อย่างเต็มที่โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนเอง

ส่วนในประเด็นที่แตกต่างกัน ระหว่างแนวคิดเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมและบุคลิกภาพของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมุนด์ พรออยด์ น่าจะอยู่ตรงที่แนวคิดที่จะพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าจิตซึ่งอยู่ภายใน และก็มีผลต่อบุคลิกภาพและพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นอย่างยิ่ง นั่นคือ พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่จากภายใน (จิต) ออกมาสู่ภายนอกที่เป็นพฤติกรรม (ศีล) เมื่อทั้งสองทำงานประสานกันอย่างมั่นคงย่อมจะก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง (ปัญญา) และเข้าถึงความจริงอันเป็นอุดมคติสูงสุดในทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้ ซึ่งในประเด็นนี้พรออยด์ก็ได้กล่าวเอาไว้ในทำนองเดียวกัน แต่พรออยด์มักจะเน้นแนวคิดของเขาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ไปในทางบุคลิกภาพภายนอก และถึงแม้จะมีการกล่าวถึงจิตได้สำนึกหรือสิ่งที่อยู่ภายใน ที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการมุ่งอธิบายถึงว่าสิ่งเหล่านี้ดำเนินไปอย่างไร มีรูปแบบการทำงานอย่างไร เป็นต้นเท่านั้น โดยมีได้อธิบายไว้ชัดเจนว่าควรมีแนวทางในการพัฒนาจิตได้สำนึกเหล่านี้อย่างไร ในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมนี้ จึงเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาได้วางแนวทางไว้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งภายในภายนอก และตัวที่จะมาประสานองค์ประกอบภายในภายนอกนี้ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน เป็นต้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทและของซิกมันด์ ฟรอยด์ในวิทยานิพนธ์นี้ ได้ข้อสรุปว่า แนวคิดทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกัน แนวคิดทั้งสองแตกต่างกันในด้านพื้นฐานทางความคิด (Thought Basics) วิธีที่คิด (Method) วิธีในทางปฏิบัติ (Mean) และจุดหมายปลายทาง (Aim) รวมไปถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตในทางที่ดีงาม (Living Well) แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองดังกล่าวอาจสามารถศึกษาเทียบเคียงกันได้ เพื่อเป็นการเสริมในการทำความเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ หรือแม้แต่เพื่อเข้าใจชีวิตมนุษย์โดยรวมแนวคิดให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่การพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เป็นปัจเจกชนและสังคมในส่วนรวม และเพื่อเป้าหมายที่สำคัญนั่นคือสันติสุขสืบต่อไป โดยแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท และซิกมันด์ ฟรอยด์ พอสรุปได้ดังนี้

ก. พฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

พฤติกรรมในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การกระทำทั้งหลายที่มนุษย์แสดงออกมา ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และที่สืบเนื่องอยู่ในจิตใจ พฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมี ๓ ระดับ คือ

๑) **พฤติกรรมระดับศีล** เป็นการพัฒนาพฤติกรรมที่อยู่ภายนอกทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เขย่งขึ้นทั้งหลาย ด้วยการใช้อย่างที่ผู้มีวินัยและวัฒนธรรม เพราะถ้าบุคคลมีพฤติกรรมเขย่งที่ไม่ดี ย่อมเป็นการยากที่จะแก้ไขได้ในภายหลัง

๒) **พฤติกรรมระดับสมาธิหรือจิตใจ** เนื่องจากจิตใจเป็นสิ่งที่มิมีเจตน์จำนงเป็นตัวชี้นำ กำหนดพฤติกรรมภายนอก พฤติกรรมระดับนี้ถือว่ามีความสำคัญต่อพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์

เป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าพฤติกรรมระดับจิตใจหรือสภาพจิตใจมีความเป็นปกติ ก็ย่อมจะส่งผลต่อพฤติกรรมและบุคลิกภายนอกทั้งหมดให้ดีขึ้นไปด้วย

๓) **พฤติกรรมระดับปัญญา** พฤติกรรมระดับนี้มีผลต่อบุคลิกภาพในภาพรวมทั้งหมดของมนุษย์ เนื่องด้วยพฤติกรรมทั้งหมดของบุคคลมีการแสดงออกโดยขาดปัญญา พฤติกรรมที่แสดงออกไป ย่อมก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและสังคมได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลมีพฤติกรรมที่มีปัญญานำทาง พฤติกรรมก็จะถูกปรับจนทุกอย่าง ทั้งพฤติกรรมที่อยู่ภายนอกและภายในให้ลงตัวไม่ก่อให้เกิดโทษ แต่จะช่วยสร้างประโยชน์ทั้งให้แก่ตนเองและผู้อื่น พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เป็นไปในลักษณะสอดคล้องกับทำนองคลองธรรม ถูกต้องและดีงาม

การพัฒนาพฤติกรรมทั้ง ๓ ระดับนี้ให้เกิดความสมบูรณ์นั้น พุทธปรัชญาได้วางหลักการสำคัญเอาไว้คือ จะต้องปฏิบัติด้วยการพัฒนาจิตใจไปที่ละขั้นจนกว่าจะสิ้นกิเลส ด้วยการพัฒนาดนและสังคมตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา และอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่ต้องใช้เวลาในการสั่งสมจนกว่าจิตจะพัฒนา เข้าถึงภาวะที่สมบูรณ์สูงสุดคือ นิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนาพฤติกรรมที่แท้จริง การปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าว เป็นการขัดเกลาสภาพนิสัยของแต่ละบุคคล ทำให้จิตใจได้รับการขัดเกลาให้เบาบางจากกิเลสคือ ราคะ หรือโลภะ โทสะ และโมหะ ทำลายกิเลสขั้นหยาบด้วยศีล ทำลายกิเลสขั้นกลางด้วยสมาธิ และทำลายกิเลสขั้นละเอียดด้วยปัญญา การพัฒนาสมาธิกระทำได้โดยการปฏิบัติทางสมถะ และสมถะนี้เองเป็นพื้นฐานให้ก้าวไปสู่การพัฒนาปัญญาหรือการปฏิบัติวิปัสสนา เพราะว่าการพัฒนาปัญญาสำเร็จได้ด้วยวิปัสสนา ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาพฤติกรรมจะสำเร็จได้เป็นขั้นตอนไปที่ละขั้น จนกระทั่งจิตเข้าสู่ความหลุดพ้นอย่างเด็ดขาด กิเลสไม่สามารถกำเริบได้อีกต่อไป

โดยอาศัยหลักไตรสิกขาจะช่วยให้การพัฒนาพฤติกรรมเป็นไปอย่างมีขั้นตอน ทำให้การพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลและสังคม เป็นไปอย่างสมบูรณ์ โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักคำสอน การชี้แนะ การกระทำเป็นแบบอย่างในทางที่ดี ให้มีการเลียนแบบ การเอาอย่างที่ถูกต้อง มีความศรัทธาเชื่อมั่นในการประพฤติเพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิต ทำให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า ได้รับการยกย่องสรรเสริญ มีผู้นับถือ เกิดความอิมใจ มีความสุขกายสบายใจ ด้วยการยึดมั่นในหลักการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในไตรสิกขา หมั่นฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิตใจ ตามกำลังความสามารถจนกระทั่งมีปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป จนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดตามหลักการพัฒนาพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท

การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มีจุดหมายหมายเพื่อพฤติกรรมทางกาย วาจา และที่สืบเนื่องอยู่ภายในคือจิตใจให้มีความประณีต ห่างไกลจากกิเลสภายในจิตใจ

เพราะมีสมาธิ รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง แล้วเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนดยินดี และเข้าถึงความหลุดพ้นได้เพราะญาณ จัดเป็นการพัฒนาพฤติกรรมระดับสูงคือการปฏิบัติตาม อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักแห่งศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการขจัดอวิชชาออกไป จากจิต เนื่องจากอวิชชาเป็นต้นเหตุทำให้พฤติกรรมและบุคลิกภาพทั้งหมดเป็นไปในทิศทางที่ไม่ ดีไม่งาม ดังนั้น การพัฒนาจิตซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญ ที่ทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ทั้ง ทางร่างกายและจิตใจ ทำให้สามารถปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตและสามารถสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ได้ เป็นอย่างดี และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโลก หมายถึง เพื่อนมนุษย์ สัตว์อื่น ๆ และ ธรรมชาติด้วยปัญญาที่สามารถเข้าใจสภาวะและรู้เหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่ง ทำให้การพัฒนาพฤติกรรมตลอดรวมถึงการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต เป็นไปด้วยสติปัญญา ความสามารถ โดยใช้ปัญญาศึกษาพิจารณาสถานการณ์ต่าง ๆ และเรื่องราวทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง ให้รู้และเข้าใจสภาวะและเหตุปัจจัยต่าง ๆ ตามความเป็นจริง แล้วจัดการสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญา อันชอบเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษย์ได้ด้วยตนเอง และสามารถแก้ปัญหาด้านพฤติกรรมรวม ไปถึงบุคลิกภาพทั้งหมดที่ไม่ดีไม่งามได้อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะปัญหากลางนอกหรือภายใน

เมื่อจิตหลุดพ้นเป็นอิสระ ปลอดโปร่ง โล่งเบา มีความสุขสงบ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส ได้ตลอดเวลา บรรลุความสมบูรณ์แห่งชีวิต อวิชชาไม่สามารถมีอิทธิพลครอบงำและ ผลักดันให้เกิดปัญหาอันเป็นสาเหตุทำให้เกิดทุกข์อีกต่อไป ทำให้สามารถคิดพิจารณาสิ่งทั้งหลาย อย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง มองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย ปัญญาจึงเป็น ตัวนำทำให้เกิดพฤติกรรมที่หมดปัญหา ทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม เกิดมีบุคลิกภาพขึ้นมา ใหม่ ทำให้สามารถไว้วางใจในการปฏิบัติตนและการแสดงออก สัมพันธ์กับโลกและชีวิตด้วย ความรู้เท่าทันความเป็นไปตามธรรมดา นอกจากนี้ ปัญญายังเป็นรากฐานแห่งความบริสุทธิ์แล้ว ปัญญาช่วยทำให้จิตเป็นอิสระ อีกด้วยทั้งส่วนชีวิตด้านใน(พฤติกรรมที่สืบเนื่องอยู่ภายใน) และ ส่วนชีวิตด้านนอก (พฤติกรรมภายนอกทั้งหมด) ที่แสดงออกมาให้ปรากฏเป็นพฤติกรรมที่ดีเป็นที่ พึงประสงค์ต่อไป การใช้ความรู้ความสามารถของตนไปในทางที่เป็นประโยชน์ท่านได้อย่าง แท้จริง เป็นการเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่สรรพชีวิตได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ

ปัญญา (Wisdom) จึงเป็นยอดของคุณสมบัติของมนุษย์ และมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้อง ฝึกฝนพัฒนาจึงจะประเสริฐได้ โดยเฉพาะพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าปัญญามาใช้ในการดำเนินชีวิต จะ ได้มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขในสังคมและในโลก การ ฝึกฝนพฤติกรรม (ศีล) ฝึกจิต (สมาธิ) ฝึกปัญญา(ความรู้) ทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวพัน ซึ่งกันและกันเรียกว่าไตรสิกขา โดยธรรมชาติ ปัญญาเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้มนุษย์อยู่รอด

ปลอดภัยได้ หลุดพ้นเป็นอิสระ นำมนุษย์ไปสู่อิสรภาพ ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาต่าง ๆ และสามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นและดำเนินไปด้วยดี

พฤติกรรม (Behaviour) ที่มีปัญญา เป็นตัวนำย่อมทำให้การพัฒนาบุคลิกภาพเป็นไปได้ด้วยดี ต้องอาศัยความเคยชิน เพราะถ้ามีพฤติกรรมเคยชินอย่างไร คนก็จะดำเนินชีวิตไปด้วยพฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมเคยชินที่ดีเกิดจากการหล่อหลอมทางสังคม เช่น การเลี้ยงดู และวัฒนธรรม เป็นต้น วัฒนธรรมทำให้เกิดความเคยชินที่ต้องการได้ง่าย แต่พฤติกรรมที่ดีจะต้องมีความมั่นคง เมื่อมีสภาพจิตที่ดี การรู้จักติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น การแสดงกิริยาอาการในการติดต่อการใช้วาจาซักถาม ปรีกษาสนทนา มีความใฝ่รู้ ผู้ปัญญา ขยันอดทนในการคิดค้น รู้จักคิดพิจารณา มีจิตใจแน่วแน่เป็นสมาธิ จึงจะสามารถพัฒนาปัญญาได้ดี แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าใจเกียจคิด ใจขุ่นมัว เรา่ร้อน กระวนกระวาย มีแต่เรื่องรบกวนจิตใจ ใจจับจด ฟุ้งซ่าน การพัฒนาปัญญาก็เป็นไปได้ยาก ปัญญาสามารถจัดสรรสังคมมนุษย์ให้สมบูรณ์ได้ ปัญญาทำให้รู้ความจริงและอยู่อย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง ปัญญานำไปสู่การประสานประโยชน์ สร้างความพอดีให้ชีวิตและโลกนี้อย่างยั่งยืน การพัฒนามนุษย์ให้อยู่ดีมีความไม่ประมาทอยู่ได้ด้วยปัญญา มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพให้มีความสุขและมีชีวิตที่สมบูรณ์มีประสิทธิภาพ โดยพัฒนาปัญญาจากฐานแห่งการรู้จักใช้ความรู้ และมีแรงจูงใจที่ใฝ่แสวงหาปัญญาได้แก่ ศิล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นระบบของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

ข. พฤติกรรมตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์

พฤติกรรมตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ ก็มีความหมายในทำนองเดียวกันกับพฤติกรรมตามความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวคือ พฤติกรรมเป็นผลจากการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อแรงจูงใจต่าง ๆ หรือพูดให้เข้าใจง่ายก็คือ การกระทำที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และที่สืบเนื่องอยู่ภายในคือจิตใจนั่นเอง การกระทำของมนุษย์ดังกล่าว อาจสังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การกระทำทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน การทำงาน และการติดต่อสื่อสารกัน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทาย และการสั่งสอน หรือการใช้ภาษาด้านอื่น ๆ เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วนการกระทำที่มีความซับซ้อนมากขึ้นยากต่อการเข้าใจ ต้องติดตาม สังเกต วิเคราะห์ ดีความ และประเมินค่าเป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การจำ การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติ ความเศร้า ความแค้น ความพยายาม ความเมตตา หรือความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม”

พฤติกรรมของมนุษย์ทั้ง ๓ ลักษณะ มีได้อยู่แยกจากกัน แต่มักจะเกิดขึ้นร่วมกันเสมอ ตัวอย่างเช่น ขณะที่คนคิด จะมีท่าทาง อากาการ กิริยาการเคลื่อนไหวทางกาย การทอดสายตา การเดิน และการพูดด้วยภาษาต่าง ๆ ประกอบกัน ขณะที่คนเดินก็มักจะคิดหรือมีเป้าหมายประกอบอยู่ด้วย ขณะที่คนพูด ก็มักจะมีทั้งท่าทางประกอบกับความหวังหรือความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ตามแนวคิดของซิกมันด์ ฟรอยด์ สาเหตุมนุษย์แสดงพฤติกรรมที่เป็นไปในทิศทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นไปในทางที่ปกติ หรือปกตินั้น เกิดจากการทำงานของจิต ๓ ส่วน ได้แก่ อิด (Id) คือ ส่วนของจิตที่จะคอยสั่งให้มีการแสดงพฤติกรรมออกไปตามลักษณะที่เป็นความต้องการตามสัญชาตญาณ อีโก้ (Ego) คือ ส่วนที่เป็นตัวปฏิบัติการเป็นส่วนของจิตรู้สำนึกปฏิสัมพันธ์กับโลกตามความเป็นจริง และซุเปอร์อีโก้ (Superego) คือ ส่วนที่เป็นคุณธรรมซึ่งจะคอยควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้ดำเนินไปตามคติความเชื่อหรืออุดมคติของแต่ละคน ทั้ง ๓ ส่วนประกอบเข้าเป็นโครงสร้างของจิต ซึ่งแบ่งจิตออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ จิตสำนึก (Conscious Mind) เป็นการรับรู้ระดับทั่วไป จิตใต้สำนึก (Subconscious Mind) เป็นแหล่งสะสมความรู้สึกนึกคิดเก็บไว้เนื่องจากที่ไม่สามารถแสดงออกมาให้เหมาะสมได้ เช่น ความต้องการที่มีอาจบอกใครก็ได้ หรือความขัดแย้งในใจ และจิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) เป็นส่วนของจิตระดับไม่รู้ตัว ซึ่งยากที่จะแสดงออกซึ่งความรู้สึกเหล่านั้น

ฟรอยด์ใช้วิธีการวิเคราะห์ตนเอง (Self-Analysis) โดยเทคนิคพื้นฐานที่สำคัญของการวิเคราะห์ตนเอง เรียกว่ากระบวนการผ่อนคลายอย่างอิสระ (Free Association) อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์จิตของฟรอยด์ถูกโต้แย้งในแง่การสังเกตภายในว่าไม่เป็นวิทยาศาสตร์ มีอาจบยืนยันสาเหตุของพฤติกรรมได้อย่างประจักษ์ โดยเฉพาะจิตในส่วนที่อยู่ในระดับไร้สำนึก

อนึ่งการสังเกตภายในตามแนวคิดของฟรอยด์นี้ ตรงกับวิธีการตรวจดูจิตในหลักการปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท แต่แตกต่างกันจุดมุ่งหมายและวิธีการปฏิบัติ เนื่องจากฟรอยด์มีจุดประสงค์จะวิเคราะห์จิตเพื่อที่จะล่วงรู้ถึงจิตใต้สำนึก เพื่อนำสู่จิตสำนึกและเพื่อทำการบำบัดทางจิตในระดับธรรมดา แต่พุทธปรัชญาเถรวาทมีจุดหมายในการศึกษาจิต รวมไปถึงพฤติกรรมเพื่อความพ้นทุกข์ โดยผู้ศึกษาต้องใช้หลักการภายใต้การรักษาศีล สมาธิ และปัญญา ตามที่ได้กล่าวมา

ตามแนวคิดของจิตวิทยา พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมานั้น ย่อมมีสาเหตุ (All Behavior is Caused) การทำความเข้าใจเรื่องมูลเหตุแห่งพฤติกรรมที่มีตัวแปรเกี่ยวข้องอยู่หลายประการ มีตัวแปรที่พึงพิจารณาทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคมที่เป็นกลุ่ม พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากสิ่งเร้าอย่างเดียวกัน ในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกันก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไป หรือ

แม้ในสภาวะแวดล้อมเดียวกันการวางท่าที่ต่อสิ่งนั้น ๆ ยังมีความแตกต่างกัน ตามแนวคิดของฟรอยด์ พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ย่อมมีสาเหตุ มิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ ดังนั้น สิ่งที่เป็นมูลเหตุหรือปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของพฤติกรรมตามแนวคิดของฟรอยด์ คือแรงจูงใจใต้สำนึกซึ่งสั่งสมจากพฤติกรรมวัยเด็ก

ตามแนวคิดของฟรอยด์ ปัจจัยทางด้านจริยธรรมถือว่ามีความสำคัญต่อพฤติกรรมของปัจเจกชนและสังคมเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นตัวชี้วัดว่าปัจเจกชนและสังคมจะดำเนินตนและขับเคลื่อนสังคมไปในทิศทางใด ถ้าสังคมมุ่งเน้นการพัฒนาทางวัตถุมากเกินไป ย่อมก่อปัญหาด้านจริยธรรมได้เสมอ ฉะนั้นการส่งเสริมให้บุคคลมีการพัฒนาด้านจริยธรรมที่ถูกต้องและรักษาคูระหว่างการพัฒนาด้านพฤติกรรม ไม่ว่าจะเป็พฤติกรรมภายนอก และภายในจึงมีความสำคัญที่ฟรอยด์ได้เน้นย้ำเสมอในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของเขา

การพัฒนาพฤติกรรมตามแนวคิดของฟรอยด์ เป็นการก่อให้เกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดี พฤติกรรมที่ดีก่อให้เกิดบุคลิกภาพที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในทางที่ดีขึ้น โดยฟรอยด์มองว่าหากมนุษย์มีพลังจิตสำนึกมากพอ เขาจะกำหนดพฤติกรรมตนเองได้ระดับแห่งอิสระเสรีภาพ ในการที่จะพัฒนาพฤติกรรมที่บกพร่องของตนให้มีความสมบูรณ์ได้ด้วยพลังจิตสำนึก

การพัฒนาพฤติกรรมในทางพุทธปรัชญาเถรวาทก็มีลักษณะเดียวกัน คือถือว่า บุคคลแต่ละคนสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดีให้ดีขึ้นได้ด้วยตนเอง มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะสามารถพัฒนาตนเองได้ด้วยตัวของมนุษย์เอง

จากการศึกษาพบว่าหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทและแนวคิดของซิกมันด์ฟรอยด์ มีความสอดคล้องคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างของจิต การทำงานของจิต หรือแม้แต่ลักษณะการอธิบายถึงลักษณะพฤติกรรมต่าง ๆ ก็ตาม ซึ่งหากมองในภาพรวมแล้วจะเห็นว่าแนวคิดทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันอยู่มาก แต่ถ้าหากพิจารณาในรายละเอียดก็จะพบว่าแนวคิดทั้งสองมีความแตกต่างกันในด้านจุดมุ่งหมายของการศึกษา วิธีการ รวมไปถึงรูปแบบปฏิบัติอื่น ๆ ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งแตกต่างกันอยู่มาก โดยทฤษฎีของฟรอยด์ มีเป้าหมายเพื่อรักษาคอนไซท์ที่เป็นโรคประสาท ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายในการรักษาทางสรีรศาสตร์ อันเป็นพฤติกรรมหรือจิตที่ปกติในสังคมโลกียะมากกว่าที่จะเน้นถึงพฤติกรรมและจิตที่สืบเนื่องอยู่ภายใน ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในส่วนที่อยู่ภายนอก และส่วนที่อยู่ภายในคือจิต เป็นการศึกษาเพื่อหาหนทางในการพ้นทุกข์ทั้งปวง นั่นคือการได้เข้าสู่อุคมคติสูงสุดคือพระนิพพาน

ในกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทเน้นหลักการรู้จักควบคุมตนเอง หรือการพึ่งตนเองเป็นหลักสำคัญ กระบวนการพัฒนาพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพตามหลักไตรสิกขา แม้ในระดับเริ่มต้นสู่กระบวนการ บุคคลจะต้องเป็นผู้มีสติในระดับรู้สึกตัว (Conscious) หรือมีสติสัมปชัญญะ จึงจะสามารถเข้าสู่แนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมได้ บุคคลผู้ป่วยทางจิต ถึงขั้นเป็นโรคประสาท ไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการของศีล สมาธิ ปัญญาได้ เพราะไม่มีศักยภาพพอที่จะปฏิบัติตามขั้นตอนแห่งการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาได้ ทั้งนี้ กระบวนการแห่งไตรสิกขาในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เน้นให้บุคคลมีพัฒนาการในอันที่จะพึ่งตนเอง รู้จักตนเอง มีสติสัมปชัญญะ ในอันที่จะพัฒนาชีวิตไปสู่เป้าหมายคือความสุขและการมีอิสรภาพเพื่อชีวิตที่ดีงามและสมบูรณ์ได้

เทคนิคในการทำสมาธิภาวนาในพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์และวิธีเฉพาะเพื่อใช้ให้เหมาะสมกับบุคลิกภาพและอุปนิสัยของผู้ปฏิบัติ ซึ่งถูกกำหนดโดยอาจารย์ผู้สอน เช่นเดียวกับการบำบัดทางจิตของจิตแพทย์ ธรรมเนียม ๔๐ แบบ สามารถใช้ครอบคลุมลักษณะต่าง ๆ ทางจิตวิทยา และลักษณะบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลได้หลากหลายครบถ้วน ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์มีความสามารถในการเข้าใจวาระจิตของผู้มีทุกข์ และจะทรงเลือกใช้ประเภทของกรรมฐานที่เหมาะสมแก่บุคคล

เทคนิคของฟรอยด์ในช่วงแรกเรียกว่า “Cathartic method” ซึ่งเป็นวิธีที่จะช่วยระบายความทรงจำและอารมณ์ที่เก็บกด ด้วยการช่วยเหลือให้คนไข้ระลึกถึงความทรงจำ ที่ไม่อาจระลึกได้ในชีวิตประจำวันปกติ ซึ่งภายหลัง ฟรอยด์เรียกความทรงจำดังกล่าวนี้ว่า การเก็บกดความทรงจำและอารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา การระลึกความทรงจำนี้ได้ เรียกว่าสภาวะจิตสำนึก ซึ่งจิตสำนึกดังกล่าวนี้ มีลักษณะคล้ายกับสติสัมปชัญญะหรือปัญญาของมโนทวารในพุทธปรัชญา ดังนั้นความหมายตามทฤษฎีของฟรอยด์ การรับรู้ของจิตสำนึกย่อมมีความหมายมากกว่าการรับรู้เชิงรูปธรรม

ทั้งแนวคิดของฟรอยด์และพุทธศาสนา เป็นระบบบำบัดที่มีเป้าหมายเพื่อการปลุกจิตสำนึกของบุคคลที่ถูกครอบงำด้วยจิตไร้สำนึก แต่อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาพูดถึงมิติประสบการณ์ทางวิญญาณ (Spiritual) และประสบการณ์จิตสำนึกเหนือการรับรู้ด้วยอินทรีย์ทั่ว ๆ ไปของปุถุชน ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ไม่มีปรากฏในทฤษฎีของฟรอยด์ พุทธปรัชญายืนยันถึงระดับจริยธรรมในระดับที่สูงสุดคือระดับอริยบุคคล ซึ่งหมายถึงการชำระกิเลสและทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง เป็นสภาวะโลกุตตระ ขณะที่ทฤษฎีของฟรอยด์มีเป้าหมายสูงสุดแก่การช่วยเหลือบุคคลเพื่อให้มีชีวิตอยู่ในระดับปกติ (Normal) ดำเนินชีวิตอยู่เป็นสุขอย่างปกติในสังคม ตอบสนองต่อความเป็นจริงในสังคมอย่างถูกต้องและเหมาะสม

ทฤษฎีของฟรอยด์อยู่บนพื้นฐานทางคลินิกมากกว่าข้อมูลจากการทดลอง กระบวนการบำบัดจึงมีเป้าหมายในการบำบัดอาการป่วยทางจิตของผู้ป่วย ส่วนพุทธปรัชญามุ่งพัฒนามนุษย์ทุกหมู่เหล่า ทั้งผู้ที่มีความทุกข์และผู้ดำเนินชีวิตอย่างปกติในสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่จิตวิเคราะห์ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงพัฒนา แต่พุทธศาสนามุ่งพัฒนาศักยภาพของบุคคลให้อยู่เหนือทั้งสุขและทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในระดับโลกุตระธรรม

อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวคิดนี้ ก็ถือว่าเป็นรูปแบบแนวคิดที่มีประโยชน์ในการตอบสนองในการทำความเข้าใจและเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมได้ อยู่ที่ว่าผู้ใช้จะรู้จักนำเอาหลักการพัฒนาพฤติกรรมของทั้งสองแนวคิดนี้ ไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัย กาล สภาพแวดล้อมรวมถึงมิติด้านอื่น ๆ ของตนและสังคมได้ถูกต้องมากน้อยแค่ไหนอย่างไร เท่านั้นเอง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของบุคคลและสังคมที่จะช่วยหาวิธีการ รวมไปถึงรูปแบบในการแก้ปัญหาชีวิตต่าง ๆ ร่วมกันท่ามกลางกระแสวัตถุนิยมที่กำลังเบ่งบาน ปกปิดกระแสแห่งจิตวิญญาณ ซึ่งถือว่าเป็นโจทย์ที่มีความท้าทายเป็นอย่างยิ่ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมของมนุษย์ พร้อมทั้งวิเคราะห์ถึงบทบาทและความสำคัญของพฤติกรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ในทรรสนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่ายังมีอีกหลายประเด็นที่ควรจะได้นำไปศึกษาค้นคว้าต่อไปเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังนี้

- ก) ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจิตที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์
- ข) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องจิตและพฤติกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อความเป็นไปของสังคม และสภาพแวดล้อม
- ค) ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อแรงจูงใจในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและซิกมันด์ ฟรอยด์ ว่ามีความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างไร
- ง) ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการทางจิตในทรรสนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญากลุ่มจิตวิเคราะห์
- จ) ปัญหาพฤติกรรมของมนุษย์กับแนวทางการแก้ไขตามหลักอริยสัจ ๔

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

..... อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ๔๕ เล่ม. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กฤษณา ศักดิ์ศรี, ผศ. มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๔.

กันยา สุวรรณแสง, รศ.ดร. จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๔ .กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา ,

๒๕๔๒.

กาญจนา คุณารักษ์. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗.

ขบวน พลตรี. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.

จุมพล หนิมพานิช, รศ.ดร. พฤติกรรมมนุษย์. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

, ๒๕๔๔.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวน. จิตวิเคราะห์ของ فروยด์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๒.

ชัยพร วิชชาวุธ. มูลฐานจิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ชัยพร วิชชาวุธ และคณะ. พฤติกรรมจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษาตามแนวทางจิตวิทยา

สังคม. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยและสัมมนาเรื่องจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน,

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๗.

ณรงค์ เส็งประชา, รศ. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **จริยธรรมกับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- เดโช สวานานนท์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘.
- นพมาศ ชีรเวคิน. **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- _____ . **จิตวิทยาสังคมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ .กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,๒๕๓๕.
- นวลละออ สุภาพล.**ทฤษฎีบุคลิกภาพ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยประสานมิตร,๒๕๒๗.
- นิพนธ์ คันธเสวี,ศ.ดร. **มนุษยสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร :โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘.
- นิภา นิชายน. **การปรับตัวและบุคลิกภาพ : จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต**.กรุงเทพมหานคร : สารศึกษาการพิมพ์,๒๕๒๐.
- บรรจบ บรรณรุจิ,ร.ท. **จิตวิเคราะห์เปรียบเทียบ : พระพุทธเจ้า : ชิกมันด์ ฟรอยด์**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก พิมพ์ธรรมสภา,๒๕๓๗ .
- บุญมี แทนแก้ว,ศศ.จริยธรรมกับชีวิต. กรุงเทพมหานคร :โอเดียนสโตร์,๒๕๔๑.
- ประมวล ดิคลินสัน,ดร.**จิตวัฒนา : จิตวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.
- ประสาน – ทิพวรรณ หอมพุด. **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : พิษณุการพิมพ์ ,๒๕๓๗)
- ประสิทธิ์ ทองอ่อน. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ คอมพิวเตอร์, ๒๕๔๒.
- ประเสริฐ แสงหิรัญ. **จิตวิทยาธุรกิจ**.กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช,๒๕๒๖.
- ปราโมทย์ เชาวศิลป์. **คู่มือทฤษฎีจิตวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : สหประชาพานิช, ๒๕๒๖.
- ปิ่น มุกกันต์,พ.อ. **ปาฐกถาเรื่องจิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,๒๕๔๑.
- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์. **มนุษยสัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์ ,๒๕๔๑.
- พรรณราย ทรัพย์ประภา. **จิตวิทยาอุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,๒๕๒๕.

พระเทพเวที (ประยูร ชาญโต).การศึกษาที่สากลบนรากฐานแห่งภูมิปัญญาไทย.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒.

พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร จิตตวณฺโณ).จิตวิทยาในพระอภิธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหา

มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม.กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม

จำกัด, ๒๕๔๗.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตฺโต).ปรัชญากรีกโบราณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระราชวรมุนี (ประยูร ชาญโต).พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๓ .

กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๕.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตฺโต).รวมปาฐกถาธรรมชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. กรรมเหนือกรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักหนังสือธรรมบูชา, ๒๕๑๕.

เพ็ญแข ประจันปัจฉินึก. การส่งเสริมจริยธรรมของวัยรุ่น : พัฒนาการวัยรุ่นและการอบรม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๑๘.

พินิจ รัตนกุล. ชาร์ตและปัญหาเกี่ยวกับเสรีภาพ : รวมบทความปรัชญา. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริทรรศน์.กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____ . วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,

๒๕๓๖.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. มนุษย์กับสังคม. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

_____ . พฤติกรรมมนุษย์. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔.

ระวี ภาวิไล. อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ดอกหญ้า, ๒๕๓๖.

- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร :
- สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.
- ริเอ็องร็อง รัตันวิไลสกุล. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า
ธนบุรี, ๒๕๔๐.
- เรียม ศรีทอง, รศ.ดร. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร : ธีรต์เวฟ
เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.
- วงพัคตร์ ภูพันธ์ศรี. ความแตกต่างระหว่างบุคคล : จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘.
- วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. จิตวิทยาพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๒๕.
- วิทย์ วิศทเวทย์, ศ.ดร. ปรัชญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๔๒.
- วิภาพร มาพบสุข. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๓.
- วีระ ไชยศรีสุข. สุขภาพจิต. กรุงเทพมหานคร : แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๓.
- ศรีเรีอง แก้วกั้งวาล. ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ (รู้เขารู้เรา). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์,
๒๕๔๓.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณและคณะ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- สมใจ เขียวสด, ร.ศ. มนุษย์สัมพันธ์สำหรับผู้บริหาร. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี,
๒๕๓๖.
- สมใจ ลักษณะ. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์ราชภัฏสวนสุนันทา,
๒๕๔๒.
- สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, ดร. การปรับพฤติกรรม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖.
- สมร ทองดี, ร.ศ. มนุษย์กับสังคม. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.
- สร้อยตระกูล (ดีวยานนท์) อรรถมานะ. พฤติกรรมองค์การ ทฤษฎีและการประยุกต์.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

- สุจิตรา (อ่อนค้อม) ธรรัตน์, ร.ศ.ดร. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๐.
- สุภา มาลากุล ฌ อยุธา. **ปัจจัยที่สำคัญในการทำงานของจิตใจ**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล, ผศ. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.
- สุวัฒน์ จันทรจางง, นายแพทย์. **ความเชื่อเรื่องมนุษย์ เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๐.
- สุวิไล เรียงวัฒนสุข, ผศ. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : นำกัการพิมพ์, ๒๕๓๒.
- เสถียร พันธรัย. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.
- เสรี พงศ์พิศและคณะ. **คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลามและคริสตศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๔.
- โสภณ ศรีกฤษณาพร. **ความคิดเรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๓๐.
- อุดม บัวศรี, ผศ. **เอกซิสเตนเซียลิสต์กับพุทธปรัชญา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

(๒) บทความ

- ประสาน เศรษฐนันท์ “ความคิดเห็นทางคณิตศาสตร์ระหว่างทฤษฎีวิวัฒนาการและ เอ็มบริโอโลยี”, วารสารรามาริบัติ. (๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘) : หน้า ๒๕.
- สมโภชน์ เข็มสุภายิต, ดร. “การพัฒนาจริยธรรมตามแนวการปรับพฤติกรรม”, วารสารครุศาสตร์ ปีที่ ๑๑ (เมษายน - มิถุนายน, ๒๕๒๖) : หน้า ๑๔.

(๓) วิทยานิพนธ์

- พระชัชวาลย์ ศรีสุข. “ศาสนากับการพัฒนามนุษย์ : ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอน เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ในพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- พระมหาประพันธ์ สุภร. “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส (คอกกรัก). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาราชมนตรี ธรรมกาโม (ชาตุเงิน). “การศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตในพระพุทธรศาสนาเถรวาทกับจิตในปรัชญาตะวันตก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย ,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๓๗.

รุ่งทิพย์ กิจทำ. “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีเรื่องกรรมในพุทธปรัชญากับปรัชญาเซน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต .บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ศิริรัตน์ ปุระณะพรรค. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมในปรัชญาพุทธกับปรัชญาสาขายะโยคะ”. วิทยานิพนธ์มนุษยศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๓.

๒. ภาษาอังกฤษ

1.PRIMARY SOURCES :

(1) Works by Sigmund Freud.

The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Translated from German under general editorship of James Strachy. Hogarth Press, London, 1953.

1. **Studies on Hysteria.** J. Breu and S.Freud.
2. **The Interpretation of Dreams.** (Part I)
3. **ibid** (Part II)
4. **Five Lectures on Psycho-Analysis.** Leonardo da Vinci. and other work.
5. **On the history of the psycho-analytic movement.**
6. **Beyond the Pleasure Principle.** Group psychology and other work.
7. **The Ego and the Id** and other works.

8. **An Autobiographical Study. Inhibition, symptoms and anxiety, The question of lay analysis** and other works.
9. **The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents** and other works.
10. **New Introductory Lectures** and other works.
11. **Dream Psychology** . Authorized English translated by **M.D. Eder**. New York : The Jamse A. Mccann company, 1920.
12. **The History of the Psychoanalytic Movement**. Authorized English Translated by **A. A. Brill**. New York :. The Macmillan company. 1910.
13. **The Ego : The Mechanisms of Defense**. S.Freud. New York : International University Press, 1946.

2. SECONDRY SOURCES :

(1) Books.

- Allport , Gordon. **The Person in Psychology**. Boston : Beacon Press, 1968.
- David off, Lida L. **Introduction to Psychology**. New York : McGraw – Hill Book Company, 1987.
- Flugel , J.C. **Studies in Feeling and Desire**. London : Duckworth, 1955.
- George F. Kneller. **Introduction to Philosophy of Education** .New York : John Wiley and Sons inc., 1964.
- John Dewey. **Democracy and Education** . New York : Macmillan Company, 1966.
- Nandor Fodor . **Freud : Dictionary of Psychoanalysis**, New York : Philosophical library, Inc, 1958.
- Norman L. Munn. **Introduction to Psychology** .Boston : Houghton Mifflin Co., 1962
- Padmasiri De Silva, M.W. **Buddhist and Freudian Psychology**. Colombo, Sri Lanka : Lake House Investments Ltd., 1973.
- _____ . **Budhist Ethics ; In A Companion of Ethics**. London : Blackwell Publishers Ltd, 1995.

- Rieff, Philip. **Freud : The Mind of the Moralists** . London :The University of Chicago Press, Ltd, 1979.
- Robert C. Dry. **Psychoanalysis and TA. In James, Muriel:Techniques in Transactional Analysis**. Sydney : Addison-Wesley Publishing Company,1977.
- Sunthon Na-Rangsi. **The Buddhist Concept of Karma and Rebirth**. Bangkok : Mahamakut Rajavidyalay Press,19768.
- T.W. Rhys Davids. **Pali English Dictionary**. London : Routledge & Kegan Paul Ltd,1972..
- Wollhein, Richard. **Freud : A Collection of Critical Essays**. New York : Anchor Books.Inc, 1974.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระมหาศุภวัฒน์ ฉายา ชุตินนุโต นามสกุล สุขดำ
- วัน เดือน ปี เกิด** : วันอังคารที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๓
- สถานที่เกิด** : บ้านเลขที่ ๒๔ หมู่ ๒ บ้านอ้อตลิ่งชัน ตำบลสระซูด
อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๕๐
- วุฒิการศึกษา** : สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านอ้อตลิ่งชัน
ตำบลสระซูด อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
: สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดโพธาราม
ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
: ประโยค ป.ธ. ๗ จากสำนักเรียนวัดราชโอรสาราม
กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๓๕
: พุทธศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ เอกบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๔๒/๒๕๓๘
- ปัจจุบันสังกัด** : วัดราชโอรสาราม ถนนเอกชัย แขวงบางค้อ เขตจอมทอง
กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐ โทร. (๐๗) ๕๒๘-๒๓๘๓
- หน้าที่การงาน** : ครูสอนพระปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดราชโอรสาราม
: ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ
: พระวิทยากรอบรมโครงการพัฒนาจิต วัดราชโอรสาราม
ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๔๘
- เข้าศึกษาต่อเมื่อ** : วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๔๓
- สำเร็จการศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๔๘